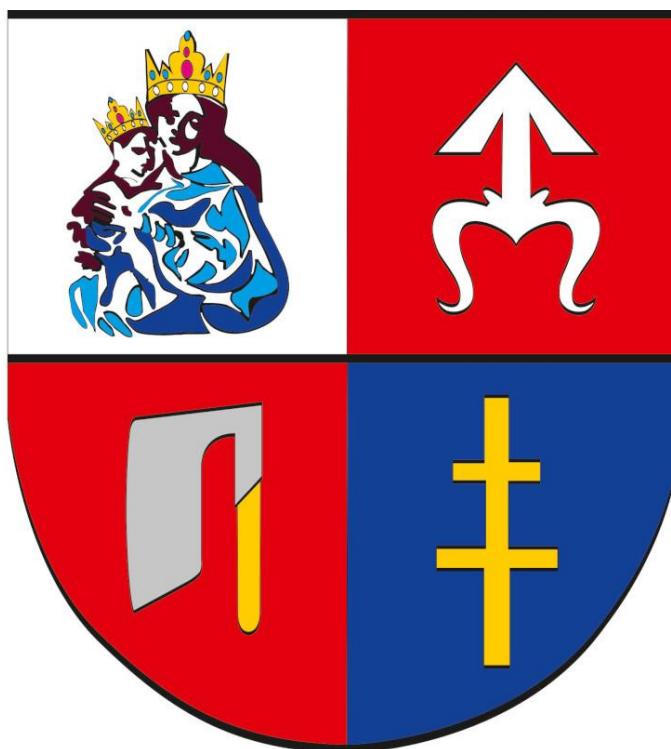

Załącznik do Uchwały Nr.....
Rady Miejskiej w Piekoszowie z dnia.....

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
MIASTA I GMINY PIEKOSZÓW
NA LATA 2023-2026**

PIEKOSZÓW

Monika Bryła-Mazurkiewicz we współpracy z Urszulą Jedynak (archeologia)

„Dbajcie dobrze o Wasze pomniki, a nie zajdzie potrzeba ich restauracji. Kilka płatków blachy ołowianej w odpowiednim czasie umieszczone na dachu, uprzątnięcie liści jesiennych i gałęzi drzew otaczających, które mogą zatykać rynny, uchronią od ruiny równocześnie i dach i mury. Czuwajcie jak najusilniej nad starymi budowlami: chrońcie je wszelkimi możliwymi sposobami od upadku. Liczcie kamienie ich, jak to czynilibyście z kosztownościami korony. Stawcie warty przed nimi, jak postawilibyście przed bramami oblężonego miasta; gdy się rozpadają złączcie je żelazem; podtrzymajcie je belką, gdy się chylą, bez zwracania uwagi na brzydotę tego ratunku, gdyż wolę być o kuli, niż stracić nogę. Czyńcie to z uczuciem poszanowania i ciągłą czujnością – a niejedno pokolenie urodzi się i zniknie jeszcze w cieniu tych murów. W końcu wybije ich ostatnia godzina; niechaj wydzwoni głośno i otwarcie, wtenczas niechaj żadne zastępstwo nieuczciwe lub kłamliwe nie pozbawi go pośmiertnego wspomnienia”

John Raskin

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP.....	2
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	3
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	4
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	15
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	17
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
5.1. RELACJA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONYWANymi NA POZIOMIE GMINY.....	25
5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO	
5.2.1. ZARYS HISTORII OBSZARU GMINY.....	31
5.2.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY.....	61
5.2.3. ZABYTKI NIERUCHOME.....	147
5.2.4. ZABYTKI RUCHOME.....	148
5.2.5. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE.....	162
5.2.6. ZABYTKI W ZBIORACH MUZEALNYCH I INNYCH.....	168
5.2.7. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE.....	169
5.3. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY.....	178
5.4. ZABYTKI W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW.....	182
5.5. ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY.....	187
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.....	224
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE.....	227
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	231
9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	233
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	235
11. ZAKOŃCZENIE.....	238
12. ZAŁĄCZNIKI	

1. WSTĘP

Dla wiedzy o naszej przeszłości istotne znaczenie ma ochrona zabytków. Zabytki są świadkami przeszłych czasów, żywym świadectwem biegu historii, zmian kulturowych, cywilizacyjnych i politycznych. Odzwierciedlają poziom życia w danym państwie, regionie, miejscowości. Stanowią o wewnętrznej sile i tożsamości ludzi, którzy je tworzyli. Zabytki to nasze dobro ogólnonarodowe, ale przede wszystkim regionalne i lokalne w skali województwa, powiatu i gminy. Stosunek do nich świadczy o naszej kulturze. Dbając o zabytki składamy hołd historii, tradycji, naszym przodkom.

Świadectwem wagi i roli jaką odgrywają zabytki w naszym życiu jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Została ona przyjęta 23 lipca 2003 r., zastępując starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r. i na nowo definiując pojęcia z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego oraz określając politykę państwa i powinności władz państwowych oraz samorządowych w tej dziedzinie. Ustawa zobowiązuje władze państwowe i samorządowe wszystkich szczebli do sporządzania programów opieki nad zabytkami. Strategicznym dokumentem na poziomie centralnym wyznaczającym kierunki w zarządzaniu ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w Polsce jest krajowy program opieki nad zabytkami. Jest on uchwalany przez Radę Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego. Analogiczne dokumenty powstają na poziomie województw, powiatów i gmin.

Niniejsze opracowanie stanowi wypełnienie ustawowego obowiązku spoczywającego na władzach gminy. Zostało ono opracowane zgodnie z art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa¹. **Jest to kolejny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Piekoszów.** Za cel stawia on sobie: uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej, zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania, wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego, podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami, określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków, podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejsze opracowanie oparte na podstawach prawnych, uwzględnia strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, współgra z dokumentami sporządzonymi na poziomie kraju, województwa i powiatu oraz uwzględnia wewnętrzne gminne uwarunkowania ochrony zabytków. Zawiera charakterystykę krajobrazu kulturowego gminy Piekoszów, analizę SWOT oraz wskazuje cele i kierunki działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Piekoszów.

---

¹ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2003 Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.); Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik metodyczny, pr. zbior.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Samorząd gminny jest zobligowany przepisami Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami² do sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami. Art. 87 ust. 1 tejże ustawy nakłada na wójta (burmistrza, prezydenta miasta) obowiązek sporządzania przedmiotowego programu w perspektywie 4-letniej.

Zgodnie z art. 87 ust. 2 program taki ma na celu, w szczególności:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Gminny program opieki nad zabytkami sporządza się w oparciu o gminną ewidencję zabytków (art. 21). Jego ustalenia uwzględnia się w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy (art. 19 ust. 2).

Sporządzony program podlega zaopiniowaniu przez właściwego pod względem lokalizacji wojewódzkiego konserwatora zabytków, po czym przyjmowany jest przez radę gminy w formie uchwały, która następnie zostaje ogłoszona w dzienniku urzędowym województwa (art. 87 ust. 3 i 4).

Za realizację założeń gminnego programu opieki nad zabytkami odpowiada wójt (burmistrz, prezydent miasta), który raz na dwa lata sporządza – przedstawiane radzie gminy – sprawozdanie z jego realizacji (art.87 ust. 5).

---

² Dz. U. 2003 Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Kwestie związane z ochroną i opieką nad zabytkami w Polsce regulowane są przez szereg ustaw i rozporządzeń, na czele z ustawą zasadniczą.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

Fundamentem systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Zgodnie z jej zapisami ochrona zabytków jest obowiązkiem państwa i każdego obywatela.

Znaczenie dziedzictwa kulturowego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony określają artykuły 5, 6 ust. 1 i 73 ustawy zasadniczej. W myśl jej zapisów „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju” (art. 5), „stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju” (art. 6 ust. 1) oraz „zapewnia wolność korzystania z dóbr kultury” (art. 73).

O obowiązkach obywateli względem dziedzictwa kulturowego traktuje art. 86 Konstytucji RP, który brzmi: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.)

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jej wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia „ochrony zabytków” i „opieki nad zabytkami”. Do ochrony odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast zadania należące do właścicieli i użytkowników zabytków, polegające na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym to – opieka nad zabytkami. Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad zabytkami, a także zasady tworzenia programów ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a ponadto organizację organów ochrony zabytków.

W art. 3 ww. ustawy zostały ujęte definicje najważniejszych stosowanych w niej pojęć, w tym termin „zabytek”. Zgodnie z nim użyte określenia oznaczają:

1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;

3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;

4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;

8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy – postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

W art. 4 ww. ustawy zapisano, że „ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;

2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;

5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;

6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

Art. 5 mówi, że „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;

2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;

3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;

4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;

5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury”.

Art. 6 ust. 1 wskazuje, że „ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej”.

W myśl art. 6 ust. 2 „ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Art. 7 określa formy ochrony zabytków. Są to:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa określa także zasady tworzenia programów ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 21 podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy są ewidencje zabytków.

Gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy prowadzi wójt (burmistrz, prezydent miasta) (art. 22 ust. 4). W myśl art. 22 ust. 5 „w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków”.

Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa (art. 22 ust. 2), Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków (art. 22 ust. 1), zaś właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych (art. 22 ust. 6).

Ewidencje zabytków – w myśl zapisów art. 22 ust. 7 – mogą zawierać dane osobowe obejmujące:

1) imię, nazwisko i adres zamieszkania lub nazwę i adres siedziby właściciela lub użytkownika zabytku;

2) imię, nazwisko i podpis autora karty ewidencyjnej lub adresowej lub imię i nazwisko osoby, która wypełniła kartę ewidencyjną;

3) imię i nazwisko lub nazwę wykonawcy prac konserwatorskich, prac restauratorskich, badań konserwatorskich lub badań archeologicznych przy zabytku.

Zgodnie z art. 22 ust. 3 „włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku”.

Art. 89 ww. ustawy wyszczególnia organy ochrony zabytków. Są to:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Uzupełnieniem przepisów powołanych w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami są szczegółowe rozporządzenia ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, spośród których należy wymienić m.in.:

1. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r., zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886 z późn. zm.);

2. Obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 26 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2021 poz. 81)

3. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2019, poz. 1721);

4. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. 2015, poz. 1275, z późn. zm.);

5. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. 2011, Nr 89, poz. 510);

6. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 29 września 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. 2022, poz. 2053);
7. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. nr 212 poz. 2153);
8. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. nr 124 poz. 1304 z późn. zm.);
9. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. nr 30, poz. 259);
10. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. nr 71, poz. 650);
11. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110);
12. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 r. poz. 1384);
13. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa” (Dz. U. 2017 r. poz. 928);
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019 r. poz. 1470).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym
(Dz. U. 1990 Nr 16 poz. 95 z późn. zm.)

Wytyczne dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte są m.in. w ustawie o samorządzie gminnym. W art. 7 ust. 1, pkt. 9 ww. ustawy jest zapisane, że „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
(Dz. U. z 2003 r. poz. 80 z późn. zm.)

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami ujęte są także w Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy.

Zgodnie z art. 1 ust. 2, pkt 4 ww. ustawy planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględnić m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy powinno się uwzględniać uwarunkowania wynikające m.in. ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust. 1, pkt 4). Określa się w nim także obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust. 2, pkt 4).

Zgodnie z art. 15 ust. 2 w planie miejscowym określa się obowiązkowo m.in.:

- zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego (pkt 2);
- zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu (pkt 3);
- zasady kształtowania krajobrazu (pkt 3a);
- zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej (pkt 4).

W planie miejscowym określa się w zależności od potrzeb m.in.: granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15 ust. 3, pkt 6).

Kwestie związane z ochroną i opieką nad zabytkami uwzględnia się także na szczeblach wojewódzkich planowania przestrzennego (art. 39, ust. 3, pkt 2).

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane

(Dz. U. 1994 Nr 89 poz. 414 z późn. zm.)

Ustawa ta dotyczy kwestii projektowania, budowy, nadzoru, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz zasad działania organów administracji publicznej w tym zakresie. Ponadto reguluje sprawy związane z: ochroną środowiska podczas działań związanych z wykonywaniem rozbiórek, wznoszenia nowych obiektów i ich utrzymania, miejscem realizacji inwestycji i sposobem uzyskiwania pozwolenia na budowę oraz rozbiórkę, a także określeniem rodzajów robót budowlanych i budów niewymagających pozwolenia na budowę, oddawania obiektów budowlanych do użytkowania, prowadzeniem działalności zawodowej osób związanych z budownictwem i ich odpowiedzialnością karną i zawodową, prawami i obowiązkami uczestników procesu budowlanego oraz postępowaniem w wypadku katastrofy budowlanej.

Zgodnie z zapisem art. 2 ust. 2 pkt 3 przepisy ww. ustawy nie naruszają przepisów odrębnych „o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego”.

W myśl art. 5 ust. 1, pkt 7 „obiekt budowlany jako całość oraz jego poszczególne części, wraz ze związanymi z nim urządzeniami budowlanymi należy, biorąc pod uwagę przewidywany okres użytkowania, projektować i budować w sposób określony w przepisach, w tym techniczno-budowlanych, oraz zgodnie z zasadami wiedzy technicznej”, zapewniając m.in. „ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską”.

W przypadku obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków lub do gminnej ewidencji zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstąpienie od przepisów techniczno-budowlanych określonych w art. 7 ww. ustawy po uzyskaniu pozytywnej opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 9 ust. 3, pkt 4).

Art. 29 ust. 7 mówi, że „roboty budowlane, o których mowa w ust. 1-4, wykonywane: 1) przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków – wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę,

2) na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają dokonania zgłoszenia – przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie

właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami”.

Zgodnie z art. 30 ust. 7 organ administracji architektoniczno-budowlanej może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy lub spowodować m.in.: zagrożenie bezpieczeństwa ludzi lub mienia (pkt 1) czy pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków (pkt 2).

Zgodnie z art. 32 ust. 1 pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

- 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami Ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko³,
- 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów,
- 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw budownictwa, lokalnego planowania i zagospodarowania przestrzennego oraz mieszkalnictwa – w przypadku budowy gazociągów o zasięgu krajowym lub jeżeli budowa ta wynika z umów międzynarodowych.

W myśl art. 39 prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków (ust. 1). Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (ust. 2). W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (ust. 3). Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych (ust. 4). W myśl art. 39a budowa obiektu budowlanego, tymczasowego obiektu budowlanego i urządzenia budowlanego na obszarze Pomnika Zagłady lub jego strefy ochronnej w rozumieniu Ustawy z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania zgody właściwego wojewody.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska
(Dz. U. 2001 Nr 62 poz. 627)

---

³ Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. 2008 nr 199, poz. 1227 z późn. zm.).

Uregulowania prawne związane z ochroną i opieką nad zabytkami zawarte są również w Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska, która mówi m.in. o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.

Zgodnie z art. 71 ust. 3 ww. ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu „powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych”.

Z kolei art. 101 ust. 1 mówi, że „ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu wartości kulturowych „zbioru dziedzictwa geologicznego, geomorfologicznego i archeologicznego”.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody

(Dz. U. z 2004 r. Nr 92, poz. 880 z późn. zm.)

Ustawa ta określa cele, zasady i formy ochrony przyrody żywej i nieożywionej oraz krajobrazu (art. 1). W jej rozumieniu – ochrona przyrody – polega na: zachowaniu, zrównoważonym użytkowaniu oraz odnawianiu zasobów, tworów i składników przyrody:

- 1) dziko występujących roślin, zwierząt i grzybów;
- 2) roślin, zwierząt i grzybów objętych ochroną gatunkową;
- 3) zwierząt prowadzących wędrowny tryb życia;
- 4) siedlisk przyrodniczych;
- 5) siedlisk zagrożonych wyginięciem, rzadkich i chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów;
- 6) tworów przyrody żywej i nieożywionej oraz kopalnych szczątków roślin i zwierząt;
- 7) krajobrazu;
- 8) zieleni w miastach i wsiach;
- 9) zadrzewień (art. 2 ust. 1).

W myśl art. 2 ust. 2 wśród celów ochrony przyrody są m.in. „zachowanie dziedzictwa geologicznego i paleontologicznego” i „ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień”.

Formami ochrony przyrody zgodnie z art. 6 ust. 1 są:

- 1) parki narodowe;
- 2) rezerваты przyrody;
- 3) parki krajobrazowe;
- 4) obszary chronionego krajobrazu;
- 5) obszary Natura 2000;
- 6) pomniki przyrody;
- 7) stanowiska dokumentacyjne;
- 8) użytki ekologiczne;
- 9) zespoły przyrodniczo-krajobrazowe;
- 10) ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

W myśl art. 6 ust. 2 „w drodze porozumienia z sąsiednimi państwami mogą być wyznaczane przygraniczne obszary cenne pod względem przyrodniczym w celu ich wspólnej ochrony”.

Jedną z form ochrony przyrody wymienioną w art. 6 ust. 1 ww. ustawy jest park krajobrazowy.

Zgodnie z art. 16 ust. 1 „park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju”. Na obszarach graniczących z parkiem krajobrazowym może być wyznaczona otulina (art. 16 ust. 2).

Utworzenie parku krajobrazowego, jego powiększenie, zmniejszenie czy likwidacja następuje w drodze uchwały sejmiku województwa. Projekt uchwały sejmiku województwa dotyczący utworzenia, zmiany granic lub likwidacji parku krajobrazowego wymaga uzgodnienia z właściwą miejscowo radą gminy oraz właściwym regionalnym dyrektorem

ochrony środowiska. Rada gminy może odmówić uzgodnienia projektu uchwały dotyczącej utworzenia lub powiększenia parku krajobrazowego wyłącznie w przypadku, gdy przyjęcie tej uchwały prowadziłoby do ograniczenia możliwości rozwojowych gminy wynikających z ustaleń studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego lub miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w stopniu nieproporcjonalnym do wartości jakie park krajobrazowy ma chronić. Rada gminy nie może odmówić uzgodnienia takiego projektu uchwały, w przypadku, gdy podjęcie tej uchwały jest konsekwencją rekomendacji dotyczącej utworzenia lub powiększenia obszaru parku krajobrazowego zawartej w audycie krajobrazowym, o którym mowa w art. 38a Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Utworzenie parku krajobrazowego lub powiększenie jego obszaru może nastąpić również na wniosek samej rady gminy, na obszarze której park krajobrazowy miałby być utworzony lub powiększony.

Utworzenie parku krajobrazowego położonego na terenie więcej niż jednego województwa następuje w drodze podjęcia jednobrzmiącej uchwały właściwych sejmików województw. Likwidacja lub zmniejszenie obszaru parku krajobrazowego może nastąpić wyłącznie z powodu bezpowrotnej utraty wartości przyrodniczych, historycznych i kulturowych oraz walorów krajobrazowych na obszarach projektowanych spod ochrony.

Grunty rolne i leśne oraz inne nieruchomości znajdujące się w granicach parku krajobrazowego są pozostawiane w gospodarczym wykorzystaniu.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. 1997 nr 115 poz. 741 z późn. zm.)

Reguluje ona kwestie dotyczące gospodarki nieruchomościami, w szczególności zasady: gospodarowania nieruchomościami stanowiącymi własność Skarbu Państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego, podziału nieruchomości, scalania i podziału nieruchomości, pierwokupu nieruchomości, wywłaszczenia nieruchomości i zwrotu wywłaszczonych nieruchomości, udziału w kosztach budowy urządzeń infrastruktury technicznej, wyceny nieruchomości, działalności zawodowej, której przedmiotem jest gospodarowanie nieruchomościami.

Art. 6 pkt 5 tejże ustawy określa, że jednymi z celów publicznych w jej rozumieniu są:
- opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ochrona Pomników Zagłady w rozumieniu przepisów o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady oraz miejsc i pomników upamiętniających ofiary terroru komunistycznego.

Art. 13 ust. 4 ustawy mówi że: „sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków”.

Zgodnie z art. 68, ust. 3 „cenę nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50%. Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę”.

Analogiczny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73, ust. 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84, ust. 4).

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. 1991 nr 9 poz. 31 z późn. zm.)

Na podstawie art. 7 ust. 1 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości:

- grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (pkt 6),
- grunty i budynki we władaniu muzeów rejestrowanych (pkt 7),
- znajdujące się w parkach narodowych lub rezerwach przyrody i służące bezpośrednio i wyłącznie osiągnięciu celów z zakresu ochrony przyrody: a) grunty położone na obszarach objętych ochroną ścisłą, czynną lub krajobrazową oraz budynki i budowle trwale związane z gruntem (pkt 8).

**Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r.
o działalności pożytku publicznego i wolontariacie**
(Dz. U. 2003 Nr 96 poz. 873 z późn. zm.)

Ustawa ta reguluje działalność pożytku publicznego, w tym organizacji pożytku publicznego (OPP) oraz sposób sprawowania nadzoru nad działalnością pożytku publicznego. Zawiera także prawne regulacje warunków realizacji świadczeń przez wolontariuszy i sposób korzystania z tych świadczeń.

Wśród zadań publicznych ustawa wymienia m.in. działania w zakresie:

- podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej,
- działalności na rzecz języka regionalnego,
- kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego,
- ochrony dziedzictwa przyrodniczego.

**Ustawa z dnia 25 października 1991 r.
o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej**
(Dz. U. z 1991 nr 114 poz. 493 z późn. zm.)

Ustawa mówi, że działalność kulturalna polega na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1).

Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo (art. 1, ust. 2), a także jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Mecenas państwa polega na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa narodowego w Rzeczypospolitej Polskiej i za granicą. (art. 1 ust. 2). Zgodnie z art. 1 ust. 3 ww. ustawy minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może wspierać finansowo, w ramach mecenatu państwa, realizację planowanych na dany rok zadań związanych z polityką kulturalną państwa, prowadzonych przez instytucje kultury i inne podmioty nienależące do sektora finansów publicznych.

Mecenat organów jednostek samorządu terytorialnego, analogicznie do mecenatu państwa, sprawowany jest przez te jednostki w zakresie ich właściwości.

Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których są teatry, opery, operetki, filharmonie, orkiestry, instytucje filmowe, kina, muzea, biblioteki, domy kultury, ogniska artystyczne, galerie sztuki, ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury.

W myśl art. 9 jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym. Instytucje kultury, dla których organizatorami są jednostki samorządu terytorialnego, mogą otrzymywać dotacje celowe na zadania objęte mecenatem państwa, w tym dotacje celowe na finansowanie lub dofinansowanie kosztów realizacji inwestycji, z budżetu państwa z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego odnoszą się także ustawy i rozporządzenia:

- 1) Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. 1997 nr 5 poz. 24 z późn. zm.),
- 2) Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. 1997 nr 85 poz. 539 z późn. zm.),
- 3) Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. 1983 nr 38 poz. 173 z późn. zm.),
- 4) Ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (Dz. U. 1999 nr 41 poz. 412 z późn. zm.),
- 5) Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. 1959 nr 11 poz. 62 z późn. zm.),
- 6) Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. 1933 nr 39, poz. 311 z późn. zm.),
- 7) Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2015, poz. 1777 z późn. zm.),
- 8) Ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o partnerstwie publiczno-prywatnym (Dz. U. 2009 nr 19, poz. 100 z późn. zm.),
- 9) Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. Prawo geologiczne i górnicze (Dz. U. 1994 nr 27, poz. 96 z późn. zm.),
- 10) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774 z późn. zm.),
- 11) Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. 1995 nr 16, poz. 78 z późn. zm.),
- 12) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia zakresu celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1990 Nr 61, poz. 354 z późn. zm.).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)⁴ (w skrócie SOR)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju została przyjęta przez Radę Ministrów 14 lutego 2017 r. Stanowi ona aktualizację średniookresowej strategii rozwoju kraju, tj. Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej przez Radę Ministrów Uchwałą Nr 157 z dnia 25 września 2012 r. Jest to obowiązujący, kluczowy dokument państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej. Zawiera rekomendacje dla polityk publicznych. Określa podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, regionalnym i przestrzennym w perspektywie roku 2020 i 2030.

Zadania związane z dziedzictwem kulturowym zostały uwzględnione: w obszarach: E-państwo oraz kapitał ludzki i społeczny.

Wśród wyznaczonych projektów strategicznych obszaru E-państwo znalazły się: „digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej, kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury”⁵.

W dokumencie uwzględniono wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. Podkreślono, że „inwestycje w kulturę wpływają nie tylko na ekonomiczny rozwój i wzrost konkurencyjności, ale także na wzmocnienie kapitału społecznego. Inwestowanie w ochronę dziedzictwa, rozwój i modernizację infrastruktury kultury oraz edukację kulturalną – kształcenie odbiorcy i jego kulturowych kompetencji przyczynia się do rozwijania kultury i innowacyjności. Dzięki tym kompetencjom i uczestnictwu w kulturze społeczeństwo buduje z jednej strony tożsamość, szacunek do tradycji, poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii, z drugiej zaś kreatywność, innowacyjność, otwartość i tolerancyjność”⁶.

Wśród działań do 2030 r. znalazły się:

- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego, tj. wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty;
- inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO),
- wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury⁷.

W dokumencie wymieniono także projekty strategiczne tj.:

- 1) Rozwój czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmocnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy;
- 2) Kultura obywatelska – projekt obejmuje szereg inicjatyw, których celem jest wzmocnianie postaw obywatelskich m.in. poprzez działania kulturalno-edukacyjne, wzbogacanie kultury popularnej o elementy i wartości kultury wysokiej, wspieranie projektów o charakterze lokalnym i oddolnym, wzmocnianie organizacji i struktur stanowiących naturalne przestrzenie

---

⁴ Uchwała nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie przyjęcia Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), M.P. z 2017 r., poz. 260.

⁵ Tamże, s. 245.

⁶ Tamże, s. 288.

⁷ Tamże, s. 288-289.

rozwoju postaw obywatelskich (np. uniwersytety ludowe, organizacje harcerskie, grupy rekonstrukcyjne);

3) Niepodległa 2018 – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100 rocznicy odzyskania niepodległości Polski (obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego);

4) Dziedzictwo buduje wspólnotę – utworzenie sieci muzeów historycznych, których głównym celem jest opowiadanie o historii Polski z różnych perspektyw. Dzięki synergii uzyskanej w wyniku współdziałania w sieci, możliwe będą wspólne: budowanie dostępności (np. poprzez system biletowy), promocja w kraju i za granicą, a także realizacja przedsięwzięć edukacyjnych i wystawienniczych;

5) Kultura / Dziedzictwo / Wspólnota – wdrożenie instrumentów wsparcia finansowego i pozafinansowego dla bibliotek, domów kultury oraz archiwów państwowych. Planowane jest uruchomienie trzech typów programów: wspieranie projektów, które pozwolą bibliotekom funkcjonować jako lokalne centra aktywności społecznej oraz miejsca dostępu do wiedzy, jak również zdobywania umiejętności korzystania z nowych technologii, wspieranie realizowanych przez archiwa państwowe projektów animacyjno-edukacyjnych, w ramach których wzmacniana będzie wiedza społeczności lokalnych o ich dziedzictwie historyczno-kulturowym, przy jednoczesnym uwzględnieniu rozwoju wspólnoty w oparciu o lokalne zasoby i potencjały oraz promocji regionów, wspieranie projektów, w ramach których domy kultury będą animowały integrację lokalnych społeczności wokół kluczowych problemów lokalnych;

6) Kolekcje – w ramach programu wspierane będą państwowe i samorządowe instytucje kultury, a także inne organizacje, w działaniach polegających na tworzeniu i rozwijaniu narodowych i regionalnych kolekcji sztuki współczesnej oraz kolekcji muzealnych, a także w działaniach na rzecz powstawania nowych dzieł muzycznych, ich prawykonania, popularyzacji i udostępniania w przestrzeni publicznej⁸.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030⁹

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030, w skrócie SRKS, została przyjęta 27 października 2020 r. przez Radę Ministrów Uchwałą Nr 155. Stanowi ona kontynuację i aktualizację przyjętej Uchwałą Nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. Jest jednym z instrumentów realizacji przyjętej Uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). Koordynowanie i nadzorowanie realizacji Strategii należy do zadań ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

SRKS za główny cel stawia sobie wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu ma się odbywać poprzez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Działania wskazane w SRKS mają zatem wspierać zaangażowanie obywatelskie, zachęcać do współpracy oraz wzmacniać kreatywność Polaków.

Dla gminnych programów opieki nad zabytkami istotne znaczenie ma przede wszystkim priorytet „Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury”

---

⁸ Tamże, s. 289.

⁹ Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030”, M.P. 2020 poz. 1060.

wyróżniony w celu szczegółowym 2, tj. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich.

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju do roku 2030¹⁰ – uchylona

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (w skrócie: KPZK 2030) przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r., została uchylona 13 listopada 2020 r.

Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 – kontynuowany

13 sierpnia 2019 r. Rada Ministrów Uchwałą Nr 82 przyjęła Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022. 26 lipca 2021 r. uchwałą nr 92, która weszła w życie 17 sierpnia 2021 r., Rada Ministrów zmieniła powyższą uchwałę nr 82 w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022”, wprowadzając kilka drobnych zmian do programu¹¹.

Krajowy program opieki nad zabytkami stanowi główny dokument strategiczny określający cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Głównym celem programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Cel ten ma być realizowany poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, podzielony na kierunki działania:

- 1) Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym,
- 2) Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym;

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami, podzielony na kierunki działania:

- 1) Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami,
- 2) Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa, podzielony na kierunki działania:

- 1) Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości,
- 2) Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu gminnego programu opieki nad zabytkami nie można nie odnieść się do uwarunkowań zewnętrznych ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikających z dokumentów na poziomie wojewódzkim i powiatowym.

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Piekoszów na lata 2023-2026 jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

---

¹⁰ Uchwała Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, M. P. 2012 poz. 252. Ustawa z dnia 15 lipca 2020 r. o zmianie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2020, poz. 1378).

¹¹ Uchwała Nr 92 Rady Ministrów z dnia 26 lipca 2021 r. zmieniająca uchwałę w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022”, M. P. 2021, poz. 745.

4.2.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2030+¹²

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+ została przyjęta przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego 29 marca 2021 r. Uchwałą Nr XXX/406/21. Stanowi ona najważniejszy i podstawowy dokument samorządu województwa określający obszary, cele i kierunki polityki rozwoju regionu. Jest punktem wyjścia do przygotowywania pozostałych regionalnych dokumentów strategicznych i operacyjnych. Odpowiada na nowe uwarunkowania oraz globalne i wewnętrzne wyzwania stojące przed władzami województwa świętokrzyskiego. Przedstawia plan działania w perspektywie 10 lat oraz propozycję współpracy skierowaną do wszystkich podmiotów zainteresowanych rozwijaniem potencjału społeczno-gospodarczego regionu świętokrzyskiego. Formułuje wizję rozwoju województwa świętokrzyskiego, która brzmi: „Świętokrzyskie w 2030 roku to ambitny region o atrakcyjnym wizerunku”. Kładzie nacisk na cztery główne obszary:

1. Gospodarka (Cel 1. Inteligentna gospodarka i aktywni ludzie),
2. Środowisko (Cel 2. Przyjazny dla człowieka czysty region),
3. Demografia (Cel 3. Wspólnota i bezpieczna przestrzeń, które łączą ludzi),
4. Zarządzanie (Cel 4. horyzontalny – Sprawne zarządzanie regionem).

Kwestie związane z dziedzictwem kultury zostały ujęte w celu strategicznym 3, który ma być realizowany przez trzy cele operacyjne. Jednym z nich jest budowa wspólnoty regionalnej opartej na silnym kapitale społecznym i emocjonalnych związkach ludności z zasobami naturalnymi i kulturowymi województwa. Do kluczowych kierunków działań mających na celu realizację powyższego celu należą: zwiększenie poczucia tożsamości regionalnej mieszkańców, rozwój instytucji kultury i dziedzictwa kulturowego czy poprawa warunków dla zwiększenia aktywności społecznej i obywatelskiej mieszkańców.

Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2014-2020¹³

Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2014-2020 została opracowana w grudniu 2014 r. Stanowiła ona aktualizację Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006-2014 i była najważniejszym dokumentem dotyczącym gospodarki turystycznej w regionie. W strategii opisano walory turystyczne oraz stan zagospodarowania turystycznego województwa. Omówiono walory naturalne oraz antropogeniczne i ich znaczenia dla rozwoju oferty turystycznej regionu. Przedstawiono również koncepcję rozwoju turystyki w regionie.

Za cel nadrzędny strategii przyjęto: pełne wykorzystanie zrealizowanych projektów turystycznych i okołoturystycznych dla uzyskania efektów gospodarczych i społecznych wynikających z rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim.

Strategiczne obszary koncentracji działań sformułowano w następujący sposób:

Obszar 1: Skomercjalizowana oferta turystyczna regionu;

Cel operacyjny 1: Wsparcie rozwoju flagowych produktów turystycznych województwa;

Cel operacyjny 2: Rozwój nowych produktów turystycznych;

Cel operacyjny 3: Komerccjalizacja oferty turystycznej regionu;

Obszar 2: Funkcjonalnie zorganizowana, zrównoważona przestrzeń turystyczna oraz wysoka dostępność regionu i jego atrakcji;

Cel operacyjny 1: Poprawa dostępności komunikacyjnej regionu;

¹² Uchwała XXX/406/21 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+; Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+, Załącznik do Uchwały Sejmiku.

¹³ Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2014-2020, Kielce 2014.

Cel operacyjny 2: Wzrost dostępności atrakcji turystycznych;
Cel operacyjny 3: Rozwój infrastruktury turystycznej i paraturystycznej;
Obszar 3: Wysoki potencjał kadrowy i organizacyjny interesariuszy rynku turystycznego;
Cel operacyjny 1: Wzrost kwalifikacji kadr turystycznych;
Cel operacyjny 2: Wzmocnienie i utrzymanie potencjału partnerów rynku turystycznego;
Cel operacyjny 3: Wzrost rangi i atrakcyjności branży turystycznej;
Obszar 4: Zintegrowany marketing regionu i efektywna komunikacja marketingowa;
Cel operacyjny 1: Kontynuacja budowy rozpoznawalnej i silnej marki województwa o wyróżniającym się wizerunku;
Cel operacyjny 2: Efektywne wsparcie promocyjne produktów turystycznych;
Cel operacyjny 3: Uruchomienie specjalnych projektów promocyjnych;
Cel operacyjny 4: Budowa i wdrożenie marketingowej Platformy Współpracy pomiędzy partnerami rynku.

Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2015-2020 nie ma póki co kontynuacji, ale jej wytyczne są w dalszym ciągu realizowane.

Diagnoza stanu turystyki województwa świętokrzyskiego¹⁴

„Diagnoza stanu turystyki województwa świętokrzyskiego” została przygotowana na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Świętokrzyskiego przez zespół ekspertów zrzeszonych w Stowarzyszeniu Regional Study Association – Sekcja Polska, pod kierunkiem dra hab. Macieja Smętkowskiego, prof. Uniwersytetu Warszawskiego. Dokument zawiera opis aktualnego stanu turystyki w województwie świętokrzyskim, charakterystykę potencjału turystycznego regionu, ocenę wizerunku świętokrzyskiego, katalog szans i ograniczeń dalszego rozwoju sfery turystycznej, porównanie turystyki województwa świętokrzyskiego z sąsiednimi regionami, wnioski i rekomendacje. Diagnoza wyszczególnia mocne i słabe strony świętokrzyskiej turystyki. Wśród słabych stron zostały wymienione:

- 1) słabo rozwinięta współpraca i koordynacja działań między interesariuszami branży turystycznej,
- 2) brak rozwiniętych sieciowych i liniowych produktów turystycznych,
- 3) mało rozpoznawalnych i popularnych atrakcji turystycznych w wymiarze krajowym i zagranicznym, co wynika ze słabej promocji.

Diagnoza ta została przyjęta przez Zarząd Województwa Świętokrzyskiego 22 grudnia 2020 r. Jest to pierwsza diagnoza o charakterze strategicznym dla turystyki wykonana w województwie świętokrzyskim.

Na potrzeby diagnozy zlecone zostały ogólnopolskie badania pn. „Znajomość i wizerunek województwa świętokrzyskiego” zrealizowane w październiku 2020 r. przez pracownię ARC Rynek i Opinia. Ich celem było poznanie wizerunku województwa świętokrzyskiego oraz analiza wiedzy Polaków na temat atrakcji znajdujących się na jego terenie.

W dokumencie bardzo mało znalazło się odniesień w stosunku do gminy Piekoszów, która została umiejscowiona w „obszarze centralnym Kielce i Góry Świętokrzyskie”, niemniej wiele poruszonych w nim problemów bezpośrednio jej dotyczy, tj. mała liczba miejsc noclegowych, słaba promocja czy brak rozwiniętych produktów sieciowych.

W „Diagnozie” wspomniano o dwóch projektach dotyczących gminy Piekoszów zgłoszonych do bazy propozycji projektów strategicznych do realizacji w ramach Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+, tj. utworzenia kompleksowego systemu elektronicznej informacji publicznej dla mieszkańców, turystów i osób przyjezdnych „Gmina

---

¹⁴ Diagnoza stanu turystyki województwa świętokrzyskiego, red. M. Smętkowski, Warszawa 2020.

Piekoszów – Enter!” oraz stworzenia geologicznego produktu turystycznego „Na Skalnym Szlaku” na terenie gminy Piekoszów¹⁵.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego¹⁶

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego został przyjęty Uchwałą XLVII/833/14 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego 22 września 2014 r. Określa on długofalowe cele i kierunki wojewódzkiej polityki przestrzennej i przedstawia wizję zagospodarowania przestrzennego regionu świętokrzyskiego na najbliższe 25-30 lat. Stanowi integralną częścią systemu planowania regionalnego i ma służyć samorządowi województwa do kształtowania i prowadzenia własnej polityki przestrzennej we współpracy z samorządami lokalnymi w powiązaniu z województwami sąsiadującymi i polityką przestrzenną kraju.

Wśród nadrzędnych priorytetów zagospodarowania przestrzennego w dokumencie wymieniono:

- 1) wymagania ładu przestrzennego, urbanistyki i architektury,
- 2) walory architektoniczne i krajobrazowe,
- 3) wymagania ochrony środowiska przyrodniczego, zdrowia oraz bezpieczeństwa ludzi i mienia, a także wymagania osób niepełnosprawnych,
- 4) wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury,
- 5) walory ekonomiczne przestrzeni i prawo własności; potrzeby obronności i bezpieczeństwa państwa.

W zakresie dziedzictwa kulturowego, za główne zadanie samorządu województwa w zakresie zagospodarowania przestrzeni kulturowej uznano skuteczniejszą ochronę i rewaloryzację zasobów dziedzictwa kulturowego oraz racjonalne ich zagospodarowanie m.in. z myślą o wykorzystaniu tych zasobów jako elementu promocji i czynnika rozwoju gospodarczego, a także zapewnienie trwałych źródeł dofinansowywania prac rewaloryzacyjnych z dochodów budżetowych i pozabudżetowych np. z turystyki. Za istotne zadanie uznano wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w procesie umacniania tożsamości kulturowej mieszkańców regionu przy jednoczesnym zachowaniu i kultywowaniu specyfiki lokalnej.

Za priorytetowe obszary działań samorządu województwa przyjęto:

- 1) intensyfikację i pogłębianie rozpoznania zasobów dziedzictwa kulturowego,
- 2) ochronę i rewaloryzację zabytkowych układów przestrzennych miast i wsi,
- 3) zachowanie i ochronę obiektów i zespołów o najwyższej randze oraz szczególnym znaczeniu dla kultury narodowej i dziedzictwa światowego,
- 4) zachowanie najcenniejszych krajobrazów kulturowych,
- 5) promocję i eksponowanie najcenniejszych obiektów,
- 6) tworzenie warunków do współpracy samorządów lokalnych z partnerami społecznymi i prywatnymi w celu pozyskania środków na rewaloryzację zabytków.

Za główny cel polityki przestrzennej uznano zachowanie i umacnianie regionalnej tożsamości kulturowej, jak też zapewnienie ochrony i rewaloryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego, stosownie do przepisów ustawy o ochronie dóbr kultury oraz innych ustaw związanych z tą problematyką. Cel ten ma być realizowany przy pomocy celów wspomagających, tj. poprzez:

- 1) dążenie do pełnego rozpoznania zasobów dziedzictwa kulturowego oraz objęcie ochroną cennych obiektów i zespołów zabytkowych oraz obszarów o wartościowym krajobrazie kulturowym,
- 2) przeprowadzenie prac rewaloryzacyjnych najcenniejszych zabytków, przede wszystkim układów urbanistycznych oraz obiektów i zespołów o szczególnych walorach,

---

¹⁵ Także, s. 95-96.

¹⁶ Uchwała XLVII/833/14 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z 22 września 2014 r. w sprawie uchwalenia zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego.

3) ochronę i racjonalne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

Cele te mają być realizowane poprzez następujące zasady:

- 1) respektowanie przepisów i wymagań ochronnych przy rewaloryzacji obiektów i zespołów zabytkowych objętych ochroną prawną,
- 2) racjonalne, zgodne z wymogami konserwatorskimi zagospodarowanie, użytkowanie i udostępnianie obiektów zabytkowych, z uwzględnieniem celów kulturowych i turystycznych,
- 3) unikanie przekształceń przestrzennych mogących zagrażać zasobom dziedzictwa kulturowego, np. dysharmonijne lub szkodliwe sąsiedztwo,
- 4) eksponowanie w strukturze przestrzennej, w panoramach i sylwetach miejscowości elementów najcenniejszych,
- 5) komponowanie nowych struktur z uwzględnieniem historycznej zabudowy,
- 6) prowadzenie archeologicznych badań ratunkowych na terenach realizowanych lub przewidzianych do realizacji inwestycji wielkoobszarowych,
- 7) edukacja społeczna w zakresie wartości i znaczenia obiektów kulturowych dla promocji i rozwoju województwa oraz integracji regionalnej.

Głównym zadaniem polityki ochrony przestrzeni kulturowej ma być zabezpieczenie obiektów i zespołów zabytkowych, w tym dziedzictwa archeologicznego przed degradacją oraz sukcesywna renowacja, rewitalizacja oraz racjonalne ich udostępnienie drogą pełnego wykorzystania instrumentów prawnych i finansowych przewidzianych w obowiązujących przepisach prawnych i programach. Realizacja tego zamierzenia ma odbywać się poprzez:

- 1) wnioskowanie o dokonanie wpisu cennych obiektów do rejestru zabytków,
- 2) egzekwowanie odpowiednich zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz objęcie tymi planami wszystkich terenów szczególnej ochrony konserwatorskiej,
- 3) tworzenie warunków przestrzennych do organizacji parków kulturowych – wskazane jest przeanalizowanie możliwości tworzenia parków kulturowych na obszarach o wyróżniającym się krajobrazie kulturowym. W tym celu niezbędne jest wykonanie szczegółowej inwentaryzacji terenu i przygotowanie odpowiedniej dokumentacji,
- 4) podjęcie starań o utworzenie pomników historii.

W ramach polityki ochrony przestrzeni kulturowej sformułowano następujące obszary działań priorytetowych:

1. Rewaloryzacja i rewitalizacja obiektów, zespołów oraz zabytkowych układów przestrzennych. Zakłada się, iż większość zrewaloryzowanych obiektów zabytkowych, zespołów i układów przestrzennych powinna zostać udostępniona na cele turystyczne oraz wykorzystana, jako element promocji i czynnik rozwoju gospodarczego. Dotyczy to w szczególności najcenniejszych zabytkowych zespołów urbanistycznych.
2. Kreowanie przestrzeni kulturowej.
3. Rozpoznanie i udokumentowanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

W dokumencie podkreślono znaczenie promowania dziedzictwa kulturowego przez turystykę oraz konieczność kompleksowego przebadania i rozpoznania całości dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego, łącznie z badaniami archeologicznymi.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016¹⁷ (z kontynuacją na lata kolejne)

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016 został przyjęty Uchwałą XXIX/524/13 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego. Stanowi on opracowanie strategiczne, które w sposób kompleksowy określa cele i działania województwa w zakresie opieki nad zabytkami. Najważniejszym działaniem jest ochrona dziedzictwa i krajobrazu kulturowego województwa świętokrzyskiego w celu zachowania go dla następnych

---

¹⁷ Uchwała XXIX/524/13 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 25 marca 2013 r. w sprawie przyjęcia „Programu opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013-2016”.

pokoleń oraz budowania na jego bazie tendencji służących rozwojowi regionu, a także integracja społeczności lokalnych przy pomocy poszerzenia wiedzy o zasobach dóbr kultury i potrzebie ich ochrony. W dokumencie wyznaczono cel generalny: ochronę i zachowanie materialnego oraz niematerialnego dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego, w ramach którego wskazano do realizacji następujące cele szczegółowe i kierunki działań:

1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego.

Kierunki działań:

- 1.1. Rozpoznanie i dokumentacja zasobów zabytkowych.
  - 1.2. Ochrona zabytków ruchomych.
  - 1.3. Ochrona zabytków nieruchomości.
  - 1.4. Ochrona zabytków archeologicznych.
  - 1.5. Ochrona zabytków układów architektonicznych.
  - 1.6. Stworzenie warunków do powstania i rozwoju parków kulturowych oraz ochrona krajobrazu kulturowego.
2. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań:

- 2.1. Poprawa dostępu do zasobów dziedzictwa.
  - 2.2. Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego.
  - 2.3. Wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionalnym.
3. Tworzenie warunków do wzmocnienia tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej.

Kierunki działań:

- 3.1. Kultuwanie tradycji w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.
- 3.2. Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

4.2.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

Strategia Rozwoju Powiatu Kieleckiego do roku 2030¹⁸

Strategia została przyjęta Uchwałą Nr XLX/53/2022 Rady Powiatu w Kielcach z dnia 30 maja 2022 r. W dokumencie dokonano analizy problemów powiatu, określono jego czynniki rozwojowe i trendy rozwojowe. Analizie poddano trzy obszary:

- 1) rozwój społeczny,
- 2) infrastrukturę, środowisko i przestrzeń,
- 3) gospodarkę.

Podsumowaniem diagnozy było opracowanie listy wyzwań rozwojowych, które mają znaczenie dla przyszłego, zrównoważonego rozwoju powiatu kieleckiego. W oparciu o materiał diagnostyczny i analizę zmian wybranych danych statystycznych oraz wskaźników opracowane zostały potencjały powiatu. Uwagę zwrócono przede wszystkim na te potencjały, które mają strategiczne znaczenie dla rozwoju społecznego i gospodarczego powiatu kieleckiego, w trzech wymienionych wcześniej obszarach. Za jeden ze strategicznych potencjałów w obszarze rozwoju społecznego uznano zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym występowanie miejsc kultu religijnego o istotnym znaczeniu w skali kraju. W obszarze infrastruktura – środowisko – przestrzeń za strategiczne potencjały uznano: uwarunkowania przyrodnicze i środowiskowe sprzyjające rozwojowi funkcji turystycznej i rekreacyjnej, w tym występowanie atrakcji turystycznych mających kluczowe znaczenie dla regionu oraz wysoki odsetek powierzchni powiatu objęty ochroną przyrody, wysoka lesistość, kształtujące jakość funkcji osadniczej, wpływający na wysoką bioróżnorodność obszaru. W obszarze gospodarki za istotny potencjał

---

¹⁸ Uchwała Nr XLX/53/2022 Rady Powiatu w Kielcach z dnia 30 maja 2022 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Powiatu Kieleckiego do roku 2030”.

uznano m.in. istniejący stan i uwarunkowania rozwoju funkcji turystycznej, w tym walory przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe.

Do 2030 r. powiat kielecki – zgodnie z wizją – ma być obszarem rozwiniętym społecznie i gospodarczo, który m.in. dobrze wykorzystuje społecznie i gospodarczo walory przyrodnicze, kulturalne i historyczne oraz posiada atrakcyjną ofertę rekreacyjno-turystyczną przyciągającą turystów oraz poszukujących odpoczynku mieszkańców powiatu. W myśl sformułowanej misji – powiat kielecki – ma stać się miejscem, „w którym żyje się bezpiecznie, wygodnie, zdrowo, szczęśliwie i długo, a dzięki edukacji, rozwiniętej przedsiębiorczości mieszkańców i aktywności inwestorów w pełni wykorzystuje się unikalne potencjały: historyczny, kulturowy, przyrodniczo-przestrzenny i gospodarczy oferując w szczególności atrakcyjną ofertę turystyczną i rekreacyjną oraz wysokiej jakości produkty rolnictwa ekologicznego”.

Zgodnie z przyjętą wizją powiatu kieleckiego zostały określone cele strategiczne. Jest ich pięć:

- w obszarze rozwoju społecznego:

Cel strategiczny 1 to: Poprawa warunków i komfortu życia oraz możliwości samorealizacji mieszkańców powiatu kieleckiego;

- w obszarze gospodarki:

Cel strategiczny 2: Zwiększony stopień wykorzystania potencjału gospodarczego;

- w obszarze infrastruktura, środowisko i przestrzeń:

Cel strategiczny 3: Dobry stan utrzymania infrastruktury technicznej liniowej i punktowej powiatu;

Cel strategiczny 4: Lepsza dostępność komunikacyjna obszarów zamieszkałych oraz ważnych gospodarczo na terenie Powiatu;

Cel strategiczny 5: Utrzymany dobry stan zachowania środowiska.

Do osiągnięcia celów głównych mają przyczynić się cele szczegółowe.

Cel strategiczny 1: Poprawa warunków i komfortu życia oraz możliwości samorealizacji mieszkańców powiatu kieleckiego ma być osiąganym przez powiat kielecki poprzez kilkanaście celów szczegółowych. Wśród nich znalazł się cel szczegółowy z zakresu dziedzictwa kulturowego, za który uznano zachowanie i utrwalanie historii i dziedzictwa powiatu. Będzie on realizowany poprzez następujące działania:

1) udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;

2) wspieranie działań mających na celu poprawę stanu i zachowanie kulturowego dziedzictwa materialnego i niematerialnego powiatu;

3) prowadzenie edukacji i upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego;

4) wykorzystanie obiektów dziedzictwa kulturowego do promowania powiatu kieleckiego;

5) promocja atrakcji geoturystycznych powiatu kieleckiego wpisanych na listę UNESCO – Geopark Świętokrzyski;

6) upowszechnianie dziedzictwa kulturowego wśród dzieci i młodzieży – wspieranie międzypokoleniowego przekazu dziedzictwa kulturowego;

7) wspieranie organizacji pozarządowych poprzez udzielanie dotacji w ramach otwartych konkursów mających na celu promocję dziedzictwa kulturowego;

8) organizowanie wydarzeń promujących dziedzictwo kulturowe np. gwarę, zwyczaje, obyczaje ludowe;

9) realizacja działań mających na celu zabezpieczenie istniejących zabytków w oparciu o kierunki wskazane w „Programie Opieki nad zabytkami Powiatu Kieleckiego na lata 2021 – 2024”.

Cel strategiczny 2: Zwiększony stopień wykorzystania potencjału gospodarczego, ujęty w obszarze gospodarki, będzie osiąganym poprzez szereg działań z obszaru turystyki. Wykorzystywanie potencjału turystycznego powiatu kieleckiego będzie realizowane poprzez następujące działania:

- 1) wspieranie działań na rzecz rozwoju zintegrowanych, sieciowych produktów turystycznych i rekreacyjnych na bazie unikalnych walorów przyrodniczych i kulturowych w powiecie, w tym m.in. unikatowych zasobów geologicznych (najstarsze góry w Europie, Jaskinia Raj – jako osobliwość przyrody), duża liczba zabytków (Pomnik Historii – Święty Krzyż);
- 2) promocja miejsc / terenów o unikatowych walorach przyrodniczych na terenie powiatu;
- 3) wykorzystanie potencjału przyrodniczego powiatu kieleckiego;
- 4) współpraca z podmiotami działającymi w branży turystycznej w celu promocji turystyki;
- 5) podejmowanie działań na rzecz poprawy jakości bazy turystycznej;
- 6) wspieranie działań promujących gospodarstwa agroturystyczne;
- 7) wspieranie działań mających na celu promocję turystyczną marki powiatu w oparciu o istniejące walory przyrodnicze i historyczne;
- 8) współpraca z Regionalną Organizacją Turystyczną Województwa Świętokrzyskiego i Lokalną Organizacją Turystyczną w zakresie rozwoju turystyki na terenie powiatu;
- 9) współpraca z Lokalnymi Grupami Działania i Regionalnym Centrum Informacji Turystycznej na rzecz rozwijania atrakcji turystycznych;
- 10) podejmowanie działań promujących bazę okołoturystyczną i miejsca rozrywki rodzinnej na terenie powiatu;
- 11) podejmowanie działań w zakresie organizacji wydarzeń np. plenerowych, promujących walory turystyczne powiatu oraz zdrowy styl życia.

Program Ochrony Zabytków Powiatu Kieleckiego 2021-2024¹⁹

Dokument został przyjęty Uchwałą nr XXXVII/126/2021 Rady Powiatu w Kielcach z dnia 30 grudnia 2021 r. w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Kieleckiego na lata 2021-2024.

Podkreślono w nim mocne strony powiatu, m.in. jego zróżnicowany i bogaty zasób dziedzictwa kulturowego, wiele cennych zabytków w skali kraju, liczne kapliczki i krzyże przydrożne o wysokich walorach artystycznych, walory przyrodnicze i liczne obszary chronione, zwiększającą się świadomość ważności zasobów dziedzictwa kulturowego w promocji regionu, możliwości rozwojowe wsi w oparciu o walory zabytkowe, rolnictwo i agroturystykę, potencjał turystyki rekreacyjnej. W dokumencie wspomniano obiekty zabytkowe z terenu gminy Piekoszów: ruiny pałacu Tarłów wraz z otoczeniem w Podzamczu i kościół parafialny pw. Narodzenia NMP w Piekoszowie.

Za priorytety i kierunki działań powiatowego programu opieki nad zabytkami uznano:

Priorytet I: Ochronę i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

Kierunek 1: Zapewnienie warunków prawnych i organizacyjnych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.

Kierunek 2: Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

Priorytet II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców:

Kierunek 1: Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu.

Kierunek 2. Edukacja i popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym powiatu.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

---

¹⁹ Uchwała nr XXXVII/126/2021 Rady Powiatu w Kielcach z dnia 30 grudnia 2021 r. w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Kieleckiego na lata 2021-2024 (Dz. U. Woj. Świętokrzyskiego 2022, poz. 312).

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Piekoszów (2017)

Zgodnie z Ustawą z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym²⁰ podstawowym dokumentem planistycznym wyznaczającym kierunki zagospodarowania przestrzennego gminy i kształtującym jej politykę przestrzenną jest studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Piekoszów zostało przyjęte Uchwałą Rady Gminy Piekoszów z dnia 31 maja 2017 r. w sprawie uchwalenia Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Piekoszów²¹. Zgodnie z przyjętymi zasadami dokument, opracowany pod kierunkiem dr hab. inż. arch. Elżbiety Kaczmarskiej, omawia: kierunki rozwoju gminy, prognozę oddziaływania na środowisko, uwarunkowania, bilans terenów zabudowy; całość uzupełnia część graficzna.

W dokumencie za główne cele rozwoju gminy uznano:

- wielofunkcyjny rozwój wynikający z: istniejącego przemysłu wydobywczego, rozwijającej się aktywności gospodarczej, powstawania usług ponadlokalnych, aktywności budowlanej ukierunkowanej na mieszkalnictwo, wzrostu atrakcyjności rekreacyjnej (planowany zbiornik retencyjny) oraz terenów rolnych,
- ochronę wartości przyrodniczych i stanu środowiska naturalnego, krajobrazu i kulturowych zasobów gminy,
- zapewnienie wysokiego poziomu jakości warunków osiedlania się i bytowania na terenie gminy Piekoszów,
- podniesienie poziomu aktywności gospodarczej poprzez wspieranie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw.

Zostały w nim ponadto określone:

- kierunki zmian przeznaczenia terenów oraz struktury przestrzennej gminy,
- kierunki i wskaźniki zagospodarowania terenów; wyodrębniono: tereny zainwestowane i wskazane jako obszary rozwoju przestrzennego (obejmujące tereny mieszkaniowe i mieszkaniowo-usługowe, koncentracji usług i działalności gospodarczej, sportu i rekreacji),
- tereny wyłączone spod zabudowy (rolne, leśne, dolin rzecznych i obniżeń dolinnych współtworzących podstawowy system ekologiczny),
- obszary oraz zasady ochrony środowiska i jego zasobów, ochrony przyrody i krajobrazu kulturowego, jak również obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego,
- kierunki rozwoju systemów komunikacji i infrastruktury technicznej,
- obszary, na których rozmieszczone będą inwestycje celu publicznego o znaczeniu lokalnym oraz o znaczeniu ponadlokalnym,
- obszary, dla których gmina zamierza sporządzić miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

Ze względu na zróżnicowane funkcjonalno-środowiskowe cechy obszaru gminy Piekoszów, jej obszar podzielono na strefy: krajobrazowo-rolniczą, krajobrazowo-przyrodniczą, rolniczo-osiedleńczą, koncentracji osadnictwa i aktywizacji gospodarczej, krajobrazowo-przemysłową oraz przemysłową.

W dokumencie zostały szeroko omówione kwestie związane z dziedzictwem kulturowym gminy Piekoszów. Opisując zabytki podkreślono, że obszar gminy należy do gmin o małym

²⁰ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2023, poz. 977).

²¹ Uchwała Nr XL/276/2017 Rady Gminy Piekoszów z dnia 31 maja 2017 r. w sprawie uchwalenia zmian Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Piekoszów.

nasyceniu zabytków, przy czym w przewadze są obiekty religijne i cmentarze, a większość z nich poza pałacem Tarłów pochodzi z XIX i XX w.

Warto podkreślić, że w zakresie zachowania walorów krajobrazu kulturowego oraz zapewnienia ochrony jego najcenniejszych elementów określono jako najważniejsze zadania:

- zachowanie i wyeksponowanie zasobów dziedzictwa kulturowego, szczególnie otoczenie opieką ruiny pałacu Tarłów,
- tworzenie szlaków kulturowych związanych z wydarzeniami i wybitnymi osobami związanymi z gminą, w tym Józefem Piłsudskim,
- kształtowanie architektury nowej zabudowy w harmonii z istniejącą zabudową.

W oparciu o Uchwałę Nr XII/89/2019 z dnia 27 czerwca 2019 r. Rada Gminy Piekoszów przystąpiła do sporządzenia zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Piekoszów²².

Miejscowe Programy Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Piekoszów

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego są podstawowym instrumentem polityki przestrzennej gminy. Na terenie gminy Piekoszów obowiązują:

1) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla części terenu górniczego położonego w miejscowościach Zajączków, Lesica i Gałęzice Gmina Piekoszów;

Został on przyjęty Uchwałą nr IX/66/2019 Rady Gminy Piekoszów z dnia 30 kwietnia 2019 r.²³. Wnioskodawcą sporządzenia przedmiotowego planu był zakład górniczy – Nordkalk Sp. z o.o, który również poniósł koszty sporządzenia tego planu zgodnie z wymogami ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze (art. 104 ust. 6).

Obszar objęty planem stanowi teren powierzchniowej eksploatacji kopaliny ze złoża „Ołowianka-1”. Na obszarze planu nie występują obiekty wymagające ustalenia zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej.

Część obszaru planu położona jest:

- 1) w otulinie Chęcińsko-Kieleckiego Parku Krajobrazowego,
- 2) w Chęcińsko-Kieleckim Obszarze Chronionego Krajobrazu, w strefie krajobrazowej C,
- 3) w Konecko-Łopuszniańskim Obszarze Chronionego Krajobrazu.

W granicach ww. obszarów chronionych obowiązują zasady ochrony wynikające z przepisów o ochronie przyrody.

Obszar planu położony jest w granicach GZWP 418 Zbiornik Gałęzice – Bolechowice – Borków, który podlega ochronie na podstawie Prawa ochrony środowiska i Prawa wodnego.

Na obszarze planu odkryte podczas prac ziemnych przedmioty, co do których istnieje przypuszczenie, że są zabytkami, podlegają ochronie na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

2) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla części terenu górniczego położonego w miejscowości Gałęzice Gmina Piekoszów

²² Uchwała Nr XII/89/2019 z dnia 27 czerwca 2019 r. Rady Gminy Piekoszów w sprawie przystąpienia do zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Piekoszów.

²³ Uchwała Nr IX/66/2019 Rady Gminy Piekoszów z dnia 30 kwietnia 2019 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części terenu górniczego położonego w miejscowościach Zajączków, Lesica i Gałęzice Gmina Piekoszów, Dz. U. Woj. Świętokrzyskiego 2019, poz. 2447.

Został przyjęty na mocy Uchwały nr LXII/439/2018 Rady Gminy Piekoszów z dnia 9 października 2018 r.²⁴. Obszar objęty planem stanowi teren powierzchniowej eksploatacji kopaliny ze złoża „Ostrówka”. Na obszarze planu nie występują obiekty wymagające ustalenia zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej.

Część obszaru planu położona jest w Chęcińsko-Kieleckim Parku Krajobrazowym. Plan ochrony Chęcińsko-Kieleckiego Parku Krajobrazowego nie obejmuje obszaru planu.

Część obszaru planu położona jest w granicach GZWP 418 Zbiornik Gałęzice – Bolechowice – Borków, który podlega ochronie na podstawie Prawa ochrony środowiska i Prawa wodnego.

Na obszarze planu odkryte podczas prac ziemnych przedmioty, co do których istnieje przypuszczenie, że są zabytkami, podlegają ochronie na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

3) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego nr 2 dla terenów położonych w obrębie Piekoszów pn.: „Czarny Stok”

Został przyjęty Uchwałą nr XLIX/347/2017 Rady Gminy Piekoszów z dnia 30 listopada 2017 r. w sprawie zmiany uchwały Nr XLVI/321/2017 Rady Gminy Piekoszów z dnia 28 września 2017 r.²⁵. Jego przedmiotem jest obszar położony w północno-zachodniej części Piekoszowa, z przeznaczeniem podstawowym pod tereny zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej. Na obszarze planu nie występują obiekty zabytkowe ani dobra kultury współczesnej – nie określono zatem zasad ich ochrony.

4) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego trasy linii elektroenergetycznej 220 kV Radkowie – Kielce Piaski na obszarze Gminy Piekoszów

Został przyjęty Uchwałą nr XIV/86/2015 Rady Gminy Piekoszów z dnia 30 września 2015 r.²⁶. Ustalono, że obszar objęty planem przeznaczony jest pod tereny rolnicze. Jego przeznaczenie podstawowe obejmuje: użytki rolne oraz pas technologiczny linii elektroenergetycznej 220 kV relacji Radkowie – Kielce Piaski. Zakazana jest na nim zabudowa, dopuszczone dojazdy rolne oraz urządzenia infrastruktury technicznej, których warunki techniczne umożliwiają ich lokalizację pod napowietrzną linią elektroenergetyczną 220 kV. Na obszarze planu nie występują obiekty i tereny wymagające ustalenia zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

5) Miejscowy plan ogólny zagospodarowania przestrzennego gminy Piekoszów przyjęty Uchwałą nr XII/95/2011 Rady Gminy w Piekoszowie z dnia 29 września 2011 r. w sprawie zmiany do zmiany Nr 2²⁷;

---

²⁴ Uchwała nr LXII/439/2018 Rady Gminy Piekoszów z dnia 9 października 2018 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części terenu górniczego położonego w miejscowości Gałęzice Gmina Piekoszów, Dz. Urz. Woj. Święt. poz. 3860.

²⁵ Uchwała nr XLIX/347/2017 Rady Gminy Piekoszów z dnia 30 listopada 2017 r. w sprawie zmiany uchwały Nr XLVI/321/2017 Rady gminy Piekoszów z dnia 28 września 2017 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego nr 2 dla terenów położonych w obrębie Piekoszów p.n.: „Czarny Stok”, Dz. U. Woj. Święt., poz. 3381.

²⁶ Uchwała nr XIV/86/2015 Rady Gminy Piekoszów z dnia 30 września 2015r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego trasy linii elektroenergetycznej 220 kV Radkowie – Kielce Piaski na obszarze Gminy Piekoszów, Dz. U. Woj. Święt. 2015, poz. 3214.

²⁷ Uchwała nr XII/95/2011 Rady Gminy w Piekoszowie z dnia 29 września 2011r. w sprawie zmiany do zmiany Nr 2 w miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego gminy Piekoszów, Dz. Urz. Woj. Święt.

6) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu górniczego „Szcukowskie Górkę III” w części położonej na obszarze gminy Piekoszów

Został przyjęty Uchwałą nr IV/36/2011 Rady Gminy w Piekoszowie z dnia 22 lutego 2011 r.²⁸. Na terenie objętym planem nie występują obiekty wpisane do rejestru i ewidencji zabytków oraz stanowiska archeologiczne.

Na terenie, na którym nie obowiązuje miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, inwestycja budowlana wiąże się z koniecznością uzyskania w urzędzie gminy decyzji o warunkach zabudowy, tzw. wuzetki (decyzja WZ).

W 2020 r. na mocy Uchwały Nr XXII/189/2020 Rady Gminy Piekoszów z dnia 29 maja 2020 r. władze gminy przystąpiły do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Micigózd²⁹.

Program rewitalizacji Gminy Piekoszów na lata 2017-2023

Dokument został przyjęty Uchwałą Nr XLVI/314/2017 Rady Gminy Piekoszów z dnia 28 września 2017 r. w sprawie przyjęcia Programu rewitalizacji Gminy Piekoszów na lata 2017-2023³⁰. Stanowi on wieloletni program działań w sferze społecznej, gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej i środowiskowej. Został opracowany zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju przez ekspertów Świętokrzyskiego Centrum Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej. Jego podstawowym zadaniem jest uporządkowanie oraz wskazanie kierunków i rozwiązań zmierzających do wyprowadzenia obszaru rewitalizowanego ze stanu kryzysowego poprzez stworzenie warunków do jego zrównoważonego rozwoju. Program stanowi narzędzie planowania, koordynowania i integrowania różnorodnych aktywności w ramach rewitalizacji. Z kolei rewitalizacja ma się przyczynić do poprawy jakości życia mieszkańców, stanu środowiska naturalnego i kulturowego, przywrócenia ładu przestrzennego oraz do ożywienia gospodarczego i odbudowy więzi społecznych. Celem opracowania i wdrożenia programów rewitalizacji jest pobudzenie aktywności środowisk lokalnych i stymulowanie współpracy na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego oraz przeciwdziałanie zjawiskom wykluczenia społecznego w szczególności osób niepełnosprawnych.

Opracowanie gminnego programu rewitalizacji zostało poprzedzone szczegółową diagnozą w obszarze zagadnień społecznych, a także gospodarczych, przestrzenno-funkcjonalnych, technicznych i środowiskowych. Przeprowadzona analiza pozwoliła dokonać pełnej diagnozy problemów i zagrożeń, wskazać obszary o największej koncentracji zjawisk kryzysowych, a w konsekwencji wyznaczyć obszar zdegradowany i obszar rewitalizacji. To na nich ostatecznie zdefiniowano katalog działań. W programie zostały ujęte działania, które powinny być zrealizowane w przyjętej perspektywie czasowej z wykorzystaniem środków unijnych oraz innych środków publicznych i prywatnych. Połączenie aktywności wielu osób i instytucji ma pozwolić rozwiązać zdiagnozowane w dokumencie problemy.

Po przeprowadzeniu diagnozy całego obszaru gminy został wyznaczony obszar zdegradowany gminy Piekoszów, obejmujący 5 sołectw: Piekoszów, Jaworznia, Micigózd,

---

²⁸ Uchwała nr IV/36/2011 Rady Gminy w Piekoszowie z dnia 22 lutego 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu górniczego „Szcukowskie Górkę III” w części położonej na obszarze gminy Piekoszów.

²⁹ Uchwała Nr XXII/189/2020 Rady Gminy Piekoszów z dnia 29 maja 2020 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Micigózd.

³⁰ Uchwała Nr XLVI/314/2017 Rady Gminy Piekoszów z dnia 28 września 2017 r. w sprawie przyjęcia Programu rewitalizacji Gminy Piekoszów na lata 2017-2023.

Rykoszyn, Zajęczków. Do rewitalizacji przewidziano obszar składający się z dwóch sołectw: Piekoszów oraz Jaworznia.

Piekoszów stanowi główny ośrodek gminy, toteż uznano, że jego rewitalizacja wpłynie korzystnie na całą gminę. Jaworznia została wyznaczona do rewitalizacji, ponieważ na obszarze tego sołectwa wystąpiła największa kumulacja negatywnych czynników społecznych. Dodatkowo wystąpiły tu również negatywne czynniki gospodarcze, przestrzenne, środowiskowe oraz techniczne.

Sformułowana została wizja rewitalizowanego obszaru, jako planowany do osiągnięcia efekt, która brzmi: „Sołectwo Piekoszów oraz Jaworznia w wyniku rewitalizacji stały się bezpiecznym miejscem zamieszkałym przez aktywnych i gospodarczych mieszkańców, którzy chętnie korzystają z przestrzeni publicznej, ich dzieci mają zapewniony dostęp do wysokiej jakości usług edukacyjnych, a turyści mogą w spokoju korzystać z walorów przyrodniczych oraz historycznych gminy Piekoszów”. Za cel główny uznano: „Poprawę jakości życia mieszkańców gminy Piekoszów poprzez rewitalizację przestrzeni publicznej oraz aktywizację społeczności lokalnej”.

W programie rewitalizacji wyróżniono 3 cele strategiczne, ujmujące wszystkie sfery rewitalizacji, czyli: społeczną, gospodarczą, przestrzenno-funkcjonalną, środowiskową i techniczną. Przy ich pomocy ma zostać realizowany cel główny. To:

- 1) wzmocnienie kapitału ludzkiego czynnikiem poprawy jakości życia mieszkańców;
- 2) wieloczynnikowy rozwój gospodarczy;
- 3) poprawa jakości przestrzeni publicznej z zachowaniem zasad ochrony środowiska.

Każdy z tych trzech celów został rozpisany na bardzo szczegółowe kierunki działań rewitalizacyjnych, które mają na celu zachowanie charakteru gminy, przy jednoczesnym zwiększeniu jej potencjału oraz zniwelowaniu słabych stron. Wśród nich znalazły się takie zadania jak:

- rozwój turystyki jako element zrównoważonego rozwoju gminy,
- modernizacja budynku starej plebanii na cele społeczno-gospodarcze,
- renowacja zabytkowego kościoła oraz jego otoczenia,
- rozbudowa infrastruktury rowerowej, wyznaczenie i oznakowanie szlaków turystyki pieszej oraz ścieżek dydaktycznych.

W dokumencie zwrócono również uwagę na fatalny stan pałacu w Podzamczu, który sukcesywnie niszczyje.

Program ochrony środowiska dla Gminy Piekoszów na lata 2021-2026 z perspektywą do roku 2030

Opracowanie zostało przyjęte Uchwałą Nr XLI/382/2022 Rady Gminy Piekoszów z dnia 24 lutego 2022 r. w sprawie przyjęcia „Programu Ochrony Środowiska dla Gminy Piekoszów na lata 2021-2026 z perspektywą do 2030 roku”³¹. Stanowi on główny dokument strategiczny na poziomie gminy wyznaczający cele ochrony środowiska, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, oraz określający kierunki działań, zmierzające do osiągnięcia tych celów. Został on opracowany zgodnie z dokumentami strategicznymi na poziomie krajowym, wojewódzkim i powiatowym, w związku z obowiązkiem nałożonym na gminy przez ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo o ochronie środowiska (Dz. U. 2001 Nr 62 poz. 627 z późn. zm.), która zobowiązuje gminy do opracowania i uchwalania takowych programów. Uwzględniono w nim założenia zawarte w wojewódzkim i powiatowym programie ochrony środowiska oraz programach sektorowych, strategiach i istniejących planach rozwoju.

Za główny cel opracowania uznano: „Zrównoważony rozwój gminy Piekoszów dążący do poprawy jakości życia mieszkańców oraz stanu środowiska przyrodniczego”.

---

³¹ Uchwała Nr XLI/382/2022 Rady Gminy Piekoszów z dnia 24 lutego 2022 r. w sprawie przyjęcia „Programu Ochrony Środowiska dla Gminy Piekoszów na lata 2021-2026 z perspektywą do 2030 roku”.

Dokument zawiera ocenę stanu środowiska na terenie gminy z uwzględnieniem dziesięciu obszarów przyszłej interwencji, definiuje zagrożenia i problemy dla poszczególnych obszarów przyszłej interwencji (analiza SWOT), uwzględnia cele, kierunki interwencji i zadania wynikające z oceny stanu środowiska, zawiera harmonogram rzeczowo-finansowy, osobno dla zadań własnych i zadań monitorowanych, których realizacja przyczyni się do poprawy jakości środowiska. W programie znalazły się zagadnienia związane z krajobrazem kulturowym gminy Piekoszów, głównie z zakresu przyrody, ważne przy opracowywaniu programu ochrony i opieki nad zabytkami.

Strategia Rozwoju Gminy Piekoszów na lata 2021-2030³²

Dokument stanowi kluczowy element planowania rozwoju lokalnego. Jest to podstawowy instrument długofalowego zarządzania gminą, który określa strategiczne kierunki jej rozwoju w perspektywie do 2030 r.

W oparciu o przeprowadzoną analizę sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej gminy Piekoszów w Strategii została sformułowana następująca wizja, która ma zostać przez nią osiągnięta do 2030 r. – „Gmina Piekoszów to miejsce o zrównoważonej strukturze funkcjonalno-przestrzennej, z efektywną gospodarką, czystym środowiskiem naturalnym, przyjazne mieszkańcom, inwestorom i turystom, gdzie wysoka jakość infrastruktury i usług społecznych służy rozwojowi kapitału ludzkiego”. Sposobem urzeczywistnienia tej wizji jest misja. Misją gminy Piekoszów jest zapewnienie atrakcyjnej, bezpiecznej i harmonijnej przestrzeni, zapewniającej wysoki poziom życia mieszkańców oraz możliwości rozwoju społeczno-gospodarczego z poszanowaniem środowiska naturalnego. Do zadeklarowanej misji odwołują się, wyznaczone w obszarach społecznym, gospodarczym i przestrzennym, cele strategiczne, z których wynikają cele operacyjne. Są to:

Cel strategiczny 1. Konkurencyjna gospodarka lokalna i korzystne warunki do inwestowania.

Cel operacyjny 1.1. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich i modernizacja rolnictwa.

Cel operacyjny 1.2. Wspieranie przedsiębiorców oraz poprawa warunków do inwestowania i powstawania nowych miejsc pracy na terenie gminy.

Cel strategiczny 2. Poprawa jakości środowiska naturalnego oraz zagospodarowania przestrzeni.

Cel operacyjny 2.1. Ochrona środowiska i przeciwdziałanie zmianom klimatu.

Cel operacyjny 2.2. Zwiększenie dostępności przestrzennej.

Cel operacyjny 2.3. Rozwój infrastruktury przyjaznej środowisku.

Cel strategiczny 3. Silna wspólnota lokalnym motorem rozwoju gminy Piekoszów.

Cel operacyjny 3.1. Poprawa jakości edukacji i możliwość rozwoju.

Cel operacyjny 3.2. Poprawa jakości i dostępności usług społecznych.

Cel operacyjny 3.3. Tworzenie warunków do dynamicznego rozwoju społeczeństwa informacyjnego.

W celu operacyjnym – zwiększenie dostępności przestrzennej – znalazły się działania związane z wykorzystaniem potencjału turystycznego i kulturowego gminy, tj. budowa (rozbudowa) ścieżek edukacyjnych oraz infrastruktury towarzyszącej na terenach cennych przyrodniczo (m.in. rezerwat Moczydło, rezerwat Chelosiowa Jama), utworzenie punktu informacji turystyczno-geologicznej na terenie gminy, budowa (wyznaczenie) ścieżek edukacyjnych (literackich) wraz z elementami małej architektury w miejscowościach atrakcyjnych pod względem położenia oraz zasobów przyrodniczo-kulturalnych (m.in. Wesoła, Młynki, Wierna Rzeka, Jeżynów, Lasek, Lesica, Łosienek, Łosień), wykorzystanie zasobów przyrodniczych, geologicznych i dziedzictwa kulturowego dla rozwoju funkcji turystycznych i wzrostu dochodów mieszkańców poprzez efektywną promocję walorów gminy, włączenie obiektów i terenów zabytkowych w możliwości wykorzystania ich walorów na cele społeczne, rekreacyjne i turystyczne.

---

³² Strategia Rozwoju Gminy Piekoszów na lata 2021-2030, w: <http://www.piekoszow.pl> [dostęp: 1 maja 2023 r.].

**Uchwała Rady Gminy Piekoszów z dnia 19 czerwca 2017 r.
w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji z budżetu gminy Piekoszów
na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane
przy zabytkach ruchomych i nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków³³**

Określa ona zasady i tryb udzielania przez Gminę dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach ruchomych i nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie gminy Piekoszów. Dotacje te mogą być udzielane z budżetu Gminy na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, które spełniają następujące warunki: są zlokalizowane na terenie gminy, wpisane do rejestru zabytków, nie stanowią własności Gminy Piekoszów, posiadają istotne znaczenie historyczne, sakralne, artystyczne lub kulturowe dla mieszkańców gminy. W myśl ww. uchwały dotacja może być udzielona każdemu, kto jest właścicielem, użytkownikiem wieczystym lub posiada tytuł prawny do zabytku, a jej wysokość może wynieść do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Gminna ewidencja zabytków

Przygotowanie Programu opieki nad zabytkami gminy Piekoszów na lata 2023-2026 poprzedziła aktualizacja Gminnej ewidencji zabytków. W związku z tym została przeprowadzona weryfikacja terenowa obiektów ujętych w GEZ. W porozumieniu ze Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków do GEZ włączono trzy obiekty, tj.:

- murowaną kapliczkę MB Niepokalanej w Janowie,
- żeliwny krzyż na postumencie w Łaziskach z II połowy XIX w., przebudowany ok. 1952 r.,
- kamienny krzyż na postumencie w Wincentowie z 1921 r.

Zaktualizowano 2 karty adresowe obiektów, które zostały w ostatnim okresie odnowione, tj.:

- krzyża przydrożnego na postumencie w Piekoszowie z 1945 r.,
- kapliczki murowanej św. Jana Nepomucena w Zajączkowie z 1833 r.

Zgodnie ze wskazaniem Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków włączono 2 karty stanowisk archeologicznych: w Podzamczu i Łosienku.

5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

Mianem dziedzictwa określa się ogół wartości majątkowych lub niemajątkowych, odziedziczonych po przodkach lub poprzednich pokoleniach.

Według Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 3 ust. 14) krajobraz kulturowy to „postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka”.

5.2.1. ZARYS HISTORII OBSZARU GMINY

Gmina Piekoszów jest gminą miejsko-wiejską, położoną w północno-wschodniej części województwa świętokrzyskiego. Jej siedzibą jest miasto Piekoszów. Gmina przynależy do powiatu kieleckiego; rozpościera się w jego zachodniej części. Zajmuje obszar 102,48 km².

---

³³ Uchwała NR XLI/284/2017 Rady Gminy Piekoszów z dnia 19 czerwca 2017 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji z budżetu gminy Piekoszów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach ruchomych i nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Administracyjnie podzielona jest na sołectwa: Bławatków, Brynica, Gałęzice, Janów, Jaworznia, Jeżynów, Lesica, Łaziska, Łosienek, Łosień, Łubno, Micigózd, Piekosów, Podzamecze, Rykoszyn, Skalka, Szczukowice, Szczukowskie Górki, Wesoła, Wincentów, Zajączków. Sąsiaduje: od północy z gminą Strawczyn, od północnego-wschodu z gminą Miedziana Góra, od wschodu z gminą Kielce, od południowego-wschodu z gminą Nowiny, od południa z gminą Chęciny, od południowego-zachodu z gminą Małogoszcz oraz od zachodu z gminą Łopuszno.

Centrum administracyjnym i kulturalnym gminy jest miasto Piekosów.

PIEKOSZÓW³⁴

Nazwa miejscowości ma charakter odmienny; wywodzi się od staropolskiej nazwy osobowej – Piekosz. Na kartach historii miejscowość pojawiała się pod nazwami: Piekoszew alias Piękoszów, ale także: Pąkossow (1423), Pyekoschew (1511), Piękoszow (1574), Piekoszew (1694)³⁵.

Obszar gminy Piekosów należy do terenów zasiedlanych przez człowieka od epoki kamienia, co poświadczają znaleziska archeologiczne. W samym Piekoszowie odkryto m.in. ślady osad z okresu mezolitu i neolitu czy cmentarzysko kultury przeworskiej.

Historyczne początki Piekoszowa sięgają średniowiecza. Pierwsze informacje pisane o miejscowości pochodzą z XIV w. i dotyczą tutejszej parafii. Jej istnienie jest poświadczone w wykazie dziesięciny papieskiej przesyłanej do Rzymu. Od kiedy we wsi stał kościół trudno ustalić w świetle dostępnych źródeł³⁶. Ks. Jan Wiśniewski pisał: „kościół parafialny w tej wsi (...) w 1366 roku postawić miał Piotr Odrowąż, wojewoda ruski, zabity na Wołoszczyźnie w 1450 r. Pewniej powiemy, że Piotr mógł ukończyć lub uposażyć zaczęte w 1366 r. dzieło (...)”. W istocie Piotr Odrowąż nie mógł wybudować kościoła w 1366 r., co najwyżej ukończyć jego budowę lub wznieść go w późniejszym czasie. Piotr Odrowąż ze Sprowy i Zagórza, syn Dobiesława ze Sprowy i Zagórza, żył w I połowie XV w. W 1440 r. był starostą ruskim. W latach 1442-1450 piastował urząd starosty lwowskiego. Był starostą podolskim, wojewodą ruskim (1437 r.), wojewodą podolskim (1434 r.), starostą samborskim i starostą halickim. Zginął 6 września 1450 r. w bitwie pod Krasną w Vaslui. Wielu historyków stoi na stanowisku, że murowana świątynia św. Jakuba Apostoła w Piekoszowie została ufundowana przez Piotra Odrowąży w okresie pomiędzy rokiem 1430 a 1450. Wdowa po Piotrze Odrowąży, Katarzyna, za zgodą syna Jana Odrowąży – wojewody ruskiego uposażyła ów kościół.

Z „Liber beneficiorum archidiecezyi gnieźnieńskiej” Jana Łaskiego dowiadujemy się, że w Piekoszowie były łany kmiece i folwarczne. Łany kmiece dawały dziesięcinę plebanowi w Ciernie, gdzie kościół fundowali cystersi z Jędrzejowa. Łany folwarczne dawały dziesięcinę miejscowemu plebanowi. Główną dobrodziejką kościoła była Katarzyna Odrowążowa, wdowa po Piotrze, woj. ruskim, który w 1450 r. zginął na Wołoszczyźnie. Ona to nadała kościołowi karczmę z rolą, ogrodem i łąką, dającą 1½ grzywny czynszu i robociznę 6 dni rocznie, ogrodziarską osadę mającą pół łana roli, dającą fertona czynszu i 1 dzień na tydzień roboty, a

---

³⁴ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, pr. zbior., red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. VIII, Warszawa 1887, s. 83; ks. J. Wiśniewski, Dekanat konecki, Radom 1913, s. 185; www.piekoszow.pl [dostęp: 1 maja 2023 r.].

³⁵ D. Kopertowska, Nazwy miejscowe województwa kieleckiego. Nazwy miast i wsi, nazwy części miast i wsi oraz nazwy alei, placów, ulic i osiedli mieszkaniowych, Warszawa – Kraków 1984, s. 196.

³⁶ Tadeusz Ladenberg w pracy „Zaludnienie Polski na początku panowania Kazimierza Wielkiego” z 1930 r., bazując na wykazach świętopietrza przesyłanego do Rzymu, pisał że ok. 1337 r. istniała parafia Piekosów, która obejmowała 83,6 km² i była zamieszkała przez 240 osób. Graniczyła ona z parafiami: Kielce, Chęciny, Małogoszcz, Chełmce, Łopuszno i Krasocin. Przynależała do archidiaconatu kurzelowskiego w archidiecezji gnieźnieńskiej. Wg niektórych badaczy istniejący w XIV w. kościół piekoszowski był budowlą drewnianą, ufundowaną przez właścicieli tych ziem, Straszów z Białaczowa, wywodzących się z rodu Odrowążów. E. Kosik, W cieniu wież kościoła św. Jakuba Apostoła, w: W szlacheckim Piekoszowie. Monografia historyczno-gospodarcza gminy Piekosów, red. E. Kosik, R. Nadgowski, Kielce 1996, s. 22-23.

także sadzawkę we wsi Szczukowice. Miał też pleban swą pasiekę w lesie³⁷. Do tego dochodziły jeszcze dziesięciny z folwarku Odrowążów w Piekoszowie w wysokości 3 grzywien srebra i z łąnów kmiących w Rykoszynie, Szczukowicach, Oblęgorku Większym, z Lipnicy oraz z 3 młynów: Wysza, Chareża, Zappola. Dochody uzyskiwane przez plebana pozwalały mu na utrzymanie wikarego, a nadto na opłacenie nauczyciela³⁸. Z tego wynika, że w XVI w. w Piekoszowie była szkółka parafialna.

Według rejestrów poborowych powiatu chęcińskiego z r. 1540 wieś parafialna Piankoschów, własność Hieronima Odrowąży, miała 3 kmiaci mających po łanie, 12 kmiaci posiadających ½ łąnu (tzw. kmiaci półłanowych), 3 karczmarzy, 1 zagrodnika, dwór, folwark, młyn, lasy i dobre pastwiska³⁹.

W XVI w. parafia piekoszowska obejmowała: Łosień, Micigózd, Piekoszów, Rykoszyn, Szczukowice, Gałęzice, Oblęgorek⁴⁰. Sam Piekoszów był nie tylko siedzibą parafii, ale i centrum klucza piekoszowskiego rodu Odrowążów, potem Świrskich, Ostrogskich, a w końcu Tarłów.

W 1700 r. do Piekoszowa trafił obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, który wkrótce zasłynął łaskami. Do miejscowości zaczęły ciągnąć pielgrzymki wiernych – kościół stał się ważnym ośrodkiem kultu religijnego maryjnego, znanym nie tylko w regionie.

Duży ruch pielgrzymkowy sprawił, że wkrótce świątynia okazała się za mała na potrzeby wiernych. Pojawiła się wówczas potrzeba wystawienia w Piekoszowie obszernego kościoła, tym bardziej, że stan techniczny dotychczasowego nie był najlepszy; stwarzał on niebezpieczeństwo dla modlących. Na początku XIX w. przystąpiono do stawiania nowej świątyni. Jej budowa trwała do lat 80. XIX w. Nowo wzniesiony kościół został konsekrowany 2 czerwca 1884 r. Otrzymał wezwanie Narodzenia Najświętszej Maryi Panny. Na początku XX w. stara świątynia została rozebrana (stała ona pomiędzy plebanią a nowym kościołem).

Do upadku Rzeczypospolitej Piekoszów należał do województwa sandomierskiego, powiatu chęcińskiego. Na skutek III rozbioru wszedł w skład monarchii Habsburgów⁴¹.

W 1809 r., po traktacie w Schönbrunnie, Piekoszów znalazł się w granicach Księstwa Warszawskiego, utworzonego na mocy traktatu w Tylży z lipca 1807 r. W 1810 r. nastąpiło ujednoczenie podziału administracyjnego w obrębie powiększonego Księstwa. Odtąd Piekoszów administracyjnie przynależał do departamentu radomskiego, powiatu szydłowieckiego. Na mocy dekretu księcia warszawskiego Fryderyka Augusta o tymczasowej organizacji dla gmin z dnia 23 lutego 1809 r. w Księstwie Warszawskim zostały utworzone gminy wiejskie i miejskie. Ustawodawstwo to została wkrótce zaprowadzone także na ziemiach wcielonych do Księstwa po wojnie z Austrią w 1809 r. Tym sposobem powstała gmina wiejska Piekoszów.

---

³⁷ Tamże, s. 25; J. Łaski, Liber beneficiorum archidiecezyji gnieźnieńskiej, t. 1: obejmujący Archidyaconaty: Gnieźnieński, Uniejowski i Kurzelowski: z poręki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego podług kodeksów rękopiśmiennych Archiwum Gnieźnieńskiego i Kaliskiego, Gniezno 1880, s. 588-590.

³⁸ E. Kosik, W cieniu wież, s. 25.

³⁹ Tamże, s. 26.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Na mocy konwencji z 5 sierpnia 1772 r. ustalającej granice I rozbioru Rzeczypospolitej Austria zajęła fragment Sandomierszczyzny rozpościerający się na prawym brzegu Wisły. Na obszarze województwa, który pozostał przy Polsce dotychczasowy podział administracyjny funkcjonował bez zmian. II rozbiór nie spowodował przekształceń terytorialnych województwa. W tym czasie zaszły za to zmiany w strukturze administracyjnej omawianego terenu. Sejm grodzieński w 1793 r. uchwalił podział okrojonego przez zaborcę województwa sandomierskiego na trzy ziemie: sandomierską obejmującą powiat sandomierski i wiślicki, chęcińską z powiatami chęcińskim i opoczyńskim oraz radomską z powiatami radomskim i stężyckim. Siedzibę sejmiku województwa przeniesiono wówczas z Opatowa do Kielc. W III rozbiorze Austria oderwała od Polski pozostałą część województwa sandomierskiego. Tym sposobem monarchia Habsburgów zagarnęła cały obszar Sandomierszczyzny. Wraz z terenem województwa krakowskiego włączyła go do tzw. Galicji Zachodniej. Nowa prowincja monarchii habsburskiej została podzielona początkowo na 12 okręgów (dystryktów), a w lipcu 1796 r. na 12 cyrkułów. W 1803 r. połączono Galicję Zachodnią i Wschodnią, ograniczając jednocześnie do 6 dotychczasową liczbę cyrkułów. Piekoszów znalazł się w cyrkule kieleckim. T. Koba-Ryszewska, Przeszłość administracyjna ziem województwa kieleckiego, w: Z dziejów ziemi kieleckiej (1918-1944), pr. zbior., Warszawa 1970, s. 13.

W 1815 r. Piekoszów stał się częścią Królestwa Polskiego. W 1816 r., w związku ze zmianami administracyjnymi, znalazł się w województwie sandomierskim z siedzibą w Radomiu, w obwodzie opoczyńskim (do 1834 r. z siedzibą w Końskich, potem w Opocznie) i powiecie szydłowieckim.

Pod względem kościelnym parafia Piekoszów do początku XIX w. przynależała do archidiecezji gnieźnieńskiej, archidiakonatu kurzelowskiego. W 1805 r. została włączona do diecezji kieleckiej erygowanej przez papieża Piusa VII. W 1818 r. tenże sam papież bullą „Ex imposita nobis” dokonał nowego podziału diecezji w Królestwie Polskim. Zlikwidował diecezję kielecką i powołał diecezję sandomierską. W jej granicach znalazła się parafia Piekoszów.

I ćwierć XIX w. była dla Piekoszowa trudnym okresem. Wojny napoleońskie i związane z tym przemarsze wojsk, kontrybucji, mordy i rabunki, których dopuszczały się nie tylko wojska obce ale i oddziały polskie, do tego epidemie i klęski urodzaju, nie pozwalały miejscowości rozwijać się. W 1827 r. w Piekoszowie było 68 domów i 391 mieszkańców. Handel i rzemiosło odgrywały marginalne znaczenie w życiu gospodarczym miejscowości. Głównym źródłem utrzymania tutejszych mieszkańców było rolnictwo stojące na dość niskim poziomie.

W 1837 r. Królestwo Polskie na wzór rosyjski podzielono na gubernie. Odtąd województwo sandomierskie zwano gubernią sandomierską. W styczniu 1845 r. z połączenia guberni sandomierskiej i kieleckiej powstała gubernia radomska. Piekoszów znalazł się w jej granicach. Przynależał do powiatu opoczyńskiego.

W okresie powstania styczniowego władze powstańcze przywróciły podział Królestwa Polskiego na osiem województw w granicach z 1816 r. oraz trzydzieści dziewięć powiatów. Piekoszów znalazł się w województwie sandomierskim ze stolicą w Radomiu i powiecie opoczyńskim⁴².

Na mocy ustawy z 31 grudnia 1866 r. z terytorium dotychczasowej guberni radomskiej utworzono dwie gubernie: radomską i kielecką. W 1867 r. Królestwo Polskie obejmowało 10 guberni i 85 powiatów. Piekoszów znalazł się w guberni kieleckiej, w powiecie kieleckim.

Postanowieniem z 17 (29) września 1866 r., ogłoszonym 5 (17) 1867 r. została ustanowiona gmina wiejska Jaworznia, w granicach której znalazł się Piekoszów. Należała ona do jurysdykcji sądu pokoju w Szydłowcu⁴³.

W 1870 r. ponownie Piekoszów stał się wsią gminną (po zniesieniu gminy Jaworznia). Pod koniec XIX w., jak podaje „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego”, w gminie był kościół parafialny murowany, starożytny dwór z XVII w., szkoła początkowa, urząd gminy, gorzelnia (1872 r.), pokłady kamienia wapiennego i torfu. Istniały również dobra Piekoszów, które w 1872 r. składały się z folwarków Piekoszów i Romanów, wsi Piekoszów, Łaziska, Łubno, Łosień, Stara Wola i Wincentów, o rozległości dominialnej 2140 mórg (610 mórg gruntów ornych i ogrodów, 86 mórg łąk, 101 mórg pastwisk, 920 mórg lasu, 124 mórg zarośli, 1 morga pod wodami, 298 mórg nieużytków). W ich obrębie stało: 9 budynków murowanych i 12 budynków drewnianych⁴⁴.

Większość mieszkańców żyła z rolnictwa, przede wszystkim z hodowli roślinnej. Z uwagi na słabe gleby, a także złe nawyki kultury rolnej, uprawiano głównie ziemniaki i zboża o mniejszych wymaganiach, tj. żyto. Nienajlepiej przedstawiał się chów i hodowla zwierząt. Rzemiosło miało marginalne znaczenie i było słabo zorganizowane. Działały kuźnie, warsztaty szewskie i krawieckie. Pod koniec XIX w. funkcjonowała w Piekoszowie gorzelnia⁴⁵.

---

⁴² Tamże, s. 14 i nn.

⁴³ Dziennik Praw, Rok 1866, t. 66, nr 219, s. 291; Krótka statystyka gubernij Królestwa Polskiego obejmująca rozległości i ludność tychże gubernij oraz wykaz miast, osad i gmin, Przedruk uzupełniony ze Skorowidza do Dziennika Praw, Warszawa 1870, s. 47.

⁴⁴ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. 8, s. 83.

⁴⁵ R. Nadgowski, Mizerna lata, w: W szlacheckim, s. 70.

W czasie I wojny światowej gubernia kielecka znalazła się pod okupacją austriacką. W maju 1915 r. Austriacy utworzyli gubernatorstwo kieleckie. We wrześniu tego roku połączyli wszystkie zajęte przez swe wojska tereny, to jest: ziemie byłej guberni lubelskiej, część guberni piotrkowskiej, guberni kieleckiej oraz radomskiej, w jedno Generalne Gubernatorstwo z siedzibą w Kielcach, a następnie Lublinie. W ramach nowego tworzenia okupanci skasowali dotychczasowe gubernie. Zachowali za to podział na okręgi, będące odpowiednikami dawnych powiatów⁴⁶.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości na mocy ustawy „O organizacji władz administracyjnych drugiej instancji” z 2 sierpnia 1919 r. państwo polskie podzielono na 5 województw, na czele których stanęli wojewodowie. Jednym z nich było województwo kieleckie obejmujące 6 powiatów. Piekoszów znalazł się w powiecie kieleckim i był siedzibą gminy wiejskiej.

Wg Pierwszego powszechnego spisu ludności przeprowadzonego na dzień 30 września 1921 r. wieś Piekoszów posiadała 104 budynki mieszkalne i 679 mieszkańców, w tym 336 mężczyzn i 343 kobiety, z czego 635 osób było rzymskimi katolikami, 5 – ewangelikami, 39 – wyznania mojżeszowego. 641 osób zadeklarowało narodowość polską, a 38 żydowską.

Gmina Piekoszów, obejmująca: wieś Akwizgran, folwark Aleksandrów, wsie: Brynica, Bugaj, Chełmce, Dobromyśl, Janów, Jaworzna, kolonię Juljanów, osadę Kamieniec, wieś Łaziska, kolonię Łosienek, wsie: Łosienek Włościański (Podłosienek), Łosień, Łubno, Małogoskie, Micigózd, folwark Nałęczów, os. młyńską Okrąglica, wieś Piekoszów, os. młyńską Piła, folwark i wieś Podzamcze, kolonię Polichta, folwark Promnik, wieś Promnik, kolonię Romanów, wsie: Rykoszyn, Skalka, Stanisławów, Stara Wola, Strawczynek, Szczukowice, Trupień, Wincentów, folwark Władysławów, osadę młyńską Wymysłów, wieś Zręby posiadała 1330 budynków z przeznaczeniem mieszkalnym i 3 budynki inne mieszkalne. Zamieszkiwało ją 7778 osób, w tym 3873 mężczyzn i 3905 kobiet. Spośród nich 7630 osób było rzymskimi katolikami, 44 ewangelikami, 104 wyznania mojżeszowego. 7692 osoby zadeklarowało narodowość polską, 86 żydowską⁴⁷.

Pod względem kościelnym parafia Piekoszów leżała w dekanacie piekoszowskim diecezji kieleckiej. Ludność wyznania mojżeszowego zamieszkująca gminę przynależała do Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Kielcach⁴⁸.

W okresie międzywojennym sytuacja Piekoszowa polepszyła się. Wzrosła liczba mieszkańców, zwiększyła się liczba domów; było to spowodowane między innymi wzrostem demograficznym, a także niewielkimi stratami ludnościowymi i materialnymi poniesionymi w czasie I wojny światowej. Sama gmina również powiększyła się terytorialnie. Jej liczba mieszkańców stale rosła. W 1931 r. – wg Drugiego spisu powszechnego gmina Piekoszów liczyła 9884 osoby. Miała 1626 budynków. W zdecydowanej większości były to obiekty drewniane.

Poprawił się nieco poziom gospodarczy Piekoszowa i gminy piekoszowskiej. Zmianie uległ przede wszystkim poziom rolnictwa. Polepszył się stan upraw rolnych. W latach 30. XX w. wzrosło pogłowie zwierząt gospodarskich. W tym czasie władze podjęły również działania w kierunku poprawy stanu terenów leśnych. W II połowie lat 30. XX w. zostały zalesione duże obszary nieużytków⁴⁹.

W latach 1921-1923 w Piekoszowie funkcjonowały targi. Odbywały się one w środy, na placu koło Ługów i Górek oraz przy figurze św. Jakuba. Miały charakter lokalny. Handlowali na nich chłopcy z okolicznych wiosek. W latach 1923-30 tutejsi chłopcy jeździli ze swoimi

⁴⁶ T. Koba-Ryszewska, dz. cyt., s. 22.

⁴⁷ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników Pierwszego Powszechnego Spisu Ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych, t. 3 (województwo kieleckie), Warszawa 1925.

⁴⁸ R. Nadgowski, dz. cyt., s. 77.

⁴⁹ Tamże, s. 70.

towarami na targi do Kielc, Chęcina, Łopuszna, Małogoszczy. W 1931 r. targi w Piekoszowie zostały wznowione, co wpłynęło na ożywienie gospodarcze całej okolicy⁵⁰.

Do największych zakładów na terenie gminy należały przedsiębiorstwa Jaworznia i Miedzianka. Wg spisu z 31 lipca 1924 r. w jej obrębie działało 5 kamieniołomów i wapienników. Miały one siedziby w Piekoszowie i Jaworzni. Pracowało 5 młynów wodnych znajdujących się nad Bobrzą i Łososiłą. Znajdowały się one w Szczukowicach, Jaworzni, Bugaju, Pile, Wymysłowie. Pozostałe rzemiosło było reprezentowane przez zakłady: szewskie, kowalskie, krawieckie i jeden warsztat stelmarski. Działalność prowadził także fryzjer. Funkcjonowało kilka sklepów.

Wg „Księgi adresowej Polski” z 1930 r. na terenie wsi i gminy Piekoszków z przynależnościami: Łubno, Podzamcze, Szczukowice mieszkało 679 osób. Gmina administracyjnie należała do powiatu Kielce. Właściwy dla niej sąd grodzki znajdował się w Niewachlowie, zaś okręgowy – w Kielcach. W Piekoszowie były: kamieniołomy S. Goldfarba, kooperatywy „Nasz Sklep” i Stowarzyszenie Spożywcze, zajazd M. Chałacińskiego. Pracowały: młyn i piekarnia S. Gawlika. Handlem artykułami spożywczymi trudnili się: S. Majszyk, E. Zielińska, Ch. Birencwajg, Ch. Leśnicki, J. Leśnicki, A. Sieniarowska, zaś wyrobami tytoniowymi – J. Sidło. Warsztaty rzemieślnicze prowadzili: kowal P. Malaga, krawiec B. Zilberberg, stolarz Żelichowski, szewc A. Obażanek⁵¹.

W okresie międzywojennym ożywiło się życie społeczne i kulturalne Piekoszowa. Jedną z ważniejszych instytucji była szkoła. Została ona uruchomiona w 1916 r.⁵². Zorganizowali ją własnym kosztem, pomimo licznych trudności: sekretarz gminy Ożarowski, ks. Teodor Janowski, Wincenty Gogol, Jan Świdorski i Wincenty Koza. W pierwszych latach działalności placówka borykała się z problemami lokalowymi, finansowymi i materialnymi. Zajęcia odbywały się w jednej izbie w budynku starej plebanii. W 1920 r. Rada Gminy Piekoszków zdecydowała się oddać na potrzeby szkoły dwa lokale w budynku urzędu: salę konferencyjną na izbę lekcyjną i drugie pomieszczenie na mieszkanie dla nauczycielki. Wbrew uchwale do urzędu wprowadził się posterunek Policji Państwowej z Janowa, co wywołało ostry konflikt. Zażegnał go ostatecznie Starosta Kielecki nakazując policji opuścić pomieszczenia, co nastąpiło w grudniu 1920 r. Od 1921 r. szkoła w Piekoszowie była czteroklasową. Wraz z rosnącą liczbą uczniów zajęcia odbywały się dodatkowo w wynajmowanych pomieszczeniach w domach gospodarzy. Na przestrzeni lat placówka podniosła swój stopień organizacyjny. W 1939 r. była pełną szkołą siedmioklasową, o sześciu siłach nauczycielskich. Mieściła się na piętrze domu ks. Stanisława Rembowskiego.

W 1922 r. w Piekoszowie został wybudowany ze składek mieszkańców Dom Legionisty im. Józefa Piłsudskiego. Był to jeden z pierwszych murowanych budynków postawionych w miejscowości. Służył jako świetlica wiejska. Odbywały się w nim spotkania mieszkańców, zebrania, różnego rodzaju uroczystości i imprezy kulturalne. Istniejąca w nim scena umożliwiała m.in. wystawianie przedstawień teatralnych.

W 1922 r. w Piekoszowie zawiązała się straż pożarna. Jej organizatorami byli: Wincenty Gogol, Antoni Snoch, Jan Karbownik, Jan Majchrzyk, Stanisław Nowakowski. Ważną postacią w jednostce był felczer Bolesław Czechowicz z Wincentowa. Ze składek i imprez dochodowych strażacy zakupili sikawkę ręczną, hełmy, pasy bojowe, mundury. Wybudowali także remizę strażacką na placu gminnym oraz wykonali beczkowóz dwukołowy i wóz rekwizytowy⁵³.

---

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Księga adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa, Warszawa 1930, s. 256.

⁵² Już w XVI w. w Piekoszowie istniała szkółka parafialna, przy kościele św. Jakuba Apostoła. Jaki był jej los w kolejnych wiekach nie wiemy. O istnieniu szkółki elementarnej w Piekoszowie wspomina „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego”. Funkcjonowała ona zapewne okresowo na przełomie XIX i XX w.

⁵³ R. Nadgowski, dz. cyt., s. 78.

Od 1924 r. w Piekoszowie działało Kółko Rolnicze. Jego założycielami byli: Wincenty Gogol, Józef Sidło, Stanisław Nowakowski, Stanisław Garbat, Józef Sobczyński. Funkcjonowała także Kasa Pożyczkowo-Oszczędnościowa.

W życiu politycznym gminy Piekoszków dominowali ludowcy. Pod koniec lat 30. zawiązało się koło Obozu Zjednoczenia Narodowego.

Z innych ważnych instytucji obecnych w okresie międzywojennym w Piekoszowie i gminie piekoszowskiej należy wymienić policję. Od 1919 r. posterunek policji mieścił się w Janowie. W 1920 r. został na krótko przeniesiony do pomieszczeń Urzędu Gminy w Piekoszowie. W wyniku sporu ze szkołą musiał opuścić lokal. Zajął izby w budynku dworskim Wojnarowicza. Ze względu na trudne warunki lokalowe przeniósł się do Promnika. W 1929 r. posterunek policji powrócił do Piekoszowa na stałe. Mieścił się w budynku gminnym i posiadał areszt murowany z jedną celą dla kobiet i dwoma dla mężczyzn.

Na terenie gminy funkcjonował też sąd pokoju. W latach 1916-1926 miał siedzibę w Promniku. W 1926 r. przeniesiono go do Piekoszowa. Mieścił się w budynku po dawnej karczynie, na rogu ul. Częstochowskiej. Na skutek reorganizacji wymiaru sprawiedliwości został on zlikwidowany w 1928 r.⁵⁴

W 1937 r. w Piekoszowie został założony urząd pocztowo-telekomunikacyjny. Pracowały w nim wówczas 3 osoby. Obszar poczty obejmował tereny od Słowika i Zgórska na południe po Strawczyn na północy⁵⁵.

Dwudziestoletni okres wolności zakończył wybuch II wojny światowej. Po wkroczeniu armii niemieckiej rozpoczął się kilkuletni okres okupacji, który miał niezwykle represyjny charakter. Bombardowania, ostrzeliwania, aresztowania i egzekucje, eksterminacja ludności polskiej, w tym osób wyznania mojżeszowego, niszczenie polskiej kultury, eliminowanie inteligencji i akcje wymierzone w elity kulturalne i polityczne, niszczenie polskiej kultury, eksploatacja gospodarcza poprzez rabunek i wywóz mienia polskiego, kontyngenty nałożone na gospodarstwa, wywóz ludności na przymusowe roboty, a także wykorzystywanie mieszkańców do ciężkich prac itd. nie ominęły Piekoszowa i okolic.

W odpowiedzi na te działania mieszkańcy tutejszych stron tworzyli organizacje konspiracyjne, których celem była walka zbrojna, sabotaż, działalność wywiadowcza, ratowanie ludności zagrożonej aresztowaniem, a także ochrona kultury polskiej. Okres wojny i okupacji niemieckiej zapisał się czynnym udziałem mieszkańców Piekoszowa i całej gminy w ruchu oporu. Bezpośrednio po klęsce kampanii wrześniowej zaczęły tu powstawać organizacje konspiracyjne. Już w listopadzie 1939 r. w rejonie Piekoszowa zorganizowała się Służba Zwycięstwu Polski, która przekształciła się w Związek Walki Zbrojnej, a potem Armię Krajową. Na tym terenie operowali żołnierze obwodu kieleckiego ZWZ-AK, podzielonego na 5 podobwodów, w tym podobwodu V – Piekoszków o kryptonimie Sokół, obejmującego 3 placówki: Zajączków, Piekoszków i Korzecko. Swoje konspiracyjne struktury stworzyli ludowcy, bardzo aktywni na tym terenie w okresie międzywojennym. W październiku 1944 r. w Piekoszowie zorganizowała się jedyna placówka AL⁵⁶.

W 1943 r. wieś Piekoszków liczyła 998 osób, zaś gmina, w skład której wchodziły wsie: Brynica, Chełmce, Janów, Jaworznia, Łaziska, Łosienek, Łosień, Łubno, Małogoskie, Micigózd, Piekoszków, Podzamcze, Promnik, Rykoszyn, Strawczynek, Szczukowice, Wincentów zamieszkiwało 10 246 osób⁵⁷.

W okresie powojennym Piekoszków i okolice odbudowywały się ze zniszczeń. W pierwszej kolejności władze gminy podjęły trud budowy i naprawy dróg. Bardzo ważną kwestią była poprawa stanu obiektów szkolnych. Pod koniec lat 40. XX w. zostały zrealizowane

---

⁵⁴ Tamże, s. 79.

⁵⁵ E. Kosik, S. Meducki, R. Nadgowski, Fotografia gminy AD 1996, w: Tamże, s. 171.

⁵⁶ D. Świtalski, Lata wojny i okupacji (1939-1945), w: Tamże, s. 81-109.

⁵⁷ Amtliches Gemeinde- und Dorfverzeichnis für das Generalgouvernement auf Grund der Summarischen Bevölkerungsbestandsaufnahme am 1. März 1943, Kraków 1943, s. 55.

inwestycje oświatowe w Jaworzni, Rykoszynie, Łosieniu, Brynicy. W 1948 r. wyremontowano Dom Legionisty w Piekoszowie. Podjęto także akcję zalesiania nieużytków.

W tym czasie wielu mieszkańców w poszukiwaniu lepszych warunków życia opuściło teren gminy i przeniosło się na tzw. Ziemie Odzyskane⁵⁸.

W latach 50. XX w. władze gminy skupiły się na prowadzeniu robót związanych z poprawą infrastruktury technicznej, społecznej i transportowej, które miały na celu poprawę jakości życia mieszkańców. Budowano drogi, remontowano mosty, elektryfikowano kolejne wsie. Dużym problemem był fatalny stan części obiektów szkolnych, np. dwa budynki, w których mieściły się sale lekcyjne szkoły w Micigóźnie miały dziurawe dachy⁵⁹. W 1953 r. na terenie gminy Piekoszków było 6 szkół siedmioklasowych i 2 sześcioklasowe⁶⁰; część z nich posiadała własne lokale, inne mieściły się w wynajmowanych pomieszczeniach.

W latach 50. XX w. był duży nacisk władz na tworzenie spółdzielni. W efekcie na terenie gminy powstały dwie spółdzielnie: w Rykoszynie i Jaworzni. Spółdzielnia w Rykoszynie działała w latach 1952-1955, w Jaworzni tylko w roku 1953⁶¹.

Uchwałą Rady Państwa i Rady Ministrów z 24 lutego 1954 r. w sprawie prac przygotowawczych do powołania gromadzkich rad narodowych⁶², a następnie ustawą z 29 września 1954 r. o reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych⁶³, w miejsce dotychczasowych gmin powołano nowe, mniejsze jednostki administracyjne – gromady. Władzę w nich sprawowały Gromadzkie Rady Narodowe (GRN). Gmina Piekoszków została zlikwidowana. W jej miejsce na mocy Uchwały nr 13c/54 WRN w Kielcach z dnia 29 września 1954 r., powołano gromady: Jaworznia, Promnik, Piekoszków, Łosień, Chełmce, Rykoszyn. W skład gromady Jaworznia wchodziły wsie: Jaworznia, Janów, Łaziska i Szczukowice. Gromadę Piekoszków tworzyły: Piekoszków, Podzamcze, Micigózd, Wincentów. Gromada Łosień objęła: Łosień, Łosienek, Łubno i Małogoskie. Gromada Rykoszyn składała się z wsi: Rykoszyn i Gałęzice. Wieś Brynica wraz z Chełmcami należały do gromady Chełmce⁶⁴.

1 stycznia 1959 r. gromada Piekoszków powiększyła się o grunty wsi Rykoszyn i kolonii Rykoszyn, ze zniesionej gromady Rykoszyn. 31 grudnia 1959 r. przyłączono do niej wsie Łosień, Łosienek, Podłosień i Łubno oraz kolonie: Brzeziny Duże, Łubno, Szczepanów, a także osadę młyńską Józefów ze zniesionej gromady Łosień. 31 grudnia 1961 r. gromada Piekoszków zyskała wieś i kolonię Brynica, kolonię Zwierzyniec Freja oraz osadę młyńską Wymysłów ze zniesionej gromady Chełmce oraz wsie Łaziska i Szczukowice, a także kolonię Okrąglica ze zniesionej gromady Jaworznia. 1 stycznia 1966 r. do gromady Piekoszków przyłączono wieś Szczukowskie Górki ze znoszonej gromady Białogon, przemianowanej jednocześnie na gromadę Jaworznia. Gromada przetrwała do końca 1972 r., do kolejnej reformy administracyjnej⁶⁵.

W oparciu o ustawę z 29 listopada 1972 r. przywrócono gminy, jednocześnie likwidując gromady⁶⁶. Z dniem 1 stycznia 1973 r. została reaktywowana gmina Piekoszków. Jej obszar objął gromady: Jaworznia, Piekoszków i Zajączków. W grudniu 1974 r. po niewielkich zmianach organizacyjno-terytorialnych obszar gminy nieznacznie się powiększył.

---

⁵⁸ E. Kosik, 44 lata minęły i parę dni, w: W szlacheckim, s. 112.

⁵⁹ Tamże, s. 115.

⁶⁰ Tamże, s. 116.

⁶¹ Tamże, s. 117.

⁶² Uchwała Rady Państwa i Rady Ministrów z dnia 24 lutego 1954 r. w sprawie prac przygotowawczych do powołania gromadzkich rad narodowych (M. P. 1954 nr 22, poz. 354).

⁶³ Ustawa z dnia 25 września 1954 r. o reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych (Dz. U. z 1954 r. Nr 43, poz. 191).

⁶⁴ E. Kosik, 44 lata, s. 121.

⁶⁵ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Piekoszow_\(gromada\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Piekoszow_(gromada)) [dostęp: 1 maja 2023 r.].

⁶⁶ Ustawa z dnia 29 listopada 1972 r. o utworzeniu gmin i zmianie ustawy o radach narodowych (Dz. U. 1972 nr 49, poz. 312).

W 1973 r. na terenie reaktywowanej gminy Piekoszów znajdowało się 11 szkół podstawowych, przedszkole, 2 świetlice, dom kultury w Piekoszowie, 4 kluby, 2 biblioteki, 10 punktów bibliotecznych, gminny ośrodek zdrowia, przychodnia, 3 punkty biblioteczne, agronomówka, 3 zlewnie mleka, 20 sklepów spożywczych oraz sklep wielobranżowy, posterunek Milicji Obywatelskiej, 2 punkty skupu zboża i ziemniaków, skup żywca, ponadto 4 warsztaty instalacyjne, 9 zakładów murarskich, 2 stolarnie, 5 warsztatów kowalskich, punkt radiowo-telewizyjny, wytwórnia wód gazowych, piekarnia, 3 młyny zbożowe, a także 18 kółek rolniczych⁶⁷.

W latach 70. w Piekoszowie postawiono masarnię i piekarnię. Uruchomiono Państwowe Gospodarstwo Ogrodnicze (PGO). W pobliskich Szczukowskich Górkach powstał Zakład Maszyn i Sprzętu Drogowego.

Na terenie gminy zwiększyło się budownictwo mieszkalne. Nowo stawiane domy były obiektami murowanymi.

W tym czasie ożywiło się życie kulturalne, które ogniskowało się wokół Gminnego Ośrodka Kultury (GOK) oraz biblioteki gminnej. W 1978 r. został oddany do użytku Klub Strażaka i Rolnika, uruchomiony dzięki inicjatywie GOK w Piekoszowie i pomocy GS „Samopomoc Chłopska” w Rudzie Strawczyńskiej. Mieścił się on w remizie strażackiej. Dużą aktywność w sferze kultury wykazywały KGW, a także OSP. W 1985 r. w Piekoszowie został oddany do użytku nowy budynek szkolny.

Lata 90. XX w. to dla Piekoszowa czas dużych inwestycji. W 1991 r. Urząd Gminy przeprowadził się do nowego, piętrowego budynku. W wielu wsiach założono wodociąg. Zbudowano zbiornik wodny w Szczukowicach, przepompownię w Łaziskach, kilometry dróg gminnych, kilka obiektów szkolnych (w 1994 – szkoły w Rykoszynie i Gałęzicach, w 1996 – w Brynicy), strefonizowano wiele miejscowości.

W 1990 r. w Piekoszowie ruszyła budowa Domu dla Niepełnosprawnych, ob. noszącego im. Sługi Bożego ks. Wojciecha Piwowarczyka, będącego oddziałem Caritas Diecezji Kieleckiej. Zasadnicza część obiektu została ukończona w 1993 r., a ostatnia w 1996 r. Pierwsze turnusy odbyły się w wakacje 1993 r.⁶⁸.

Końcówka lat 80. i lata 90. XX w. przyniosły duże zmiany w piekoszowskiej oświacie. 1 września 1989 r. ruszyło Liceum Ogólnokształcące w Piekoszowie, a 1 września 1993 r. rozpoczęło działalność Liceum Ekonomiczne w Piekoszowie.

Mijające ćwierć wieku, zwłaszcza ostatnia dekada to dla Piekoszowa i okolicy okres bardzo dużej aktywności i wyężonej pracy, co widać po zrealizowanych inwestycjach. Środki własne oraz pozyskane zewnętrzne dofinansowania rządowe i unijne pozwoliły gminie wykonać wiele zadań, które zmieniły wizerunek całej okolicy i poprawiły komfort życia mieszkańców. Tutejszy samorząd systematycznie remontuje, buduje i przebudowuje drogi. Inwestuje w energooszczędne oświetlenie. Rozbudowuje sieć wodno-kanalizacyjną. Remontuje budynki gminne. Kompleksową termomodernizację przeszły wszystkie budynki użyteczności publicznej, które zyskały nowe elewacje, nowoczesne źródła ciepła, instalacje fotowoltaiczne i energooszczędne oświetlenie. Poprawiana jest infrastruktura turystyczna. Stale są doposażone szkoły, co przekłada się na jakość i poziom nauczania. Rozwijają się jednostki straży pożarnej. Poprawa komfortu życia sprawiła, że w gminie Piekoszów obserwuje się wzmożony ruch mieszkaniowy. Wiele tutejszych miejscowości ma charakter osiedli willowych. Sam Piekoszów zyskał cechy miasta.

30 czerwca 2020 r. Rada Gminy Piekoszów podjęła uchwałę w sprawie podjęcia procedury zmierzającej do nadania Piekoszowowi statusu miasta⁶⁹. 24 września 2020 r. wydała uchwałę w sprawie przeprowadzenia konsultacji. Miały one być przeprowadzone w dniach od

---

⁶⁷ E. Kosik, 44 lata, s. 127.

⁶⁸ <https://ddn.org.pl/nasz-dom/historia-domu> [dostęp: 10 maja 2023 r.].

⁶⁹ Uchwała Nr XXIII/194/2020 Rady Gminy Piekoszów z dnia 30 czerwca 2020 r. w sprawie podjęcia procedury zmierzającej do nadania miejscowości Piekoszów statusu miasta.

19 października do 30 listopada 2020 r. w poszczególnych sołectwach⁷⁰. Uchwała ta została zmieniona Uchwałą Nr XXVI/230/2020 z dnia 5 listopada 2020 r. w części dotyczącej okresu przeprowadzenia konsultacji. Z uwagi na panującą epidemię Rada postanowiła przenieść konsultacje na okres od 15 kwietnia do 31 maja 2021 roku⁷¹. Ostatecznie przeprowadzono je w dniach 4-31 maja 2021 r. Wzięło w nich udział 3212 osób, tj. 25% uprawnionych, z czego 2267 osób było za nadaniem Piekoszowowi statusu miasta (70,6% głosujących). Na podstawie wyników przeprowadzonych konsultacji społecznych, 8 marca 2022 r. Rada Gminy Piekoszków podjęła uchwałę o wystąpieniu z wnioskiem o nadanie statusu miasta wsi Piekoszków⁷². 1 stycznia 2023 r. Piekoszków otrzymał prawa miejskie⁷³. W jego historii rozpoczął się nowy rozdział.

Bławatków stanowi przysiółek wsi Lesica. Jego nazwa jest związana znaczeniowo z miejscową szatą roślinną. Pochodzi od „bławatka” zwanego także chabrem bądź modrakiem⁷⁴. Do Bławatkowa należy 6 ulic: Wiosenna, Kielecka, Leśna, Spacerowa, Słoneczna, Zakładowa. Pod koniec 2020 r. miejscowość mieszkało 544 osoby⁷⁵, na dzień 31 grudnia 2022 r. – 545⁷⁶. W przysiółku znajduje się gospodarstwo agroturystyczne.

Brynica, położona na północnych obrzeżach gminy Piekoszków, była wzmiankowana w dokumentach pod rokiem 1520 r. jako Brynycza. Nazwa miejscowości pochodzi od słowa oznaczającego „błoto” i ma związek z podłożem⁷⁷.

W XVI w. wieś znajdowała się we władaniu Hieronima Odrowąża i stanowiła część klucza piekoszowskiego. Po Odrowążach należała do Świrskich, Ostrogskich, a potem do Tarłów. W latach 1827-1830 posesorami Brynicy i pobliskiego Micigozdu byli Józef (Józefat) i Klara z Kłodnickich małżonkowie Żeromscy, dziadkowie Stefana Żeromskiego⁷⁸.

W 1827 r. Brynica miała 28 domów i 159 mieszkańców⁷⁹. Niemal 100 lat później, w 1921 r. – jak podaje Pierwszy Powszechny Spis Ludności z dn. 30 września 1921 r. – posiadała 85 budynków mieszkalnych i 499 mieszkańców, w tym 252 mężczyzn i 247 kobiet. 488 osób było wyznania rzymskokatolickiego, a 11 – mojżeszowego. 448 osób zadeklarowało narodowość polską, a 11 – żydowską⁸⁰.

W okresie międzywojennym dzięki zaangażowaniu miejscowych chłopów we wsi została uruchomiona placówka oświatowa. Zajęcia lekcyjne odbywały się w wynajmowanych pomieszczeniach u gospodarzy⁸¹.

W latach 30. XX w. silne wpływy zyskali we wsi ludowcy. Nie dziwi więc, że w czasie II wojny światowej ruch oporu był głównie przez nich organizowany. W Brynicy znajdował się punkt medyczny Zielonego Krzyża i konspiracyjny szpital partyzancki. Działacze

---

⁷⁰ Uchwała Nr XXV/217/2020 Rady Gminy Piekoszków z dnia 24 września 2020 r. w sprawie przeprowadzenia z mieszkańcami Gminy Piekoszków konsultacji dotyczących wniosku o nadanie statusu miasta miejscowości Piekoszków (Dz. U. Woj. Świętokrzyskiego 2020, poz. 3500).

⁷¹ Uchwała Nr XXVI/230/2020 Rady Gminy Piekoszków z dnia 5 listopada 2020 r. zmieniająca uchwałę Nr XXV/217/2020 z dnia 24 września 2020 r. w sprawie przeprowadzenia z mieszkańcami Gminy Piekoszków konsultacji dotyczących wniosku o nadanie statusu miasta miejscowości Piekoszków (Dz. U. Woj. Świętokrzyskiego 2020, poz. 3953).

⁷² Uchwała Nr XLII/387/2022 Rady Gminy Piekoszków z dnia 8 marca 2022 r. o wystąpieniu z wnioskiem o nadanie statusu miasta wsi Piekoszków.

⁷³ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 lipca 2022 r. w sprawie ustalenia granic niektórych gmin i miast oraz nadania niektórym miejscowościom statusu miasta, § 3, pkt 14 (Dz. U. 2022, poz. 1597).

⁷⁴ D. Kopertowska, dz. cyt., s. 62.

⁷⁵ Raport o stanie gminy Piekoszków za 2020 rok, Piekoszków maj 2021 r., s. 5, w: <https://www.piekoszow.pl> [dostęp: 1 czerwca 2023 r.].

⁷⁶ Raport o stanie gminy Piekoszków za 2022 rok, Piekoszków maj 2022 r., s. 6, w: Tamże.

⁷⁷ D. Kopertowska, dz. cyt., s. 72.

⁷⁸ <http://www.szklanydom.maslow.pl> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

⁷⁹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. 1, s. 394-395.

⁸⁰ Skorowidz.

⁸¹ R. Nadgowski, dz. cyt., s. 67.

wojewódzkich struktur SL „ROCH” prowadzili tu m.in. kursy polityczne. W domach tutejszych ludowców – konspiratorów powielano prasę konspiracyjną, ukrywano osoby zagrożone aresztowaniem, przechowywano broń. W Brynicy w maju 1944 r. odbyła się wojewódzka konferencja Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”, która zgromadziła 25 ludowców z Kielc i powiatu kieleckiego⁸².

We wrześniu 1944 r. we wsi doszło do tragedii, o której przypomina pomnik stojący w jej centrum. 12 września do nauczycielki Emilii Szajdak, która zajmowała służbowe mieszkanie w szkole, przyszło po cywilnemu 3 Niemców, funkcjonariuszy gestapo. Poszukiwali partyzanta o pseudonimie „Barabasz”. Kobieta nikogo nie wydała. Została aresztowana. Miejscowi partyzanci, z inicjatywy Józefa Zapały „Stefana” postanowili ją odbić. Do akcji przystąpili: Antoni Zapała, Władysław Krauze „Hejnał”, Stanisław Grabowski „Socha”, Władysław Plech. Ruszyli oni za Niemcami, którzy prowadzili kobietę w kierunku przystanku kolejowego w Szczukowskich Górkach. W dogodnym momencie, w okolicach rzeki, zaczęli do nich strzelać. W tej sytuacji Niemcy zostawili nauczycielkę i uciekli w las ostrzeliwując się. Jeszcze tego samego dnia do Brynicy wjechał zmotoryzowany oddział żandarmerii. Zaskoczył on konspiratorów, którzy akurat przygotowywali kolejny numer podziemnego pisma „Ziemia Kielecka”. Stanisław Grabowski „Socha” został aresztowany.

13 września 1944 r. Niemcy ponownie przyjechali do Brynicy i obstawili wieś. Spędzili jej mieszkańców na koniec miejscowości. Przed domem Jana Piłata odłączyli od reszty kilkanaście osób; cztery zwolnili (sołtysa Stanisława Zapałę, Stefana Zapałę, Mikołaja Krauzego i Jakuba Sadzę), pozostałych dziewięciu wytypowali na zakładników. Domagali się wydania tych, którzy brali udział w akcji odbicia nauczycielki. Jako, że bryniczanie nikogo nie wydali, jeszcze tego samego dnia rozstrzelali tych dziewięć osób, a ich ciała zakopali w dole nieopodal rzeki. Byli to: Józef, Wojciech, Stanisław, Antoni Sidłowie, bracia Józef i Stanisław Szczerkowie, Józef i Stefan (ojciec i syn) Czyżowie oraz Jan Żak. Dziesiątą ofiarą był Stanisław Grabowski rozstrzelany w więzieniu w Kielcach. Oprócz tego Niemcy zatrzymali jeszcze 15 osób, a 35 wywieźli na roboty do III Rzeszy lub do obozów koncentracyjnych; po zakończeniu wojny wszyscy powrócili do wsi⁸³. Mieszkańcy Brynicy odkopali ciała dziewięciu rozstrzelanych osób i w trumnach przewieźli je na cmentarz parafialny w Chełmcach, gdzie zostały pochowane.

W 1981 r. w miejscowości stanął pomnik – płyta upamiętniająca ofiary niemieckiej okupacji. Zostały na niej wyryte nazwiska 10 osób rozstrzelanych we wrześniu 1944 r. oraz nazwiska 4 osób, które w 1943 r. zginęły na polach Brynicy z rąk Niemców. 12 września 2004 r., w 60. rocznicę tragicznych wydarzeń, w Brynicy został uroczystie odsłonięty i poświęcony nowy pomnik⁸⁴.

W 1943 r., wg niemieckiego sumarycznego spisu ludności, miejscowość zamieszkiwało 629 osób⁸⁵.

Jesienią 1944 r. we wsi i okolicach pojawili się zdemobilizowani żołnierze, którzy brali udział w operacji „Burza”. 15 stycznia 1945 r. do Brynicy wkroczyli żołnierze radzieccy⁸⁶.

W 1948 r. Zarząd Gminy przy użyciu środków własnych i wsparciu finansowemu Ministerstwa Oświaty zrealizował prace remontowe obiektu, w którym mieściła się szkoła⁸⁷. W tym roku powstał we wsi punkt biblioteczny⁸⁸.

W wyniku reformy administracyjnej likwidującej gminy i powołującej w ich miejsce gromady, w 1954 r. Brynica znalazła się w gromadzie Chełmce z siedzibą GRN w Chełmcach. Po likwidacji gromady 31 grudnia 1961 r. wieś i kolonia Brynica wraz kolonią Zwierzyniec

⁸² Tamże, s. 100-101.

⁸³ Tamże, s. 104-105.

⁸⁴ Tamże; <https://mapapamieci.net/brynica> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.]; <https://www.zapisyterroru.pl> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

⁸⁵ Amtliches, s. 55.

⁸⁶ R. Nadgowski, dz. cyt., s. 105.

⁸⁷ E. Kosik, 44 lata, s. 112.

⁸⁸ E. Kosik, S. Menducki, R. Nadgowski, dz. cyt., s. 169.

Freja oraz osadą młyńską Wymysłów zostały włączone do gromady Piekoszów. Po reaktywacji gmin z dniem 1 stycznia 1973 r. stanowiły część gminy Piekoszów⁸⁹.

Do ważniejszych wydarzeń w powojennej historii wsi należy oddanie do użytku nowego budynku szkolnego w 1996 r. Przez kilka dekad placówka szkolna mieściła się w wynajmowanych lokalach oraz w starym drewnianym budynku stojącym na tzw. Ukrainie⁹⁰. 11 czerwca 2010 r. szkoła otrzymała imię Stefana Żeromskiego⁹¹.

Pod koniec 2018 r. sołectwo liczyło 1160 osób, pod koniec 2020 r. – 1188, na dzień 31 grudnia 2021 r. – 1214, a na dzień 31 grudnia 2022 r. – 1227 osób⁹². Obecnie Brynica jest nowoczesną, rozbudowującą się wsią, rozłożoną na dużej przestrzeni. W jej skład wchodzi przysiółki: Górka, Ukraina, Stara Wieś, Pastwiska i Nad Rzeką. Od najdawniejszych czasów do dziś miejscowość przynależy do parafii Chełmce.

Gałężice pojawiają się w dokumentach pod rokiem 1520 r. jako Galanzyce. Nazwa wsi uznawana jest za nazwę patronimiczną, ukutą od nazwy osobowej Gałąź, Gałęzie, Gałązki. Można ją także traktować jako nazwę etniczną, od zbiorowych nazwań ludu „gałęzicy”, czyli mieszkający wśród gałęzi (zarośli, drzew)⁹³.

Leżąca dziś na południowych obrzeżach gminy Piekoszów wieś w przeszłości wchodziła w skład rozległego starostwa checińskiego. W 1554 r. stała się częścią tenuty – dzierżawy zajączkowskiej utworzonej przez króla Zygmunta II Augusta⁹⁴.

„Słownik geograficzny Królestwa Polskiego” podaje, że w XIX w. Gałęzice były wsią rządową, w powiecie kieleckim, gminie Zajączków, parafii Piekoszów, w której funkcjonowały kopalnie marmuru. W 1827 r. miejscowość liczyła 33 domy i 223 mieszkańców⁹⁵.

Wg spisu z 1921 r. we wsi, przynależącej do gminy Zajączków, stało 77 budynków mieszkalnych, z czego 3 były niezamieszkałe. Gałęzice liczyły 379 mieszkańców, w tym 191 mężczyzn i 188 kobiet. 378 osób było wyznania rzymskokatolickiego, 1 – mojżeszowego. Wszyscy deklarowali narodowość polską⁹⁶.

W okresie międzywojennym w Gałęzicach została założona szkoła. Duży udział miał w tym Stefan Pawlusiński, absolwent Seminarium Nauczycielskiego w Częstochowie, rodem z Secemina⁹⁷.

Podczas II wojny światowej Gałęzice, ze względu na swój partyzancki charakter, nazywane były „Wolną Polską”. Wieś była ostoją partyzanckich oddziałów AK: Mariana Sołtysiaka „Barabasa”, Jana Sieradzana „Żbika”, Zbigniewa Kruszelnickiego „Wilka” i innych. Mieszkał w niej komendant placówki AK w Zajączkowie Stefan Pawlusiński „Konar”. Funkcjonował tu szpital polowy. Z pomocy mieszkańców wsi korzystali nie tylko żołnierze AK, ale także BCh i NSZ.

Boleśnie w historii Gałęzic zapisały się wydarzenia z 29 września 1944 r., kiedy to doszło do pacyfikacji wsi. Poprzedziła ją przypadkowa potyczka z własowcami, w wyniku której dwóch z nich poniosło śmierć. W odwecie na wieś najechali Niemcy. Doszło do walki pomiędzy nimi a stacjonującym tu oddziałem Adolfa Szkontera „Bystrego”. Partyzanci wycofali się nie ponosząc większych strat. Tymczasem własowcy pod dowództwem niemieckim zastrzelili 4 mieszkańców wsi, a jednego, Stefana Pawlusińskiego, uprowadzili i zabili koło Podpolichna, kolejnych 40 mężczyzn wysłali na przymusowe roboty, spalili 44

---

⁸⁹ Uchwała Nr 23/61 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach z dnia 15 września 1961 r. o zniesieniu, połączeniu i utworzeniu niektórych gromad w województwie kieleckim (w brzmieniu Uchwały Nr 30/61 z dnia 22 listopada 1961 r.), Dz. U. WRN w Kielcach z dnia 30 listopada 1961 r., Nr 14, poz. 129.

⁹⁰ E. Kosik, 44 lata, s. 195.

⁹¹ <http://piekoszow.pl> [dostęp: 1 czerwca 2023 r.].

⁹² Raport o stanie gminy Piekoszów za 2022 rok, s. 6.

⁹³ D. Kopertowska, dz. cyt., s. 237.

⁹⁴ E. Kosik, W cieniu, s. 29.

⁹⁵ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. 2, s. 479.

⁹⁶ Skorowidz.

⁹⁷ R. Nadgowski, dz. cyt., s. 67; <http://ochb.pl> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

gospodarstwa. Ofiary pacyfikacji upamiętnia pomnik postawiony we wsi w 1987 r., odnowiony w 2021 r.⁹⁸.

W 1943 r. wieś zamieszkiwało 465 osób⁹⁹. Aktualnie na terenie sołectwa Gałęzice mieszka ponad 300 osób. Wg stanu na dzień 31 grudnia 2018 r. było to 328 osób, na dzień 31 grudnia 2020 r. – 315, zaś na dzień 31 grudnia 2022 r. – 307¹⁰⁰.

Do końca 1954 r. Gałęzice wchodziły w skład gminy Zajączków. W latach 1954-1958 przynależały do gromady Rykoszyn z siedzibą GRN w Rykoszynie. Z dniem 1 stycznia 1959 r. znalazły się w gromadzie Zajączków. Od 1973 r. są częścią gminy Piekoszów.

Do 31 sierpnia 2012 r. we wsi znajdowała się szkoła. Przed likwidacją była to szkoła filialna szkoły w Rykoszynie (nie funkcjonowała praktycznie od września 2011 r.). Od 1994 r. do zamknięcia mieściła się ona we własnym budynku zbudowanym ze środków gminy oraz dotacji udzielonej przez kuratorium; w poprzednich latach – w wynajętych lokalach.

W pobliżu Gałęzic znajduje się wyrobisko dawnego kamieniołomu Stokówka, w którym eksploatowano żyłę kalcytową typu „rózanka” oraz czynny kamieniołom wapieni dewońskich Ostrówka należący do Nordkalk Miedzianka S.A.

Janów pojawia się w dokumentach z I połowy XIX w. jako Janowo (1839 r.). Nazwa wsi ma oczywiście charakter odimienny, pochodzi od imienia Jan¹⁰¹.

Wg Pierwszego powszechnego spisu ludności z 1921 r. wieś posiadała 17 budynków mieszkalnych i 124 mieszkańców, w tym 57 mężczyzn i 67 kobiet. Wszyscy byli rzymskimi katolikami narodowości polskiej¹⁰². W 1943 r. Janów zamieszkiwało 283 osoby¹⁰³. Wg stanu na dzień 31 grudnia 2020 r. wieś miała 549 mieszkańców, zaś na dzień 31 grudnia 2022 r. 532¹⁰⁴. Jest tu około 80 domów. Przez miejscowość przebiega trasa S7 dzieląc ją na dwie części: Janów Górny i Janów Dolny.

Jaworznia jako Jaworzno pojawia się w dokumentach w XVI w. (1581 r.). Nazwa miejscowości na związek z szatą roślinną; została utworzona od jaworu.

Od najdawniejszych czasów miejscowość miała charakter górniczy. Tu wydobywano ołów, a także marmury i wapień. Michał Rawita Witanowski pisał: „Dowodem na ożywioną działalność górniczą są tutaj rumowiska po kopalniach ołowiu. Były to pokłady najbogatsze w Chęcińskiem w rudę ołowianą i gdy stanowiły jeszcze własność rodu Tarłów, wydobywano z nich rocznie po 4 000-5 000 kibli błyszczu ołowianego, z którego wytapiano zaraz na miejscu w piecach płomienistych tysiąc do półtora centnarów ołowiu. Jeszcze w 1816 r. ks. Stanisław Staszic ofiaruje do zbiorów Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie, kawałek bleiglanzu z Jaworzni. Opowiadano nam, iż gdy po 1820 r. kopalnie te przeszły na Skarb, zaprowadzono tu górnictwo rządowe, a naczelnikiem wyznaczony był Jan Ullman. Wartość wydobywanego naówczas ołowiu miała przechodzić sumę 200 000 rubli rocznie. Ullman zbudować tu kazał kaplicę – do pokrycia tej używszy ołowiu wydobywanego w tej górze (Moczydło). Gdy zmarł, pochowano go w podziemiach kościółka (na zboczu góry) – w ołowianej trumnie. Nadeszły jednak czasy, kiedy spekulanci odarli kaplicę z jej blach metalowych, nieboszczyka nawet wyrzucono z trumny – a ołów sprzedano Żydom...”¹⁰⁵. Z kolei „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego” podaje, że wieś Jaworznia, przynależąca do powiatu kieleckiego, gminy i parafii Piekoszów, „leży o 9 wiorst od Kielc, o 7 od Chęcin, wśród pięknych gór lasami

⁹⁸ <https://mapapamieci.net/gaezice> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.]. Stefan Pawlusiński spoczął na cmentarzu parafialnym w Bolminie. Na wniosek córki Haliny Cichockiej w 1958 r. jego doczesne szczątki zostały ekshumowane i przeniesione na cmentarz partyzancki w Kielcach. <http://ochb.pl> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

⁹⁹ Amtliches, s. 55.

¹⁰⁰ Raport o stanie gminy Piekoszów za 2022 rok, s. 6.

¹⁰¹ D. Kopertowska, dz. cyt., s. 185.

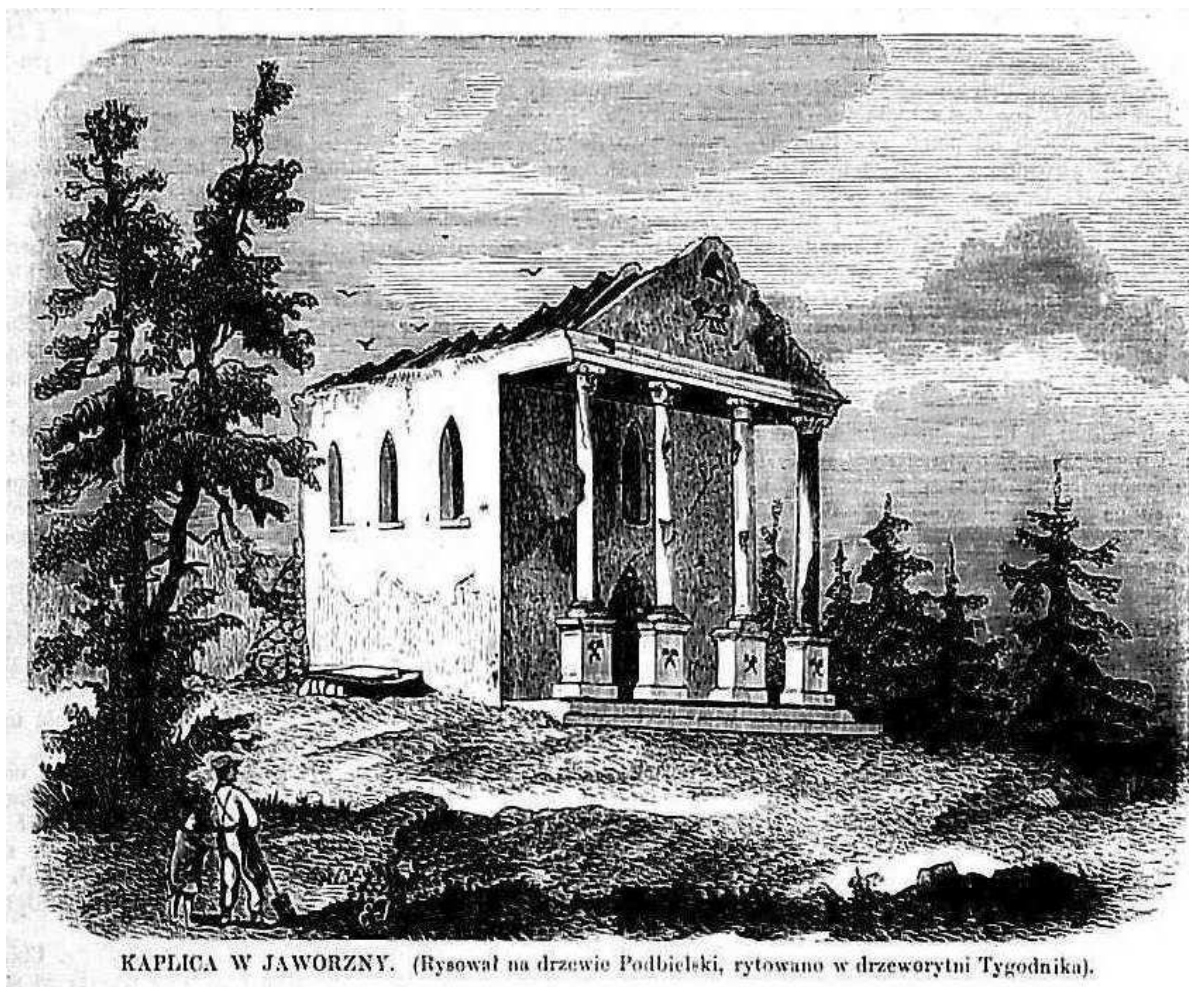
¹⁰² Skorowidz.

¹⁰³ Amtliches, s. 55.

¹⁰⁴ Raport o stanie gminy Piekoszów za 2022 rok, s. 6.

¹⁰⁵ Cyt. za: R. Jałowicki, Górnicze osady, w: W szlacheckim, s. 142.

zarosłych, przy drodze bitej do Włoszczowy, w pobliżu Białogona. Znajduje się tu ogromna góra z łomami marmuru bladoróżowego, twardego i trudnego do obrobienia”, „w 1827 r. Jaworznia liczyła 18 domów i 116 mieszkańców. Miała niegdyś znaczne kopalnie ołowiu, posiadała zaniedbany piec wapienny”¹⁰⁶.

KAPLICA W JAWORZNY. (Rysował na drzewie Podbielski, rytowano w drzeworytni Tygodnika).

Kaplica grobowa Ullmannów – rys. Bronisława Podbielskiego,
źródło: „Tygodnik Ilustrowany” 1861, t. 3, nr 77, s. 44.

Historia tutejszych kopalni i działalności górniczej sięga co najmniej czasów nowożytnych. Z początków XVII w. pochodzą pierwsze wzmianki o eksploatacji rud ołowiu na Moczydle. Wydobywana tu ruda była prawdopodobnie przetapiana w hucie w Zalesiu koło Kielc. Na początku XIX w. tutejszymi złożami ołowiu zainteresował się austriacki zaborca. Eksploatacja złóż była prowadzona w czasach Królestwa Polskiego. W latach 1827-1831 właścicielem kopalni ołowiu na Moczydle był Johann Ehrenhold Ullmann, Saksończyk, były dyrektor Głównej Dyrekcji Górniczej i Akademii Górniczej w Kielcach.

Na początku XX w. kopalniami na Moczydle zainteresował się inż. Jan Fert, który wraz z rudą ołowiu zaczął eksploatować baryt. W czasie I wojny światowej prace poszukiwawcze prowadzili tu Austriacy, którzy potrzebowali ołowiu do celów militarnych.

Od końca XVII w. w Jaworzni zaczęto także wydobywać marmur zwany jaworznickim. Na znanym już nam wzgórzu Moczydło od I połowy XIX w. pracowały kamieniołomy, które dostarczały surowca do fabryki marmurów w Kielcach.

Na mocy postanowienia z 17 (29) września 1866 r., ogłoszonego 5 (17) stycznia 1867 r. została ustanowiona gmina Jaworznia z siedzibą władz w Jaworzni¹⁰⁷. Funkcjonowała do

¹⁰⁶ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. 3, s. 531-532.

¹⁰⁷ Dziennik Praw 1866, t. 66, nr 219, s. 279.

momentu likwidacji w 1870 r. Po zmianach administracyjnych znalazła się w granicach gminy Piekoszów.

Oprócz wsi Jaworznia istniał także folwark o tej samej nazwie. „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego” podaje, że w latach 80. XIX w. folwark Jaworznia wraz ze wsią Jaworznia i Stanisławów liczył 781 mórg. W jego obrębie stało 10 budynków murowanych i 2 drewniane, a ponadto fabryka śrutu. Wieś Jaworznia miała 32 osady i 228 mórg, zaś wieś Stanisławów – 4 osady i 228 mórg gruntu¹⁰⁸.

W 1921 r. – wg Pierwszego powszechnego spisu – wieś posiadała 94 budynki mieszkalne i 524 mieszkańców, w tym 265 mężczyzn i 259 kobiet; wszyscy deklarowali wyznanie rzymskokatolickie i narodowość polską¹⁰⁹. W przeciągu dwudziestu kilku lat liczba ludności wyraźnie wzrosła. W 1943 r. miejscowość zamieszkiwało 908 osób¹¹⁰.

W okresie międzywojennym ożywiło się życie społeczne Jaworzni. We wsi została otwarta szkoła¹¹¹. Od 1920 r. działało Stowarzyszenie Spożywców „Wapień”. Powstała także jednostka straży pożarnej. W 1937 r. strażacy przystąpili do budowy remizy.

W międzywojniu zakończyła się w Jaworzni eksploatacja kruszców i marmurów. Rozwijało się za to wydobywanie wapieni oraz eksploatacja kamieni wykorzystywanych do budowy dróg.

Początki przemysłu wapienniczego w Jaworzni przypadają na koniec XIX w. W 1885 r. Jankiel Horowicz i Gotlib Morszka rozpoczęli tu eksploatację wapieni dewońskich i wypalanie z nich na miejscu wapna. W 1905 r. właścicielem stworzonego przez nich przedsiębiorstwa został Edmund Gajzler, urodzony w 1876 r. w Mroczkowie, syn Bronisława i Marianny z Bąbińskich¹¹². Rozbudował on i unowocześnił „Zakłady Wapienne Jaworznia”. Za jego czasów w latach 1905-1916 zostały postawione 3 piece szybowe z bocznymi paleniskami. Wybudowano bocznice kolejową łączącą kamieniołom na Górze Kopaczowej ze stacją kolejową w Piekoszowie. Zakupiono parowóz i dwa silniki spalinowe. Założono sieć elektryczną. Inwestycje te finansował z pożyczki. W latach kryzysu zakład nie był w stanie spłacić rat bankowych. W 1933 r. z powodu zadłużenia kamieniołom i wapienniki w Jaworzni zostały wystawione na licytację. Przedsiębiorstwo zakupił Władysław Nasalski i kierował nim z pomocą braci do 1939 r. Obok eksploatacji wapieni wydobywano również kamień do produkcji tłuczni na drogi państwowe.

W czasie wojny zakład przejęli Niemcy. Prowadzili w nim rabunkową eksploatację kamienia.

Po wojnie zakład został upaństwowiony. Pod koniec lat 50. XX w., w związku dużym zapotrzebowaniem na wapień, rozbudowano go. Uruchomiono kolejne piece. W 1972 r. z eksploatacji został wyłączony kamieniołom wapieni dewońskich na Górze Kopaczowej. W 1979 r. przestały pracować 3 piece zbudowane przez Edmunda Gajzlera, a w 1982 r. pozostałe, postawione w okresie powojennym. Nadal funkcjonowała przemiałownia kamieni.

W 1984 r. zostały wyburzone dwa najstarsze zabytkowe piece szybowe. Na kominie jednego z nich widniała data „1905” oraz kupła. Do dziś zachował się ostatni spośród trzech pieców „gajzlerowskich” – środkowy. Obiekt ten jest jednym z symboli miejscowości¹¹³.

W 1954 r. została powołana gromada Jaworznia z GRN w Jaworzni. W jej skład weszły obszary dotychczasowych gromad: Jaworznia, Łaziska Szczukowice i Janów (bez wsi Dobromyśl) ze zlikwidowanej gminy Piekoszów. 31 grudnia 1961 r. została zniesiona gromada Jaworznia. Jej obszar włączono do gromad: Białogon (wsie: Jaworznia, Stanisławów, Janów oraz kolonie: Gniewce, Garbatówka, Jachów i Jaworznia, a także tereny byłych folwarków Aleksandrów, Władysławów i Nałęczów) oraz Piekoszów (wsie: Łaziska i Szczukowice oraz

¹⁰⁸ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. 3, s. 531-532.

¹⁰⁹ Skorowidz.

¹¹⁰ Amtliches, s. 55.

¹¹¹ R. Nadgowski, dz. cyt., s. 67.

¹¹² <https://geneteka.genealodzy.pl> [dostęp: 1 czerwca 2023 r.].

¹¹³ R. Jałowiecki, dz. cyt., s. 145-147.

kolonia Okraglica). Z dniem 1 stycznia 1966 r. została ponownie powołana, ale w innym składzie, gromada Jaworznia. Było to związane z przeniesieniem siedziby GRN gromady Białogon, która uległa zmianom terytorialnym, z Białogonu do Jaworzni i w ślad za tym przemianowaniem jednostki na gromadę Jaworznia, która przetrwała do końca 1972 r.¹¹⁴.

W 1948 r. we wsi powstał punkt biblioteczny. W 1953 r. zawiązała się spółdzielnia produkcyjna, która nie przetrwała roku¹¹⁵. W 1985 r. Gminna Biblioteka Publiczna przy pomocy Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Kielcach uruchomiła nową filię biblioteczną w prywatnym mieszkaniu w Jaworzni.

W 1947 r. w Jaworzni wybudowano barak, do którego wprowadziła się szkoła. Posiadała on wówczas 3 sale lekcyjne. W późniejszym okresie do budynku dobudowano jeszcze jedną salę. Kiedy jednak i to nie wystarczało, by pomieścić wszystkich uczniów, wynajęto u miejscowych gospodarzy 3 sale, niskie, w dodatku słabo oświetlone. Teren wokół szkoły był nieuporządkowany, bez ogrodzenia. Wybudowanie nowej, przestronnej szkoły stało się koniecznością. Jednak decyzja o rozpoczęciu budowy odwlekana była kilkakrotnie. W II połowie lat 50. XX w. zaczęto gromadzić kamień na budowę. 3 maja 1964 r. ruszono w końcu z robotami. Mieszkańcy wsi w ramach prac społecznych wykopali fundamenty. Prace budowlane trwały 2 lata. 17 kwietnia 1966 r. przystąpiono do tynkowania pomieszczeń. Ogrom robót wykonała lokalna społeczność, w tym dzieci i młodzież szkolna. 10 września 1966 r. do użytku został oddany nowy budynek szkoły. Aktualnie w obiekcie, który na przestrzeni lat przeszedł kilka remontów, mają swoje lokum: Szkoła Podstawowa im. Jana Pawła II oraz Przedszkole w Jaworzni, które tworzą Zespół Placówek Oświatowych w Jaworzni¹¹⁶.

Ważnym obiektem w przestrzeni wsi jest kościół parafialny pw. św. Marty. Jego historia zaczęła się na początku lat 80. XX w. Wówczas narodziła się myśl otwarcia w dawnym budynku świetlicy wiejskiej, zamkniętym i zdewastowanym, kaplicy. Latem 1982 r. ks. Józef Budziosz przeprowadził remont obiektu, a po jego zakończeniu, 29 lipca 1982 r. w liturgiczne wspomnienie Świętej Marty odprawił w nim pierwszą mszę św. w intencji parafian. Odtąd w każdą niedzielę i święta były w kaplicy odprawiane msze, a na tygodniu prowadzono w niej naukę religii dla dzieci i młodzieży.

W lipcu 1987 r. ks. bp Stanisław Szymecki skierował do pracy duszpasterskiej do Jaworzni ks. Zbigniewa Faclera. Ten, zamieszkał w pomieszczeniu na poddaszu kaplicy, a potem przeprowadził się do domu Genowefy Karbownik w Janowie. 28 grudnia 1987 r. ks. bp Stanisław Szymecki wydał dekret zezwalający na prowadzenie ksiąg metrykalnych od 1 stycznia 1988 r. We wrześniu 1992 r. do Jaworzni został skierowany ks. Henryk Makuła, który zamieszkał w domu Heleny i Kazimierza Bagińskich. Wkrótce zastąpił go ks. Jan Będkowski. 25 września 1993 r. ruszyła budowa plebanii na gruncie podarowanym przez Zofię i Jana Kubiczów. Obiekt został ukończony 17 października 1995 r. 25 kwietnia 1998 r. ks. bp Kazimierz Ryczan erygował parafię Jaworznia¹¹⁷.

Aktualnie sołectwo Jaworznia jest jednym z liczniejszych w gminie Piekoszów. Na dzień 31 grudnia 2020 r. liczyło 1819 mieszkańców¹¹⁸.

Niedaleko miejscowości znajduje się węzeł Kielce –Jaworznia, który jest na zachodniej obwodnicy Kielc w ciągu drogi S7.

Wieś słynie z obiektów geologicznych szczególnie z systemu jaskiń Chelosiowa Jama – Jaskinia Jaworznicka.

---

¹¹⁴ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Jaworznia_\(gromada_1954-1961\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Jaworznia_(gromada_1954-1961)) [dostęp: 10 czerwca 2023 r.]; [https://pl.wikipedia.org/wiki/Jaworznia_\(gromada_1966-1972\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Jaworznia_(gromada_1966-1972)) [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

¹¹⁵ E. Kosik, 44 lata, s. 117.

¹¹⁶ <https://www.spjaworznia.pl> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

¹¹⁷ <https://jaworznia-marta.pl/index.php/historia> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

¹¹⁸ Raport o stanie gminy Piekoszów za 2022 rok, s. 6.

Gniewce, w przeszłości występujące pod nazwą Jaworznia-Gniewce, to wieś wchodząca w skład sołectwa Jaworznia. Jej nazwa ma charakter odimienny, osobowy; wywodzi się od nazwy własnej – Gniewiec, może Gniewomir, Gniewota¹¹⁹.

W Jaworzni-Gniewcach mieszkał i tworzył rzeźbiarz ludowy Jan Bernasiewicz, zwany Bernasiem.

Jeżynów stanowi przysiółek wsi Lesica. Nazwa sołectwa pochodzi od jeżyny, ewentualnie od nazwy osobowej przyjętej ze świata przyrody¹²⁰. Miejscowość zamieszkuje około 100 osób. Na koniec 2018 r. było to 107 osób, na koniec 2020 r. – 105, a na dzień 31 grudnia 2022 r. – 103¹²¹. W przysiółku działa gospodarstwo agroturystyczne „Wielka Woda”.

Lasek jest przysiółkiem wsi Lesica. Nazwa związana jest z szatą roślinną, z lasem. W miejscowości funkcjonują gospodarstwa agroturystyczne.

Lesica to wieś, której nazwa ma związek z lasem¹²². W przeszłości przynależała do gminy Zajączków. W 1921 r. liczyła 25 budynków mieszkalnych i 151 mieszkańców, w tym 79 mężczyzn i 72 kobiety; wszyscy deklarowali wyznanie rzymskokatolickie i narodowość polską¹²³. W 1943 r. zamieszkiwało ją 346 osób¹²⁴. Pod koniec 2020 r. żyło tu ok. 234 osoby, zaś na dzień 31 grudnia 2022 r. – 224¹²⁵.

Łaziska są stosunkowo młodą miejscowością. Na kartach dokumentów pojawiły się w XIX w. Nazwa wsi pochodzi od słowa „łazisko” oznaczającego miejsce gdzie poprzednio był łąz, zaś łąz to miejsce po wypalonym lub wykarczowanym lesie przeznaczone pod uprawę lub pastwisko¹²⁶. Ma zatem związek z trzebieniem lasów pod nowe osadnictwo.

W 1921 r. miejscowość liczyła 22 budynki mieszkalne i miała 125 mieszkańców, w tym 68 mężczyzn i 57 kobiet; wszyscy byli rzymskimi katolikami narodowości polskiej¹²⁷. W 1943 r. wieś zamieszkiwało 216 osób. Aktualnie na terenie sołectwa Łaziska żyje niespełna 500 osób. Wg stanu na dzień 31 grudnia 2020 r. było to 479 osób, a na dzień 31 grudnia 2022 r. – 480¹²⁸.

Łosienek to jedna z młodszych miejscowości gminy Piekoszków. Powstała w XIX w. Jej nazwa została utworzona od istniejącej już wcześniej miejscowości – wsi Łosień.

W XIX w. dobra Łosienek z częścią Łosienia należały do Żochowskich vel Żuchowskich.

Wg Pierwszego powszechnego spisu ludności z 1921 r. była to kolonia licząca 40 budynków mieszkalnych i 262 mieszkańców, w tym 134 mężczyzn i 128 kobiet; wszyscy deklarowali się jako rzymscy katolicy narodowości polskiej¹²⁹. W okresie międzywojennym J. Płusa prowadził w Łosienku sklep spożywczy¹³⁰. Od 1919 r. istniało tu Stowarzyszenie Spożywcze „Zgoda”. Do 2001 r. we wsi funkcjonowała szkoła, której początki sięgają okresu międzywojennego. W czasach powojennych działała także OSP; aktualnie jest ona nieaktywna.

---

¹¹⁹ D. Kopertowska, dz. cyt., s. 267.

¹²⁰ Tamże, s. 64, 66.

¹²¹ Raport o stanie gminy Piekoszków za 2022 rok, s. 6.

¹²² D. Kopertowska, dz. cyt., s. 55, 61.

¹²³ Skorowidz.

¹²⁴ Amtliches, s. 55.

¹²⁵ Raport o stanie gminy Piekoszków za 2022 rok, s. 6.

¹²⁶ D. Kopertowska, dz. cyt., s. 110.

¹²⁷ Skorowidz.

¹²⁸ Raport o stanie gminy Piekoszków za 2022 rok, s. 6.

¹²⁹ Skorowidz.

¹³⁰ Księga adresowa Polski, s. 256.

Obecnie na terenie sołectwa Łosienek mieszka blisko 600 osób; na dzień 31 grudnia 2020 r. było to 578 osób, zaś na dzień 31 grudnia 2022 r. – 580 osób¹³¹. W jego granicach znajdują się grunty Podłosienka, którego nazwa została urzędowo zniesiona z dniem 1 stycznia 2023 r. na mocy Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 20 grudnia 2022 r. w sprawie ustalenia, zmiany i zniesienia urzędowych nazw i rodzajów niektórych miejscowości oraz obiektów fizjograficznych¹³².

Łosień pojawia się na kartach historii w średniowieczu. W przeszłości występował jako Lossyen (1430), Loschen (1520). Leży nad rzeką Łososią al. Łośną, Łosośną, zwaną dziś za sprawą literatury Wierną Rzeką al. Wierną. Nazwa wsi znaczeniowo ma związek z fauną; została ukuta do łosia.

Wg Pierwszego powszechnego spisu ludności przeprowadzonego w 1921 r. wieś posiadała 29 budynków mieszkalnych i 169 mieszkańców, w tym 91 mężczyzn i 78 kobiet. Wszyscy deklarowali wyznanie rzymskokatolickie i narodowość polską¹³³. W 1943 – wg niemieckiego spisu sumarycznego – w Łosieniu mieszkało 209 osób¹³⁴. Obecnie na terenie sołectwa żyje blisko 300-osobowa społeczność (wg stanu na dzień 31 grudnia 2020 r. – 273 osoby, na koniec 2022 r. – 275)¹³⁵. W Łosieniu jest szkoła, kościół parafialny, cmentarz grzebalny parafialny, zabytkowy drewniany młyn wodny na Wiernej Rzece z 1932 r. (od momentu doprowadzenia do wsi prądu w 1973 r. do zamknięcia zasilany był energią elektryczną).

Szkoła w Łosieniu została uruchomiona w 1933 r. staraniem lokalnej społeczności. Początkowo była ona czteroklasowa. Mieściła się w wynajętym lokalu u gospodarza Edwarda Klubińskiego. W 1947 r. przywieziono do wsi z Kielc ponemiecki barak i do niego przeniesiono szkołę. Budynek posiadał dwie duże sale lekcyjne, korytarz i mieszkanie dla kierownika.

W 1948 r. w Łosieniu powstał punkt biblioteczny. Działał do lat 90. XX w.

W wyniku reformy administracyjnej likwidującej gminy i powołującej w ich miejsce gromady, w 1954 r. powstała gromada Łosień z siedzibą GRN w Łosieniu, obejmująca: Łosień, Łosienek, Łubno i Małogoskie. Została ona zniesiona 31 grudnia 1959 r. Jej obszar włączono do gromad Strawczyn i Piekoszów (wsie: Łosień, Łosienek, Podłosień i Łubno oraz kolonie: Brzeziny Duże, Łubno i Szczepanów, a także osadę młyńską Józefin). Po reaktywacji gmin z dniem 1 stycznia 1973 r. Łosień stanowi część gminy Piekoszów.

Przez lata we wsi pracowała kuźnia, młyn, działała straż pożarna, funkcjonował Klub Rolnika, pracowała cegielnia¹³⁶.

W okresie powojennym w Łosieniu stanął kościół parafialny. Jego początek wyznacza rok 1958. Wówczas to ks. Jan Abratański, wikariusz z Olkusza, na prośbę ks. bpa Czesława Kaczmarka, podjął się zadania wybudowania kościoła i utworzenia parafii w Łosieniu. W tym celu został wikariuszem parafii Piekoszów. Wkrótce przeniósł się na stałe do Łosienia. Zamieszkał u miejscowego kowala Edwarda Klubińskiego. Mocą aktu notarialnego z 12 września 1958 r. bracia Antoni Kieza z Łosienia i Stanisława Kieza z Wincentowa przekazali grunt pod budowę świątyni. Projekt kościoła wykonał architekt inż. Ludomił Gyurkovich przy współpracy z inż. Rakowskim. Jesienią 1958 r. przystąpiono do prac budowlanych, nad którymi czuwał od strony technicznej brat ks. Jana, Józef Abratański, mieszkający w Wiślicy. Do zimy wykopano fundamenty pod kościół i wykonano wszystkie prace ziemne.

¹³¹ Raport o stanie gminy Piekoszów za 2022 rok, s. 6.

¹³² Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 20 grudnia 2022 r. w sprawie ustalenia, zmiany i zniesienia urzędowych nazw i rodzajów niektórych miejscowości oraz obiektów fizjograficznych. Dz. U. 2022, poz. 2783.

¹³³ Skorowidz.

¹³⁴ Amtliches, s. 55.

¹³⁵ Raport o stanie gminy Piekoszów za 2022 rok, s. 6.

¹³⁶ E. Kosik, S. Meducki, R. Nadgowski, dz. cyt., s. 204.

Równoległe z pracami budowlanymi wokół świątyni, ks. Jan Abratański organizował na terenie przyszłej parafii kaplicę. Urządzono ją w starym domu Józefa Sidła w Łosienku. 11 października 1958 r. we wspomnienie Macierzyństwa NMP, na mocy zezwolenia Kurii Diecezjalnej w Kielcach, dom został poświęcony jako kaplica do kultu publicznego. Odtąd odprawianie były w niej msze i nabożeństwa.

Wiosną 1959 r. wyszło zarządzenie państwowe, aby roboty sakralne niezaawansowane przerwać albo odebrać pozwolenie na budowę. Dzięki pracom budowlanym wykonanym w roku poprzednim udało się uratować dalszą budowę świątyni. Komisja oceniająca stopień zaawansowania robót w Łosieniu, zezwoliła na ich kontynuowanie. Do września 1959 r. udało się wznieść ściany do wysokości chóru, zabetonować strop chóru oraz zakrystii, nakryć zakrystię strzechą. 11 listopada Kuria pozwoliła na przeniesie kaplicy z Łosienka do zakrystii. Przez najbliższe miesiące to w niej odbywały się msze i nabożeństwa. W 1960 r. kontynuowano prace. Doprowadzono je do takiego etapu, że msze św. w niedzielę były odprawiane w kościele, choć nie miał on jeszcze stropu. Na tygodniu modlono się z zakrystii, co pozwalało bez przeszkód prowadzić prace budowlane i wykończeniowe, które trwały przez następne lata.

Ks. kardynał Prymas Polski zatwierdził dwa odpusty, które miały być obchodzone 11 października i 10 maja we wspomnienie św. Izydora oraz tytuł kościoła: Macierzyństwo NMP. Parafia Łosień została erygowana na mocy dekretu z 8 kwietnia 1965 r., który wszedł w życie 18 kwietnia 1965 r. Wydzielono ją z parafii Piekoszków, Łopuszno i Strawczyn. Swym zasięgiem terytorialnym objęła wsie: Łosień, Łosienek, Podłosienek, Łubno, Korczyn, Małogoskie. Kościół został konsekrowany 12 lutego 1973 r. przez ks. bpa Edwarda Materskiego.

W 1965 r. ks. Jan Abratański przystąpił do urządzania cmentarza grzebalnego. W tym roku wykupił grunty od gospodarzy: Franciszka Szymkiewicza, Andrzeja Koziela, Kazimierza Prokopa, Józefa Sidła, Władysława Paździerz, Heleny Sideł, Antoniego Snocha, Stanisława Szymoniaka, Stanisława Magierowicza i Antoniego Piotrowskiego. W 1966 r. cmentarz został ogrodzony, a przed nim wykonano parking.

W latach 1968-1969 wybudowano plebanię w stanie surowym. Prace wykończeniowe prowadzono do 1971 r. Ks. Albatański zamieszkał w niej w 1970 r.¹³⁷

W latach 70. XX w. coraz większą troską mieszkańców Łosienia i okolic napawał stan budynku szkolnego. Barak, w którym mieściła się placówka niszczał z roku na rok. W 1979 r. szkoła opuściła go i przeniosła się do prywatnego domu Józefa Snocha. Warunki do pracy i nauki były trudne. Doskwierała ciasnota. W 1980 r. nowo mianowana dyrektor szkoły, Teresa Piłat wspólnie z rodzicami uczniów podjęła starania o kapitalny remont starego baru, by dzieci miały własną szkołę z boiskiem, a nie uczyły się w salach wynajmowanych w prywatnym domu. Dopiero w 1984 r. w Łosieniu przystąpiono do budowy nowego budynku szkolnego. Prace trwały kilka lat. Nowa siedziba placówki została oddana do użytku 3 kwietnia 1989 r. 13 października 1989 r. otrzymała ona imię Henryka Sienkiewicza. W 2004 r. dokonano uroczystego otwarcia obiektu sportowego wzniesionego przy szkole. 2 października 2018 r. w placówce odbyła się uroczystość poświęcenia i nadania jej sztandaru¹³⁸.

Łubno to również jedna z młodszych miejscowości gminy Piekoszków. Jej nazwa została utworzona od słowa „łub” oznaczającego korę (lipową)¹³⁹.

W 1827 r. wieś miała 3 domy i 27 mieszkańców¹⁴⁰. W 1921 r. posiadała 37 budynków mieszkalnych i 223 mieszkańców, w tym 109 mężczyzn i 114 kobiet. 214 osób zadeklarowało się jako rzymscy katolicy, a 9 – jako osoby wyznania mojżeszowego. 214 osób podało narodowość polską, 9 – żydowską¹⁴¹. W okresie międzywojennym A. Kanarek zajmował się

¹³⁷ <http://www.parafialosien.pl/index.php/o-parafii/historia-parafii> [dostęp: 1 maja 2023 r.].

¹³⁸ <http://sp-losien.cba.pl/historia-szkoly> [dostęp: 1 maja 2023 r.].

¹³⁹ D. Kopertowska, dz. cyt., s. 56, 61.

¹⁴⁰ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. 5, s. 776.

¹⁴¹ Skorowidz.

handlem bydła¹⁴². W 1943 r. miejscowość zamieszkiwało 276 osób¹⁴³. Pod koniec 2020 r. żyło w niej 293 osoby, zaś na dzień 31 grudnia 2022 r. – 289¹⁴⁴.

Micigózd dawniej w dokumentach był zapisywany jako Mięcigozd lub Mięczygozd, wyjątkowo Międzygozd, Myaczygost, Myaczygoth (1520), Mianczigosd (1540), Międzygozd (1791), Miecigozd (1839). Nazwa wsi składa się z dwóch członów. Człon podstawowy nazwy – „gozd” (gwozd) ma charakter topograficzny, oznacza las. Z kolei pierwszy człon nazwy interpretowany jest jako nazwa osobowa pochodząca od imienia – Mięcz, Mięc, Mięcyc, Mięcic, Mięśław. A zatem nazwa miejscowości jest tłumaczona jako las Mięcza / Mieca¹⁴⁵.

Micigózd wchodził w skład klucza piekoszowskiego, który znajdował się kolejno w rękach: Odrowążów, Świrskich, Ostrogskich, Tarłów. W latach 1827-1830 wraz z Brynicą był dzierżawiony przez Józefa (Józefata) i Klarę z Kłodnickich małżonków Żeromskich, dziadków Stefana Żeromskiego¹⁴⁶.

W 1827 r. wieś miała 21 domów i 135 mieszkańców¹⁴⁷. Niemal 100 lat później, w 1921 r. posiadała 115 budynków mieszkalnych i 624 mieszkańców, w tym 307 mężczyzn i 317 kobiet. Wszyscy zadeklarowali się jako rzymscy katolicy narodowości polskiej¹⁴⁸. Wg Drugiego Powszechnego Spisu Ludności przeprowadzonego 9 grudnia 1931 r. Micigózd z przysiółkami: Julianów, Stara Wieś, Kolonia i Górki, znalazł się w przedziale 900-1000 mieszkańców. Średnio na jeden dom przypadało 6-7 osób. W 1943 r. miejscowość zamieszkiwało 836 osób¹⁴⁹. Pod koniec 2020 r. żyło w niej 1232 osoby. Na dzień 31 grudnia 2022 r. miejscowość liczyła 1280 osób¹⁵⁰. W skład wsi wchodzi przysiółki: Kolonia, Przydatki, Pastwiska, Gozdy, Górki.

Od okresu międzywojennego w Micigoździe funkcjonuje szkoła. Jej narodziny wyznacza rok 1926. Początkowo liczyła ona dwie klasy, przed wybuchem wojny – cztery. Mieściła się w prywatnym domu Ogonowskiego na Kolonii. Szkoła nie funkcjonowała w czasie II wojny światowej. Po jej zakończeniu wznowiła działalność. Liczyła 7 klas. Część zajęć odbywało się w dwóch pomieszczeniach na Kolonii, część w dwóch lokalach w domu u gospodarza Supierza. W 1952 r. stan budynków mieszczących sale lekcyjne był bardzo zły; oba miały przeciekające dachy. W 1956 r. na potrzeby szkoły został wydzierżawiony budynek od Jana Pindy. Mieściły się w nim dwie sale lekcyjne i pomieszczenie na kancelarię. Z inicjatywy lokalnej społeczności na przełomie 1969 i 1970 r. rozpoczęto budowę nowego budynku szkolnego. Wiele prac w czynnie społecznym wykonali rodzice uczniów. 4 kwietnia 1973 r. zajęcia szkolne zostały przeniesione do nowo wzniesionego obiektu szkolnego. W następnych latach nastąpiło zagospodarowywanie terenu wokół placówki, m.in. urządzono boisko do gry w piłkę nożną. W latach 2000-2002 budynek szkoły został rozbudowany. Pozyskano dodatkowe pomieszczenia dla oddziału przedszkolnego. Powstała także mini sala gimnastyczna.

Od stycznia 2013 r. placówka w Micigoździe funkcjonuje jako Zespół Oświatowy Placówek Integracyjnych, w skład którego wchodzi: szkoła podstawowa integracyjna oraz przedszkole integracyjne. W 2018 r. Szkoła Podstawowa z Oddziałem Integracyjnym przyjęła imię 100-lecia Odzyskania Niepodległości przez Polskę¹⁵¹.

Podzamcze, zwane potocznie Podzamczem Piekoszowskim, słynie z ruin pałacu Tarłów, wzniesionego w połowie XVII w.

¹⁴² Księga adresowa Polski, s. 256.

¹⁴³ Amtliches, s. 55.

¹⁴⁴ Raport o stanie gminy Piekoszów za 2022 rok, s. 6.

¹⁴⁵ D. Kopertowska, dz. cyt., s. 53, 222.

¹⁴⁶ <http://www.szklanydom.maslow.pl> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

¹⁴⁷ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. 6, s. 319.

¹⁴⁸ Skorowidz.

¹⁴⁹ Amtliches, s. 55.

¹⁵⁰ Raport o stanie gminy Piekoszów za 2022 rok, s. 6.

¹⁵¹ <https://zopimicigozd.pl/historia> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

Nazwa wsi określa jej położenie w stosunku do obiektu kultury materialnej, w tym przypadku zamku (pałacu).

Wg Tabelli Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożonej w Biórze Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji w 1827 r. w Podzamczu było 7 domów i 45 mieszkańców.

Istniały wieś i folwark Podzamcze. W 1882 r. folwark Podzamcze z wsiami Podzamcze, Dobromyśl, Szczukowice i Janów liczył 140 mórg, w tym gruntów ornych i ogrodów było – 42 morgi, łąk – 61 mórg, pastwisk – 28 mórg, terenów pod wodami – 1 morga, nieużytków – 8 mórg. Na terenie folwarku stało 4 domy: 2 murowane i 2 drewniane. W tym czasie wieś Podzamcze miała 19 osad i 213 mórg gruntów¹⁵².

W latach 70. i 80. XIX w. Podzamcze dzierżawili Wanda ze Skłodowskich i Józef małżonkowie Wilgościńscy. Pobrali się oni w 1878 r. w Piekoszowie. Józef był dzierżawcą dóbr Braciejówka pod Olkuszem. Prawdopodobnie po 1870 r. objął Podzamcze w dzierżawę. Po 1884 r. przeniósł się do Kielc, gdzie znalazł zatrudnienie w browarze Edwarda Karsza. Wanda ze Skłodowskich Wilgościńska, ciotka Marii Skłodowskiej-Curie ukończyła Instytut Aleksandryjski. Była nauczycielką i tłumaczką łaciny i greki. Uczyła w Kielcach. Przez lata była związana z żeńską szkołą Celiny Majewskiej. Zmarła bezdzietna w 1922 r.¹⁵³.

Wg Pierwszego powszechnego spisu ludności przeprowadzonego w 1921 r. wieś Podzamcze posiadała 29 budynków mieszkalnych i 154 mieszkańców, w tym 77 mężczyzn i 77 kobiet. 148 osób było rzymskimi katolikami, a 6 – wyznawcami religii mojżeszowej. Wszyscy zadeklarowali narodowość polską. Folwark Podzamcze miał 3 budynki mieszkalne i 24 mieszkańców, w tym 10 mężczyzn i 14 kobiet, z czego 23 było rzymskimi katolikami, a 1 – wyznawcą religii mojżeszowej¹⁵⁴. Wszyscy zadeklarowali narodowość polską. W okresie międzywojennym St. Dobrzański prowadził garbarnię pn. „Podzamcze” Sp. z o.o.¹⁵⁵.

W 1943 r. miejscowość zamieszkiwało 233 osoby¹⁵⁶. Aktualnie na terenie sołectwa żyje ponad 700 osób; wg stanu na 31 grudnia 2020 r. było to 737 osób, a na koniec 2022 r. – 741¹⁵⁷.

Rykoszyn to jedna ze starszych miejscowości w gminie. W dokumentach wzmiankowana jest już w średniowieczu. Jej nazwa ma charakter patronimiczny, pochodzi od nazwy osobowej Rykosza¹⁵⁸.

Miejscowość, zapisana jako Rychsin, włość Wierzchosława – kanonika krakowskiego i jego brata Jakuba, wymieniona jest pod rokiem 1325 w dokumencie wystawionym przez króla Władysława I Łokietka, na mocy którego otrzymała ona prawo średzkie¹⁵⁹. W 1423 r. wspomniana jest w dokumencie króla Władysława II Jagiełły jako Rycossin. Należała wówczas do klucza piekoszowskiego. W XVI w. – zgodnie z informacjami zanotowanymi w „Liber beneficiorum” Jana Łaskiego – rykoszyńska dziesięcina z łąnów kmiecyh o wartości do 3 grzywien szła dla plebana w Cierni; pobierał on też za dziesięcinę konopną po 2 grosze z łąnu. Role dworskie uprawiane przez kmieci (Szczyerkowye i Faber) dawały plebanowi w Piekoszowie dochód o wartości około fertona.

Wg rejestrow poborowych pow. checińskiego z 1540 r. wieś Rykoszyn, położona w parafii Piekoszów (wówczas pisanej jako Piankoszow), własność Hieronima Odrowąza z Piekoszowa, miała 1 kmiecia na łąnie, 5 na ½ łąnach, z których 2 uprawiało role folwarczne, ponadto 5 pustych półłąnów, obfite łąki i lasy, ubogie pasieki¹⁶⁰.

¹⁵² Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. 8, s. 488.

¹⁵³ E. Stec, J. Skrzyżczak, R. Garus, Maria Skłodowska-Curie i jej rodzina w Świętokrzyskiem, Kielce 2011, s. 38.

¹⁵⁴ Skorowidz.

¹⁵⁵ Księga adresowa Polski, s. 256.

¹⁵⁶ Amtliches, s. 55.

¹⁵⁷ Raport o stanie gminy Piekoszów za 2022 rok, s. 6.

¹⁵⁸ D. Kopertowska, dz. cyt., s. 175.

¹⁵⁹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. XV, cz. 2, s. 565.

¹⁶⁰ Tamże, t. X, s. 91.

W 1619 r. klucz piekoszowski z Rykoszynem przeszedł na własność rodziny Tarłów. W miejscowości istniał dwór. To w nim rezydowali Tarłowie, gdy ich pałac w Podzamczu został zniszczony przez wojska Karola XII podczas wojny północnej.

W 1827 r. Rykoszyn miał 33 domy i 194 mieszkańców. W I połowie XIX w. majątek Rykoszyn dzierżyła rodzina Świdłowskich herbu Korczak. W latach 80. XIX w. wieś liczyła 43 osady i rozpościerała się na obszarze 486 mórg. Oprócz wsi istniały także dobra Rykoszyn. W 1873 r. składały się z folwarków: Rykoszyn i Wincentów oraz attynencji Brzeziny, o łącznej powierzchni 1840 mórg. W 1885 r. uległy one podziałowi. Rozparcelowano 502 morgi. Przy folwarku Rykoszyn pozostało 368 mórg, przy Wincentowie – 512 mórg¹⁶¹.

W 1870 r. majątek ziemski Rykoszyn zakupił Henryk Mikołaj Felauer. Z wykształcenia był on leśnikiem. 5 czerwca 1870 r. w Czyżewie poślubił Wisławę Julię Skłodowską, rocznik 1843, córkę Salomei i Józefa Skłodowskich, absolwentkę Instytutu Aleksandryjskiego w Puławach. Po ślubie młodzi zamieszkali w Rykoszynie. W czerwcu 1870 r. do Rykoszyna przyjechali Józef i Salomea Skłodowscy, rodzice Wisławy. Józef Skłodowski zyskał w okolicy uznanie. Pełnił funkcję wójta gminy Piekoszów, a następnie sędziego gminnego w Promniku.

Około 1875 r. od Henryka Mikołaja Felauer'a majątek odkupił jego szwagier Zdzisław Skłodowski, z wykształcenia prawnik, będący wówczas adwokatem w Kielcach. Majątkiem zajmowała się głównie jego żona Maria z Rogowskich Skłodowska. W posiadłości nadal mieszkali Salomea i Józef Skłodowscy, rodzice Wisławy.

W maju 1878 r. z Warszawy do Rykoszyna, do dziadków i stryjka, przybyły 11-letnia Maria Skłodowska – przyszła noblistka i jej siostra Helena. Wkrótce dojechali do nich Władysław Skłodowski z córką Bronisławą i synem Józefem. Rodzina Skłodowskich całe wakacje 1878 r. spędziła w Rykoszynie, gdzie dochodziła po śmierci żony u matki, Bronisławy z Boguskich Skłodowskiej. W tym czasie rodzeństwo Skłodowskich odwiedzało wujków Wielgosińskich w Piekoszowie.

W 1879 r. Zdzisław Skłodowski sprzedał majątek Rykoszyn. Decyzja ta wiązała się z planowaną przeprowadzą do Skalbmierza, w celu objęcia tam posady rejenta, co nastąpiło w 1881 r. Salomea i Józef Skłodowscy zostali zmuszeni do opuszczenia Rykoszyna¹⁶².

17 sierpnia 1914 r. w Rykoszynie w celach aprowizacyjnych mieli postój strzelcy Józefa Piłsudskiego¹⁶³.

Wg Pierwszego powszechnego spisu ludności przeprowadzonego w 1921 r. wieś posiadała 125 budynków z przeznaczeniem mieszkalnym i 1 budynek inny zamieszkały. Liczyła 693 mieszkańców, w tym 321 mężczyzn i 372 kobiety, z czego 683 osoby było rzymskimi katolikami, 1 – ewangelikiem, 9 – wyznania mojżeszowego. Wszyscy podali narodowość polską¹⁶⁴.

W 1931 r. wieś doświadczyła wielkiego pożaru, w którym spłonęło 107 budynków, w tym 36 mieszkalnych¹⁶⁵.

W 1943 r. miejscowość zamieszkiwało 1211 osób¹⁶⁶. Pod koniec grudnia 2020 r. żyło w niej 1236 osób, a pod koniec 2022 r. – 1248¹⁶⁷.

We wsi funkcjonuje szkoła. Działa OSP. Jest kościół parafialny i cmentarz grzebalny.

---

¹⁶¹ Tamże.

¹⁶² E. Stec, J. Skrzypczak, R. Garus, dz. cyt., s. 45, 47. W 1879 r. Salomea i Józef Skłodowscy zakupili dwa gospodarstwa w Radlinie, z drewnianym dworkiem, owczarnią i stajnią. Wkrótce zdecydowali się na przeprowadzkę do Skalbmierza, gdzie mieli zamieszkać z synem Zdzisławem. W 1880 r. postanowili sprzedać swój majątek w Radlinie. W akcie sprzedaży zastrzegli sobie prawo użytkowania dworku w Radlinie jeszcze przez rok. Ponieważ przeprowadzka się przeciągała, Henryk Felauer odkupił majątek w Radlinie, by teściowie mieli gdzie mieszkać. Salomea Skłodowska zmarła w Radlinie w 1882 r. Tamże, s. 42-43.

¹⁶³ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Rykoszyn> [podgląd na dzień 27.03.2023 r.].

¹⁶⁴ Skorowidz.

¹⁶⁵ R. Nadgowski, dz. cyt., s. 78.

¹⁶⁶ Amtliches, s. 55.

¹⁶⁷ Raport o stanie gminy Piekoszów za 2022 rok, s. 6.

Szkoła w Rykoszynie została założona w 1926 r. staraniem gospodarza wsi Stanisława Kotwicy. W jego domu wynajęto lokal na placówkę. Początkowo szkoła liczyła cztery oddziały. Przed II wojną światową jej poziom organizacyjny został podniesiony do sześciu oddziałów. Z krótkimi przerwami szkoła pracowała podczas okupacji niemieckiej. Po wojnie zajęcia odbywały się w budynku gospodarza Ignacego Walczaka. Wówczas szkołę stanowiły cztery oddziały. Nauczała jedna nauczycielka. W połowie 1948 r. został zatrudniony drugi nauczyciel. Dzieci pobierały naukę w dwóch oddziałach. W 1948 r. mieszkańcy wsi wraz z władzami gminy Piekoszów przystąpili do budowy szkoły. Od Józefa Gada ze wsi Dobrzeszów zakupiono drewniany obiekt. Po rozbiórce został on przetransportowany do Rykoszyna. Z tych elementów zestawiono nowy budynek. Dzięki zaangażowaniu lokalnej społeczności, która opodatkowała się i wiele robót przy inwestycji wykonana sama, rok szkolny 1948/49 rozpoczął się w nowym obiekcie szkolnym. W budynku były dwie klasy lekcyjne, kancelaria, szatnia i mieszkanie dla kierownika placówki. Na przestrzeni lat szkoła rozrastała się. Przybywało uczniów. W roku szkolnym 1950/51 powstała po raz pierwszy klasa VII. W latach 60. XX w., w związku ze zwiększającą się liczbą uczniów, warunki lokalowe stawały się coraz trudniejsze. Wynajęto pomieszczenie na salę u gospodarza Wojciecha Lisa. Uruchomiono także filie szkoły. W latach 60. XX w. powstała filia w Osiedlu, którą rozwiązano w latach 70. Wówczas otwarto filię szkoły w Gałęzicach. Od lat 70. coraz głośniej podnoszono kwestię budowy nowego budynku szkolnego. Inwestycja czekała na realizację do lat 80. i 90. W październiku 1985 r. powstały fundamenty pod nową szkołę, a kamień węgielny został wmurowany 29 października 1986 r. Prace posuwały się bardzo wolno. 29 czerwca 1990 r. odbył się komisaryczny odbiór stanu zerowego budynku. Ostatecznie obiekt został ukończony wraz z końcem roku szkolnego 1993/1994. 5 czerwca 1994 r. miało miejsce uroczyste otwarcie nowej siedziby placówki¹⁶⁸. W 1918 r. szkoła otrzymała imię i sztandar. Jej patronem został Józef Piłsudski.

Od 1964 r. w Rykoszynie prężnie działa OSP. W 2014 r. jednostka świętowała jubileusz 50-lecia powstania. Podczas obchodów rocznicowych otrzymała sztandar.

Miejsce szczególne w krajobrazie Rykoszyna zajmuje kościół parafialny pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego.

Po wycofaniu religii ze szkolnych programów nauczania we wsi został założony punkt katechetyczny, w którym dzieci i młodzież uczęszczały na katechezę. Na polecenie proboszcza piekoszowskiego, ks. prałata Szczepana Domagały, ks. wikariusz Zdzisław Belka zaczął w nim odprawiać msze św., przeważnie w I piątki miesiąca. Posługa ta nie była jednak systematyczna. W latach 70. XX w. coraz częściej zaczęto mówić o potrzebie budowy we wsi kościoła i założenia tu parafii. Od września 1975 r. księża z parafii piekoszowskiej zaczęli regularnie odprawiać msze św. w punkcie katechetycznym. W związku z dużą frekwencją pojawiła się konieczność wybudowania we wsi kaplicy czy kościoła. W latach 80. XX w. zawiązał się Społeczny Komitet Budowy Kaplicy w Rykoszynie, który rozpoczął starania u władz wojewódzkich o uzyskanie pozwolenia na budowę obiektu kultu religijnego. Uzyskał ją w lutym 1981 r. W sierpniu 1981 r. została zakupiona od Józefa Sójki działka pod kaplicę. W następnym roku ruszono z budową. W maju 1982 r. ks. bp Stanisław Szymecki, ordynariusz diecezji kieleckiej poświęcił tymczasową kaplicę. Obiekt stanął w przeciągu miesiąca. Jesienią 1982 r. do organizowania nowej parafii biskup skierował do Rykoszyna ks. Jana Hczyka, dotychczasowego wikariusza parafii św. Józefa Robotnika w Kielcach. Ów, w związku z brakiem plebanii, zamieszkał u Teresy i Tadeusza Giemzów w Rykoszynie. Już jesienią rozpoczął starania o budowę kościoła.

Mocą dekretu ks. bpa Stanisława Szymeckiego z 23 stycznia 1984 r. została erygowana parafia pw. św. Maksymiliana Marii Kolbe. Wydzielono ją z parafii Piekoszów. Objęła ona swym zasięgiem: Rykoszyn, Gałęzice, Skałkę i Osiedle-Skałka. Pierwszym proboszczem został ks. Jan Hczyk.

---

¹⁶⁸ <https://szkolarykoszyn.pl/nasza-szkola/historia-szkoly> [podgląd na dzień 27.03.2023 r.].

W 1984 r. została ukończona budowa plebanii. W latach 80. XX w. założono cmentarz parafialny. Budowa kościoła dobiegła końca na początku lat 90. XX w. 14 sierpnia 1991 r. ks. bp Jan Gurda poświęcił nowo wybudowaną świątynię. Jej projektantem jest inż. arch. dr Józef Jamróz¹⁶⁹.

Skalka jest częścią wsi Gałęzice. Jej nazwa ma związek z gruntem, informuje o podłożu skalistym¹⁷⁰.

W 1921 r. – wg Pierwszego powszechnego spisu ludności wieś posiadała 19 budynków mieszkalnych i 103 mieszkańców, w tym 48 mężczyzn i 55 kobiet. Wszyscy zadeklarowali wyznanie rzymskokatolickie i narodowość polską¹⁷¹. Aktualnie mieszka tu ponad 300 osób; wg danych na dzień 31 grudnia 2020 r. – było to 333 osoby, a na dzień 31 grudnia 2022 r. – 309 osób¹⁷².

Szczukowice

Nazwa wsi ma charakter patronimiczny, została utworzona od staropolskiej nazwy osobowej Szczuka¹⁷³.

Miejscowość wzmiankowana jest pod rokiem 1430 jako Szczukovicze. „Liber beneficiorum” Jana Łaskiego podaje, że na początku XVI w. dziesięcinę z całej wsi, wartości do 5½ grzywien, pobierał pleban w Piekoszowie, prócz tego za dziesięcinę konopną płacili kmiecie po 2 grosze z łanu.

Wg rejestrow poborowych powiatu chęcińskiego z 1540 r. Hieronim Odrowąż z Piekoszowa miał tu 10 kmieci na łanach, z których jeden łan był sołtysi, dziedziczny. Ponadto były tu: młyn, 2 sadzawki, lasy, łąki i zagajniki wspólne.

W 1827 r. Szczukowice miały 25 domów i 141 mieszkańców. W latach 80. XIX w. wieś posiadała 28 osad i liczyła 189 mórg, z kolei folwark Szczukowice, oddzielony w 1867 r. od dóbr Podzamcze Piekoszowskie rozpościerał się na powierzchni 689 mórg¹⁷⁴.

W 1921 r. wieś, będąca w gminie Piekoszów, miała 80 budynków mieszkalnych, 483 mieszkańców, w tym 241 mężczyzn i 242 kobiety. 467 osób było wyznania rzymskokatolickiego i narodowości polskiej, a 16 – wyznana mojżeszowego narodowości żydowskiej¹⁷⁵. W 1931 r. na skutek wielkiego pożaru we wsi spłonęło 41 budynków, w tym 12 mieszkalnych¹⁷⁶.

W 1943 r. Szczukowice zamieszkiwało 609 osób¹⁷⁷. Aktualnie na terenie sołectwa żyje ponad 850 osób (wg danych na dzień 31 grudnia 2020 r. było to – 867 osób, zaś pod koniec 2022 r. – 855)¹⁷⁸.

Od 1954 r. we wsi funkcjonuje OSP. Działa ona poza strukturami Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego. Najczęściej wyjeżdża do pożarów traw, zdarzeń drogowych, wypadków, wypompowywania wody z podtopionych domów.

Ważnym miejscem dla lokalnej społeczności jest świetlica wiejska. W 2021 r. obiekt przeszedł gruntowny remont.

W Szczukowicach stoi kościół parafialny pw. Świętej Siostry Faustyny Kowalskiej. Jego historia zaczyna się w 2000 r. Podczas jednej z wizyt duszpasterskich ks. bpa Mariana Florczyka na terenie parafii pw. Przemienienia Pańskiego w Kielcach-Białogonie, do której przynależały Szczukowice, powstała myśl wybudowania we wsi kościoła. 28 czerwca 2000 r.

¹⁶⁹ <https://parafiakoszyn.pl> [podgląd na dzień 27.03.2023 r.].

¹⁷⁰ D. Kopertowska, dz. cyt., s. 76.

¹⁷¹ Skorowidz.

¹⁷² Raport o stanie gminy Piekoszów za 2022 rok, s. 6.

¹⁷³ D. Kopertowska, dz. cyt., s. 253.

¹⁷⁴ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. XI, s. 867.

¹⁷⁵ Skorowidz.

¹⁷⁶ R. Nadgowski, dz. cyt., s. 78.

¹⁷⁷ Amtliches, s. 55.

¹⁷⁸ Raport o stanie gminy Piekoszów za 2022 rok, s. 6.

ks. bp Kazimierz Ryczan erygował nową parafię pw. Świętej Siostry Faustyny Kowalskiej. Została ona wydzielona z parafii Białogon i objęła swym zasięgiem terytorialnym Szczukowice i Szczukowskie Górk. Jej proboszczem mianowano ks. Jana Wojtynę. 2 lipca tego roku w starej remizie strażackiej została odprawiona pierwsza msza św. Wkrótce przystąpiono do prac wokół stawiania kościoła. 29 kwietnia 2001 r. ks. bp Kazimierz Ryczan poświęcił plac pod jego budowę. Roboty posuwały się bardzo szybko. Obiekt był gotowy z końcem roku. 24 grudnia 2001 r. w nowo postawionym kościele została odprawiona pierwsza pasterka.

Szczukowskie Górk to miejscowość, której nazwa złożona jest z dwóch członów, jeden mówi o ukształtowaniu terenu, drugi pochodzi od nazwy osobowej Szczuka¹⁷⁹.

Wieś wzmiankowana jest pod rokiem 1791¹⁸⁰. W XIX w. wchodziła w skład ekonomii Kielce, będącej własnością rządową¹⁸¹.

Po I wojnie światowej Szczukowskie Górk, wieś i leśniczówka, znalazły się w gminie Niewachłów. Wieś miała 22 domy mieszkalne i liczyła 154 mieszkańców, w tym 71 mężczyzn i 83 kobiety. 151 osób było rzymskimi katolikami narodowości polskiej, 3 osoby – zadeklarowały wyznanie mojżeszowe i narodowość żydowską. Leśniczówka Szczukowskie Górk posiadała 1 dom mieszkalny, w którym żyło 5 osób, 2 mężczyzn i 3 kobiety, wyznania rzymskokatolickiego, narodowości polskiej¹⁸².

Aktualnie wieś zamieszkuje blisko 400 osób. Wg Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2021 r. liczba ludności we wsi wynosiła 383 osoby.

Przez wieś przebiega droga ekspresowa S7 i droga wojewódzka nr 786. Przechodzi także przez nią linia kolejowa Kielce – Fosowskie. Jest tu stacja kolejowa Górk Szczukowskie.

W latach 70. XX w. w miejscowości zbudowano i uruchomiono Zakład Maszyn i Sprzętu Drogowego.¹⁸³

Od międzywojnia do dziś w Szczukowskich Górkach funkcjonuje szkoła podstawowa. Została ona założona w 1927 r. Mieściła się wówczas w drewnianym budynku, który służył społeczności szkolnej do 2001 r. Wówczas to wykonano remont starego obiektu oraz rozpoczęto rozbudowę placówki. W 2002 r. został oddany do użytku nowy budynek szkoły. W 2003 r. uruchomiono w nim szkolną kuchnię i stołówkę. W 2010 r. ruszono z pracami wykończeniowymi piętra i poddasza budynku. Powstała mini sala gimnastyczna z zapleczem sportowym i sanitarnym, sala lekcyjna, świetlica wiejska, biblioteka oraz łazienki. 5 października 2018 r. szkoła na swego patrona obrała Adama Mickiewicza. Do obwodu szkoły należą: Szczukowskie Górk i Szczukowice, niemniej do placówki uczęszczają także dzieci Kielc i Piekoszowa¹⁸⁴.

Miejscowość przynależy do parafii pw. Świętej Siostry Faustyny Kowalskiej w Szczukowicach. Przed 2000 r. stanowiła część parafii pw. Przemienienia Pańskiego w Kielcach – Białogonie.

Wesoła

Nazwa miejscowości Wesoła jest „specyficznym dokument minionych stosunków społecznych”. Powstała zapewne od dawnej nazwy karczmy lub zajazdu.

W 1943 r. wieś, przynależąca do gminy Zajączków, liczyła 128 mieszkańców¹⁸⁵.

Aktualnie sołectwo Wesoła obejmujące: przysiółek Młynki, wieś Wesołą i wieś Wierną Rzekę, zamieszkuje przeszło 300 osób. Pod koniec 2020 r. liczyło 345 mieszkańców, na dzień 31 grudnia 2022 r. – 340 osób¹⁸⁶. Przynależy ono do parafii pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Wiernej; cmentarz parafialny znajduje się na terenie wsi Wesoła. Został on

¹⁷⁹ D. Kopertowska, dz. cyt., s. 86, 304.

¹⁸⁰ Tamże, s. 83.

¹⁸¹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. 4, s. 26.

¹⁸² Skorowidz.

¹⁸³ E. Kosik, 44 lata, s. 127.

¹⁸⁴ <http://spgorkiszczukowskie.szkolna.net/o-instytucji> [podgląd na dzień 27.03.2023 r.].

¹⁸⁵ Amtliches, s. 55.

¹⁸⁶ Raport o stanie gminy Piekoszów za 2022 rok, s. 6.

założony w latach 30. XX w. na gruntach przekazanych przez parafian ze wspólnych pastwisk gromadzkich.

Wierna Rzeka (Wierna)

Nazwa wsi należy do nazw, które odzwierciedlają kulturę duchową; stanowią jej odbicie. Jest ona związana z jednym z popularniejszych utworów Stefana Żeromskiego „Wierna Rzeka”. Powieść ukazała się w 1912 r. Jej akcję Żeromski osadził w Niezdolach, którego pierwowzorem była Ruda Zajączkowska nad rzeką Łososiną alias Łośną, Łosośną, Łososinką. Oddziaływanie powieści było tak silne, że do powszechnego obiegu została wprowadzona w miejsce nazwy rzeki Łososiny – nazwa Wierna Rzeka. Nazwę Wierna Rzeka otrzymał także przystanek kolejowy w pobliżu Rudy Zajączkowskiej i Zajączkowa. Gdy w 1933 r. została erygowana parafia pw. Najświętszego Serca Jezusowego, która swoim zasięgiem terytorialnym objęła: Zajączków, Rudę Zajączkowską, Miedziankę, Gnieździska, określona została jako parafia Wierna lub w Wiernej, pomimo iż taka miejscowość oficjalnie nie istniała.

Do 1975 r. dzisiejsza miejscowość stanowiła część Rudy Zajączkowskiej¹⁸⁷, którą zwano Kolonią albo Kolonią-Rudą. Po reformie administracyjnej w 1975 r. ta część Rudy Zajączkowskiej znalazła się w gminie Piekoszów. Na początku XXI w. nadano jej oficjalnie nazwę Wierna Rzeka¹⁸⁸.

We wsi jest kościół parafialny. Jego początki sięgają okresu międzywojennego i wiążą się ściśle z pojawieniem i aktywnością w tych stronach wyznawców Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego, zwanych wówczas pogardliwie hodurowcami. W pobliskich Fanisławiczkach, na posesji Jana Mroza rozpoczęli oni budowę kaplicy. Ks. bp Augustyn Łosiński obawiając się ich rosnących wpływów i biorąc pod uwagę fakt, że tutejsi mieszkańcy mają dużą odległość do najbliższego kościoła, podjął decyzję o założeniu parafii. Dekretem z 16 października 1933 r. erygował parafię Najświętszego Serca Jezusowego. Została ona wydzielona z parafii: Piekoszów, Małogoszcz, Łopuszno i Chęciny. Pierwszy kościół był budowlą drewnianą. Został na nią zaadaptowany barak zakupiony przez ks. Aleksandra Jankowskiego we wsi Łopuszno. Obiekt służył wiernym do lat 70. XX w. 26 grudnia 1978 r. świątynię strawił pożar. Ocalała jedynie dzwonnica. Udało się także uratować obraz św. Barbary; ob. znajduje się on w kaplicy w Miedziance. Na początku 1979 r. rozpoczęto starania o uzyskanie pozwolenia na budowę nowego kościoła. W 1980 r. przystąpiono do prac budowlanych. 26 czerwca 1992 r. ks. bp Jan Gurda konsekrował nowo wybudowany kościół. Obok świątyni stanęła także nowa, murowana dzwonnica¹⁸⁹.

W bezpośrednim sąsiedztwie kościoła znajduje się Dom Samotnej Matki. Został on zorganizowany w 1989 r. z inicjatywy ks. prof. Jana Śledzianowskiego. Ulokowano go w budynku starej plebanii. Placówkę prowadzą siostry bezhabitowe ze Zgromadzenia Sióstr Służebnic Matki Dobrego Pasterza.

---

¹⁸⁷ Ruda Zajączkowska nazywana była w przeszłości Minerą Zajączkowską, Rydnyki'ą, Rudą Narodową lub Rządową, wraz z okolicznymi wsiami stanowiła pierwotnie własność królewską, potem rządową. Powstała najprawdopodobniej w XIV w. na gruntach wsi Zajączków. Co najmniej od XV w. do połowy XVI w. znajdowała się tu kuźnica żelaza wykorzystująca rudy darniowe; stąd nazwa miejscowości. Po likwidacji kuźnicy założono tu folwark.

W latach 1854-1885 dzierżawcami majątku Ruda byli Sascy, najpierw Jan i Józefa (Józefata) z Żeromskich małżonkowie Sascy, a potem ich syn Teofil z żoną Bolesława. Z uwagi na związki rodzinne w dworze w Rudzie często gościł Stefan Żeromski. <https://www.lopuszno.pl/samorząd/solectwa/ruda-zajaczkowska> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

¹⁸⁸ Rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 13 grudnia 2012 r. w sprawie wykazu urzędowych nazw miejscowości i ich części (Dz. U. 2013, poz. 200).

¹⁸⁹ <https://diecezja.kielce.pl/parafie/wierna-najswietszego-serca-jezusa> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

Przystanek kolejowy Wierna Rzeka;

źródło: Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-g-3771

Młynki (Wesoła-Młynki) stanowią obecnie przysiółek wsi Wesoła. Ich nazwa związana jest młynem – zakładem przetwórstwa rolno-spożywczego. I w istocie we wsi nad Łososiną al. Wierną Rzeką stał młyn; aktualnie znajduje się w stanie ruiny. Został on wzniesiony z miejscowego kamienia podobno w 1917 r., choć niektórzy przesuwają jego budowę na koniec XIX w. Jego ostatnimi właścicielami była rodzina Gorajów, zamordowana w czasie II wojny światowej przez Niemców.

Gorajowie byli zaangażowani w ruch oporu. Zaopatrywali partyzantów w żywność, udzielali im schronienia. Swoją kwaterę miał tu komendant podobwołu Zajączków Michał Szrek „Marmur”.

Na posterunek żandarmerii w Łopusznie wpłynął na nich anonimowy donos, w którym napisano, że Gorajowie wspierają partyzantów i prowadzą nielegalny przemiał zboża. Denuncjatorką miała być niejaka Bracikowa, mieszkająca w pobliżu młyna. Miała ona żądać od młynarzy bezpłatnej żywności, ci jednak odmówili jej. Za donosem ponoć stało także dwóch innych mieszkańców wsi Wesoła, którzy dokonali napadu na młyn i obawiali się rozpoznania.

21 czerwca 1943 r. o godzinie 2 w nocy żandarmeria z Kielc i Łopuszna pod dowództwem Gurulfa Mayera i Ottona Rohde otoczyła domostwo Gorajów. Kilku Niemców wtargnęło do domu i rozpoczęło rewizję, przy okazji rabując co cenniejsze rzeczy. Moment ich nieuwagi wykorzystał Stanisław Kot, zięć Gorajów, który rzucił się do ucieczki. Żandarmi zaczęli do niego strzelać, jedna z kul trafiła go w rękę. Pomimo rany Stanisław Kot brodząc po pas w rzece zdołał uciec do pobliskiego lasu. Pozostali członkowie rodziny zostali wyprowadzeni na łąkę obok młyńskiego stawu i zastrzeleni. W pierwszej kolejności Niemcy pozbawili życia: Mateusza, Jana, Wacława i Mariannę będącą w ciąży. Potem zginęły Józefa Goraj i Helena Kot, którym oprawcy podstępnie pozwolili uciekać. Po dokonanych mordach Niemcy podpalili młyn oraz dom z zabudowaniami. Odjeżdżając nakazali sołtysowi zakopać ciała. Zabrali ze sobą Antoniego Goraję, którego zastrzelili po drodze, a jego ciało wrzucili do glinianki nieopodal przystanku kolejowego. Oprócz Stanisława Kota z rodziny ocaleli Zenon i Teodozja, którzy znaleźli się pod opieką sąsiada Bolesława Buckiego.

Rodzinę przed egzekucją próbował ostrzec współpracujący z miejscowym wywiadem AK Karol Landl, przekazując informację miejscowemu sołtysowi. Nigdy nie dotarła ona jednak do Gorajów. Podejrzana o donos Barcikowa została wkrótce zgładzona przez partyzantów. Jej współników zastrzelili Niemcy. Stanisław Kot do końca wojny ukrywał się w leśnym bunkrze¹⁹⁰.

O tragicznej historii rodziny Gorajów nie pozwala zapomnieć pomnik stojący na miejscu egzekucji oraz tablica wmurowana w fasadę kościoła w Wiernej Rzece.

Ruiny młyna Gorajów

Wincentów

Nazwa miejscowości została ukuta od imienia Wincenty.

W XIX w. był to folwark. W 1885 r. został oddzielony od dóbr Rykoszyn. Liczył 563 mórg, w tym 189 mórg gruntów ornych i ogrodów, 53 morgi łąki, 59 mórg pastwisk, 242 morgi lasu, 6 mórg odpadków, 14 mórg nieużytków. Stały w nim 2 budynki murowane i 5 drewnianych. Las był nieurządzony. Na terenie folwarku były pokłady kamienia wapiennego, piaskowca i torfu¹⁹¹.

W 1921 r. Wincentów był wsią posiadającą 39 budynków mieszkalnych i liczącą 208 mieszkańców, w tym 108 mężczyzn i 100 kobiet; wszyscy deklarowali się jako rzymscy katolicy, narodowości polskiej¹⁹². W 1943 r. miejscowość zamieszkiwało 474 osoby¹⁹³. Aktualnie we wsi żyje społeczność licząca blisko 1000 osób; na dzień 31 grudnia 2020 r. było to 952 osoby¹⁹⁴. We wsi działa świetlica wiejska. Swoją siedzibę ma tu Stowarzyszenie „Wincentowianie”.

¹⁹⁰ D. Świtalski, dz. cyt., s. 92-93.

¹⁹¹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. 13, s. 543.

¹⁹² Skorowidz.

¹⁹³ Amtliches, s. 55.

¹⁹⁴ Raport o stanie gminy Piekoszów za 2022 rok, s. 6.

Zajączków pojawia się na kartach historii w średniowieczu. Najstarszy, znany zapis o miejscowości pochodzi z 1306 r. W 1367 r. król Kazimierz Wielki dał Albertowi z Zajączkowa las królewski Gnieździska dla lokacji wsi na prawie niemieckim. W połowie XV w. wieś ta – jak podaje ks. Jan Długosz w „Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis” – przynależąca do parafii Chęciny, była własnością królewską. Miała łąny kmiece i 2 łąny sołtysie. Na jej terenie była kuźnica żelaza z gruntem, z którego płacona była dziesięcina o wartości 4 grzywien prebendzie św. Jerzego w Krakowie.

Wg rejestrow poborowych powiatu chęcińskiego z 1573 r. Zajączków był wsią królewską należąca do starostwa chęcińskiego, mającą 6 łąnow kmiecych¹⁹⁵.

W 1827 r. wieś posiadała 67 domów i 281 mieszkańców. W połowie XIX w. tutejszy majątek dzierżawił Wincenty Żeromski, ojciec Stefana Żeromskiego.

W II połowie XIX w. Zajączków znalazł się w gminie Ruda (Ruda Zajączkowska), powołanej do życia na podstawie postanowienia z 17 (29) września 1866 r., ogłoszonego 5 (17) stycznia 1867 r.¹⁹⁶. Gmina Ruda została zniesiona w 1870 r. Wówczas została ustanowiona gmina Zajączków. Funkcjonowała ona do 1954 r.

„Słownik geograficzny Królestwa Polskiego” podaje, że wieś Zajączków przynależna do powiatu kieleckiego, parafii Małogoszcz „leży między lasami należącymi do Rakoszyna (pow. jędrzejowski), ma szkołę początkową i urząd gminy w folwarku Ruda. We wsi łąny marmuru czerwonego”¹⁹⁷.

W 1921 r. wieś Zajączków posiadała 110 budynków mieszkalnych i liczyła 631 mieszkańców, w tym 322 mężczyzn i 309 kobiet. Wszyscy podali wyznanie rzymskokatolickie i narodowość polską. W obrębie gminy Zajączków znajdowały się wówczas: wieś i folwark Bolmin, wsie: Chorążów, Fanisławice, Fanisławiczki, Gałęzice, Gnieździska, Jedlnica, Kopaniny, Krasna Dolina, Krawczowskie, Lasek, Lesica, wieś i kopalnia Miedzianka, wieś Milechowy, wieś Młynki, folwark i osada młynarska Papiernia, osada młynarska Podgórze, wieś i osada młynarska Podpolichno, wieś Polcza Niwa (Huta Gryszyn), wieś Przymiarki, Ruda, Trzebuchowa, Wesoła, Wymysłów, Zajączków, osada młynarska Żabieniec. Na jej terenie było 678 budynków z przeznaczeniem mieszkalnym i 3 budynki inne zamieszkałe. Zamieszkiwało ją 3952 osoby, w tym 1999 mężczyzn i 1953 kobiety. 3948 osób deklarowało się jako rzymscy katolicy, 3 – jako wyznawcy religii mojżeszowej, 1 – jako bezwyznaniowic. Wszyscy podali narodowość polską¹⁹⁸.

W okresie międzywojennym działały we wsi sklepy spożywcze, które prowadzili: A. Jakubowski i A. Mróz, handlem nierogacizną zajmował się J. Hajduk¹⁹⁹.

W 1943 r. – wg niemieckiego spisu sumarycznego – wieś Zajączków miała 720 mieszkańców. Gmina Zajączków, w skład której wchodziły wsie: Bolmin, Fanisławice, Gałęzice, Gnieździska, Kopaniny, Lesica, Miedzianka, Podpolichno, Ruda, Wesoła, Zajączków, była zamieszkała przez 5071 osób²⁰⁰.

Po wojnie gmina Zajączków zachowała przynależność administracyjną. Według stanu na dzień 1 lipca 1952 r. składała się z 9 gromad: Bolmin, Fanisławice, Gałęzice, Gnieździska, Kopaniny, Lesica, Miedzianka, Wesoła i Zajączków. Gmina została zniesiona 29 września 1954 r. w wyniku reformy administracyjnej wprowadzającej w miejsce gmin gromady. Od 1954 r. funkcjonowała gromada Zajączków z siedzibą GRN w Zajączkowie, powołana na mocy Uchwały Nr 13c/54 WRN w Kielcach z dnia 29 września 1954 r. W jej skład weszły dotychczasowe gromady Zajączków, Lesica, Miedzianka (bez wsi Podpolichno) oraz wsie Wesoła, Ruda i część kolonii Ruda z dotychczasowej gromady Wesoła. 1 stycznia 1959 r. do gromady przyłączono obszar zniesionej gromady Gnieździska oraz wieś Gałęzice i kolonię

¹⁹⁵ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. 14, s. 288.

¹⁹⁶ Dziennik Praw, rok 1866, tom 66, nr 219, s. 279.

¹⁹⁷ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. 14, s. 288.

¹⁹⁸ Skorowidz.

¹⁹⁹ Księga adresowa Polski, s. 317.

²⁰⁰ Amtliches, s. 55.

Skałka ze zlikwidowanej gromady Rykoszyn, a 31 grudnia 1959 r. grunty zniesionej gromady Bolmin. Gromada Zajączków dotrwała do końca 1972 r. Po reaktywacji gmin, co nastąpiło z dniem 1 stycznia 1973 r., gminy Zajączków nie przywrócono; jej dawny obszar znalazł się w granicach gmin Piekoszów, Łopuszno i Chęciny²⁰¹.

Pod koniec 2020 r. Zajączków zamieszkiwało 853 osoby. Na dzień 31 grudnia 2022 r. miejscowość liczyła 836 osób²⁰².

We wsi od okresu międzywojennego działa szkoła²⁰³. Powstała ona w 1919 r. Początkowo lekcje odbywały w wynajętych lokalach. W placówce zatrudniony był jeden nauczyciel, z tego względu na zajęcia mogło uczęszczać tylko jedno dziecko z rodziny. W latach 30. XX w. liczba nauczycieli wzrosła do dwóch; byli nimi małżonkowie Siudowie. W tym czasie z inicjatywy kierownika szkoły Bolesława Siudy przystąpiono do budowy własnego budynku szkolnego. Prace przerwał wybuch wojny. Siudowie opuścili Zajączków. W okresie okupacji niemieckiej na terenie wsi funkcjonowała tzw. Volksschule. Uczęszczało do niej niewielu uczniów. W budynku szkolnym Niemcy umieścili Zarząd Gminy, Sekretarza Gminnego oraz pocztę. Po zakończeniu wojny do Zajączkowa powrócili Siudowie, którzy na nowo zorganizowali szkołę. Zajęcia odbywały się w dwóch salach (jedną z nich było pomieszczenie w budynku szkolnym). W dalszym ciągu w jednej z sal w szkole mieściły się placówki gminne. Z czasem zajęcia odbywały się w trzech salach. W szkole było 6 klas, w których nauczało 3 nauczycieli. W latach 50. poziom organizacyjny placówki podniesiono do 7 klas. Wzrosła także liczba zatrudnionych nauczycieli. Utworzono filię szkoły w Lesicy. Pod koniec lat 50. lekcje odbywały się w 5 salach. W budynku szkolnym mieściła się kancelaria, biblioteka oraz mieszkania nauczycieli.

W latach 50. XX w. szkoła w Zajączkowie stała się jednym z planów zdjęciowych filmu „Tajemnica dzikiego szybu”, nakręconego na podstawie powieści Edmunda Niziurskiego „Księga urwisów”. Wśród statystów znaleźli się uczniowie jednej z klas.

W latach 1971-1972 budynek szkolny przeszedł kapitalny remont. Podczas jego trwania, przez cały rok, uczniowie uczyli się w remizie strażackiej i agronomówce. Po likwidacji gromad, dyrektor szkoły podjął starania, aby budynek po GRN został zaadaptowany na cele oświatowe. Dzięki temu placówka zyskała dodatkowe pomieszczenia. W latach 1977-1978 oraz 1991 i 1992/1993 w budynku szkolnym przeprowadzono kilka remontów. W roku szkolnym 1996/97 rozpoczęto rozbudowę placówki, którą ukończono w lutym 1998 r. Wkrótce po tym przystąpiono do prac mających na celu budowę zaplecza sportowego oraz socjalno-gospodarczego. W 2002 r. oddano do użytku salę gimnastyczną. W 2008 r. ukończono remont trzech pomieszczeń, w których mieszkali nauczyciele i ich rodziny. Zostały one zaadaptowane na sale lekcyjne. 17 października 2018 r. szkoła podstawowa otrzymała imię Bohaterów Powstania Styczniowego. W 2019 r. świętowała 100-lecie istnienia²⁰⁴.

Ważną rolę w życiu miejscowości odgrywa OSP w Zajączkowie. Jednostka zawiązała się w 1943 r. Jej założycielami byli: Władysław Miernik, Józef Wróbel i Bolesław Aksamit. W pierwszym okresie istnienia drухowie gasili zabudowania podpalane przez okupanta. Po zakończeniu II wojny światowej działalność organizacji nieco osłabła. 6 lipca 1949 r. jednostka została zarejestrowana w Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Kielcach. W tym czasie miała na wyposażeniu strażacki wóz konny z ręczną pompą i niewielkim niemieckim osprzętem gaśniczym. Z uwagi na brak aktywności i zaangażowania członków OSP w 1955 r. zawiesiła działalność na dziesięć lat. Wznowiła ją w 1965 r. W 1971 r. w Zajączkowie została oddana do użytku remiza strażacka wybudowana z pomocą lokalnej społeczności. 27 maja 2001 r. jednostka otrzymała sztandar. Jesienią 2013 r. świętowała 70-lecie powstania.

²⁰¹ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Zajączków_\(gmina_w_powiecie_kieleckim\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Zajączków_(gmina_w_powiecie_kieleckim)) [podgląd na dzień 27.03.2023 r.].

²⁰² Raport o stanie gminy Piekoszów za 2022 rok, s. 6.

²⁰³ W „Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego” natrafiamy na wzmiankę o istnieniu szkoły początkowej w Zajączkowie. Brak jest jednak innych źródeł potwierdzających jej funkcjonowanie. Być może na przełomie XIX i XX w. istniała okresowo szkołka. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. 14, s. 288.

²⁰⁴ <https://szkolazajaczkow.edupage.org> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

Duże znaczenie w życiu kulturalnym miejscowości odgrywa biblioteka będąca filią Biblioteki Centrum Kultury w Piekoszowie. Warto wspomnieć, że tradycje biblioteczne w Zajączkowie sięgają lat 20. XX w. W 1929 r. we wsi został założony tzw. punkt odbiorczy bibliotek ruchomych pod patronatem Związku Strzeleckiego²⁰⁵.

W 2006 r. Zajączków świętował 700-lecie. Wydarzenie zostało upamiętnione obeliskiem, który stanął w pobliżu biblioteki i szkoły. Ufundowali go: Bank Spółdzielczy w Łopusznie oraz okoliczni przedsiębiorcy: Tadeusz Majka, Józef Bartos, Genowefa i Tadeusz Kosiński, Stanisław Stępień, Aleksander Wolder, Zygmunt Giemza, Zygmunt Furmanek, Jerzy Sperczyński.

Aktualnie w Zajączkowie powstaje Centrum Kultury i Bezpieczeństwa, w którym swoją siedzibę znajdzie Ochotnicza Straż Pożarna, a także biblioteka i świetlica wiejska. Stary budynek remizy zostanie wyburzony, a na jego miejscu stanie nowy.

5.2.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY

1. Dziedzictwo przyrodnicze

Gmina Piekoszków jest niezwykle interesującym pod względem przyrodniczym obszarem województwa świętokrzyskiego. Cechuje ją ciekawe ukształtowanie terenu i budowa geologiczna, bogata szata roślinna, zasobność w wodę.

Obszar gminy położony jest w widłach rzek: Łososiny (Łośniej, Łosośnej, Łososinki, Wiernej Rzeki) i Bobrzy; jej wschodnia i zachodnia granica jest tzw. granicą naturalną – od zachodu stanowi ją rzeka Łososina, od wschodu rzeka Bobrza.

Zgodnie z podziałem geograficzno-fizycznym Polski Jerzego Kondrackiego gmina Piekoszków leży na terenie dwóch mezoregionów: Gór Świętokrzyskich i Wzgórz Łopuszańskich. Góry Świętokrzyskie stanowią część makroregionu Wyżyny Kieleckiej, zwanej w przeszłości Wyżyną Kielecko-Sandomierską. Wzgórz Łopuszańskie są częścią makroregionu Wyżyny Przedborskiej; na terenie gminy Piekoszków stanowi je Padół Strawczyński. Wyżyna Kielecka i Wyżyna Przedborska wchodzi w skład Wyżyny Małopolskiej.

Położenie gminy na terenie odrębnych jednostek geograficznych przekłada się na jej ukształtowanie, które jest bardzo zróżnicowane. Spotykamy tu liczne wzgórza, wzniesienia, obniżenia terenu, doliny.

Większa część gminy znajduje się w obrębie Padołu Strawczyńskiego, który wkracza na jej teren od strony zachodniej; zajmuje jej część północną i środkową. Padół Strawczyński jest to rozległe, owalne obniżenie, o płaskiej powierzchni, urozmaicone kilkoma wyniesieniami charakteryzującymi się małymi wysokościami i łagodnym nachyleniem stoków. Jego podłoże budują wapień, margle i zlepieńce mezozoiczne. Na nim zalegają czwartorzędowe osady pochodzenia lodowcowego, wodnolodowcowego, rzecznoeolicznego i in., które tworzą nieciągłą pokrywę o zróżnicowanej budowie i zmiennej miąższości. Dno Padołu liczy od 225 do 265 m n.p.m. i jest rozczłonowane dolinami Łososiny oraz jej dopływów; doliny te są szerokie, płaskodenne.

Południowe i wschodnie krańce gminy przynależą do Gór Świętokrzyskich. Od wschodu na jej teren wkraczają: masyw Górek Szczukowskich z Jankową Górą i Machnowicą, zbudowane z wapieni dewońskich, wzniesienia niewysokiego i rozczłonkowanego Grzbieta Jaworzniańskiego z wzgórzem Moczydło (318 m n.p.m.) oraz zachodni kraniec Pasma Zgórskiego z Górą Plebańską (341,6 m n.p.m.). Do Pasma Zelejowskiego należą Wzgórz Gałęzickie zbudowane z wapieni dewońskich i karbońskich. Tworzą je dwa rzędy wzgórz oddzielone obniżeniem zwanym bruzdą gałęzicką. Jeden ciąg wzgórz stanowią: Besówka, Dąbrówka, Jaźwiny i Ostrówka, drugi: Sachtyn, Skalka, Kopaniny i Góra Zabuczna. Oba rzędy

---

²⁰⁵ R. Nadgowski, dz. cyt., s. 77.

wzgórz wiąże Besówka słynąca z występowania ciemnoszarych oraz czarnych wapieni z licznymi śladami organizmów sprzed ponad 350 milionów lat (ramienionogi, ślimaki, małże, trylobity, ryby pancerne). Między Besówką a Górą Skibskimi znajduje się stosunkowo wysoka Stokówka zbudowana z wapieni środkowodeńskich. W okolicach Zajączkowa zbliżają się do siebie północno-zachodnie krańce pasm: Zelejowskiego i Chęcińskiego, które stanowią obramowanie Doliny Chęcińskiej.

Ze względu na swoje położenie i urozmaiconą budowę geologiczną, gmina Piekoszów bogata jest w kopaliny mineralne i liczne zjawiska krasowe. Bogactwo mineralne sprawiło, że tereny te od XIV wieku po XX stulecie były miejscem działań górniczych i eksploatacji rud, głównie cynku i ołowiu. Pozostałości dawnego górnictwa spotykamy w Szczukowskich Górkach na wzgórzach Machnowica i Jankowa, w Jaworzni na wzgórzu Moczydło oraz w okolicy Gałęzic.

Obszar gminy Piekoszów położony jest w zlewni rzeki Nidy, a odwadniają go trzy rzeki spływające w kierunku południowym: Łososina, Bobrza i Hutka. Źródła Bobrzy i Łososiny znajdują się poza granicami gminy. Hutka bierze początek w okolicach Gałęzic, na północno-wschodnich zboczach wzniesienia Kopaniny, które przynależy do Wzgórz Gałęzickich.

Gmina Piekoszów charakteryzuje się średnim stopniem zalesienia, zadrzewienia oraz zakrzewienia. Tereny te zajmują obecnie ok. 18,2% powierzchni ogólnej gminy. Większe kompleksy leśne znajdują się w sołectwach: Lesica, Łosień i Rykoszyn. Są to lasy sosnowe z domieszką brzozy i dębu. W przeszłości tereny obecnej gminy były gęsto pokryte lasami; potwierdza to materiał źródłowy, ale także nazwy wielu miejscowości, które mają związek z szatą roślinną, tj. Lasek, Jeżynów, Jaworznia.

Użytki rolne zajmują prawie 72,4% powierzchni gminy. Zdecydowaną przewagę mają grunty V klasy bonifikacyjnej. W dolinach rzecznych występują podmokłe gleby torfowe. Najbardziej urodzajne gleby znajdują się we wschodniej części gminy; są one wykształcone na glinkach lessopodobnych²⁰⁶.

Budowa geologiczna, urozmaicona rzeźba terenu, gleby i sieć rzeczna przekładają się na bogactwo fauny i flory, o które należy się troszczyć i chronić.

W gminie Piekoszów występują rozliczne formy ochrony przyrody. Są to:

1) Park krajobrazowy

1.1) Chęcińsko-Kielecki Park Krajobrazowy

Na południowych krańcach gminy Piekoszów rozpościera się Chęcińsko-Kielecki Park Krajobrazowy.

Chęcińsko-Kielecki Park Krajobrazowy leży w centralnej części województwa świętokrzyskiego, na południowy-zachód od Kielc, na Wyżynie Kieleckiej pomiędzy rzekami: Łososina a Bobrza. Położony jest na terenie gmin: Kielce, Małogoszcz, Chęciny, Nowiny, Sobków, **Piekoszów**. Aktualnie liczy 19781,6000 ha powierzchni, zaś jego otulina – 8002,500 ha.

Park ten został utworzony na mocy Rozporządzenia Nr 17/96 Wojewody Kieleckiego z dnia 2 grudnia 1996 r. w sprawie utworzenia Chęcińsko-Kieleckiego Parku Krajobrazowego²⁰⁷. Aktualnie obowiązującym aktem prawnym jest: Uchwała Nr

²⁰⁶ F. Opalski, Warunki naturalne, w: W szlacheckim, s. 13-19.

²⁰⁷ Rozporządzenie Nr 17/96 Wojewody Kieleckiego z dnia 2 grudnia 1996 r. w sprawie utworzenia Chęcińsko-Kieleckiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. Woj. Kieleckiego z 1996 r. Nr 52, poz. 202). Zob. także: Rozporządzenie Nr 335/2001 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 17 października 2001 r. w sprawie utworzenia na terenach otulin parków krajobrazowych obszarów chronionego krajobrazu (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2001 r. Nr 108, poz. 1271); Rozporządzenie Nr 75/2005 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 14 lipca 2005 r. w sprawie Chęcińsko-Kieleckiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego 2005 r. Nr 156, poz. 1936); Rozporządzenie Nr 5/2009 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 28 stycznia 2009 r. zmieniające

XXXIX/569/17 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 21 grudnia 2017 r. w sprawie zmiany uchwały Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego Nr XXVI/371/16 z dnia 26 września 2016 r. w sprawie utworzenia Chęcińsko-Kieleckiego Parku Krajobrazowego. Nadzór nad parkiem sprawuje Marszałek Województwa Świętokrzyskiego.

Krajobraz parku tworzą niewysokie grzbiety górskie poprzedzielane rozległymi dolinami. Teren ten w przeszłości był eksploatowany z surowców skalnych, co sprawiło, że zostały odsłonięte walory przyrody nieożywionej. Dzięki temu na niewielkim obszarze można zobaczyć na powierzchni skały prawie wszystkich okresów geologicznych od kambry po holocen.

Dość licznie występują tu obiekty będące efektem procesów krasowych. Do ciekawych obiektów parku, znajdujących się na terenie gminy Piekoszów należy najdłuższa na Niżu Polskim jaskinia – Chelosiowa Jama, której długość wraz z Jaskinią Jaworznicą przekracza 3,5 km.

W wielu miejscach pozostały ślady dawnego górnictwa, m.in. ołowiu w Moczydle.

Obszar parku odznacza się nie tylko wartościami geologicznymi, ale także ogromnym bogactwem szaty roślinnej. Występuje tu ponad 1000 gatunków roślin (blisko 50% flory krajowej). Ochronie prawnej podlega 78 gatunków, z czego 68 stanowią gatunki objęte ochroną ścisłą.

1/3 powierzchni parku zajmują zbiorowiska leśne. Wśród siedlisk leśnych na szczególną uwagę zasługują płaty świetlistej dąbrowy – zespołu charakterystycznego dla obszarów śródziemnomorskich. Znaczny obszar parku pokrywają półnaturalne zbiorowiska łąkowe i pastwiska na zabagnionych glebach mineralnych i organiczno-mineralnych. Liczne wzgórza porastają ciepłolubne murawy kserotermiczne.

Bogactwo flory wpływa na różnorodność fauny. Spotyka się tu rzadko występujące i chronione gatunki ssaków, płazów i gadów. W jaskiniach występujących na terenie parku żyje kilka gatunków nietoperzy m.in.: mroczek późny, mopek, nocek duży.

Najcenniejsze obszary parku objęte są ochroną w formie rezerwatów przyrody. Wśród nich są rezerваты gminy Piekoszów: „Chelosiowa Jama” i „Moczydło”. Obok rezerwatów w parku są także chronione w formie pomników przyrody pojedyncze obiekty przyrodnicze. Zarejestrowano tu 19 takich obiektów, w tym 11 pomników przyrody nieożywionej. Wśród nich są pomniki przyrody gminy Piekoszów.

---

rozporządzenie w sprawie Chęcińsko-Kieleckiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2009 r. Nr 42, poz. 617); Uchwała Nr XXXVI/649/13 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 25 października 2013 r. dotycząca utworzenia Chęcińsko-Kieleckiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2013 r. poz. 3612); Uchwała Nr XLIX/869/14 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 13 listopada 2014 r. w sprawie utworzenia Chęcińsko-Kieleckiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2014 r. poz. 3145); Uchwała Nr XXVI/371/16 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 26 września 2016 r. w sprawie utworzenia Chęcińsko-Kieleckiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2016 r. poz. 2914); Uchwała Nr XXXIX/569/17 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 21 grudnia 2017 r. w sprawie zmiany uchwały Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego Nr XXVI/371/16 z dnia 26 września 2016 r. w sprawie utworzenia Chęcińsko-Kieleckiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2017 r. poz. 4129).

Chęcińsko-Kielecki Park Krajobrazowy – gmina Piekoszków

2) Obszary Chronionego Krajobrazu

2.1) Konecko-Łopuszniański Obszar Chronionego Krajobrazu (K-ŁOChK)²⁰⁸ położony jest w północno-zachodniej części województwa świętokrzyskiego, na terenie gmin: Strawczyn, Łopuszno, Słupia Konecka, Bliżyn, Radoszyce, **Piekoszków**, Końskie, Smyków, Małogoszcz, Stąporków, Mniów, Krasocin, Ruda Maleniecka (powiaty: konecki, kielecki, włoszczowski, jędrzejowski, skarżyski). Od północy graniczy z Obszarem Chronionego Krajobrazu Lasy Przysusko-Szydłowieckie, położonym w znacznej części na terenie województwa mazowieckiego. Od zachodu bezpośrednio przylega do otuliny Przedborskiego Parku Krajobrazowego oraz Piliczańskiego OChK na terenie województwa łódzkiego. Na wschodzie styka się z Suchedniowsko-Oblęgarskim Obszarem Chronionego Krajobrazu, a na południu z Chęcińsko-Kieleckim Parkiem Krajobrazowym i Chęcińsko-Kieleckim Obszarem Chronionego Krajobrazu. Jego powierzchnia liczy 98287 ha.

K-ŁOChK został ustanowiony na podstawie Rozporządzenie Nr 12/95 Wojewody Kieleckiego z dnia 29 września 1995 r. w sprawie ustanowienia obszarów chronionego krajobrazu w województwie kieleckim²⁰⁹, a wyznaczony 21 listopada 1995 r.

²⁰⁸ <https://crfop.gdos.gov.pl> [dostęp: 22 marca 2023 r.].

²⁰⁹ Rozporządzenie Nr 12/95 Wojewody Kieleckiego z dnia 29 września 1995 r. w sprawie ustanowienia obszarów chronionego krajobrazu w województwie kieleckim (Dz. Urz. Woj. Kieleckiego z 1995 r. Nr 21, poz. 145). Zob. także: Rozporządzenie Nr 48/2002 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 23 lipca 2002 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia obszarów chronionego krajobrazu w województwie kieleckim (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2002 r. Nr 108, poz. 1275); Rozporządzenie Nr 89/2005 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 14 lipca 2005 r. w sprawie obszarów chronionego krajobrazu (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2005 r. Nr 156, poz. 1950); Rozporządzenie Nr 17/2009 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 16 lutego 2009 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie obszarów chronionego krajobrazu (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2009 r. Nr 42, poz. 629); Uchwała Nr XXXV/616/13 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 23 września 2013 r.

K-ŁOChK odznacza się urozmaiconą, pagórkowatą rzeźbą terenu, którą cechują szerokie kopulaste pagóry, garby i stoliwa, rozwinięte na wychodniach piaskowców i piaskowcowo-mułowcowo-ilastych skał wieku dolnojurajskiego (lias), a w części wschodniej i południowej obszaru, także wieku dolnotriasowego (ret). Zbocza wzniesień i rozdzielające je doliny rzeczne oraz obniżenia wypełnione są piaszczysto-gliniastymi, lodowcowymi i wodno-lodowcowymi osadami czwartorzędowymi. W dolinach rzek występują holocenijskie namuły i mady, a często także torfowiska.

Prawie 50% powierzchni terenu zajmują, wykształcone na podłożu kwaśnych skał krzemionkowych, duże, zwarte kompleksy leśne o charakterze naturalnym z wielogatunkowymi drzewostanami z przewagą jodły i sosny z domieszką dębu, świerka, buka i grabu (Lasy Koneckie, Lasy Radoszyckie). W północno-wschodniej i północnej części obszaru występują siedliska borowe, które w zależności od poziomu wód gruntowych porośnięte są przez bory mieszane z jodłą, świeże bory sosnowe, wilgotne bory sosnowe, zbiorowiska mszystego jodłowego i boru bagiennego rozwijające się na terenach płaskich i w zagłębieniach terenu.

Na szczytach wydm i luźnych piaskach rosną suche sosnowe bory chrobotkowe. W dolinach rzek występują łągi z jesionami i olszą.

W południowej części obszaru lasy są rozdzielone zbiorowiskami nieleśnymi: łąkami, torfowiskami wysokimi i wrzosowiskami.

W środkowej i południowej części K-ŁOChK występują łąki wilgotne oraz duże obszary torfowisk niskich, a także przejściowych. Rosną tu m.in. wielosił błękitny, pełnik europejski, zawilec wielkokwiatowy, gęsiówka szorstkowłosista, pomocnik baldaszkowy, wawrzynek wilczełyko.

Świat fauny reprezentowany jest przez liczne populacje zwierząt łownych (dziki, sarny, jelenie, łosie, cietrzewie). Wśród ptaków można spotkać bociana czarnego i łabędzia niemego.

Teren K-ŁOChK odznacza się nie tylko bogactwem przyrodniczym, ale posiada także liczne zabytki kultury materialnej związane z dawnym górnictwem i hutnictwem rud żelaza.

Najważniejszą regionalną funkcją tego obszaru jest ochrona wód powierzchniowych i podziemnych. Znajdują się tu ważne współcześnie gospodarczo zbiorniki podziemnych wód pitnych (Konecki i Zagnańsk) zaszeregowane do kategorii chronionych Głównych Zbiorników Wód Podziemnych (GZWP). Obszar ten stanowi także ważny regionalny wododziałowy węzeł hydrograficzny, gdzie biorą początek liczne rzeki zasilane przez często występujące tu źródła, młaki i wysięki. Położone są tutaj źródła prawobrzeżnych dopływów Pilicy: Czarnej Koneckiej, Czarnej Włoszczowskiej, Nowej Czarnej, Czarnej Taraski i Drzewiczki, a także stąd wypływają Radomka, Kamienna oraz Łośna – lewobrzeżny dopływ Białej Nidy.

Nadzór na K-ŁOChK sprawuje Marszałek Województwa Świętokrzyskiego.

2.2) Chęcińko-Kielecki Obszar Chronionego Krajobrazu (Ch-KOChK) położony jest na terenie dawnej otuliny Chęcińsko-Kieleckiego Parku Krajobrazowego. Swym zasięgiem obejmuje części gmin: Chęciny, Małogoszcz, Morawica, **Piekoszów**, Nowiny, Sobków oraz fragment miasta Kielce – jego południową część. Zajmuje powierzchnię 8002,5000 ha.

Chęcińsko-Kielecki Obszar Chronionego Krajobrazu został utworzony w 2001 r. na mocy Rozporządzenia Wojewody Świętokrzyskiego Nr 335/2001 z dnia 17 października 2001 r.²¹⁰. Obecnie obowiązującą podstawą prawną jest: Uchwała Nr XLIX/877/14 Sejmiku

---

dotycząca wyznaczenia Konecko-Łopuszniańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2013 r. poz. 3308).

²¹⁰ Rozporządzenia Wojewody Świętokrzyskiego Nr 335/2001 z dnia 17 października 2001 r. (Dz. U. Woj. Świętokrzyskiego z 2001 r., Nr 108, poz. 1271).

Województwa Świętokrzyskiego z dnia 13 listopada 2014 r. w sprawie Chęcińsko-Kieleckiego Obszaru Chronionego Krajobrazu²¹¹.

Ch-KOChK jest terenem silnie zurbanizowanym. Lasy zajmują tu znikomy procent powierzchni (1,4%), przeważają natomiast użytki rolne (56%). Obszar ten charakteryzuje się wyjątkowymi walorami w zakresie przyrody nieożywionej.

2.3) Podkielecki Obszar Chronionego Krajobrazu (POChK) od północy i wschodu otacza Kielce, wypełniając tereny pomiędzy administracyjną granicą miasta, a otulinami parków krajobrazowych: Sieradowickiego, Suchedniowsko-Oblęgarskiego, Cisowsko-Orłowińskiego i Chęcińsko-Kieleckiego oraz Świętokrzyskiego Parku Narodowego. Rozpościera się na terenie gmin: Górno, Łączna, Daleszyce, Masłów, Zagnańsk, Suchedniów, Morawica, **Piekoszów**, Miedziana Góra. Jego powierzchnia wynosi 26484,6900 ha.

POChK został ustanowiony na mocy Rozporządzenia Nr 12/95 Wojewody Kieleckiego z dnia 29 września 1995 r. w sprawie ustanowienia obszarów chronionego krajobrazu w województwie kieleckim²¹².

W granicach POChK znajdują się: Pasma Masłowskie, część Grzbietu Krajeńskiego, Pasma Klonowskie, fragmenty Pasma Brzechowskiego i Daleszyckiego, Grupa Otracza. Są one rozdzielone: Doliną Wilkowską i Doliną Kielecko-Łagowską oraz dolinami Lubrzanki i Warkocza. Teren ten położony jest głównie w zlewni rzeki Lubrzanki oraz częściowo rzek Kamionki oraz Bobrzy.

Szata roślinna tego obszaru jest silnie zróżnicowana i odznacza się dużymi walorami przyrodniczymi. W Paśmie Klonowskim grupują się najcenniejsze zbiorowiska lasów liściastych, świeże bory sosnowe i bory mieszane z udziałem jodły. Szczególnie zbiorowiska tzw. kwaśnej buczyny sudeckiej (z żywcem dziewięciolistnym). W obniżeniach Doliny Wilkowskiej na torfach występują charakterystyczne dla Gór Świętokrzyskich borealne świerczyny. Są to bory wilgotne i fragmenty lasów jesionowo-olszowych z licznymi gatunkami rzadkich i prawnie chronionych roślin górskich takich jak: omieg górski, kozłek bzowy, świerząbek orzęsiony. W południowej części obszaru w Grupie Otracza i w Paśmie Brzechowskim występują zbiorowiska leśne – bory sosnowe i bory mieszane z udziałem jodły. Doliny prawie wszystkich rzek zachowały charakter mało zmienionych, cennych stref łąkowo-wodnych.

Najważniejszą funkcją tego obszaru jest ochrona wód podziemnych w zbiorniku Kielce oraz w zbiorniku Gałęzicko-Bolechowicko-Borkowskim, a także ochrona wód powierzchniowych rzek Lubrzanki, Warkocza, Czarnej Nidy i Belnianki.

---

²¹¹ Uchwała Nr XLIX/877/14 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 13 listopada 2014 r. w sprawie Chęcińsko-Kieleckiego Obszaru Chronionego Krajobrazu (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2014 r. Nr 3151, poz. 3151).

²¹² Rozporządzenie Nr 12/95 Wojewody Kieleckiego z dnia 29 września 1995 r. w sprawie ustanowienia obszarów chronionego krajobrazu w województwie kieleckim (Dz. Urz. Woj. Kieleckiego z 1995 r. Nr 21, poz. 14). Zob. także: Rozporządzenie Nr 48/2002 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 23 lipca 2002 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia obszarów chronionego krajobrazu w województwie kieleckim (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2002 r. Nr 108, poz. 1275); Rozporządzenie Nr 89/2005 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 14 lipca 2005 r. w sprawie obszarów chronionego krajobrazu (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2005 r. Nr 156, poz. 1950); Rozporządzenie Nr 9/2008 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 25 sierpnia 2008 r. o zmianie rozporządzenia w sprawie obszarów chronionego krajobrazu (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2008 r. Nr 189, poz. 2515); Rozporządzenie Nr 17/2009 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 16 lutego 2009 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie obszarów chronionego krajobrazu (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2009 r. Nr 42, poz. 629);

Uchwała Nr XXXV/618/13 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 23 września 2013 r. dotycząca wyznaczenia Podkieleckiego Obszaru Chronionego Krajobrazu (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2013 r. poz. 3310); Uchwała Nr XIV/200/2015 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 7 września 2015 r. w sprawie wyznaczenia Podkieleckiego Obszaru Chronionego Krajobrazu (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2015 r. poz. 2655).

3) Obszary Natura 2000

3.1) Obszar Dolina Bobrzy PLH 260014²¹³

Ostoja rozpościera się w centralnej części województwa świętokrzyskiego, w powiecie kieleckim, na terenie gmin: **Piekoszów**, Miedziana Góra, Strawczyn i Kielce. Liczy 618,2200 ha.

Rzeka Bobrza jest najdłuższym dopływem Czarnej Nidy (prawobrzeżnym); liczy 48,9 km. Swoją początek bierze niecały kilometr na południowy-zachód od wsi Występa na wysokości 374,8 m n.p.m. Do Czarnej Nidy uchodzi w okolicach wsi Wolica na Pogórzu Szydłowskim na wysokości 215 m n.p.m. Tworzy przełomy: w dolnym biegu przez Pasma Obłęgorskie koło wsi Bobrza oraz między Pasmem Zgórskim i Pasmem Posłowickim w rejonie kieleckiej dzielnicy Słowik.

Wraz ze swoimi dopływami odwadnia głównie północne stoki Pasm: Obłęgorskiego i Tumlińskiego. W okolicach Dobromyśla na wysokości 239 m n.p.m. do Bobrzy uchodzą dwa jej największe prawostronne dopływy: Sufraganiec oraz Silnica. Rzeki te odwadniają południowe stoki Pasm Tumlińskiego i Masłowskiego. Dolina Bobrzy, rzeki nazywanej w XIX w. jedną z pracowitszych w regionie, odznacza się malowniczością i bogactwem przyrodniczym. W znacznej mierze nosi ślady uregulowania, ale często również meandruje tworząc malownicze starorzecza i rozlewiska.

Ochroną w formie obszaru Natura 2000 objęty został środkowy odcinek doliny Bobrzy wraz z ujściem Sufragańca oraz przylegające od wschodu części wzniesień Pasma Kadzielniańskiego (Stokowa Góra, Góra Marmurek, Góra Brusznia).

Ukształtowanie terenu, podłoże geologiczne, warunki hydrologiczne wpłynęły na powstanie na terenie ostoi cennych siedlisk przyrodniczych, a to przełożyło się na bardzo wysoką różnorodność świata zwierząt. Ostoja stanowi mozaikę siedlisk. Lasy zlokalizowane są głównie na charakterystycznych pasmach wzniesień, tj. Góra Brusznia, Góra Marmurek i Stokowa Góra. Stanowią je w przeważającej części sztuczne sośniny i bory mieszane z bardzo bogatym runem. Zbiorowiska te fragmentarycznie występują także na siedliskach świetlistej dąbrowy i grądu. W partiach grzbietowych i wierzchołkowych wzniesień wykształciły się murawy kserotermiczne. W dolinach rzek znajdują się zmiennowilgotne łąki i torfowiska przejściowe, natomiast w pobliżu koryt rzecznych fragmenty zbiorowisk łągowych, którym towarzyszą torfowiska przejściowe oraz niewielkie fragmenty borów bagiennych. W przeszłości teren ten był miejscem eksploatacji kopalni, stąd spotykamy tu pozostałości licznych śladów wyrobisk, zapadlisk, zagłębień; np. na Górze Bruszni wydobywano rudy srebra i ołowiu. U podnóża Stokowej Góry występują źródła szczelinowokrasowe.

Na terenie ostoi stwierdzono występowanie 13 typów siedlisk przyrodniczych z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej. Do najcenniejszych i dobrze zachowanych w skali kraju należą murawy kserotermiczne, łąki o różnym stopniu wilgotności oraz starorzecza. Na różnego typu murawach kserotermicznych występuje wiele rzadkich i zagrożonych w skali kraju gatunków, np. wisienka stepowa, wężymord stepowy, goryczka krzyżowa, goryczuszka orzęsiona. Odnotowano tu dwa gatunki z II załącznika Dyrektywy Siedliskowej – dzwonecznik wonny i sasanka otwarta. Na Bruszni, Górze Marmurek i Stokowej Górze występuje sasanka wiosenna figurująca w Polskiej Czerwonej Księdze Roślin.

W wodach ostoi żyją jedne z najlepiej zachowanych i najliczniejszych populacji minoga strumieniowego w województwie świętokrzyskim. Gatunkiem częstym jest koza *Cobitis taenia* oraz inne chronione ryby: strzebla potokowa, kleń oraz jelec. Występuje tu znacząca w skali regionu populacja trzepli zielonej. Z dwóch wymienianych w II Załączniku Dyrektywy

²¹³ <http://ine.eko.org.pl> [dostęp: 22 marca 2023 r.].

92/43/EWG motyli na uwagę zasługują izolowane stanowiska przeplatki aurinii. Na murawach kserotermicznych występują rzadkie gatunki ślimaków *Cecilioides acicula*, *Chondrula tridens* i *Helix lutescens*. W ostoi wykazano dziesiątki chronionych gatunków owadów i mięczaków, w tym wiele rzadkich, np.: strzępotek soplaczek, modraszek alkon, górówka medea, szklarka zielonawa. Bogaty jest świat ptaków. Stwierdzono tu występowanie następujących gatunków ptaków lęgowych z I załącznika Dyrektywy Ptasiej, tj.: błotniak stawowy, derkacz, lelek, zimorodek, dzięcioł zielonosiwy, dzięcioł czarny, lerka, jarzębatka, gąsiorek.

Ostoja została ustanowiona w oparciu o Decyzję Komisji Europejskiej z dnia 10 stycznia 2011 r. w sprawie przyjęcia na mocy dyrektywy Rady 92/43/EWG czwartego zaktualizowanego wykazu terenów mających znaczenie dla Wspólnoty składających się na kontynentalny region biogeograficzny (notyfikowana jako dokument nr C(2010) 9669)(2011/64/UE)²¹⁴.

Nadzór nad ostoją sprawuje Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Kielcach.

3.2) Obszar Wzgórza Chęcińsko-Kieleckie PLH 260041²¹⁵

Ostoja położona jest w południowo-zachodniej części Gór Świętokrzyskich. Jej teren charakteryzuje się urozmaiconą rzeźbą terenu. Rozległe doliny rzeczne otoczone są odkrytymi grzbietami górskimi. Występują tu zjawiska krasowe związane ze skałami węglanowymi. Procesy krasowe widoczne na powierzchni doprowadziły do powstania wielu jaskiń wewnątrz górotworu świętokrzyskiego. Również działalność człowieka związana z intensywną eksploatacją surowców skalnych w przeszłości przyczyniła się do odsłonięcia wyjątkowych walorów geologicznych tego terenu, na którym występują skały z niemal wszystkich okresów geologicznych.

Ostroja odznacza się bogatą i zróżnicowaną szatą roślinną. Wśród siedlisk leśnych występują bory sosnowe i mieszane, dąbrowy, grądy, olsy i łągi. Na stromych zboczach wzniesień i w kamieniołomach występują ciepłolubne murawy zwane murawami kserotermicznymi, a w dolinach – łąki i pola uprawne.

Na terenie ostoi zidentyfikowano 6 rodzajów siedlisk ważnych dla Europy. Największą powierzchnię z nich zajmują murawy kserotermiczne i świetlista dąbrowa. Występują tu 23 gatunki zwierząt cennych dla ochrony przyrody w Europie. Rośnie ponad 1000 gatunków flory naczyniowej, w tym 69 gatunków chronionych oraz 42 gatunki rzadkie i zagrożone w Polsce lub lokalnie. Spośród roślin cennych z europejskiego punktu widzenia występują tu: sasanka otwarta i storczyk – obuwik pospolity. Znajdują się tu również liczne stanowiska rzadkich bezkręgowców m.in. cennych dla UE motyli: modraszka teleiusa i czerwończyka nieparka. Jaskinie są miejscem zimowania wielu gatunków nietoperzy, w tym: mopka, nocka Bechsteina i nocka dużego.

Ostoja została ustanowiona w oparciu o Decyzję Komisji Europejskiej z 10 stycznia 2011 r. w sprawie przyjęcia na mocy dyrektywy Rady 92/43/EWG czwartego zaktualizowanego wykazu terenów mających znaczenie dla Wspólnoty składających się na kontynentalny region biogeograficzny (notyfikowana jako dokument nr C(2010) 9669)(2011/64/UE)²¹⁶. W Polsce została wyznaczona z mocy Rozporządzenia Ministra Klimatu i Środowiska z dnia 20 stycznia 2022 r. w sprawie specjalnego obszaru ochrony siedlisk Wzgórza Chęcińsko-Kieleckie

---

²¹⁴ Decyzję Komisji Europejskiej z dnia 10 stycznia 2011 r. w sprawie przyjęcia na mocy dyrektywy Rady 92/43/EWG czwartego zaktualizowanego wykazu terenów mających znaczenie dla Wspólnoty składających się na kontynentalny region biogeograficzny (notyfikowana jako dokument nr C(2010) 9669)(2011/64/UE) (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 33, s. 146).

²¹⁵ <http://ine.eko.org.pl> [dostęp: 22 marca 2023 r.].

²¹⁶ Decyzja Komisji z dnia 10 stycznia 2011 r. w sprawie przyjęcia na mocy dyrektywy Rady 92/43/EWG czwartego zaktualizowanego wykazu terenów mających znaczenie dla Wspólnoty składających się na kontynentalny region biogeograficzny (notyfikowana jako dokument nr C(2010) 9669)(2011/64/UE) (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 33, s. 146).

(PLH260041)²¹⁷. Liczy 8616,4600 ha. Rozpościera się w powiatach woj. świętokrzyskiego: Kielce, kieleckim, włoszczowskim, jędrzejowskim, na terenie gmin: Kielce, Małogoszcz, Łopuszno, Chęciny, Nowiny, Sobków, **Piekoszów**, Krasocin. Nadzór nad ostoją sprawuje Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Kielcach.

4) Rezerwaty przyrody

4.1) Rezerwat przyrody nieożywionej Moczydło²¹⁸ – stanowi niewielkie odosobnione kopulaste wzniesienie o nazwie Moczydło lub inaczej Góra Jaworzyńska, wysokie na 318 m n.p.m., porośnięte krzewami i młodym lasem, z trzema nieczynnymi kamieniołomami będącymi pozostałością po wydobyciu kruszców. Cechuje je urozmaiconą budową geologiczną. W ścianach kamieniołomów można obserwować wapienie dewońskie, zlepieńce wapienne permu i triasu oraz piaskowce i czerwone mułowce triasu. Skały poprzecinane są żyłami kalcytu zawierającymi galenę i baryt. W rezerwacie znajdują się liczne ślady eksploatacji rud metali prowadzonej tu z przerwami od XVII do początku XX w. Przedmiotem ochrony są pozostałości historycznego górnictwa kruszców ołowiu w formie szpar i szybików oraz fragmenty roślinności typu wapieniolubnych muraw kserotermicznych. Rosną tu rośliny ciepłolubne tj. zawilec wielkokwiatowy czy sasanka łąkowa.

Rezerwat przyrody leży w granicach Chęcińsko-Kieleckiego Parku Krajobrazowego, w bezpośrednim sąsiedztwie wsi Zagórze, Jaworznia. Jego powierzchnia liczy 16,35 ha.

Obiekt został uznany za rezerwat przyrody na podstawie Zarządzenia Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 27 czerwca 1995 r.²¹⁹, potwierdzonego Obwieszczeniem Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 15 października 2001 r. w sprawie ogłoszenia wykazu rezerwatów przyrody²²⁰. Nadzór nad rezerwatem przyrody sprawuje Regionalny Konserwator Przyrody w Kielcach.

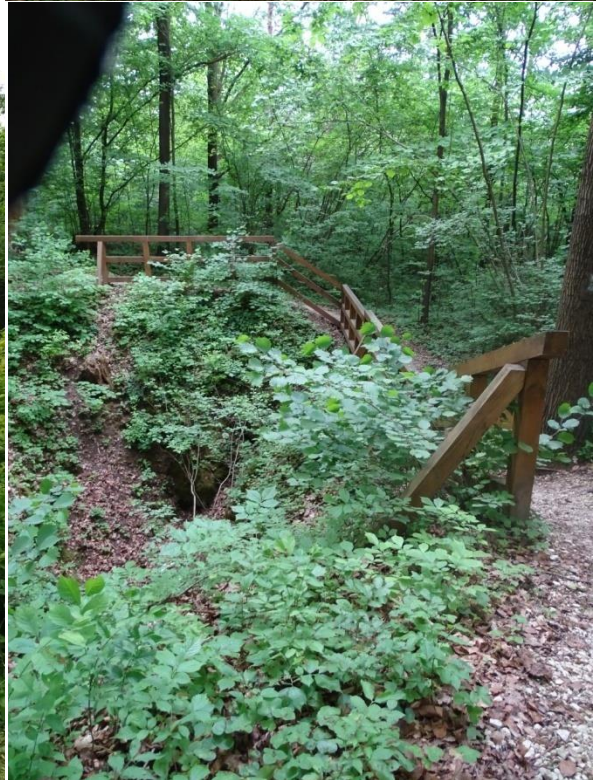
---

²¹⁷ Rozporządzenie Ministra Klimatu i Środowiska z dnia 20 stycznia 2022 r. w sprawie specjalnego obszaru ochrony siedlisk Wzgórza Chęcińsko-Kieleckie (PLH260041) (Dz. U. 2022 poz. 252).

²¹⁸ <https://www.pk.kielce.pl/checinsko-kielecki/formy-ochrony-przyrody> [dostęp: 22 marca 2023 r.].

²¹⁹ Zarządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 27 czerwca 1995 r. w sprawie uznania za rezerwa przyrody (M.P. z 1995 r. Nr 33, poz. 397)

²²⁰ Obwieszczenie Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 15 października 2001 r. w sprawie ogłoszenia wykazu rezerwatów przyrody (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2001 r. Nr 107, poz. 1270). Zob. także: Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Kielcach z dnia 20 września 2017 r. w sprawie rezerwatu przyrody Moczydło (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2017 r. poz. 2856).

Rezerwat przyrody „Moczydło”

4.2) Rezerwat przyrody nieożywionej Chelosiowa Jama²²¹ położony jest w granicach Chęcińsko-Kieleckiego Parku Krajobrazowego, w bezpośrednim sąsiedztwie zabudowań wsi Jaworznia. Rozpościera się na powierzchni 24,100 ha.

Ochroną objęte są dwa nieczynne kamieniołomy wgłębno-stokowe wraz z łączącą je skalną skarpą, mniejszy łomik oraz szczytowa część wzniesienia o nazwie Góra Kopaczowa. Wzniesienie budują gruboławicowe wapienie dewońskie, które odsłonięte są w ścianach kamieniołomów. W górnych częściach ścian na wapieniach zalegają osady permsko-triasowe: czerwone piaskowce, zlepieńce krzemionkowe, mułowce, a także zlepieńce z otoczkami węglanowymi. Największą wartością rezerwatu jest występująca na jego terenie różnorodność i różnowiekowość zjawisk i form krasu, reprezentowana m. in. przez unikatowy zespół jaskiń „Chelosiowa Jama – Jaskinia Jaworznicka” o długości ok. 3670 m. W ścianach korytarzy jaskiniowych obserwować można: owalne pustki wypełnione kalcytem różanką, duże kawerny, szczeliny krasowe oraz kominki. Rezerwat stanowi jeden z przystanków geologicznej ścieżki dydaktycznej.

Obiekt został ustanowiony rezerwatem przyrody na mocy Zarządzenia Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 25 lipca 1997 r.²²². Nadzór nad rezerwatem przyrody sprawuje Regionalny Konserwator Przyrody w Kielcach.

²²¹ <https://www.pk.kielce.pl/checinsko-kielecki/formy-ochrony-przyrody> [dostęp: 22 marca 2023 r.].

²²² Zarządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 25 lipca 1997 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (M. P. z 1997 r. Nr 56, poz. 531). Zob. także: Obwieszczenie Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 15 października 2001 r. w sprawie ogłoszenia wykazu rezerwatów przyrody (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2001 r. Nr 107, poz. 1270); Rozporządzenie Nr 2/2007 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 8 marca 2007 r. w sprawie rezerwatu przyrody „Chelosiowa Jama” (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2007 r. Nr 46, poz. 724); Zarządzenie Nr 9/2013 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Kielcach z dnia 5 czerwca 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie rezerwatu przyrody „Chelosiowa Jama” (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2013 r., poz. 2375); Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Kielcach z

Rezerwat przyrody „Chelosiowa Jama”

---

dnia 20 września 2017 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie rezerwatu przyrody Chelosiowa Jama (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2017 r., poz. 2893).

Rezerwat przyrody „Chelosiowa Jama”

Rezerwat przyrody „Chelosiowa Jama”

5) Pomniki przyrody

Na terenie gminy Piekoszów indywidualną ochroną w formie pomników przyrody objętych jest 6 obiektów, w tym 1 ożywiony i 5 nieożywionych. Są to:

5.1) Dąb szypułkowy w Zagórze²²³ – to pomnik przyrody ożywionej jednoobiektowy. Drzewo ma 19 metrów wysokości i 315 metrów w obwodzie oraz 100 metrów w pierśnicy. Jego wiek szacuje się na ok. 250 lat. Dąb szypułkowy ma ładnie ukształtowaną koronę, która ulega jednak deformacji spowodowanej wiekiem drzewa.

Obiekt jest zlokalizowany na terenie działki o numerze ewidencyjnym 858/1 w obrębie geodezyjnym Jaworznia. Znajduje się w zachodniej części miejscowości, około 350 m na południowy-wschód od drogi biegnącej przez wieś, na łagodnym skłonie dolinki o przebiegu południowy-zachód – północny-wschód, rozcinającej północne podnóże Pasma Zgórskiego, na wysokości 279,6 m n.p.m.

Dąb szypułkowy został objęty ochroną w 1989 r. na podstawie Zarządzenia Nr 3/89 Wojewody Kieleckiego z dn. 26.01.1989 r. w sprawie uznania za pomnik przyrody²²⁴, ponownie Rozporządzeniem Nr 26/2003 Wojewody Świętokrzyskiego z dn. 20.10.2003 r. zmieniającym zarządzenie wojewody w sprawie uznania za pomnik przyrody²²⁵.

Nadzór nad pomnikiem przyrody sprawuje Burmistrz Miasta i Gminy Piekoszów. W stosunku do pomnika przyrody obowiązuje zakaz: 1) niszczenia, uszkodzenia lub przekształcania obiektu lub obszaru; 2) wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwpowodziowym albo budową, odbudową, utrzymaniem, remontem lub naprawą urządzeń wodnych; 3) uszkodzenia i zanieczyszczenia gleby; 4) zmiany sposobu użytkowania ziemi; 5) umieszczania tablic reklamowych. W ramach czynnej ochrony ustalony jest obowiązek stałego monitorowania oznakowania i uzupełniania jego braków; obowiązek ten spoczywa na Burmistrzu Miasta i Gminy Piekoszów²²⁶.

5.2) Skałka w Zajączkowie²²⁷ – to pomnik przyrody nieożywionej jednoobiektowy. Stanowi formę skałkową o kształcie zaokrąglonej piramidy, o wysokości 1,8-2,5 m oraz średnicy 2,5-3,0 metrów, której towarzyszy ciąg niewielkich występów skalnych. Obszar pomnika stanowi pas długości 60 m i szerokości 20 metrów; w jego obrębie zlokalizowana jest główna skałka oraz mniejsze bloki i występy skalne tworzące załom stoku. Powierzchnia pomnika wynosi 0,10 ha. Skałki zbudowane są z gruboławicowych piaskowców dolno triasowych, należących prawdopodobnie do formacji z Zagnańska. Mniejsze występy skalne są silnie zaokrąglone, „poduszkowate” i sięgają wysokość do 1 m.

Pomnik przyrody położony jest na terenie działki o numerze ewidencyjnym 621 w obrębie geodezyjnym Zajączków. Skałka w Zajączkowie została uznana za pomnik przyrody na podstawie Zarządzenia Nr 23/87 Wojewody Kieleckiego z dn. 2.10.1987 r. w sprawie

²²³ <https://crfop.gdos.gov.pl> [dostęp: 22 marca 2023 r.].

²²⁴ Zarządzenie Nr 3/89 Wojewody Kieleckiego z dn. 26.01.1989 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody (Dz. Urz. Woj. Kieleckiego z 1989 r. Nr 2, poz. 6).

²²⁵ Rozporządzenie Nr 26/2003 Wojewody Świętokrzyskiego z dn. 20.10.2003 r. zmieniające zarządzenie wojewody w sprawie uznania za pomniki przyrody (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z dn. 24.10.2003 r. Nr 235, poz. 2203).

²²⁶ Uchwała nr XLV/415/2022 Rady Gminy Piekoszów z dnia 26 maja 2022 r. w sprawie pomnika przyrody „Dąb szypułkowy w Zagórze” w miejscowości Zagórze, w gminie Piekoszów (Dz. Urz. z 2022 r., poz. 2159).

²²⁷ <https://crfop.gdos.gov.pl> [dostęp: 22 marca 2023 r.].

uznania za pomnik przyrody²²⁸, ponownie Rozporządzeniem Nr 7/94 Wojewody Kieleckiego z dn. 4.08.1994 r. zmieniającym zarządzenie w sprawie uznania za pomniki przyrody²²⁹.

Nadzór nad pomnikiem przyrody sprawuje Burmistrz Miasta i Gminy Piekoszków. W stosunku do pomnika przyrody obowiązuje zakaz: 1) niszczenia, uszkodzenia lub przekształcania obiektu lub obszaru; 2) wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwpowodziowym albo budową, odbudową, utrzymaniem, remontem lub naprawą urządzeń wodnych; 3) uszkodzenia i zanieczyszczenia gleby; 4) wylewania gnojowicy, z wyjątkiem nawożenia użytkowanych gruntów rolnych; 5) zmiany sposobu użytkowania ziemi; 6) wydobywania do celów gospodarczych skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, a także minerałów; 7) umieszczania tablic reklamowych. W stosunku do ustanowionego pomnika przyrody, w ramach czynnej ochrony ustalony jest: 1) obowiązek stałego monitorowania oznakowania i uzupełniania jego braków; 2) obowiązek stałego monitorowania i utrzymania stanu właściwego, czyszczenia obszaru oraz usuwania skutków aktów wandalizmu, zapobieganie zarastaniu terenu pomnika. Zadania te należą do obowiązków Burmistrza Miasta i Gminy Piekoszków²³⁰.

5.3) Zagłębienie krasowe w Zagórzcu²³¹ – to pomnik przyrody nieożywionej jednoobiektowy, który stanowi wydłużone zagłębienie krasowe o charakterze nieregularnego uwału utworzonego w osiowej części płytkiej, słabo zarysowanej doliny o przebiegu południkowym, lekko opadającej w kierunku północnym. W dnie wydłużonego w kierunku południkowym zagłębienia występują dwie lejkowate depresje o całkowitych głębokościach 3,5 m, przedzielone nieco płytszym dnem. Zagłębienie to jest świadectwem procesów krasowych zachodzących w wapieniach środkowo- lub górnodewońskich, należących do formacji wapieni i dolomitów stromatoporooidowo-koralowcowych z Kowali, budujących podłoże terenu w tym miejscu.

Pomnik położony jest na terenie działek o numerach ewidencyjnym 659, 657/3, 657/4 w obrębie geodezyjnym Jaworznia. Powierzchnia obszaru pomnika wynosi 0,17 ha. Obiekt został uznany za pomnik przyrody na podstawie Zarządzenia Nr 23/87 Wojewody Kieleckiego z dn. 2.10.1987 r.²³², ponownie Rozporządzeniem Nr 7/94 Wojewody Kieleckiego z dn. 4.08.1994 r. zmieniającym zarządzenie w sprawie uznania za pomniki przyrody²³³.

W stosunku do pomnika przyrody obowiązuje zakaz: 1) niszczenia, uszkodzenia lub przekształcania obiektu lub obszaru; 2) wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwpowodziowym albo budową, odbudową, utrzymaniem, remontem lub naprawą urządzeń wodnych; 3) uszkodzenia i zanieczyszczenia gleby; 4) dokonywania zmian stosunków wodnych; jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody albo racjonalnej gospodarce rolnej, leśnej, wodnej lub rybackiej; 5) wylewania gnojowicy, z wyjątkiem nawożenia użytkowanych gruntów rolnych; 6) zmiany sposobu użytkowania ziemi; 7) wydobywania do celów gospodarczych skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, a także minerałów; 8) umieszczania tablic reklamowych. Nadzór nad pomnikiem przyrody sprawuje Burmistrz Miasta i Gminy Piekoszków. W stosunku do pomnika przyrody, w ramach czynnej ochrony

---

²²⁸ Zarządzenie Nr 23/87 Wojewody Kieleckiego z dn. 2.10.1987 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody (Dz. Urz. Woj. Kieleckiego z 1987 r., Nr 19, poz. 223).

²²⁹ Rozporządzenie Nr 7/94 Wojewody Kieleckiego z dn. 4.08.1994 r. zmieniające zarządzenie w sprawie uznania za pomniki przyrody (Dz. Urz. Woj. Kieleckiego z dn. 30.08.1994 r., Nr 8, poz. 55).

²³⁰ Uchwała nr XLV/414/2022 Rady Gminy Piekoszków z dnia 26 maja 2022 r. w sprawie pomnika przyrody „Skałka w Zajączkowie” w miejscowości Zajączków, w gminie Piekoszków (Dz. Urz. z 2022 r. poz. 2158).

²³¹ <https://crfop.gdos.gov.pl> [dostęp: 22 marca 2023 r.].

²³² Zarządzenie Nr 23/87 Wojewody Kieleckiego z dn. 2.10.1987 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody (Dz. Urz. Woj. Kieleckiego z 1987 r. Nr 19, poz. 223).

²³³ Rozporządzenie Nr 7/94 Wojewody Kieleckiego z dn. 4.08.1994 r. zmieniające zarządzenie w sprawie uznania za pomniki przyrody (Dz. Urz. Woj. Kieleckiego z dn. 30.08.1994 r. Nr 8, poz. 55).

ustalony jest: 1) obowiązek stałego monitorowania oznakowania i uzupełniania jego braków; 2) obowiązek stałego monitorowania i utrzymania stanu właściwego, czyszczenia obszaru oraz usuwania skutków aktów wandalizmu, zapobieganie zarastaniu terenu pomnika. Zadania te spoczywają na Burmistrzu Miasta i Gminy Piekoszów²³⁴.

5.4) Kamieniołom Jaworznia²³⁵ – to pomnik przyrody nieożywionej, który stanowi zespół nieczynnych, stokowo-wgłębnych kamieniołomów wapieni dewońskich; złożony jest z dwóch dużych wyrobisk połączonych „półką” ograniczoną od północy ścianką skalną. Znany jest z trzech geologicznych fenomenów: odsłonięć utworów dewońskich, stanowiących osady płytkiego basenu morskiego i zawierających liczne gatunkowo szczątki fauny bezkręgowej, form krasu kopalnego pochodzących z okresu triasowego oraz labiryntowego systemu krasowego powstałego w kenozoicznym okresie lądowym, którego przejawem są najdłuższe w regionie świętokrzyskim jaskinie: system Chelosiowej Jamy-Jaskini Jaworznickiej oraz Jaskinia Pajęcza.

Pomnik przyrody położony jest na terenie działek o numerach ewidencyjnych 639/119, 639/120, 639/121, 639/122, 639/123, 639/124, 639/125, 639/126, 639/127, 639/128, 639/129, 639/30, 639/98, 639/99, 639/100, 639/101, 639/102, 639/103, 639/104, 639/105, 639/106, 639/107, 639/108, 639/29, 639/17, 639/131, 631/132, 639/133, 639/134 w obrębie geodezyjnym Jaworznia. Jego powierzchnia wynosi 12,62 ha.

Kamieniołom Jaworznia został uznany za pomnik przyrody na podstawie Rozporządzenia Nr 5/91 Wojewody Kieleckiego z dn. 4.12.1991 r.²³⁶. Nadzór nad nim sprawuje Burmistrz Miasta i Gminy Piekoszów. W stosunku do pomnika przyrody obowiązuje zakaz: 1) niszczenia, uszkodzenia lub przekształcania obiektu lub obszaru; 2) wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwpowodziowym albo budową, odbudową, utrzymaniem, remontem lub naprawą urządzeń wodnych; 3) uszkodzenia i zanieczyszczenia gleby; 4) dokonywania zmian stosunków wodnych; jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody albo racjonalnej gospodarce rolnej, leśnej, wodnej lub rybackiej; 5) wylewania gnojowicy, z wyjątkiem nawożenia użytkowanych gruntów rolnych; 6) zmiany sposobu użytkowania ziemi; 7) wydobywania do celów gospodarczych skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, a także minerałów; 8) umieszczania tablic reklamowych. W stosunku do pomnika przyrody, w ramach czynnej ochrony ustalony jest: 1) obowiązek stałego monitorowania oznakowania i uzupełniania jego braków; 2) obowiązek stałego monitorowania i utrzymania stanu właściwego, czyszczenia obszaru oraz usuwania skutków aktów wandalizmu, zapobieganie zarastaniu terenu pomnika. Zadania te należą do obowiązków sprawującego nadzór nad pomnikiem przyrody, czyli Burmistrza Miasta i Gminy Piekoszów²³⁷.

5.5) Odsłonięcie skał kambru dolnego na Górze Plebańskiej²³⁸ – to pomnik przyrody nieożywionej jednoobiektowy, który stanowi nieczynny, stokowo-wgłębny kamieniołom piaskowców kambryjskich o długości około 70 m i szerokości 20 m, powstały na początku XX w. w trakcie budowy linii kolejowej Kielce – Częstochowa. W ścianach: południowej i zachodniej tego wyrobiska, osiagających wysokość do 8 m, odsłaniają się piaskowce dolnokambryjskie należące do formacji Ociesek. Piaskowce odsłonięte w kamieniołomie są

---

²³⁴ Uchwała nr XLV/417/2022 Rady Gminy Piekoszów z dnia 26 maja 2022 r. w sprawie pomnika przyrody „Zagłębienie krasowe w Zagórze” w miejscowości Zagórze, w gminie Piekoszów (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2022 r. poz. 2161).

²³⁵ <https://crfop.gdos.gov.pl> [dostęp: 22 marca 2023 r.].

²³⁶ Rozporządzenie Nr 5/91 Wojewody Kieleckiego z dn. 4.12.1991 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody (Dz. Urz. Woj. Kieleckiego z 31.12.1991 r., Nr 15, poz. 190).

²³⁷ Uchwała nr XLV/413/2022 Rady Gminy Piekoszów z dnia 26 maja 2022 r. w sprawie pomnika przyrody „Kamieniołom Jaworznia” w miejscowości Jaworznia, w gminie Piekoszów (Dz. Urz. Woj. Święt. z 2022 r. poz. 2157).

²³⁸ <https://crfop.gdos.gov.pl> [dostęp: 22 marca 2023 r.].

szaro-czerwone lub wiśniowoczerwone, cienko- i średnioławicowe (ławice o grubości od kilku centymetrów do około 30 cm) drobno- lub średnioziarniste.

Pomnik położony jest na terenie działek o numerach ewidencyjnych 205, 207, 209, 211, 213, 215, 217, 219, 221 w obrębie geodezyjnym Łaziska. Jego powierzchnia wynosi 0,18 ha. Obiekt został uznany za pomnik przyrody na podstawie Uchwały Nr I/74/2002 Rady Gminy w Piekoszowie z dn. 13.02.2002 r.²³⁹. Nadzór nad nim sprawuje Burmistrz Miasta i Gminy Piekoszów. W stosunku do pomnika przyrody obowiązuje zakaz: 1) niszczenia, uszkodzenia lub przekształcania obiektu lub obszaru; 2) wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwpowodziowym albo budową, odbudową, utrzymaniem, remontem lub naprawą urządzeń wodnych; 3) uszkodzenia i zanieczyszczenia gleby; 4) wylewania gnojowicy, z wyjątkiem nawożenia użytkowanych gruntów rolnych; 5) zmiany sposobu użytkowania ziemi; 6) wydobywania do celów gospodarczych skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, a także minerałów; 7) umieszczania tablic reklamowych. W stosunku do ustanowionego pomnika przyrody w ramach czynnej ochrony ustalony jest: 1) obowiązek stałego monitorowania oznakowania i uzupełniania jego braków; 2) obowiązek stałego monitorowania i utrzymania stanu właściwego, czyszczenia obszaru oraz usuwania skutków aktów wandalizmu, zapobieganie zarastaniu terenu pomnika. Zadania te spoczywają na Burmistrzu Miasta i Gminy Piekoszów²⁴⁰.

5.6) Kamieniołom Kozi Grzbiet w Zajączkowie²⁴¹ – to pomnik przyrody nieożywionej, jednoobiektowy, stanowiący część wzgórza o nazwie Kozi Grzbiet, którego centralny, najwyższy fragment został rozcięty stokowym kamieniołomem o długości do 200 m i szerokości do 160 m. Wzgórze zbudowane jest z bardzo gruboławicowych, a także nieławicowych, szarych wapieni z okresu dewońskiego, należących do formacji wapieni i dolomitów stromatoporoidowo-koralowcowych. Najważniejszym chronionym geologicznym elementem pomnika jest odsłonięcie kopalnej szczeliny krasowej wypełnionej od niedawna plejstocenijskimi osadami gliniasto-piaszczystymi z licznymi kośćmi kręgowców: ssaków, ptaków, gadów i płazów oraz muszlami ślimaków. W obrębie ścian kamieniołomu na Kozim Grzbiecie występują również interesujące odsłonięcia żył kalcytowych, barytowych oraz kalcytowo-barytowo-galenowych, a także kopalnej szczeliny krasowej. Pomnik przyrody położony jest na terenie działki o numerze ewidencyjnym 466 w obrębie geodezyjnym Zajączków. Jego powierzchnia wynosi 2,78 ha.

Kamieniołom Kozi Grzbiet w Zajączkowie został uznany za pomnik przyrody na podstawie Zarządzenia Nr 23/87 Wojewody Kieleckiego z dnia 2 października 1987 r.²⁴², ponownie Rozporządzeniem Nr 7/94 Wojewody Kieleckiego z dnia 4 sierpnia 1994 r. zmieniającym zarządzenie w sprawie uznania za pomniki przyrody²⁴³. Nadzór nad pomnikiem przyrody sprawuje Burmistrz Miasta i Gminy Piekoszów. W stosunku do pomnika przyrody obowiązuje zakaz: 1) niszczenia, uszkodzenia lub przekształcania obiektu lub obszaru; 2) wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwpowodziowym albo budową, odbudową, utrzymaniem, remontem lub naprawą urządzeń wodnych; 3) uszkodzenia i zanieczyszczenia gleby; 4) dokonywania zmian stosunków wodnych; jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody albo

---

²³⁹ Uchwała Nr I/74/2002 Rady Gminy w Piekoszowie z dn. 13.02.2002 r. w sprawie uznania za pomnik przyrody nieożywionej (Dz. Urz. Woj. Święt. z dn. 12.04.2002 r. Nr 46, poz. 591).

²⁴⁰ Uchwała nr XLV/416/2022 Rady Gminy Piekoszów z dnia 26 maja 2022 r. w sprawie pomnika przyrody „Odsłonięcie skał kambru dolnego na Górze Plebańskiej” w miejscowości Łaziska, w gminie Piekoszów (Dz. Urz. Woj. Święt. z 2022 r. poz. 2160).

²⁴¹ <https://crfop.gdos.gov.pl> [dostęp: 22 marca 2023 r.].

²⁴² Zarządzenie Nr 23/87 Wojewody Kieleckiego z dnia 2 października 1987 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody (Dz. U. Woj. Kieleckiego Nr 10 poz. 223).

²⁴³ Rozporządzenie Nr 7/94 Wojewody Kieleckiego z dnia 4 sierpnia 1994 r. zmieniające zarządzenie w sprawie uznania za pomniki przyrody (Dz. U. Woj. Kieleckiego Nr 8 poz. 55).

racjonalnej gospodarce rolnej, leśnej, wodnej lub rybackiej; 5) wylewania gnojowicy, z wyjątkiem nawożenia użytkowanych gruntów rolnych; 6) zmiany sposobu użytkowania ziemi; 7) wydobywania do celów gospodarczych skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, a także minerałów; 8) umieszczania tablic reklamowych. W ramach czynnej ochrony ustalony jest: 1) obowiązek stałego monitorowania oznakowania i uzupełniania jego braków; 2) obowiązek stałego monitorowania i utrzymania stanu właściwego, czyszczenia obszaru oraz usuwania skutków aktów wandalizmu, zapobieganie zarastaniu terenu pomnika. Zadania te są obowiązkiem Burmistrza Miasta i Gminy Piekoszów²⁴⁴.

Tabela 1. Zestawienie form ochrony przyrody na terenie gminy Piekoszów

Forma ochrony przyrody:	Liczba
park narodowy	0
rezerwat przyrody	2
park krajobrazowy	1
obszar chronionego krajobrazu	3
obszar Natura 2000	2
pomnik przyrody	6
stanowisko dokumentacyjne	0
użytek ekologiczny	0
zespół przyrodniczo-krajobrazowy	0
ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów	0

2. Przestrzenne założenia miejskie i wiejskie

Gmina Piekoszów z uwagi na swoje położenie, w bezpośrednim sąsiedztwie Kielc (Piekoszów znajduje się w prostej linii 12 km od centrum Kielc), ma charakter podmiejski. Dominuje w niej zabudowa mieszkaniowa, jednorodzinna. Budownictwo wielorodzinne reprezentowane jest przez bloki w Piekoszowie, Skałce, Janowie, ale nawet i one nie należą do wysokich.

Jeszcze w okresie powojennym na terenach wchodzących obecnie w skład gminy dominowało budownictwo drewniane, a większość tutejszej ludności żyła z rolnictwa, głównie z hodowli roślinnej. Dziś domy drewniane należą do rzadkości. Zdecydowanie przeważa zabudowa murowana.

1) Układ przestrzenny Piekoszowa

Piekoszów przez lata ogrywał dominującą rolę wśród okolicznych miejscowości. Od czasów średniowiecznych był centrum administracyjnym klucza piekoszowskiego oraz parafii. Od XIX w. znajdowała się w nim siedziba gminy. Położony przy ważnym szlaku komunikacyjnym oraz pełniący funkcje administracyjne samorządowe i kościelne, a przy tym będący miejscem pielgrzymkowym, odgrywał nadrzędną rolę w stosunku do pobliskich wsi.

Najważniejszym elementem organizującym przestrzeń Piekoszowa jest główna arteria komunikacyjna przechodząca przez miejscowość, czyli droga wojewódzka nr 761, z Kielc do Piekoszowa. Przebiega ona ulicą Częstochowską. Wzdłuż niej, po obu stronach, są ulokowane najważniejsze instytucje Piekoszowa: kościół parafialny, Urząd Miasta i Gminy, Biblioteka

²⁴⁴ Uchwała nr XLV/412/2022 Rady Gminy Piekoszów z dnia 26 maja 2022 r. w sprawie pomnika przyrody „Kamieniołom Kozi Grzbiet w Zajączkowie” w miejscowości Zajączków, w gminie Piekoszów (Dz. Urz. Woj. Świętokrzyskiego z 2022 r. poz. 2156).

Centrum Kultury, bank spółdzielczy, poczta, ośrodek zdrowia, szkoła. Do niej przylega plac Niepodległości, przy którym stoją: remiza oraz dawny Dom Legionisty im. Józefa Piłsudskiego. Przy ulicy Częstochowskiej wytworzyło się zatem swoiste centrum miejscowości z szeregiem funkcji publicznych, usługowych, religijnych, kulturalnych. Z tego też względu jest to najbardziej atrakcyjne miejsce do lokalizacji obiektów handlowych i usługowych. Do ulicy Częstochowskiej dochodzą ulice, z których należy wymienić: Czarnowską, Zaciszną, Kolejową. W odległości ok. 700 metrów od kościoła jest zlokalizowany cmentarz parafialny; prowadzi do niego ul. Zaciszna.

Zródło: Karte des westlichen Russlands, arkuś G38, 1915 r.

Analiza map z XIX i XX w. wskazuje, że układ przestrzenny danego Piekoszowa w zasadzie nie zmienił się. Charakteryzuje się on zachowanym układem ulic ukształtowanym w procesie historycznym. Do naszych czasów nie dotrwała za to dawna zabudowana – zdominowana przez obiekty drewniane. Jeszcze w okresie powojennym przeważało budownictwo drewniane. Wzniesiony w 1922 r. Dom Legionisty był jednym z pierwszych obiektów murowanych. W ostatnich dekadach dawna drewniana zabudowa została wyparta przez nowoczesne budownictwo mieszkaniowe.

Do końca 2022 r. Piekoszów był wsią. Z dniem 1 stycznia 2023 r. zyskał status miasta.

2) Układy ruralistyczne

Znaczna liczba wsi leżących na terenie gminy Piekoszów ma charakter ulicówek; historycznie wykształcone parcele – wąskie, długie, prostopadłe do drogi. Niektóre z nich mają przysiółki, np. Brynica.

Na skutek zmian społeczno-gospodarczych jakie stały się w ostatnich dekadach udziałem gminy Piekoszów tutejsze wsie zyskały charakter willowy. Z powodu naturalnej modernizacji zabudowy wiejskiej, drewniane domy i zabudowania gospodarcze zostały rozebrane, aby ustąpić miejsca nowoczesnemu budownictwu mieszkalnemu.

Z pejzażu gminy zniknęła nie tylko dawna wiejska zabudowa mieszkalna i gospodarcza domostw, ale także obiekty bardzo charakterystyczne dla wiejskiego krajobrazu, tj. kuźnie.

3. Założenia rezydencjonalne

Aktualnie jedynym założeniem rezydencjonalnym na terenie gminy są ruiny pałacu Tarłów wraz z otoczeniem.

Nie zachowały się do naszych czasów materialne ślady po założeniach dworskich w Piekoszowie, Rykoszynie, Rudzie Zajączkowskiej (ob. Wierna Rzeka), Brynicy, Jaworzni. Jedyną pamiątką po nich i jednocześnie potwierdzeniem ich lokalizacji są nazwy części wsi (przysiółków) – Dwór.

4. Obiekty sakralne – Kościoły

Na terenie gminy jest zlokalizowanych sześć kościołów, wszystkie są siedzibami parafii. To:

- 1) kościół parafialny pw. św. Narodzenia NMP w Piekoszowie,
- 2) kościół parafialny pw. św. Marty w Jaworzni,
- 3) kościół parafialny pw. Macierzyństwa NMP w Łosieniu,
- 4) kościół parafialny pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego w Rykoszynie,
- 5) kościół parafialny pw. św. Siostry Faustyny Kowalskiej w Szczukowicach,
- 6) kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Wiernej.

Spośród nich na uwagę zasługuje XIX-wieczny kościół w Piekoszowie, będący jednocześnie sanktuarium maryjnym, a co za tym idzie ważnym obiektem pielgrzymkowym.

Pozostałe kościoły zostały zbudowane w XX w. W międzywojniu powstał kościół w Wiernej; jego budowa była związana z pojawieniem się w tych okolicach przedstawicieli Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego. Pierwotnie stanowił go obiekt drewniany. W 1978 r. świątynia doszczętnie spłonęła. Została odbudowana. Odtąd stanowi ją budowla murowana. Po II wojnie światowej wzniesiono kościoły w Łosieniu, Rykoszynie, Szczukowicach. Kościół w Jaworzni mieści się w obiekcie zaadaptowanym na cele kultu religijnego.

Wszystkie wymienione kościoły parafialne znajdują się w granicach dekanatu piekoshowskiego, który ma swą siedzibę w Piekoszowie.

5. Obiekty sakralne – Kaplice

Na cmentarzu parafialnym w Piekoszowie wznosi się kaplica Otkiewiczów wybudowana w 1865 r. jako grobowiec rodzinny dziedziców Zgórska.

6. Obiekty sakralne – cmentarze grzebalne

Na terenie gminy są zlokalizowane cztery cmentarze grzebalne; wszystkie są czynne i mają charakter wyznaniowy. Są administrowane przez parafie rzymskokatolickie w Piekoszowie, Wiernej Rzece, Łosieniu, Rykoszynie.

1) Cmentarz grzebalny parafii pw. Narodzenia NMP w Piekoszowie – założony w I ćw. XIX w.

2) Cmentarz grzebalny parafii pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Wiernej Rzece²⁴⁵ – urządzony w latach 30. XX w. w Wesołej

Cmentarz został założony w 1934 r., na 2-hektarowym gruncie, stanowiącym dotychczas pastwiska wspólne gromadzkie, a подарowanym Kościołowi przez tutaj mieszkańców.

---

²⁴⁵ WKZK, Karta cmentarza parafialnego w Wesołej, opr. K. Myśliwska, maj 1990 r.

Usytuowany jest w centrum sołectwa Wesoła, na terenie równinnym, w odległości ok. 800 m od kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Wiernej. Otaczają go lasy. Około 300 metrów od niego płynie rzeka.

Cmentarz liczy 1,9 ha. Założony jest na planie wydłużonego prostokąta. Ma murowane ogrodzenie z bramką od zachodu. Układ cmentarza porządkują dwie krzyżujące się pod kątem prostym aleje. Na ich przecięciu znajduje się ołtarz polowy i grób księży: ks. kan. Michała Strząbały i ks. Daniela Wszędybyła.

Najstarsze nagrobki zlokalizowane są w części południowej cmentarza. Najstarszym zachowanym jest grób Tadeusza Szymkiewicza zmarłego w 1935 r.

Na terenie cmentarza znajduje się starodrzew z ubytkami uzupełnionymi przez późniejsze nasadzenia.

3) Cmentarz grzebalny parafii pw. Macierzyństwa NMP w Łosieniu – założony w latach 60. XX w.,

Po erygowaniu parafii w Łosieniu, co miało miejsce w kwietniu 1965 r., ks. proboszcz Jan Abratański przystąpił do zakładania cmentarza parafialnego. W tym celu jeszcze tego samego roku zakupił od kilkunastu tutejszych gospodarzy grunt pod nekropolię i rozpoczął starania o zatwierdzenie jej u władz. Po załatwieniu formalności, w 1966 r. ogrodził cmentarz.

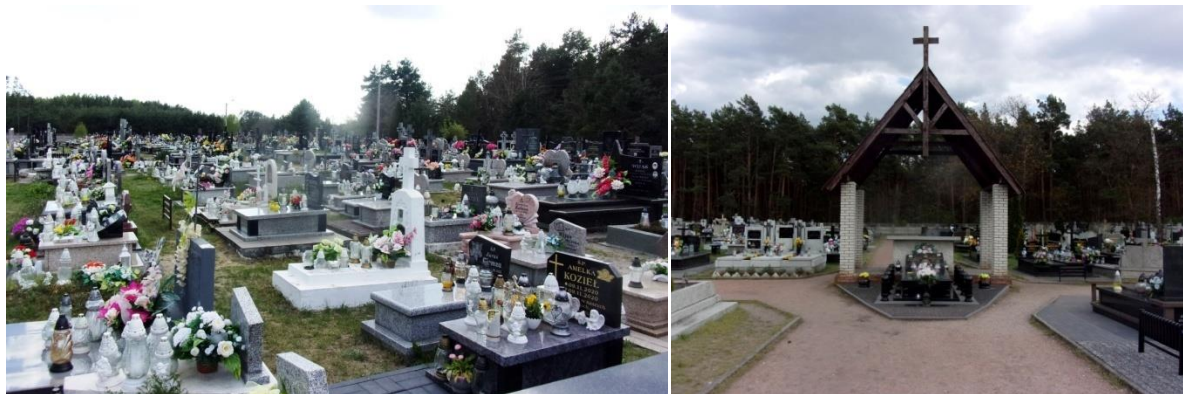
Cmentarz w Łosieniu zlokalizowany jest w południowo-zachodniej części wsi. Ma kształt prostokąta. Wejście główne znajduje się w północnym odcinku ogrodzenia; przed nim rozpościera się parking. Pośrodku stoi wysoki krzyż. W północno-wschodniej części wznosi się kaplica, obok niej znajdują się groby księży.

Na cmentarzu spoczywa organizator i pierwszy proboszcz parafii w Łosieniu – ks. Jan Abratański, zm. 10 marca 2004 r. Znajduje się tu także nagrobek Kazimierza Prokopa – obrońcy Modlina w 1939 r., zm. 12 marca 1986 r.

4) Cmentarz grzebalny parafii pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego w Rykoszynie – założony w latach 80. XX w.

Parafia w Rykoszynie została powołana do życia na mocy dekretu z 23 stycznia 1984 r. Pierwszy proboszcz – ks. Jan Ilczyk jeszcze w tym samym roku podjął trud założenia cmentarza grzebalnego. Urządzono go na wschodnim krańcu wsi, na terenie otoczonym lasem. Chowanie ciał zmarłych rozpoczęło się na nim w 1985 r.

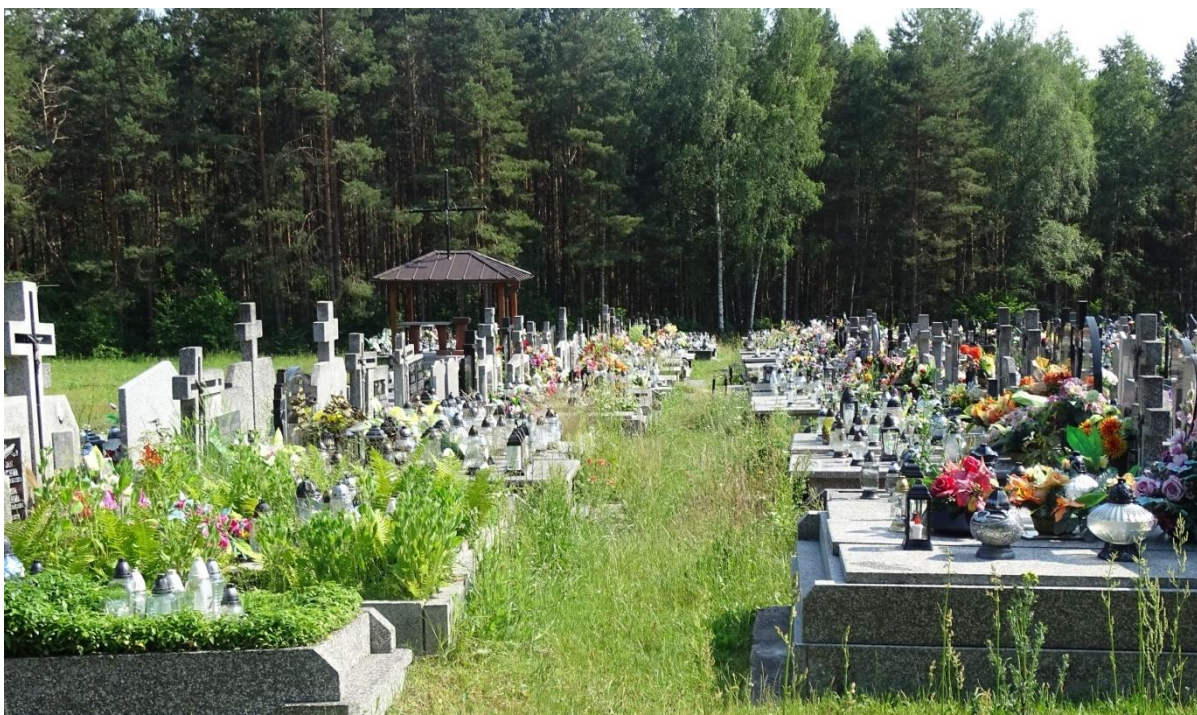
Nekropolia ma kształt rombu. Obwiedziona jest ogrodzeniem z metalowych słupków i przęsł z siatki. Wejście na jej teren prowadzi od strony północnej. W czterech narożnikach cmentarza stoją wysokie metalowe krzyże. W jego obrębie jest urządzony ołtarz polowy.

Cmentarz w Wesolej

Cmentarz w Łosieniu

Cmentarz w Rykoszynie

7. Obiekty przemysłowe

Młyny

Są one reprezentowane przez młyny wodne: drewniany w Łosieniu i murowany w Młynkach (Wesoła-Młynki). Choć pierwszy obiekt ob. jest nieczynny, a drugi znajduje się w stanie ruiny zasługują one na odnotowanie jako jedne z nielicznych ocalałych reliktyw dawnego przemysłu spożywczego w okolicy. Zbudowane z miejscowego materiału przez przedstawicieli lokalnej społeczności stanowią przykłady dawnej zabudowy gospodarczej, charakterystycznej dla okolicy. Są świadectwem i dokumentem życia gospodarczego tutejszych stron.

Piec wapienny

W Jaworzni zachował się jeden z trzech pieców szybowych z bocznymi paleniskami, które zostały wybudowane w latach 1905-1916 przez Edmunda Gajzlera. Pracowały one do 1979 r. W 1984 r. dwa piece zostały rozebrane. Na kominie jednego z nich widniała data „1905” oraz kupła. Do dziś ocalał środkowy²⁴⁶. Piec ten jako element dziedzictwa przemysłowego ma ogromną wartość historyczną, technologiczną, społeczną, architektoniczną, naukową i kulturową. Jest też jedynym zachowanym piecem wapiennym w okolicy. Niestety większość tego rodzaju obiektów, po zakończeniu swej pierwotnej działalności, uległo dewastacji. Na ogół były rozbierane lub pozbawione opieki wystawiane na powolne niszczenie. Taki los spotkał inne piece wapienne, które niegdyś stały w Jaworzni.

Piec wapienny w Jaworzni

8. Obiekty użyteczności publicznej

Dworzec kolejowy

Budynek dworca pochodzi z początku XX w. W 1911 r. została oddana do użytku stacja kolejowa. Była ona jednym z elementów budowanej wówczas Kolei Herbsko-Kieleckiej. Wtedy powstał odcinek szerokotorowy Częstochowa Stradom – Kielce.

Budowla zwraca uwagę swym wyglądem. Stanowi typowy przykład budynków dworcowych wznoszonych na przełomie wieków XIX i XX. Stanowi go obiekt wolnostojący, murowany, piętrowy, z użytkowym poddaszem, nakryty wysokim wielopołaciowym dachem.

²⁴⁶ R. Jałowiecki, dz. cyt., s. 145-147.

Elewacje są otynkowane, rozczłonowane detalami architektonicznymi w postaci pilastrów i gzymsów. Fasadę zdobi 3-osiowy ryzalit.

Pomimo upływu lat obiekt zachował formę i w dużej mierze tkankę materiałową. Utracił niestety pierwotną funkcję dworca kolejowego – nie obsługuje podróżnych korzystających z transportu kolejowego. Aktualnie w części pomieszczeń znajdują się lokale mieszkalne.

Warto w tym miejscu nadmienić, że dworzec i stacja kolejowa w Piekoszowie w czasie II wojny światowej były miejscem licznych akcji sabotażowo-dywersyjnych polskiego ruchu oporu skierowanych przeciwko niemieckiemu okupantowi ²⁴⁷

Budynek dworca w Piekoszowie

Dom Legionisty im Józefa Piłsudskiego

Budynek został wybudowany w 1922 r. ze składek mieszkańców z przeznaczeniem na świetlicę wiejską (dom ludowy). Był jednym z pierwszych murowanych obiektów postawionych w Piekoszowie. Służył lokalnej społeczności jako miejsce spotkań, zebrań, różnego rodzaju uroczystości i imprez. Posiadał scenę, która umożliwiała organizację występów i przedstawień teatralnych.

W okresie okupacji niemieckiej budynek został przeznaczony na cele mieszkalne. Po zakończeniu II wojny światowej wrócił do dawnej funkcji. Mieścił świetlicę, służył strażakom, znajdowały się w nim biblioteka i klub rolnika. Przez lata był siedzibą Gminnego Ośrodka Kultury.

Dawny Dom Legionisty im. J. Piłsudskiego w Piekoszowie

9. Przydrożne krzyże, kapliczki, figury świętych

Tabela 2.

Lp.	M-ść	Fotografia	Krótką informacja
-----	------	------------	-------------------

²⁴⁷ <https://mapapamieci.net/piekoszow-stacja-kolejowa> [dostęp: 10 maja 2023 r.].

1	Bławatków (ul. Słoneczna)		Kapliczka szafkowa; ob. Lesica
2	Bławatków (ul. Spacerowa)		Kapliczka szafkowa; ob. Lesica
3	Bławatków (ul. Spacerowa)		Kapliczka szafkowa; ob. Lesica

4	Brynica (Stara Wieś)		<p>Krzyż kamienny na kamiennym postumencie, 1863; na frontowej płaszczyźnie postumentu napis: „BOŻE / BŁOGOSŁAW / NAS / 1863”; Krzyż upamiętnia miejsce tragicznej śmierci powstańca styczniowego; ob. Brynica, dz. 962/3</p>
5	Brynica (na rogu Starej Wsi i Przyszkołnej)		<p>Krzyż na postumencie, Fundator: J. Ludwikowski, 1 lipca 1990 r.; ob. Brynica, dz. 972/2</p>
6	Brynica (Stara Wieś)		<p>Kamienny krzyż na kamiennym postumencie; fundator: Adam Zapala, 1919 r.; ob. Brynica, dz. 320</p>

7	Brynica (Stara Wieś)		<p>Drewniany krzyż; ob. Brynica, dz. 327/3</p>
8	Brynica (u zbiegu: Starej Wsi i Nad Rzeką)		<p>Krzyż żeliwny z trójlistnie zakończonymi ramionami na kamiennym postumencie, fundatorzy: gromada Brynica, 1868; ob. Brynica, dz. 906 i 333/3</p>
9	Brynica (Stara Wieś)		<p>Kamienny krzyż na kamiennym postumencie ufundowany przez mieszkańców Brynicy, 1971 r.;; ob. Brynica, dz. 909 i 911/6</p>

10	Gałęzice		<p>Krzyż żeliwny pełny z trójlistnym zakończeniem ramion na kamiennym postumencie; fundatorzy: Jan i Antonina Pozucek, 1884 r.; ob. Gałęzice, dz. 709</p>
11	Gniewce		<p>Kapliczka murowana MB, zbud. w latach 1967-1968 przez Jana Bernasiewicza po powrocie ze szpitala, poświęcona w 1969 r.; ob. Jaworznia, dz. 237/1</p>
12	Gniewce 37b		<p>Kapliczka przydomowa MB; ob. Jaworznia, dz. 269/5</p>
13	Gniewce (obok posesji nr 7k)		<p>Krzyż metalowy z kapliczką MB; ob. Jaworznia, dz. 288/7</p>

14	Janów		<p>Kapliczka murowana MB; ob. Janów, dz. 133, 53/1</p>
15	Janów		<p>Krzyż żelazny, co roku odbywa się przy nim m.in. obrzęd święcenia pól; ob. Janów, dz. 203, 204/5, 241</p>
16	Jaworznia		<p>Kapliczka murowana MB; XIX w.; ob. Jaworznia, dz. 70/8, 563</p>
17	Jaworznia 93 (teren szkoły)		<p>Pomnik Świętego Jana Pawła II – dar mieszkańców Jaworzni, 10.10.2000 r.; ob. Jaworznia, dz. 544/2</p>

18	Jaworznia 95		<p>Żelazny krzyż; ob. Jaworznia, dz. 608/2</p>
19	Jaworznia (rez. Chelosiowa Jama)		<p>Krzyż misyjny; ob. Jaworznia, dz. 131</p>
20	Jaworznia (rezerwat przyrody Moczydło)		<p>Kapliczka św. Krzysztofa pamięci Zbigniewa Rubinowskiego (1929-1997), geologa, alpinisty, przewodnika, obrońcy przyrody i badacza Gór Świętokrzyskich; ob. Jaworznia, dz. 677</p>

21	Julianów (ul. Prosta)		<p>Kamienny krzyż na kamiennym postumencie, fundatorzy: Antonina i Antoni Arabaszowie, 1939 r.; ob. Podzamcze, dz. 462</p>
22	Lesica (w pobliżu posesji nr 6)		<p>Krzyż żelazny z kapliczkami; ob. Lesica, dz. 918</p>
23	Lesica 13		<p>Krzyż metalowy z kapliczką szafkową; ob. Lesica, dz. 736</p>

24	Lesica 20		<p>Kapliczka szafkowa; ob. Lesica, dz. 682</p>
25	Lesica (naprzeciwko posesji nr 38)		<p>Kapliczka metalowa; ob. Lesica, dz. 749</p>
26	Lesica 68		<p>Metalowy krzyż na postumencie, fundatorzy: J. W. Dudkowie, 1957 r. odnow. w 2015 r. przez R. R. Dudków; ob. Lesica, dz. 705</p>

27	Lesica 76		<p>Kapliczka w formie kościółka; ob. Lesica, dz. 1047</p>
28	Lesica (las)		<p>Kapliczka szafkowa; ob. Lesica</p>
29	Lesica (las)		<p>Kapliczka w postaci kościółka; ob. Lesica</p>

30	Lesica		Kapliczki szafkowe; ob. Lesica
31	Lesica		Kapliczka szafkowa; ob. Lesica
32	Lesica (w pobliżu posesji nr 3d)		Kapliczka z blachy; ob. Lesica, dz. 617/1

33	Łaziska		<p>Żeliwny krzyż na postumencie, z II połowy XIX w., przebud. ok. 1952 r.; ob. Łaziska, dz. 88</p>
34	Łaziska 8		<p>Kapliczka MB zwieńczona metalowym krzyżem; na tablicy fundacyjnej napis: „JASNOGÓRSKA / PANI WEŻ W OPIEKĘ / CAŁĄ POLSKĘ / 1382-1982 // 600 LAT / OBECNOŚCI MARYI / W NASZEJ OJCZYŹNIE // M. B. PIEKOSZOWSKA / BŁOGOSŁAW / NASZĄ PARAFIĘ / 1705 – 2005 // JEZU UFAM TOBIE // FUNDATOR MARIAN SZLUFIK / 26.08.2004 R.”; ob. Łaziska, dz. 69/7</p>
35	Łosienek 23		<p>Metalowy krzyż na kamiennym postumencie; wzniesiony 20 maja 1920 r. w podziękowaniu za szczęśliwy powrót do rodziny z wojny „wszechświatowej”, fundatorzy: Józef i Marianna Tatarowscy; ob. Łosienek, dz. 618</p>

<p>36</p>	<p>Łosienek 37b</p>		<p>Kapliczka – grotta ku czci Matki Bożej, XXI w.; ob. Łosienek, dz. 645/4</p>
<p>37</p>	<p>Łosienek (naprzeciwko posesji nr 42)</p>		<p>Kapliczka murowana ku czci św. Jana Nepomucena, nakryta dachem namiotowym, XIX w. (?); ob. Łosienek, dz. 645/1</p>
<p>38</p>	<p>Łosienek (w pobliżu posesji nr 44)</p>		<p>Kamienny krzyż na kamiennym postumencie, fundatorzy: Józef i Ludwika Karlińscy, wyst. 24 maja 1939 r.; ob. Łosienek, dz. 142/1, 1178</p>

39	Łosienek 51		<p>Żelazny krzyż z Jezusem Chrystusem; ob. Łosienek, dz. 211</p>
40	Łosienek 66		<p>Krzyż metalowy; ob. Łosienek, dz. 223/1</p>
41	<p>Łosienek (w pobliżu posesji nr 74)</p>		<p>Krzyż metalowy; ob. Łosienek, dz. 108</p>

42	Łosienek		<p>Krzyż metalowy; ob. Łosienek, dz. 40</p>
43	<p>Łosienek (naprzeciw posesji nr 87)</p>		<p>Kapliczka szafkowa na betonowym słupku; ob. Łosienek, dz. 75/1</p>
44	Łosienek 89		<p>Krzyż metalowy; ob. Łosienek, dz. 51</p>

45	Łosienek (naprzeciw posesji nr105a)		Krzyż kamienny; ob. Łosienek, dz. 66/2
46	Łosienek 33		Kapliczka szafkowa; ob. Łosienek, dz. 1166
47	Łosienek (przy drodze do Jeżynowa)		Kapliczka szafkowa; ob. Łosienek,
48	Łosień 2		Krzyż z Chrystusem; ob. Łosień, dz. 248

<p>49</p>	<p>Łosień (obok posesji nr IIa)</p>		<p>Krzyż przydrożny żeliwny ażurowy na kamiennym postumencie, 1918 r., fundatorzy: Jan i Katarzyna Filipowie, „na pamiątkę ojca Józefa i brata Stanisława, Filipów, którzy zostali zabici przez niedobrych ludzi 30 września 1918 r.”; ob. Łosień, dz. 320/1</p>
<p>50</p>	<p>Łosień (w pobliżu młyna)</p>		<p>Krzyż kamienny na kamiennym postumencie, 1947 r., fundatorzy: Lipowscy „ku chwale Boga w imieniu gromady Łosień”; ob. Łosień, dz. 106/5</p>
<p>51</p>	<p>Łubno</p>		<p>Kapliczka ku czci Matki Bożej; ob. Łubno, dz. 102/2</p>

52	Łubno		<p>Krzyż metalowy; ob. Łubno, dz. 275/1</p>
53	<p>Micigózd, (ul. Częstochowska)</p>		<p>Kapliczka szafkowa; ob. Micigózd</p>
54	<p>Micigózd, (ul. Kielecka 25)</p>		<p>Kapliczka szafkowa; ob. Micigózd, dz. 463/7</p>

<p>55</p>	<p>Micigózd, (zbieg ulic: Częstochowskiej i Kieleckiej)</p>		<p>Krzyż kamienny na kamiennym postumencie, 1908 r., na frontowej płaszczyźnie widnieje napis: „MODLITWA / Łaska Twa święta nie / chaj będzie z nami, / Bo nic dobrego nie / uczynim sami. / Mnóż w nas nadzieję / przyspórz prawej / wiary; / Niech uważamy te praw / dziwe dary. / Uchowaj od głodu i / powietrza złego. / Daj wszystko dobre / z miłosierdzia Twego. / Ofiara Krzyża Świętego. / Wieś Micigózd 1908 roku”; ob. Micigózd, dz. 410</p>
<p>56</p>	<p>Micigózd (róg ul. Częstochowskiej i Łąkowej)</p>		<p>Krzyż metalowy; ob. Micigózd, dz. 445/5</p>
<p>57</p>	<p>Micigózd (ul. Starowiejska 65)</p>		<p>Kapliczka szafkowa; ob. Micigózd, dz. 202/2</p>

<p>58</p>	<p>Micigózd (ul. Starowiejska 7)</p>		<p>Krzyż kamienny na postumencie, poł. XX w.; ob. Micigózd, dz. 196/1</p>
<p>59</p>	<p>Micigózd (ul. Wrzosowa 18)</p>		<p>Metalowy krzyż na 3-stopniowym murowanym postumencie, XXI w. na miejscu starej kapliczki; ob. Micigózd, dz. 32</p>
<p>60</p>	<p>Piekoszów (przy zjeździe na cmentarz)</p>		<p>Krzyż przydrożny na postumencie; XX w.; ob. Piekoszów, dz. 644/5 i 1084</p>

61	Piekoszów (ul. Częstochowska)		<p>Krzyż przydrożny na kolumnie, XIX/XX w.; ob. Piekoszów, dz. 1084</p>
62	Piekoszów (rondo św. Jakuba Apostoła)		<p>Figura przydrożna św. Jakuba, XVIII w. (?); ob. Piekoszów, dz. 1084</p>
63	Piekoszów (ul. Kolejowa)		<p>Krzyż przydrożny żeliwny ażurowy na kamiennym postumencie; 1933 r.; na czołowej płaszczyźnie postumentu napis: „BOŻE / BŁOGOSŁAW / NAM”; ob. Piekoszów, dz. 1082/2</p>

64	Piekoszów, (przy skrzyżowaniu ul.: Kolejowej i Słonecznej)		<p>Krzyż przydrożny metalowy na postumencie kamiennym; na postumencie napis fundacyjny o treści” „NA PAMIĄTKĘ OCALENIA / OD POŻOGI WOJENNEJ KOŚCIO / ŁAI WIOSKI WŁOSCIJANIE /PIEKOSZOWSCY / NA CHWAŁĘ BOGU / FIGURE TE POSTAWILI / w 1918 R. / BŁOGOSŁAW NAM BOŻE”;</p> <p>Krzyż na symbole Męki Pańskiej: młotek, kleszcze, drabinę i dzidę; ob. Piekoszów, dz. 927, 1210</p>
65	Piekoszów (ul. Czarnocka)		<p>Figura przydrożna NMP z Dzieciątkiem na kamiennym postumencie, 1816 r.;</p> <p>ob. Piekoszów, dz. 1102/4</p>
66	Piekoszów (teren przed kościołem)		<p>Figura Jezusa Chrystusa na kolumnie;</p> <p>ob. Piekoszów, dz. 1103</p>

67	Piekoszów (teren przed kościołem)		Figura Matki Bożej na kolumnie; ob. Piekoszów, dz. 1103
	Piekoszów (w pobliżu Domu dla Niepełnosprawnych)		Kapliczka MB; ob. Piekoszów, dz. 1102/12
68	Piekoszów (ul. Wolności)		Kapliczka szafkowa; ob. Piekoszów dz. 1093

69	Piekoszów, (plac Niepodległości)		<p>Figura św. Floriana, ufundowana przez członków OSP w Piekoszowie oraz Daniela Wosia i Mirosława Gierasimowicza z inicjatywy druha Marka Sorbiana – naczelnika OSP, 2008 r.; ob. Piekoszów, dz. 416/24</p>
70	Piekoszów, (ul. Kolejowa 74)		<p>Kapliczka szafkowa z obrazkiem MB Piekoszowskiej; ob. Piekoszów, dz. 900</p>
71	Piekoszów, (zbieg ul. Chęcińskiej Częstochowskiej)		<p>Metalowy krzyż; ob. Piekoszów, dz. 941, 942/3, 1180</p>

72	Piekoszów (ul. Częstochowska)		<p>Kapliczka szafkowa ku czci Matki Bożej; ob. Piekoszów</p>
73	Podzamcze		<p>Krzyż przydrożny kamienny, poł. XX w. (1940 r.); ob. Piekoszów, dz. 107/2</p>
74	Podzamcze		<p>Kapliczka ku czci Matki Bożej; ob. Podzamcze, dz. 169/2</p>

75	Podzamcze (ul. Zamkowa)		<p>Krzyż przydrożny metalowy na kamiennym, zapewne wcześniejszym postumencie; 1908 r., przebudowany; ob. Podzamcze, dz. 652/5</p>
76	Podzamcze (ul. Zamkowa)		<p>Kapliczka przydrożna murowana św. Jana Nepomucena, XVIII w. (?); ob. Podzamcze, dz. 648,</p>
77	Podzamcze (ul. Zamkowa)		<p>Krzyż przydrożny kamienny na kamiennym postumencie; 1950 r.; ob. Podzamcze, dz. 365/2</p>

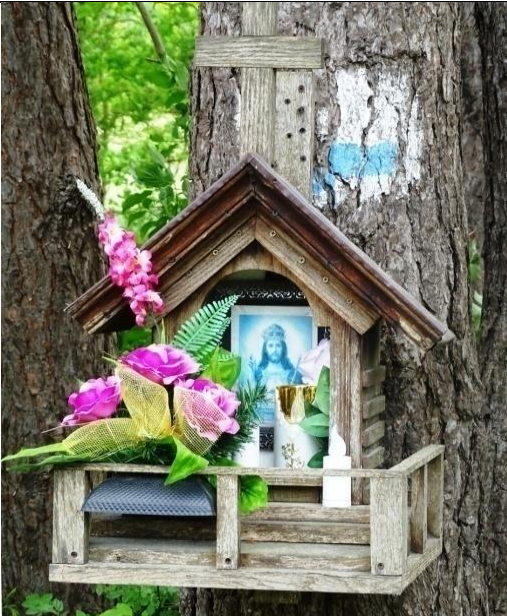

78	Rykoszyn (u zbiegu ulic Radosnej i Różanej)		<p>Krzyż przydrożny żeliwny na kamiennym postumencie, 1861 r., na czołowej stronie postumentu napis: „BOŻE / ZBAW / NAS”, zaś z boku: „BYŁ / BÓG / i IEST”; ob. Rykoszyn, dz. 310, 326/2</p>
79	Rykoszyn (ul. Zacisze 2)		<p>Figura św. Floriana; przy OSP, 2020 r.; ob. Rykoszyn, dz. 275</p>
80	Rykoszyn, (obok posesji przy ul. Świętokrzyskiej 30)		<p>Kapliczka z figurą MB; ob. Rykoszyn, dz. 379</p>

81	Rykoszyn (ul. Świętokrzyska 163)		<p>Metalowy krzyż z kapliczką szafkową; ob. Rykoszyn, dz. 439/3</p>
82	Skalka 14		<p>Metalowy krzyż; ob. Skalka, dz. 162/1</p>
83	Skalka (przy drodze do Gałęzic)		<p>Metalowy krzyż; ob. Skalka, dz. 606/1</p>
84	Szczukowice		<p>Krzyż przydrożny kamienny, poł. XX w.; ob. Szczukowice, dz. nr 2284</p>

85	Szczukowice 70		<p>Kapliczka szafkowa; ob. Szczukowice, dz. 2062/3</p>
86	Szczukowice		<p>Kapliczka MB, ob. Szczukowice, dz. 696/14</p>
87	Szczukowice 102a		<p>Kapliczka szafkowa; ob. Szczukowice, dz. 722/4</p>
88	Szczukowice (obok posesji nr 103)		<p>Krzyż przydrożny kamienny na kamiennym postumencie, fundatorzy: gromada Szczukowice, 1948 r.; ob. Szczukowice, dz. 718</p>

89	Szczukowice		<p>Krzyż na kamiennym postumencie, fundatorzy: mieszkańcy wsi z okazji 60. rocznicy odzyskania niepodległości, 1978 r.; ob. Szczukowice, dz. 108</p>
90	Szczukowskie Górki (obok szkoły)		<p>Drewniany krzyż z figurą Chrystusa; ob. Szczukowskie Górki, dz. 531/1</p>
91	Szczukowskie Górki (obok posesji nr 28)		<p>Kapliczka – grotta z figurą MB; ob. Szczukowskie Górki, dz. 533</p>
92	Szczukowskie Górki 76a		<p>Metalowy krzyż na niskim postumencie; ob. Szczukowskie Górki, dz. 504/1</p>

93	Wesoła		<p>Kapliczka na rozstaju dróg, ob. Wesoła, dz. 266 lub 267</p>
94	Wesoła (przy cmentarzu)		<p>Krzyż metalowy; ob. Wesoła, dz. 488</p>
95	Wesoła 15		<p>Kapliczka szafkowa; ob. Wesoła, dz. 442</p>
96	Wierna Rzeka 4		<p>Drewniana figurka Jezusa na słupku; ob. Wesoła, dz. 268/1</p>

97	Wincentów		<p>Krzyż przydrożny żeliwny ażurowy na kamiennym postumencie, fundatorzy: Jan Kurczyński, Piotr Majkrzyk, Kazimierz Kania – mieszkańcy wsi Wincentów, 1922 r.; ob. Wincentów, dz. 536/2</p>
98	Wincentów (przy posesji nr 50)		<p>Kamienny krzyż na kamiennym postumencie, fundatorzy: Franciszek i Katarzyna Kotwiczowie, 1921 r.; ob. Wincentów, dz. 306</p>

<p>99</p>	<p>Wincentów 71</p>		<p>Figura MB, fundatorzy: rodzina Janusów; ob. Wincentów, dz. 490/13</p>
<p>100</p>	<p>Wincentów (przy przejeździe kolejowym)</p>		<p>Metalowy krzyż z kapliczką szafkową z figurką MB; ob. Wincentów, dz. 877</p>
<p>101</p>	<p>Zagórze i Łaziska na granicy wsi</p>		<p>Krzyż z blachy; ob. Łaziska, dz. 254, 255 i ob. Jaworznia, dz. 785</p>

<p>102</p>	<p>Zajączków (przy ul. Świętego Jana)</p>		<p>Kapliczka murowana św. Jana Nepomucena z krzyżem metalowym w szczycie, fundator: Wojciech Zych, 24 października 1833 r.; ob. Zajączków, dz. 239</p>
<p>103</p>	<p>Zajączków (na skwerze, w pobliżu biblioteki)</p>		<p>Metalowy krzyż na kamiennym postumencie z napisem: „BOŻE / BŁOGOSŁAW / PRACE / ROLNIKÓW / 20X1944 r. // FUNDATOR HAJDUK”; ob. Zajączków, dz. 523/1</p>
<p>104</p>	<p>Zajączków (ul. Międzygórze)</p>		<p>Kapliczka szafkowa; ob. Zajączków, dz. 490/4</p>

105	Zajączków (Ostra Górka)		<p>Kapliczka przydrożna, na tablicy fundacyjnej napis: „BOŻE / POBŁOGOSŁAW / PRACĄ ROLNIKÓW / 1908 R. / WÓJT HAJDUK”; ob. Zajączków, dz. 639</p>
106	Zajączków (Ostra Górka)		<p>Kapliczka szafkowa MB; ob. Zajączków</p>
107	Zajączków (Ostra Górka)		<p>Kapliczka szafkowa MB; ob. Zajączków</p>
108	Zajączków (Ostra Górka)		<p>Kapliczka; ob. Zajączków</p>

<p>109</p>	<p>Zajączków (róg Świętego Jana i Lazurowej)</p>		<p>Metalowy krzyż; ob. Zajączków, dz. 239</p>
<p>110</p>	<p>Zajączków (ul. Miodowa 98)</p>		<p>Szklana kapliczna MB na krzyżu; ob. Zajączków, dz. 338</p>
<p>111</p>	<p>Zajączków (przy zbiegu ul. Miodowej i Wesołej)</p>		<p>Kapliczka szafkowa ku czci MB; ob. Zajączków</p>

10. Miejsca pamięci narodowej

Historia gminy Piekoszów naznaczona jest wieloma wydarzeniami historycznymi świadczącymi o czynnym udziale jej mieszkańców w walkach o wolność i niepodległość. Świadectwem tego są Miejsca pamięci narodowej.

Zgodnie z definicją podaną przez Narodowy Instytut Dziedzictwa: „**Miejsca Pamięci Narodowej to materialne świadectwa kluczowych wydarzeń z historii Polski, zwłaszcza działań obronnych, powstańczych, związanych z odzyskiwaniem niepodległości, a także materialne upamiętnienie osób i wydarzeń związanych z tymi miejscami**”²⁴⁸. Zaliczamy do nich:

- miejsca represji ze strony reżimów totalitarnych, w tym ludobójstwa, zbrodni wojennej i przeciwko ludzkości na obywatelach polskich (także będących przedstawicielami mniejszości narodowych lub etnicznych) lub na obywatelach innych państw,
  - miejsca funkcjonowania byłych obozów koncentracyjnych, obozów zagłady, obozów jenieckich oraz innych miejsc przetrzymywania ofiar zbrodni i represji,
  - miejsca związane z działaniami prowadzonymi na rzecz obrony lub odzyskania niepodległości przez Polskę (miejsca bitew, walk powstańczych itp.),
  - inne miejsca związane z historią walk i męczeństwa narodu polskiego lub innych narodów.
- Takimi materialnymi świadectwami mogą być groby i cmentarze wojenne, pomniki, kopce, kapliczki i krzyże przydrożne, tablice pamiątkowe, a także muzea, budowle oraz ruiny²⁴⁹.

Tabela 3.

Miejsc pamięci narodowej gminy Piekoszów

<p>Brynica Tablica upamiętniająca mieszkańców Brynicy poległych z rąk Niemców w czasie II wojny światowej.</p> <p>12 września 1944 r. do Emilii Szajdek – nauczycielki z Brynicy przyszło trzech funkcjonariuszy gestapo. Pytali o partyzanta o pseudonimie Barabasza. Nauczycielka nie wydała go, w konsekwencji została aresztowana. Z pomocą kobiecie przyszli miejscowi partyzanci, którzy odbili ją w pobliżu rzeki.</p> <p>13 września 1944 r. do Brynicy przybyli Niemcy, którzy zażądali wydania tych, którzy pomogli aresztowanej nauczycielce. Ponieważ nikt nikogo nie</p>	
--	--

²⁴⁸ Cyt. za: <https://edu.nid.pl/baza-wiedzy/czym-sa-miejsca-pamieci-narodowej> [podgląd na dzień 10.06.2023 r.]. W grudniu 2007 r. grupa posłów przygotowała projekt Ustawy o miejscach pamięci narodowej. W myśl art. 2 projektu te same ustawy „Miejscem pamięci narodowej jest:

- grób lub cmentarz wojenny,
- nieruchomość lub obiekt budowlany albo jego pozostałości, upamiętniające postaci lub wydarzenia znaczące dla Narodu i Państwa Polskiego, a w szczególności pomnik, krzyż przydrożny, kapliczka, kopiec,
- inny obiekt lub przedmiot związany z wydarzeniami lub postaciami znaczącymi dla dziedzictwa Narodu i Państwa Polskiego, a w szczególności tablica pamiątkowa”.

Druk sejmowy nr 745 z 13 grudnia 2007 r.

²⁴⁹ <https://edu.nid.pl/baza-wiedzy/czym-sa-miejsca-pamieci-narodowej> [podgląd na dzień 10.06.2023 r.].

wydał, rozstrzelali 9 mieszkańców Brynicy. Ich ciała zostały zakopane w dole nieopodal rzeki. Mieszkańcy wykopali je i pochowali na cmentarzu w Chełmcach. Dziesiątą ofiarą egzekucji był Stanisław Grabowski rozstrzelany w więzieniu w Kielcach. Na tablicy widnieją nazwiska 10 mieszkańców wsi zamordowanych 13 września 1944 r. (byli to: Józef Sidel, Wojciech Sidel, Stanisław Sidel, Józef Szczerek, Stanisław Szczerek, Józef Czyż, Stefan Czyż, Jan Żak, Stanisław Grabowski) oraz 4 innych osób, które zginęły w czasie okupacji niemieckiej (byli to: Józef Surma, Antoni Kobic, Adam Sidel, Antoni Krauze).

Brynica

Krzyż żeliwny na kamienny o trójlistnych zakończeniach ramion na kamiennym postumencie (1863 r.).

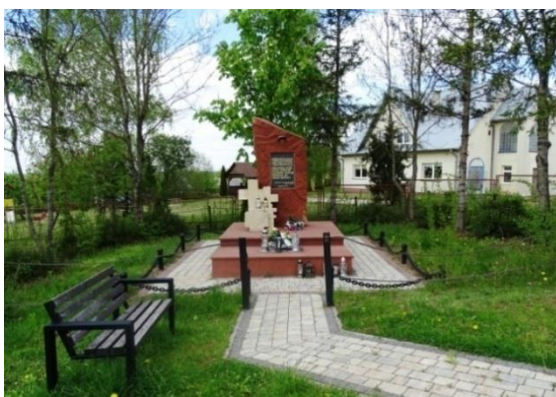
Wg lokalnych przekazów ów krzyż ma związek ze śmiercią powstańca, który po bitwie pod Małogoszczem, pomimo ran zdołał przybyć do Brynicy. Dogoniony przez Kozaków, został przez nich zasieczony szablami. Na jego mogile współtowarzysze postawili krzyż²⁵⁰.

Gałężice

Pomnik ku czci poległych w 1944 r.

Na tablicy widnieje napis:
„W HOŁDZIE POLEGŁYM WALCE
/ Z OKUPANTEM HITLEROWSKIM
/ KTÓRZY ZGINĘLI ZA OJCZYZNĘ
/ W DNIU 29 WRZEŚNIA 1944 R. /
PAWLUSIŃSKI STEFAN / LASOTA
STANISŁAW / SZCZEPANIK
STANISŁAW / PORZUCEK JAN /
ZNOJEK WINCENTY //

²⁵⁰ Brynica, w: <http://powstanie1863.zsi.kielce.pl> [podgląd na dzień 10.06.2023 r.].

SPOŁECZEŃSTWO GM.
PIEKOSZÓW / i KOŁO ZB o W i D /
WRZESIEŃ 1987 R.”.

29 września 1944 r. własowcy pod dowództwem oficerów niemieckich zamordowali 5 mężczyzn oraz spalili 44 budynki. Wśród zabitych był Stefan Pawlusiński przybyły do Gałęzic w latach 20. XX w. Założył we wsi szkołę, w której pracował jako nauczyciel. Podczas pacyfikacji wsi zginąć mieli również pozostali jej mieszkańcy. Zostali oni zapędzeni do jeden ze stodoł stojących pośrodku miejscowości, gdzie mieli zostać spaleni. W ostatniej chwili wyższy rangą niemiecki żołnierz odwołał rozkaz.

Gałęzice
Kamień upamiętniający
700-lecie wsi
(2006 r.)

Łosienek

Miejsce pochówku

powstańca styczniowego (1863 r.).

Na nagrobku znajduje się stalowa tabliczka z napisem: „TU SPOCZYWA / POWSTANIEC 1863 r. / OFICER / WOJSK / LANGIEWICZA / MIESZKANIEC WARSZAWY / WIECZNA CHWAŁA / BOHATEROM WALKI / O / WOLNOŚĆ I NIEPODLEGŁOŚĆ / OJCZYZNY / Łosienek 1991 r. / Fun Kom B.CH. St. Biernat i St. Siwek”.

Wg tradycji w grobie spoczywa nieznan z nazwiska oficer wojsk Mariana Langiewicza, ranny 24 lutego 1863 r. w bitwie pod Małogoszczem, który w tym miejscu zakończył życie²⁵¹.

Piekoszów

Zbiorowa mogiła żołnierzy WP poległych w 1939 r. na cmentarzu parafialnym.

Na tabliczce epitafijnej widnieje napis: „ŻOŁNIERZE / WOJSKA / POLSKIEGO / POLEGLI NA / POLU CHWAŁY / W 1939 ROKU / CZEŚĆ ICH PAMIĘCI”.

Piekoszów

Zbiorowa mogiła żołnierzy WP poległych w 1939 r. na cmentarzu parafialnym.

Na pomniki są umieszczone dwie tabliczki. Na jednej widnieje napis: „ŻOŁNIERZE / WOJSKA / POLSKIEGO / POLEGLI NA POLU CHWAŁY / W 1939 ROKU / CZEŚĆ ICH PAMIĘCI”, na drugiej: „CHWAŁA / POLEGLYM / ZA OJCZYZNĘ / 1939 r. / CIEKOT JÓZEF / CIEKOT MARIAN / FILIPCZYK STEFAN / KASPRZYCKI JAN”

²⁵¹ Łosienek, w: Tamże.

Piekoszów
Tablica w kościele parafialnym
ku czci poległym i zamordowanym
żołnierzom AK
podobowodu „Sokół”.

Piekoszów
Pomnik na placu Niepodległości
ku czci mieszkańców gminy
Piekoszów, którzy polegli w walce
o niepodległość
odslonięty w 2008 r.

W 2023 r.
na pomniku
została umieszczona
tablica upamiętniająca
otrzymanie praw miejskich
przez Piekoszów.

Piekoszów
plac Niepodległości
Dęby Pamięci posadzone
dla uhonorowania funkcjonariuszy
Policji Państwowej
zamordowanych przez NKWD
w Miednoje.
Upamiętniają:
Antoniego Bąka,
Henryka Wiśniewskiego,
Jana Koziola,
Tadeusza Rozpędka.

Piekoszów
Tablica poświęcona strukturom AK
na terenie gminy

Źródło: <https://mapapamieci.net/piekoszow>

Piekoszów
Tablica poświęcona
Józefowi Skłodowskiemu
– uczestnikowi powstania
listopadowego, nauczycielowi,
społecznikowi, wójtowi gminy
Piekoszów,
dziadkowi Marii Skłodowskiej-Curie

Źródło: <http://swietokrzyskiewloczegi.blogspot.com>

Piekoszów
Tablica na budynku ośrodka kultury,
odsłonięta w 2007 r.
Napis przypomina
o pierwotnej nazwie obiektu
– Domie Legionisty im. J.
Piłsudskiego,
zbudowanym w 1922 r.

Źródło: <https://www.piekoszow.pl>

Lata 70. XX w.,

Źródło: FB Gmina Piekoszów dawniej i dziś

Dawny „Dom Legionisty”, czerwiec 2023 r.

Rykoszyn
- teren Szkoły Podstawowej
im. Józefa Piłsudskiego

Pomnik patrona szkoły
uroczyście odsłonięty i poświęcony
22 października 2021 r.

Szczukowice
Metalowy krzyż na postumencie
upamiętniający
odzyskanie niepodległości przez Polskę
w 1918 r.

Na czołowej stronie postumentu
znajduje się
stalowa tabliczka z napisem:
„BOŻE BŁOGOSŁAW / OJCZYŹNIE
// W 60 ROCZNICĘ
ODZYSKANIA /
NIEPODLEGŁOŚCI WDZIĘCZNI
/ MIESZKAŃCY SZCZUKOWIC /
1978 r.”

Wesoła-Młynki
Pomnik Polaków rozstrzelanych przez
Niemców w 1943 r.

Rodzina Gorajów, będąca w posiadaniu
młyna w Młynkach, w czasie wojny
pomimo grożącego im niebezpieczeństwa
pomagała partyzantom przekazując im
żywność i udzielając schronienia. Na
posterunek żandarmerii niemieckiej
wpłynął na nich donos. Rodzinę próbował
ostrzec żandarm Austriak Karol Landl ps.

„Felek”, który współpracował z polskim podziemiem. Przekazał sołtysowi informację o grożącym Gorajom niebezpieczeństwie, która jednak nigdy do nich nie dotarła.

W nocy 21 czerwca 1943 r. żandarmi z Kielc i Łopuszna pod dowództwem znanego z okrucieństwa kapitana Gerulfa Mayera oraz Ottona Rohde otoczyli zabudowania młyna, a następnie rozpoczęli rewizję. Nieuwagę Niemców wykorzystał zięć Gorajów, Stanisław Kot, który rzucił się do ucieczki. Udało mu się brodząc po pas przebyć rzekę. Podczas ucieczki Niemcy strzelali do niego, zranili go w rękę. Pomimo rany Stanisław Kot dotarł do lasu, w którym się schronił. Pozostali członkowie rodziny Gorajów zostali wyprowadzeni na łąkę, nieopodal młyńskiego stawu i zamordowani. Życie stracili: Mateusz Goraj, Józefa Goraj, Jan Goraj, Antoni Goraj, Wacław Goraj Maria Goraj i Helena oraz nienarodzone dziecko Marianny Goraj. Sam młyn, zabudowania gospodarcze i dom Gorajów Niemcy oblali benzyną i podpalili.

Ruiny młyna rodziny Gorajów

Wierna Rzeka

Tablica przy wejściu do kościoła NSJ

Upamiętnia osoby zamordowane
przez Niemców
w czasie II wojny światowej:
rodzinę Gorajów i Kotów
oraz Romana Cichora.

Wierna Rzeka
Tablica przy wejściu do kościoła NSJ
pamięci Powstańców Styczniowych

Wierna Rzeka
Plac przykościelny
Kamień ufundowany
w 100-lecie
odzyskania niepodległości przez
Polskę
przez ludowców powiatu kieleckiego.

Wierna Rzeka jest miejscem obchodów Święta Czynu Chłopskiego – ogólnopolskiego święta ludowców obchodzonego z długimi przerwami od 1936 r. na pamiątkę udziału Wincentego Witosa i polskich chłopów w zwycięskiej Bitwie Warszawskiej.

Zajączków
Kamień upamiętniający 700-lecie wsi
(2006 r.)

Warto wspomnieć, że na terenie gminy Piekoszów jest wyznaczony „Szlak miejscami pamięci gminy Piekoszów”. Stanowi on jeden z elementów dwuletniego projektu „Zapisane w pamięci”, który miał na celu: zwiększenie zaangażowania młodych osób w dbanie o lokalne dziedzictwo historyczne, podniesienie poziomu wiedzy na temat wydarzeń z przeszłości mających miejsce na terenie gminy Piekoszów i rozbudzenie wśród nich zainteresowania lokalną historią.

11. Symbolika gminy Piekoszów

Do symboli (atrybutów) gminy Piekoszów należą: herb i flaga²⁵² oraz sztandar Gminy Piekoszów.

Herb i flaga Gminy Piekoszów zostały ustanowione Uchwałą Nr VIII/48/2000 Rady

²⁵² Uchwała Nr XVIII/141/2019 Rady Gminy Piekoszów z dnia 20 grudnia 2019 r. w sprawie uchwalenia Statutu Gminy Piekoszów (Dz. U. Woj. Świętokrzyskiego 2020, poz. 297).

Gminy w Piekoszowie z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie ustanowienia herbu Gminy Piekoszów²⁵³, zaś sztandar – Uchwałą Nr XXXVI/359/2005 Rady Gminy Piekoszów z dnia 28 grudnia 2005 r. w sprawie ustanowienia sztandaru Gminy Piekoszów²⁵⁴.

Zgodnie z Uchwałą Nr LIII/482/2023 Rady Miejskiej w Piekoszowie z dnia 23 stycznia 2023 r. w sprawie dalszego używania herbu i flagi oraz sztandaru Gminy Piekoszów, do czasu ustanowienia herbu i flagi oraz sztandaru Miasta i Gminy Piekoszów używane będą herb, flaga i sztandar Gminy Piekoszów²⁵⁵.

Godło herbu przedstawia tarczę renesansową od podstawy zaokrągloną podzieloną na cztery pola. W lewym górnym polu na białym tle widnieje wizerunek Matki Bożej Miłosierdzia w szacie czerwono-niebieskiej z dzieciątkiem Jezus w prawej ręce. Obie postacie mają złote korony na głowie. W prawym górnym polu na czerwonym tle herb Odrowążów, w lewym dolnym polu na czerwonym tle herb Tarłów, w prawym dolnym polu na niebieskim tle herb powiatu kieleckiego²⁵⁶.

Flaga ma kształt prostokąta o stosunku boków 5:7 o trzech kolorach od góry biała – czerwona – błękitna. W górnej białej części pośrodku znajduje się odwzorowany herb Gminy Piekoszów²⁵⁷.

Herb i flaga mogą być używane i rozpowszechniane zgodnie z ich rysunkami graficzno-kolorystycznymi oraz zasadami określonymi w uchwale Nr VIII/48/2000 Rady Gminy w Piekoszowie z dnia 22 grudnia 2000 r. Sztandar jest używany przez Radę Miejską w Piekoszowie zgodnie z zasadami określonymi w uchwale Nr XXXVI/359/2005 Rady Gminy Piekoszów z dnia 28 grudnia 2005 r.

12. Instytucje kultury

Biblioteka Centrum Kultury w Piekoszowie

Wiodącą instytucją kultury w gminie Piekoszów jest Biblioteka Centrum Kultury w Piekoszowie posiadająca osobowość prawną. Powstała ona z połączenia Gminnej Biblioteki Publicznej w Piekoszowie oraz Gminnego Ośrodka Kultury w Piekoszowie na mocy Uchwały Nr LVII/384/2014 Rady Gminy Piekoszów z dnia 21 marca 2014 r.²⁵⁸; w tej formie funkcjonuje od 1 kwietnia 2014 r.

W skład Biblioteki Centrum Kultury w Piekoszowie wchodzi: Biblioteka Główna w Piekoszowie oraz filie biblioteczne w Rykoszynie, Zajączkowie i Brynicy, a także Centrum Kultury w Piekoszowie wraz ze świetlicami w Szczukowicach, Wincentowie i Gałęzicach. Instytucja ta realizuje liczne projekty kulturalne i edukacyjne, propaguje czytelnictwo, promuje kulturę lokalną i regionalną, dokształca w zakresie świadomości kulturalnej. Organizuje imprezy plenerowe, zawody sportowe, konkursy literackie, czytelnicze, muzyczne i plastyczne, a także projekcje filmów, spektakle teatralne, koncerty, spotkania autorskie. Prowadzi warsztaty tematyczne. Jest organizatorem zajęć muzycznych, tanecznych, wokalnych, artystycznych (m.in. zajęć kreatywnych dla najmłodszych w ramach klubów „Chochlik” i „Chochliczek”, warsztatów ceramicznych), ruchowych (aerobik, joga). Placówka

---

²⁵³ Uchwała Nr VIII/48/2000 Rady Gminy w Piekoszowie z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie ustanowienia herbu Gminy Piekoszów.

²⁵⁴ Uchwała Nr XXXVI/359/2005 Rady Gminy Piekoszów z dnia 28 grudnia 2005 r. w sprawie ustanowienia sztandaru Gminy Piekoszów.

²⁵⁵ Uchwała Nr LIII/482/2023 Rady Miejskiej w Piekoszowie z dnia 23 stycznia 2023 r. w sprawie dalszego używania herbu i flagi oraz sztandaru Gminy Piekoszów (Dz. U. Woj. Świętokrzyskiego 2023, poz. 809).

²⁵⁶ Załącznik Nr 2 do Statutu Gminy Piekoszów uchwalonego Uchwałą Nr XVIII/141//2019 Rady Gminy Piekoszów z dnia 20 grudnia 2019 r.

²⁵⁷ Tamże.

²⁵⁸ Uchwała Nr LVII/384/2014 Rady Gminy Piekoszów z dnia 21 marca 2014 r. w sprawie połączenia samorządowych instytucji kultury: Gminnej Biblioteki Publicznej w Piekoszowie i Gminnego Ośrodka Kultury w Piekoszowie.

proceedzi także działalność wydawniczą. Pełni rolę punktu informacji turystycznej, służąc pomocą i radą osobom odwiedzającym gminę w celach turystycznych i wypoczynkowych.

Biblioteka Centrum Kultury w Piekoszowie realizuje rozliczne działania, które wpisane są w kalendarz wydarzeń gminy. Są to przede wszystkim uroczyste obchody świąt państwowych, czerwcowo-kilkudniowa impreza MegaMoc Piekoszowa oraz sierpniowe dożynki gminne.

13. Placówki oświatowe – publiczne

Bardzo ważnymi ośrodkami kultury pielęgnującymi dziedzictwo kulturowe są placówki oświatowe i opiekuńczo-wychowawcze. Ich rola jest nie do przecenienia zwłaszcza w środowiskach wiejskich.

Fragment zabudowań szkoły w Rykoszynie z pomnikiem patrona – marszałka J. Piłsudskiego

Na terenie gminy działa osiem placówek oświatowych – publicznych, dla których organem prowadzącym jest Gmina Piekoszów. Są to:

- 1) Zespół Placówek Oświatowych w Piekoszowie, w którego skład wchodzi: Szkoła Podstawowa im. Jana Kochanowskiego oraz Przedszkole w Piekoszowie,
- 2) Zespół Placówek Oświatowych w Jaworzni, w którego skład wchodzi: Szkoła Podstawowa im. Jana Pawła II oraz Przedszkole w Jaworzni,
- 3) Zespół Oświatowych Placówek Integracyjnych w Micigoździe, w którego skład wchodzi: Szkoła Podstawowa z Oddziałami Integracyjnymi im. 100-lecia Odzyskania Niepodległości przez Polskę w Micigoździe oraz Przedszkole Integracyjne w Micigoździe,
- 4) Szkoła Podstawowa im. Bohaterów Powstania Styczniowego w Zajączkowie,
- 5) Szkoła Podstawowa im. Stefana Żeromskiego w Brynicy,
- 6) Szkoła Podstawowa im. Henryka Sienkiewicza w Łosieniu,
- 7) Szkoła Podstawowa im. Józefa Piłsudskiego w Rykoszynie,
- 8) Szkoła Podstawowa im. Adama Mickiewicza w Szczukowskich Górkach.

Wszystkie szkoły w gminie Piekoszów mają swoich patronów, z którymi w konkretny sposób utożsamiają się, czują związek z przesłaniem jakie się z nimi wiążą. W większości

przypadków patronami piekoszowskich szkół są osoby zasłużone dla kraju, będące wzorem i autorytetem dla lokalnej społeczności. Wśród nich są osoby świeckie i duchowna. W przypadku szkoły w Zajączkowie mamy patrona zbiorowego – Bohaterów Powstania Styczniowego. Za nimi kryją się zarówno konkretne osoby znane z imienia i nazwiska, jak i osoby bezimienne, które łączy fakt udziału w walce o wolność i niepodległość podczas powstania styczniowego. Z kolei szkole w Micigoździe patronuje wydarzenie historyczne, rocznicowe – 100-lecie Odzyskania Niepodległości przez Polskę.

Dzięki patronom szkoły uzyskały swoistą indywidualność i tożsamość oraz oparcie działań wychowawczych na wartościach potwierdzonych życiem i działalnością patronów – w przypadku osób czy na wadze i znaczeniu wydarzeń historycznych budujących tożsamość narodową, tak jak to jest w przypadku patrona szkoły w Micigoździe.

Uczniowie znają biografię patronów, przygotowują apele na ich temat, widzą ich wizerunki na sztandarach, obrazach, logo swoich placówek itd. W przypadku szkoły w Micigoździe troszczą się o pamięć dla historycznego wydarzenia, jakim było 100-lecie odzyskania niepodległości. Te działania oddziałują nie tylko na uczniów, ale także na nauczycieli, pracowników niepedagogicznych, rodziców i środowisko lokalne.

Piekoszowskie szkoły posiadają również sztandary, które są niezwykle ważnym elementem tożsamości całej społeczności szkolnej. Ich fundacje miały związek z obchodami 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości. Podczas uroczystości nadawania szkołom sztandarów często padały słowa ks. kardynała Stefana Wyszyńskiego: „Sztandar to symbol świętości. Jego miejsce tkwi gdzieś między hymnem a przysięgą wojskową”.

14. Zespoły ludowe

Zespoły ludowe działające na terenie gminy Piekoszów kultywują i promują polski folklor, przede wszystkim ludowe tradycje regionu świętokrzyskiego. Należą do nich zespoły regionalne, śpiewacze, kapele oraz zespoły pieśni i tańca. W swym repertuarze mają pieśni ludowe, piosenki frywolne, scenki kabaretowe, kolędy i pastoralki, a także inscenizacje obchodów kolędniczych i zapustnych oraz widowiska obrzędowe. Scenariusze widowisk oparte są na autentycznych zwyczajach i obyczajach wsi świętokrzyskiej. Swoją dorobek artystyczny zespoły te prezentują na imprezach lokalnych, powiatowych, wojewódzkich. Uatrakcyjniamy gminne uroczystości, takie jak dożynki, święta państwowe i kościelne. Biorą udział w konkursach i przeglądach zespołów ludowych.

Na terenie gminy Piekoszów działają:

- Zespół Śpiewaczy oraz Kapela Ludowa z Rykoszyna (zał. w 2010 r.),
- Zespół Pieśni i Tańca „Wierna Rzeka” (zał. w 2005 r.),
- Zespół Ludowy „Piekoszowianie” (zał. 2004 r.),
- Zespół Pieśni i Tańca „Wincentowianie” (zał. w 2007 r.).

15. Sektor NGO

Koła gospodyń wiejskich (KGW)

W gminie Piekoszów prężnie działają koła gospodyń wiejskich. Niegdyś niosły pomoc kobietom wiejskim i ich rodzinom, przede wszystkim w zakresie prowadzenia gospodarstw wiejskich. Dziś głównie podtrzymują i kultywują tradycje i zwyczaje lokalne, regionalne i polskie.

Na terenie gminy Piekoszów funkcjonują:

- 1) KGW w Rykoszynie,
- 2) KGW w Micigoździe,
- 3) KGW „Aktywna Brynica”,

- 4) KGW „Piekoszowianie”,
- 5) KGW Kreatywne Kobiетки w Szczukowicach.

Ochotnicze straże pożarne (OSP)

Głównym zadaniem jednostek OSP jest walka z pożarami, klęskami żywiołowymi i innymi zagrożeniami. Poza swą najważniejszą misją strażacy zrzeszeni w OSP prowadzą także działalność kulturalną w lokalnym środowisku mającą na celu m.in. podtrzymywanie lokalnych tradycji i zwyczajów, same zaś remizy strażackie stanowią lokalne centra kultury.

Na terenie gminy Piekoszków działają OSP: w Piekoszowie, Rykoszynie, Brynicy, Szczukowicach i Zajączkowie. Istnieje także OSP Łosienek, ale aktualnie jest nieaktywna. Dwie jednostki: OSP Piekoszków i OSP Rykoszyn należą do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego.

Remiza strażacka w Piekoszowie

Remiza strażacka w Rykoszynie

Stowarzyszenia i fundacje

Na terenie gminy Piekoszów sektor NGO jest reprezentowany przez stowarzyszenia rejestrowe i nierejestrowe oraz fundacje. Większość z nich w swych celach statutowym ma działania związane z dziedzictwem kulturowym. Swoją siedzibę mają tu:

- Stowarzyszenie Agroturystyczne „Wiarna Rzeka” w Piekoszowie.

Organizacja za cel stawia sobie przede wszystkim wspieranie idei turystyki wiejskiej w regionie, promocję i wspieranie wszechstronnego rozwoju społeczno-gospodarczego, a w szczególności bazy wypoczynkowo-turystycznej regionu, propagowanie i pomoc w finansowaniu działalności agroturystycznej na terenie działania stowarzyszenia, organizowanie turystyki wiejskiej oraz zapewnienie i rozwój właściwych form i warunków wypoczynku, pozyskiwanie środków unijnych na rozwój małej infrastruktury turystycznej i agroturystycznej.

Poza zaangażowaniem w rozwój i promocję agroturystyki i turystyki na terenie gminy i w regionie, stowarzyszenie podejmuje wiele działań kulturalnych mających na celu umacnianie tożsamości regionalnej i kulturowej regionu, kultywowanie i popularyzację tradycji muzyki, tańców i obrzędów ludowych, jak również liczne akcje na rzecz ochrony i promocji naturalnych walorów przyrodniczo-krajobrazowych i turystycznych regionu. Współorganizuje zajęcia edukacyjno-rekreacyjne dla dzieci i młodzieży, warsztaty plastyczne, muzyczne, zajęcia komputerowe, turnieje sportowe, rajdy i inne imprezy turystyczne, plenery artystyczne itp.

- Stowarzyszenie Pro Civitas w Piekoszowie

Jego celem statutowym jest tworzenie świadomości lokalnej wśród mieszkańców, zwiększenie integralności lokalnej wspólnoty, podejmowanie działań na rzecz budowania i upowszechniania idei społeczeństwa obywatelskiego, a przez to doprowadzenie do wzrostu zaangażowania ludzi w życie społeczne, które przełoży się na większą ilość wydarzeń kulturalnych, edukacyjnych i społecznych, na poprawę jakości życia.

- Stowarzyszenie Mieszkańców Gminy Piekoszów w Piekoszowie

Celem Stowarzyszenia jest powstanie silnej, zintegrowanej społeczności lokalnej, która umiałaby samodzielnie rozwiązywać problemy i zaspakajać potrzeby mieszkańców.

- Stowarzyszenia na Rzecz Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawnej „Razem” w Piekoszowie

Głównym jego celem jest podejmowanie działań na rzecz tworzenia jak najkorzystniejszych warunków do pełnego rozwoju osobowego i fizycznego ludzi niepełnosprawnych umysłowo i ruchowo oraz ich aktywnego i godnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym w sferze zadań publicznych.

- Fundacja na rzecz promocji zdrowia „PLUS” – oddział w Piekoszowie

Swoje cele statutowe realizuje organizując szereg warsztatów, szkoleń, zajęć sportowych, seminariów, wykładów, konferencji i różnego rodzaju terapii. Tworzy i realizuje programy profilaktyczne, projekty pomocowe dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Organizuje różne formy wypoczynku dla dzieci i młodzieży, imprezy kulturalne, zawody sportowe i rekreacyjne, funduje stypendia.

- Orkiestra Dęta w Piekoszowie

Do podstawowych zadań stowarzyszenia należy: zaspokajanie potrzeb i aspiracji muzycznych społeczeństwa oraz umożliwienie aktywnego uczestnictwa w życiu kulturalnym, kształtowanie i rozwijanie potrzeb muzycznych, prezentacja, kultywowanie oraz upowszechnianie regionalnego, narodowego i światowego dorobku muzycznego, edukacja muzyczna i wychowanie dzieci i młodzieży jako przyszłych odbiorców i współtwórców kultury narodowej, tworzenie warunków sprzyjających rozwojowi talentów i twórczości muzycznej, organizowanie różnorodnych form prezentacji muzycznej: koncertów, spektakli muzycznych, audycji i festiwali muzycznych, organizowanie koncertów, organizowanie szkoleń z zakresu

nauki gry na instrumentach dla dzieci i młodzieży, współpraca z instytucjami kultury, samorządami i jednostkami oświaty.

- Stowarzyszenie Przyjaciół Przedszkola i Szkoły w Łosieniu

Za cel stawia sobie wspieranie wszechstronnego i zrównoważonego rozwoju społecznego Łosienia i okolic oraz wspieranie demokracji i budowanie społeczeństwa obywatelskiego w środowisku lokalnym.

- Stowarzyszenie „Uleńka” w Micigóźnie

Za cel stawia sobie przede wszystkim działanie na rzecz rozwoju gminy Piekoszów oraz regionu świętokrzyskiego jako znaczącego ośrodka gospodarczego, kulturalnego i społecznego, aktywizację środowisk osób niepełnosprawnych w zakresie uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym, przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, patologiom społecznym oraz dyskryminacji na tle płci, koloru skóry, przekonań lub wyznawanej religii, działanie na rzecz ogólnego rozwoju kulturalno-oświatowego oraz gospodarczego w oparciu o polską tradycję i wartości, urzeczywistnianie działań mających na celu budowę i upowszechnianie idei społeczeństwa obywatelskiego w ramach demokratycznego państwa prawnego, działanie na rzecz rozwoju miejscowości Micigózd, promocja tradycji i kultury jej mieszkańców, szerzenie polskich tradycji w lokalnej społeczności, propagowanie i pielęgnacja tradycji regionalnych.

- Stowarzyszenie „Wincentowianie”

Jego celem jest rozwój i popularyzacja muzyki inspirowanej folklorem oraz kultury ludowej, dokumentacja działań ruchu folklorystycznego w celu zachowania muzyki ludowej dla młodszych pokoleń, integracja środowiska związanego z polską sceną muzyki tradycyjnej i ludowej, upowszechnianie dorobku twórców muzyki ludowej, popularyzacja regionalnego folkloru, archiwizacja dorobku twórców ludowych.

„Wincentowianie”; źródło: <https://www.facebook.com/wincentowianie.wincentowianie>

- Stowarzyszenie „Piekoszowianie”

Wśród jego celów statutowych są działania na rzecz rozwoju i popularyzacji muzyki inspirowanej folklorem oraz kultury ludowej, zachowanie muzyki ludowej dla młodszych pokoleń, integracja środowiska związanego z polską sceną muzyki tradycyjnej i ludowej,

upowszechnianie dorobku twórców muzyki ludowej, popularyzacja regionalnego folkloru, archiwizacja dorobku twórców ludowych.

„Piekoszowianie”; źródło: FB Zespół Ludowy Piekoszowianie

- Stowarzyszenie na rzecz rozwoju gminy Piekoszów „Natura” w Piekoszowie

Za cel stawia sobie: wspieranie demokracji i budowanie społeczeństwa obywatelskiego w środowisku lokalnym, działanie na rzecz ekologii i wzbogacania środowiska naturalnego, promocję inicjatyw związanych z ochroną środowiska, prowadzenie działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, w zakresie praw obywateli, a także wspierających rozwój demokracji oraz wspólnot i społeczności lokalnej, udzielanie pomocy dzieciom i młodzieży wywodzącej się z rodzin biednych, upowszechnianie i ochrona praw oraz interesów społeczności lokalnej, wspieranie rozwoju sportu i turystyki wśród młodzieży.

Na terenie gminy Piekoszów licznie są reprezentowane stowarzyszenia wspierające i upowszechniające kulturę fizyczną i sport. Wśród nich są:

- UKS Grom Zajączków,
- Uczniowski Klub Sportowy „Sokół” – Nordkalk Górnik Rykoszyn,
- Klub Sportowy Feniks Jaworznia,
- UKS Jawór Jaworznia,
- UKS Orliki Jaworznia,
- Gminny Ludowy Klub Sportowy Astra w Piekoszowie,
- Świętokrzyski Klub Karate Kyokushin Piekoszów,
- Parafialny Klub Sportowy „Victoria” w Szczukowskich Górkach,
- Uczniowski Ludowy Klub Sportowy „Orzeł” w Brynicy.

16. Kościoły i parafie rzymskokatolickie

W polskiej historii Kościół rzymskokatolicki zawsze pełnił niezwykle istotną rolę. Poza swoją zasadniczą misją, którą jest głoszenie słowa Bożego, prowadzenie człowieka

ku zbawieniu, dawanie świadectwa tego, co dobre i złe, wartościowe i bezwartościowe, przez wieki prowadził nas w świat wysokiej kultury i nauki, był miejscem manifestacji uczuć patriotycznych, pomagał przetrwać czas zaborów, okupacji niemieckiej i komunistycznych opresji. Do dnia dzisiejszego żadna ważna uroczystość patriotyczna czy też związana z pielęgnowaniem dziedzictwa kulturowego nie może obejść się bez mszy świętej.

Na terenie gminy Piekoszów znajdują się:

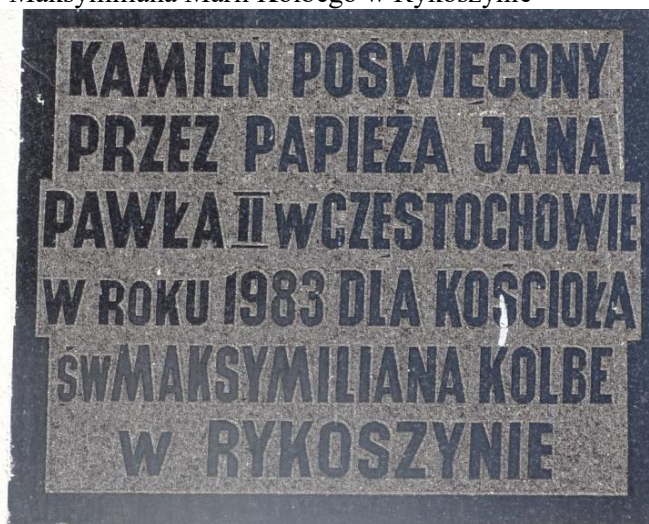
- 1) kościół parafialny pw. św. Narodzenia NMP w Piekoszowie,
- 2) kościół parafialny pw. św. Marty w Jaworzni,
- 3) kościół parafialny pw. Macierzyństwa NMP w Łosieniu,
- 4) kościół parafialny pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego w Rykoszynie,
- 5) kościół parafialny pw. św. Siostry Faustyny Kowalskiej w Szczukowicach,
- 6) kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Wiernej Rzece.

Kościół parafialny pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego w Rykoszynie

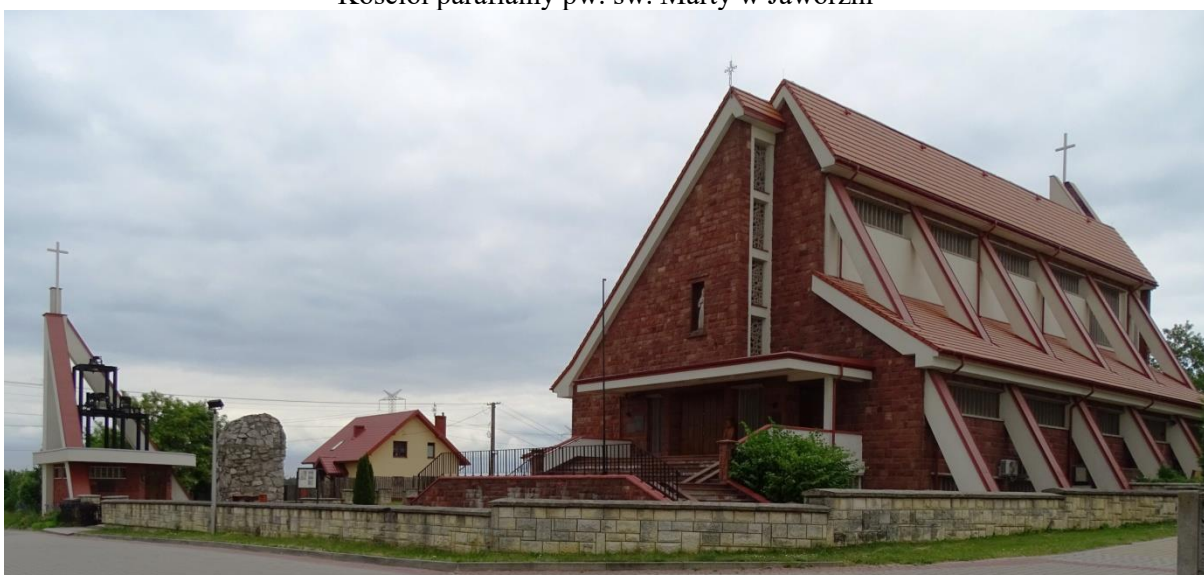
Figura MB Niepokalanej w Rykoszynie

Tablica przy wejściu do kościoła w Rykoszynie

Kościół parafialny pw. św. Marty w Jaworzni

Kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Wiernej Rzece

Dzwonnica w Wiernej Rzece

Grota MB Niepokalanej w Wiernej Rzece

Pomnik „Święta Czynu Chłopskiego” w Wiernej Rzece
ufundowany przez ludowców powiatu kieleckiego
z okazji 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości

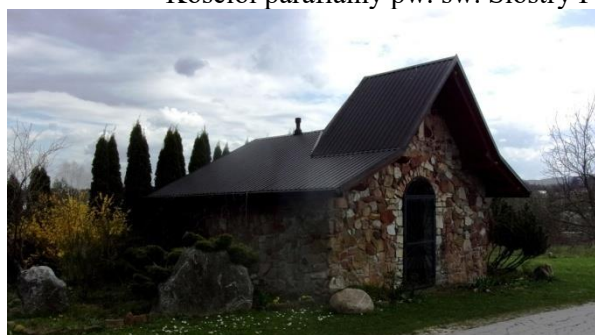

Wnętrze kościoła w Wiernej Rzece

Kościół parafialny pw. św. Siostry Faustyny Kowalskiej w Szczukowicach

Kaplica przedpogrzebowa

Ołtarz polowy

Krzyż misyjny z tabliczkami przypominającymi o misjach św.
przeprowadzonych 16-23 czerwca 2002 r. przez ks. dra Andrzeja Kaszyckiego
oraz misjach św. prowadzonych przez ojca Antoniego Paździorkę
od 26 sierpnia do 1 września 2007 r.

Rzeźba Jezusa Miłosiernego

Kościół parafialny pw. Macierzyństwa NMP w Łosieniu

Dzwonnica w Łosieniu

Wnętrze kościoła w Łosieniu

17. Szlaki turystyczne

Szlaki turystyczne to trasy oznaczone specjalnymi symbolami wyznaczające ich przebieg i ułatwiające poruszanie się w terenie. Pomagają i ułatwiają turystom w dotarciu do ciekawych miejsc, atrakcyjnych pod względem krajoznawczym.

Przez teren gminy Piekoszów przechodzą szlaki:

- szlak pieszy koloru żółtego im. Juliusza Brauna na trasie Wierna Rzeka – Chęciny – dł. 20 km (Stacja PKP „Wierna Rzeka” – Ruda Zajązkowska – Zajązków – Góra Miedzianka – Miedzianka – Grząby Bolmińskie – Jedlnica – Grzywy Korzeckowskie – Korzecko – Góra Zamkowa – Chęciny);

- szlak pieszy koloru czarnego Piekoszów – Pasma Zgórskie (Piekoszów – Łaziska – G. Ciastowa – G. Plebańska – G. Skwarnia – Jaworznia);

- szlak rowerowo-pieszy „Wierna Rzeka – szlak przyjazny dla przedszkolaka”, koloru czerwonego oznaczony jako szlak rowerowy, o dł. 4,3 km, w postaci pętli na trasie: Wierna Rzeka (plac zabaw) – Młynki (ruiny starego młyna) – Wesola; został utworzony w ramach projektu „Widzimy, słyszymy, czujemy – wszystkimi zmysłami region odkrywamy”;

- szlak rowerowy koloru czerwonego Kielce – Podzamcze Piekoszowskie – dł. 21,5 km (Kielce Karczówka – Jankowa Góra – Szczukowice – Jaworznia – Rezerwat „Chelosiowa Jama” – Rezerwat „Moczydło” – Łaziska – Piekoszów – Podzamcze), stopień trudności: trasa średnio trudno²⁵⁹;

²⁵⁹ R. Garus, A. Pabis, BIKE-owe Świętokrzyskie. Trasy rowerowe po regionie, Kraków 2007, s. 9, 68.

- szlak rowerowy koloru niebieskiego „Nad Wierną Rzeką” – wokół Piekoszowa – dł. 40 km (Piekoszów – Łaziska – Zawada – Gałęzice – Góra Miedzianka – Miedzianka – Zajączków – Wesola – Młynki – Ruda Zajączkowska – stacja kolejowa Wierna Rzeką – Lasek – Jeżynów – Łosienek – Łubno – Micigózd – Podzamcze – Piekoszów), stopień trudności: trasa łatwa²⁶⁰;

- szlak rowerowy koloru czarnego pn. „Szlak Architektury Obronnej” – przechodzi przez Podzamcze Piekoszowskie²⁶¹;

- szlak Green Velo – pętla chęcińsko-piekoszowska – koloru czerwonego, dł. 57 km (Szcukowice – Jaworznia – Szewce – Czerwona Góra – Zelejowa – Chęciny Rynek – Podzamcze – Mosty – Bolmin – Milechowy – Zajączków – Miedzianka – Bławatków – Gałęzice – Zawada – Łaziska – Piekoszów – Podzamcze Piekoszowskie – Szcukowice);

- Świętokrzyski Szlak Przygody – Kraina Talentów.

18. Ścieżki dydaktyczne

Oprócz szlaków turystycznych przez teren gminy Piekoszów przechodzi:

- ścieżka dydaktyczna geologiczna, o dł. 59 km (Góra Karczówka – Góra Brusznia – Białogon – Jaworznia – Szewce – Jaskinia „Raj” – Zygmuntówka – Góra Zelejowa – Jaskinia Piekło – Góra Żakowa – Gałęzice – Góra Miedzianka – Rezerwat Miechowy – Góra Czubatka – Bolmin – Góra Rzepka – Góra Zamkowa – Chęciny)

Jakub Juszyński w ramach pracy magisterskiej opracował ścieżkę geologiczno-przyrodniczą po terenie rezerwatu „Chelosiowa Jama”, złożoną z 7 stanowisk:

- stanowisko I – widok ogólny – wychodnia zlepieńców,
  - stanowisko II – widok na północną i wschodnią ścianę kamieniołomu,
  - stanowisko III – żyła kalcytu,
  - stanowisko IV – system jaskiniowy,
  - stanowisko V – gładzowisko, kruszce i wietrzenie,
  - stanowisko VI – upad warstw,
  - stanowisko VII – roślinność chroniona,
- Ścieżka czeka na realizację²⁶².

19. Baza noclegowa

Gmina Piekoszów ma szereg warunków do rozwoju turystyki i agroturystyki. Niewątpliwie czynnikiem, który sprzyja rozwojowi tych branż jest baza noclegowa (hotele, pensjonaty, pokoje do wynajęcia, agroturystyki itp.). Na terenie gminy miejsca noclegowe oferują:

Gospodarstwo „Wielka Woda” – Jerzy Wawrzeńczyk – Jeżynów 8

Gospodarstwo „Borki” – Barbara Świeboda – Gałęzice 54

Gospodarstwo agroturystyczne – Lidia Szymkiewicz – Lasek 10

Gospodarstwo agroturystyczne – Teodora Krążek – Lasek 7

Agroturystyka – Jan i Teresa Kozieł – Łosień 39

Gospodarstwo – Agata i Krzysztof Gierasimowicz – Lasek 8

---

²⁶⁰ Tamże, s. 17.

²⁶¹ <https://www.dladziedzictwa.org/2014/09/13/szlak-architektury-obronnej-w-województwie-swietokrzyskim> [podgląd na dzień: 1.06.2023 r.].

²⁶² <https://tymrazem.pl/rezerwat-chelosiowa-jama-stara-kopalnia-olowiana-trumna-i-tajemnicza-jaskinia/> [podgląd na dzień: 1.06.2023 r.].

Gospodarstwo – Krystyna i Jacek Świercz – Bławatków, ul. Słoneczna 7
Gospodarstwo – Stanisław Śmiech – Piekoszów, ul. Kolejowa 59
Agroturystyka „Za Górą” – Zagórze 49 a
Agroturystyka „Małgosia” – Wincentów 38

Baza noclegowa nie jest zadawalająca, ale może ją uzupełniać rozbudowana baza hotelowa w pobliskim mieście powiatowym.

20. Produkty turystyczne

Geopark Świętokrzyski – produkt turystyczny powstał w efekcie partnerstwa lokalnego pięciu gmin, a także współpracy z instytucjami naukowymi, organizacjami pozarządowymi i biznesem. W 2017 r. miasto Kielce wraz z gminami: Chęciny, Morawica, Nowiny i **Piekoszów** zawiązało stowarzyszenie. Na tych terenach jest łącznie ponad 200 stanowisk geologicznych, miejsc i obiektów służących popularyzacji geologii, a także związanych z przyrodą ożywioną i dziedzictwem kulturowym.

21. Produkty tradycyjne – laureaci konkursów wojewódzkich Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów

- **chleb piekoszowski** – pszenno-żytni na zakwasie wypiekany w piekarni Tomasza Majki w Piekoszowie.

5.2.3. ZABYTKI NIERUCHOME

Zabytek nieruchomy – zgodnie z definicją zawartą w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – to nieruchomość, jej części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną i naukową (art. 3 pkt. 1 i 2).

Do zabytków nieruchomych – zgodnie z art. 6, ust. 1, pkt. 1 ww. Ustawy należą:

- a) krajobrazy kulturowe,
- b) układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowli,
- c) dzieła architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe,
- f) cmentarze,
- g) parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni,
- h) miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- i) otoczenie zabytku wpisanego do rejestru zabytków.

Na terenie gminy Piekoszów wśród zabytków nieruchomych są: obiekty architektury i budownictwa, otoczenie zabytku wpisanego do rejestru zabytków, cmentarze, miejsca (obiekty) upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości, obiekty związane z działalnością przemysłową. Niewątpliwie do najcenniejszych należą: kościół parafialny pw. Narodzenia NMP w Piekoszowie oraz ruina pałacu Tarłów w Podzamczu. Oba zabytki uzupełniają i dopełniają inne obiekty zabytkowe: ruinę pałacu Tarłów – jej otoczenie, kościół – budynek plebanii i cmentarz kościelny o średniowiecznej proveniencji otoczony dużo późniejszym, bo XX-wiecznym ogrodzeniem ze schodami.

Znaczną grupę zabytków stanowią Miejsca pamięci narodowej. Szczególne znaczenie wśród nich mają obiekty związane z walką narodowowyzwoleńczą w czasach zaborów, a także z historią II wojny światowej. W GEZ figurują dwa pomniki mające związek z powstaniem styczniowym. Są to:

- pomnik – miejsce pochówku powstańca 1863 r. – nieznanego z imienia i nazwiska oficera z oddziału Mariana Langiewicza, mieszkańca Warszawy; znajduje się on na terenie sołectwa Łosienek, tuż przy drodze Bławatków – Łosienek, na niewielkiej skarpie, na skraju lasu;
- krzyż kamienny na kamiennym postumencie w Brynicy z II poł. XIX w., wg tradycji stojący w miejscu tragicznej śmierci powstańca styczniowego, uczestnika bitwy pod Małogoszczem.

Pięć miejsc pamięci narodowej, widniejących w GEZ, związanych jest z okresem II wojny światowej. Na cmentarzu parafialnym w Piekoszowie znajdują się dwie zbiorowe mogiły żołnierzy WP poległych w wojnie obronnej w 1939 r. W Brynicy stoi pomnik upamiętniający mieszkańców wsi zamordowanych przez Niemców podczas okupacji. Wyrte są na nim nazwiska 10 mężczyzn zastrzelonych 13 września 1944 r. oraz nazwiska 4 mieszkańców wsi, którzy zginęli z rąk okupanta na polach Brynicy. W Gałęzicach stoi pomnik ku czci ofiar pacyfikacji z 29 września 1944 r. W Młynkach na terenie sołectwa Wesoła jest pomnik przypominający miejsce egzekucji członków rodziny Gorajów rozstrzelanych 21 czerwca 1943 r.

Osobną kategorią Miejsc pamięci narodowej na terenie gminy są kamienie upamiętniające wielowiekową historię poszczególnych ośrodków osadniczych. Znajdują się one we wsiach Gałęzice oraz Zajączków i upamiętniają 700-lecie tych wsi – w przeszłości wsi królewskich.

Znamienną rzeczą jest, że na terenie gminy bogatej w tradycje przemysłowe związane głównie z górnictwem i kamieniarstwem, mało jest zidentyfikowanych zabytków przemysłowych. Wśród obiektów zabytkowych figurujących w GEZ znajdują się tylko dwa związane w działalnością gospodarczą, w dodatku sektora spożywczego, a mianowicie młyny wodne w Łosieniu i Wesołej-Młynkach. W tym miejscu warto nadmienić, że młyn w Młynkach, który znajduje się w stanie ruiny należał do rodziny Gorajów, straconej przez Niemców w 1943 r. Omawiając jego historię nie sposób, nie wspomnieć, że to w nim rodzina Gorajów prowadziła działalność konspiracyjną, to w nim zaczął się jej dramat, w końcu obiekt ten spłonął podpalony przez Niemców zaraz po dokonanej egzekucji.

Dla mieszkańców gminy olbrzymią wartością, nie tylko historyczną, artystyczną czy naukową, ale także emocjonalną, związaną z kultem religijnym i obrzędkiem pogrzebowym, mają cmentarze parafialne w Piekoszowie, Łosieniu i Wesołej, będące miejscami spoczynku kilku pokoleń mieszkańców tych stron.

5.2.4. ZABYTKI RUCHOME

Zabytek ruchomy – to zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – „rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art. 6 ust. 1, pkt 2 ww. ustawy mówi, że ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Do rejestru zabytków ruchomych wpisywane są także nie wymienione w ustawie obiekty, których „ruchomość” jest problematyczna. Są to mające wartość artystyczną detale architektoniczne czy dekoracje architektoniczne (polichromie, sztukaterie), stałe połączone z podłożem elementy wyposażenia wnętrza (różnego rodzaju struktury ołtarzowe, epitafia, kominki, piece) oraz elementy tzw. małej architektury (rzeźby ogrodowe, wodotryski, niekubaturowe kapliczki, krzyże przydrożne czy nagrobki cmentarne).

Do rejestru zabytków ruchomych nie wpisuje się obiektów chronionych na podstawie odrębnych przepisów: Ustawy o muzeach z dnia 21 listopada 1996 r. (Dz. U. z 1997 r. nr 5, ze zm.), Ustawy o bibliotekach z dnia 27 czerwca 1997 r. (Dz. U. nr 85, poz. 539, ze zm.), Ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z dnia 14 listopada 1983 r. (Dz. U. z 2002 r. nr 171, poz. 1396 i nr 241, poz. 2074), a także Rozporządzenia Ministra Kultury w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę z dnia 19 kwietnia 2004 r. (Dz. U. nr 84, poz. 789).

Kiedy mówimy o zabytkach ruchomych, to w pierwszej kolejności przychodzą nam na myśl obiekty wchodzące w skład wyposażenia i wystroju wnętrza budowli posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych, tj. rzeźby, płaskorzeźby, różnego rodzaju detale architektoniczne.

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu gminy Piekoszów stanowią wystrój i wyposażenie zespołu kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP w Piekoszowie. Wśród nich są zabytki ruchome znajdujące się :

I. w kościele,

II. na cmentarzu przykościelnym.

W kościele piekoszowskim są zgromadzone 133 obiekty zabytkowe ruchome, które stanowią jego wystrój i wyposażenie, w tym:

- wyposażenie meblarskie – 9 sztuk (ołtarze, ambona itp.),
- szaty liturgiczne – 72 sztuki (ornaty, stuły, komże itp.),
- obrazy – 17 sztuk,
- rzeźby samodzielne – 7 sztuk,
- krucyfiksy – 6 szt. (4 drewniane, 2 żeliwne),
- naczynia liturgiczne – 16 sztuk (monstrancje, naczynia, lichtarze, świeczniki, pacyfikał, krucyfiksy ołtarzowe itp.),
- chorągiew,
- lampa wieczna,
- żardyniera przyścienna,
- sukienka do obrazu,
- chusta św. Weroniki,
- krata żeliwna dekoracyjna.

Na szczególną uwagę zasługują:

1) ołtarz główny w prezbiterium: neobarokowy z 1904 r., wykonany przez Pawła Turbasa z Bolesławia i Antoniego Małka (prace pozłotnicze) wraz z retabulum, w skład którego wchodzi:

- obraz „Matka Boża z Dzieciątkiem” (Matka Boża Piekoszowska), barokowy, namalowany w latach 1691-1693 przez nowicjusza zakonu ojców paulinów Krzysztofa Lateckiego na Jasnej Górze,
- obraz „Zesłanie Ducha Świętego” z 1925 r.,
- współczesne ołtarzowi rzeźby figuralne: grupa Trójcy Świętej oraz św. Józef, św. Joachim, św. Jacek Odrowąż, św. Dominik, św. Grzegorz Wielki, św. Hieronim, św. Augustyn, św. Ambroży, a także osiem figur aniołów,
- tabernakulum neobarokowe, współczesne ołtarzowi;

2) ołtarz boczny w nawie południowej: neobarokowy z przełomu XIX i XX w. wraz z retabulum, w skład którego wchodzi:

- obraz „Ecce Homo”, późnobarokowy z XVIII w., we współczesnej mu metalowej sukience,
- obraz „Święty Jakub Starszy”, późnobarokowy z 1 poł. XVIII w.,
- obraz „Ukrzyżowanie”, współczesny ołtarzowi,
- cztery neobarokowe rzeźby figuralne z tego czasu: Świętych Piotra i Pawła oraz dwa anioły;

3) ołtarz boczny w nawie północnej: neobarokowy z przełomu XIX i XX w. wraz z retabulum, w skład którego wchodzi:

- obraz „Chrystus Chrystusa” współczesny ołtarzowi,
- cztery rzeźby: Świętych Piotra i Pawła oraz dwa putta, współczesne ołtarzowi.

4) Ambona neobarokowa z pocz. XX w. wraz z rzeźbami z tego czasu: na mównicy figury Ewangelistów – św. Jana, św. Łukasza, św. Marka i św. Mateusza, na baldachimie – figura Chrystusa;

5) Chrzcielnica barokowa z 1726 r. – oprawa chrzcielnicy architektoniczna, neobarokowa z przełomu XIX i XX w., wraz z rzeźbami figuralnymi z tego samego czasu: scena chrztu Chrystusa przez św. Jana Chrzciela, w kulminacji Chrystus, dwie postacie pod sceną;

6) Organy wykonane przez firmę Stanisława Jagodzińskiego z Garbatki koło Radomia w 1934 r.;

7) Obrazy:

- obraz „Przemienienie Pańskie”, namalowany w 1884 r. przez Wojciecha Gersona,
- obraz „Adoracja Matki Boskiej i Dzieciątko Jezus”, neobarokowy z 1884 r.,
- obraz „Św. Teresa od Dzieciątko Jezus”, neobarokowy z 1884 r.,
- obraz „Św. Stanisław wskrzeszający Piotrowina”, namalowany przez Jana Grotta w 1898 r.,
- obraz „Św. Wojciech”, namalowany przez Jana Grotta w 1898 r.

Obraz „Ecce Homo” w ołtarzu południowym   Obraz „Zesłanie Ducha Świętego” w ołtarzu gł.

Rzeźba św. Dominika – ołtarz główny

Rzeźba św. Jacka – ołtarz główny

Ambona

Chrzcielnica

Na cmentarzu przykościelnym w Piekoszowie znajdują się następujące obiekty ruchome ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków:

- fragment epitafium barokowego, 1534 r., wmurowane w mur wschodni ogrodzenia terenu przykościelnego;
- tablica epitafijna ks. Franciszka Zdziechowicza, ok. 1803 r., wmurowana w mur wschodni ogrodzenia terenu przykościelnego;
- tablica epitafijna rodziny Gawrońskich, ok. 1588 r., wmurowana w mur wschodni ogrodzenia terenu przykościelnego;
- barokowa tablica fundacyjna, ok. 1610 r., wmurowana w mur zachodni ogrodzenia terenu przykościelnego;

Łącznie na terenie zespołu kościelnego w Piekoszowie znajduje się 137 obiektów zabytkowych ruchomych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków ruchomych.

Powyższe zabytki ruchome nie są wpisane do rejestru zabytków ruchomych, gdyż taki wpis następuje na wniosek właściciela / posiadacza zabytku, zgodnie z art. 10 pkt 1 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru, ale w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę w myśl art. 10 pkt 2 ww. ustawy; w przypadku zabytków ruchomych znajdujących się na terenie zespołu kościelnego w Piekoszowie, takiego zagrożenia nie ma.

Oprócz obiektów znajdujących się na terenie zespołu kościelnego w Piekoszowie, **zabytki ruchome gminy Piekoszów są zlokalizowane także na cmentarzu parafialnym w Piekoszowie**; 3 figurują w rejestrze zabytków ruchomych woj. świętokrzyskiego, kolejne 5 – w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Poprzez wpis do rejestru zabytków ruchomych woj. świętokrzyskiego są chronione:

- nagrobek Józefy Żochowskiej, ok. 1861 r., eklektyczny, żeliwny, zapewne wykonany w Odlewni Żeliwa w Białogonie, nr rej. 297B z dn. 17.04.2012 r.,
- nagrobek Ignacego Żochowskiego, ok. 1845 r., w stylu klasycystycznym, marmurowy, nr rej. 297B z dn. 17.04.2012 r.,
- nagrobek rodziny Ślaskich, ok. 1860 r., w stylu klasycystycznym, marmurowy, nr rej. 297B z dn. 17.04.2012 r.,

W wojewódzkiej ewidencji zabytków są ujęte:

- płyta nagrobna Serafiny z Urmowskich Piotrowskiej, ok. 1865 r.,
- nagrobek rodziny Gajzlerów, ok. 1930 r.,
- nagrobek Józefy Serwatowskiej, ok. 1881 r.,
- nagrobek Marianny Żoławy, ok. 1917 r.,
- nagrobek Wojciecha Korony, ok. 1937 r.

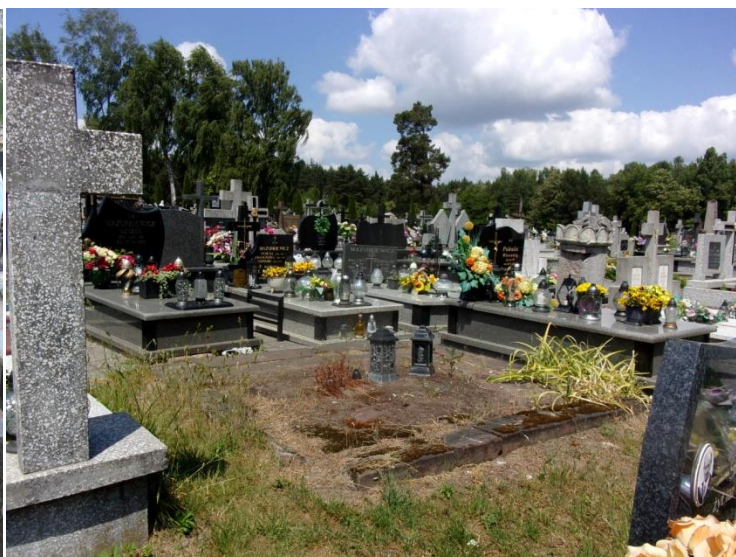
Podczas weryfikacji terenowej aż trzech zabytków sepulkralnych nie udało się zidentyfikować w miejscu, w którym się ostatnio znajdowały tj.

- żeliwnego nagrobka Józefy Żochowskiej – wpisanego do rejestru zabytków ruchomych woj. świętokrzyskiego,
- płyty nagrobnej Serafiny z Urmowskich Piotrowskiej²⁶³ – figurującej w WEZ,
- nagrobka Józefy Serwatowskiej²⁶⁴ –widniejącego w WEZ.

Miejsce wiecznego spoczynku Józefy z Dąbrowskich Żochowskiej

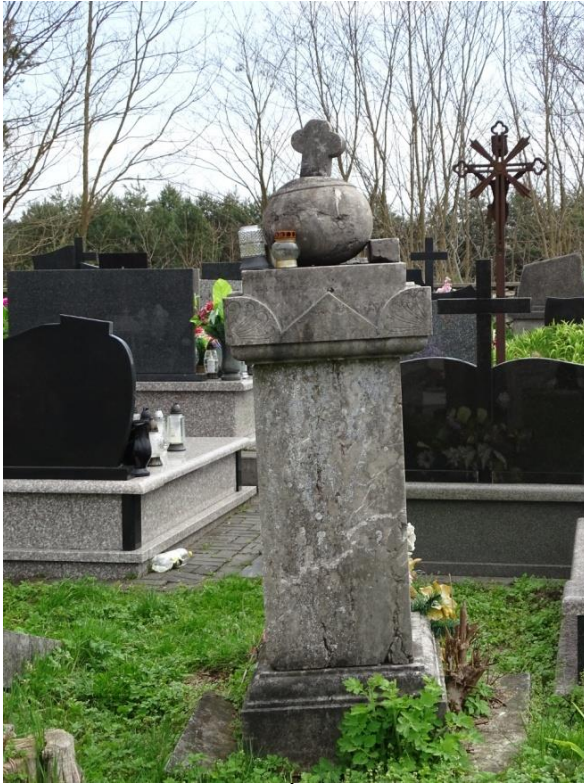
Nagrobek w 2018 r.;
źródło:
FB Gmina Piekoszów wczoraj i dziś

Miejsce, gdzie stał nagrobek; 2023 r.

²⁶³ Serafina z Urmowskich Piotrowska, wdowa do Feliksie – b. sędzią w Warszawie, zmarła 28 grudnia 1864 r. w Zgórsku, w wieku 90 lat. <https://geneteka.genealodzy.pl> [dostęp: 1 maja 2023 r.].

²⁶⁴ Józefa z Hilferding'ów Serwatowska, córka Jana i Felicji, zamężna zmarła 15 lutego 1881 r. w Dobromyślu w wieku 50 lat, pozostawiając męża Ignacego. Tamże.

Nagrobek braci Ślaskich

Napis na pomniku:

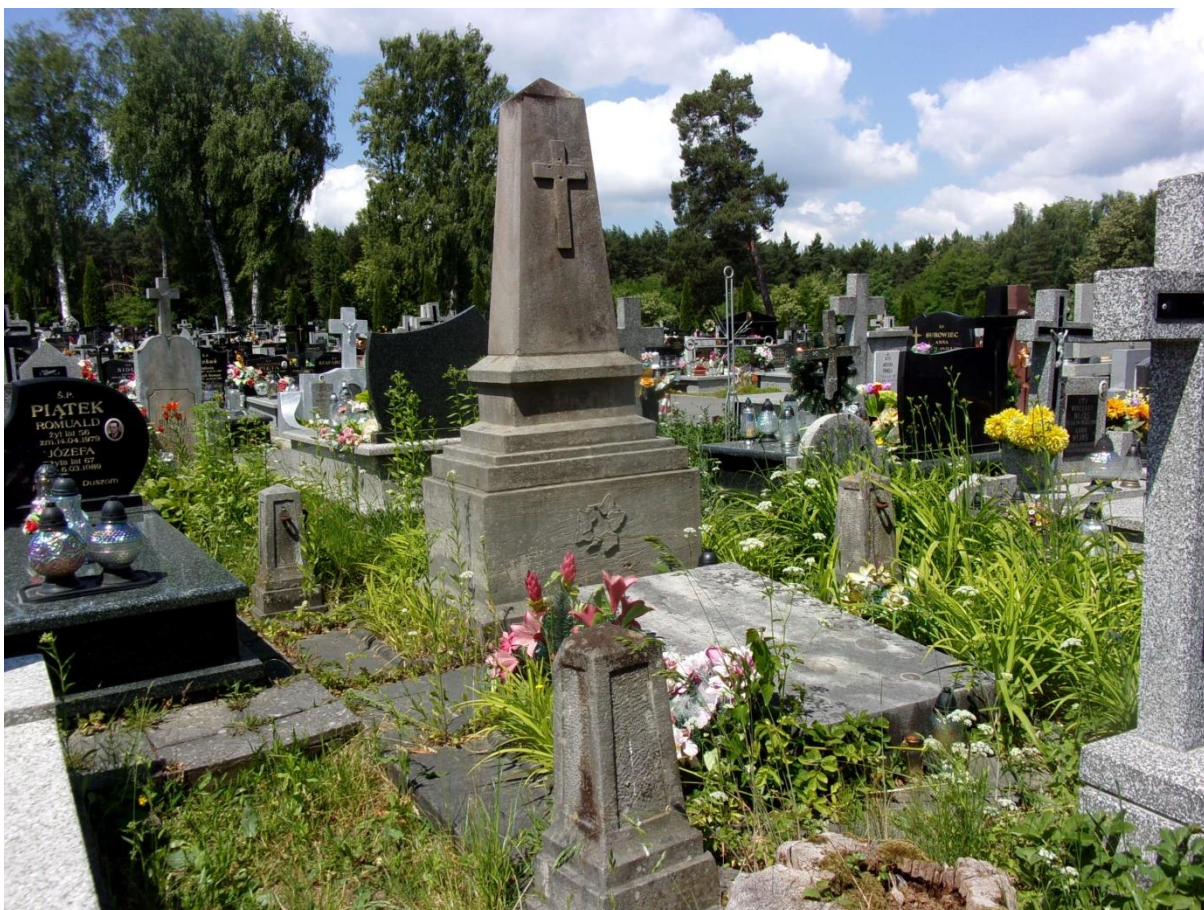
„Drogiej pamięci /
kochanych trojga dzieci /
Wicusia Teosia † 1854 /
i Wicusia † 1856 /
ŚLASKICH /
niepocieszeni po ich stracie /
Rodzice”

Nagrobek Ignacego Żochowskiego

Napis na jednej płaszczyźnie pomniku:
(na drugiej jest trudny do odczytania)

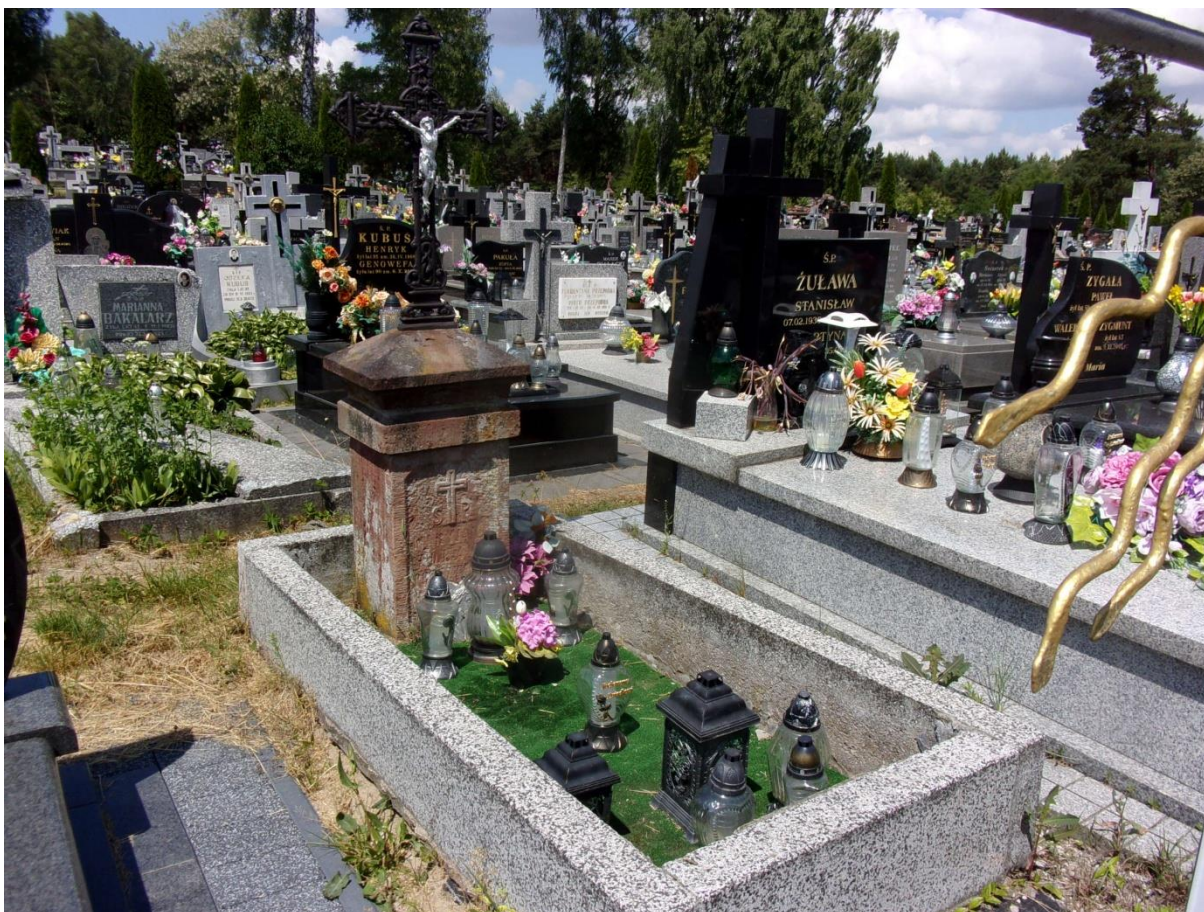
„Stroskane po starcie najlepszego Ojca /
Ignacego Żochowskiego /
na d^{niu} 7 Stycznia 1842 r.
we Wsi Łosienku /
po przeżyciu lat 75 zmarłego /
Dzieci Pomnik ten na grobie kładą /
prosząc o pobożne westchnienie /
za duszę”

Nagrobek małżonków Gajzlerów – Edmunda i Stefania z Grzybowski

Nagrobek Wojciecha Korony

Nagrobek Marianny Żoławy, zm. 1917 r.

Nagrobki i pomniki na cmentarzach grzebalnych

Na terenie gminy Piekoszów jest zlokalizowanych łącznie cztery cmentarze grzebalne. Znajdują się one: w Piekoszowie, Wesolej, Łosieniu i Rykoszynie. Trzy z nich mają charakter zabytkowy: cmentarz w Piekoszowie z I ćwierci XIX w. wpisany do rejestru zabytków nieruchomości woj. świętokrzyskiego oraz cmentarze parafialne w Wesolej i Łosieniu figurujące w gminnej ewidencji zabytków.

Niezależnie od metryki wszystkie cmentarze, nawet te najmłodsze, mają wielką wartość historyczną. Stanowią bowiem cenne źródło historyczne. Są przyczynkiem do historii miejscowości wchodzących niegdyś i obecnie w skład parafii, które nimi administrują. Spotyka się na nich ślady przeszłości kilku pokoleń parafian. Poza parafianami, na tutejszych cmentarzu spoczywają także mieszkańcy innych zakątków ziem polskich; osoby, które z tutejszą okolicą na stałe związały swoje życie i takie, które mieszkały w niej przez krótki okres czasu, przebywając tu ze względów rodzinnych lub zawodowych.

Głównym źródłem wiedzy o zmarłych są inskrypcje. Pomimo skrótowej treści mówią wiele o tych, którzy odeszli. Zawierają imię i nazwisko zmarłej osoby, datę jej urodzenia i śmierci lub określenie wieku, nierzadko stan cywilny. Informują o pochodzeniu społecznym, podają rodzaj śmierci, zawód, wykształcenie, tytuł i piastowane stanowiska, udział w ważnych wydarzeniach, zaangażowanie w prace społeczne, przymioty, zwroty do Boga, fragmenty poezji lub pełne żalu słowa ułożone przez bliskich. Z inskrypcji nagrobnych możemy także odczytać fundatorów pomników. Wielką wartość historyczną mają umieszczane na pomnikach rozmaite symbole związane ze zmarłymi oraz ich wizerunki (fotografie, medaliony).

Cmentarze oprócz tego, że były i są obrazem życia lokalnej społeczności, panteonem ludzi związanych z parafią, stanowią także swoiste galerie sztuki na wolnym powietrzu. Otaczają je ogrodzenia, które rozgraniczają dwa światy: świat żywych i świat zmarłych, dwie

sfery: świecką oraz duchową (religijną, sakralną). Na cmentarz wchodzi się przez bramę, która jest metaforą przejścia do innego świata. Podkreśla ona granicę między sferą *sacrum* i profanum. Obszar cmentarzy podzielony jest na kwatery, w ich obrębie są wyznaczone aleje, w tym aleje główne, które w sposób symboliczny wyznaczają ostatnią drogę zmarłego do miejsca wiecznego spoczynku. Całości dopełnia zieleń.

Najpopularniejszą formą pochówków były mogiły. Miały one formę nasypów ziemnych z krzyżami. Jako, że były nietrwałe, szybko na miejscach pochówków pojawiły się trwalsze płyty nagrobne, początkowo poziome, potem pionowe z inskrypcjami lub płaskorzeźbionymi dekoracjami, w końcu pomniki w formach rozbudowanych. Najbogatsi stawiali dla siebie i swoich bliskich grobowce rodzinne i mauzolea rodowe – kaplice, takie jak kaplica Otkiewiczów na cmentarzu w Piekoszowie.

Nagrobki były robione z różnych materiałów – wszystko zależało od zasobności rodziny zmarłego. Szybko stały się odbiciem pozycji społecznej i aspiracji ludzi inicjujących ich budowę dla siebie i swoich bliskich. W XIX w. i na początku XX w. do budowy pomników najzamożniejsi używali: piaskowców, marmurów, granitów. Czasem stawiali grobowce z cegły i pokrywali je tynkiem. W II połowie XX w. dominowały pomniki lastrykowe, w ostatnich latach wypierane przez nagrobki granitowe.

Większość pomników powstawało w miejscowych zakładach, ale były i takie, które wykonywano w znanych z kunsztu kamieniarskiego warsztatach działających w dużych miastach. Swoim wyglądem i formą odzwierciedlają one kierunki panujące w sztuce, w architekturze.

Nagrobki zdobi mnóstwo symboli. Przypominają one żyjącym o znikomości, kruchości życia doczesnego, nieuchronności śmierci, ale także niosą nadzieję na życie wieczne. Najpopularniejszym symbolem jest krzyż, który oznacza męczeństwo Chrystusa, jak również nadzieję na odkupienie grzechów i zmartwychwstanie. Największą uwagę przykuwają na cmentarzach jednak nagrobki figuralne. Ich centralne części stanowią rzeźby przedstawiające: anioły, Matkę Bożą, Chrystusa, czasem świętych.

Nagrobki, zwłaszcza te pochodzące z XIX w. i I poł. XX w., wiele mówią o osobach zmarłych, jednocześnie zwracają uwagę użytym materiałem i formą. Są manifestacją pozycji zmarłego, świadectwem jego życia. Dla nas współczesnych stanowią wspaniałą formę przekazu o minionych czasach i osobach, których już z nami nie ma.

Spośród kilku cmentarzy gminy Piekoszów, tym, który słynnie z zabytków sepulkralnych jest cmentarz w Piekoszowie. Zachowały się na nim nagrobki wykonane ze szlachetnych marmurów czy piaskowców, a także pomniki z elementami żeliwnymi pochodzącymi ze słynnego zakładu w niedalekim Białogonie.

Charakterystycznym rysem polskich nekropolii są groby symboliczne, poświęcone zmarłym, spoczywającym z dala od stron rodzinnych. W nich uwidacznia się tragiczna historia narodu polskiego. Upamiętniają one ofiary terroru niemieckiego podczas II wojny światowej, osoby zmarłe w obozach koncentracyjnych czy zamordowane w sowieckich obozach, rozstrzelane w Katyniu i innych miejscach kaźni. Takie symboliczne groby mamy również na cmentarzach gminy Piekoszów.

Rezydencje

W granicach gminy Piekoszów jedynym zabytkiem rezydencjonalnym są ruiny pałacu Tarłów w Podzamczu. Niestety nie zachowało się nic z jego bogatego niegdyś wyposażenia. Ocalały jedynie nieliczne detale architektoniczne.

Krzyże, kapliczki, figury świętych

Na obszarze gminy Piekoszów (poza terenami kościołów i cmentarzy) znajduje się bardzo wiele obiektów kultu religijnego – małej architektury sakralnej w postaci krzyży, kapliczek i figur świętych, będących świadectwem życia religijnego tutejszych mieszkańców, dowodem na ich przywiązanie do religii i Kościoła. W większości powstały one w XX w. Mamy kilka obiektów z XIX w. i dwa, które datowane są na XVIII w. Co ciekawe, pomimo postępującej laicyzacji społeczeństwa wciąż powstają kapliczki, krzyże czy figury świętych. Co najmniej kilka takich obiektów zostało wzniesionych w XXI w. – część z nich to fundacje nowe, część stanęło na miejscu starych, zniszczonych.

W przeważającej liczbie są one zlokalizowane przy drogach lub na ich rozstajach. Stoją w centrach miejscowości i na ich obrzeżach, przy domostwach lub z dala od nich, przy obiektach użyteczności publicznej i na prywatnych posesjach, w miejscach historycznych, ważnych z punktu widzenia miejscowej ludności. Mają rozmaite formy – od bardzo prostych po niezwykle wyszukane, kunsztowne, zdobne. Są wykonane z różnorodnego materiału: kamienia, metalu, szkła, blachy, drewna, cegły, gliny, rozmaitych materiałów sztucznych.

Wśród spotykanych na terenie gminy tego rodzaju obiektów małej architektury sakralnej uderza duża ilość kapliczek szafkowych, wewnątrz których znajdują się wizerunki (obrazki lub figurki) Matki Bożej czy Jezusa Chrystusa. Zwykle są one wykonane z drewna, w formie płytkich, prostokątnych szafek, przykrytych dwuspadowym daszkiem, zwieńczonym krzyżykiem. Ich front tworzą nierzadko oszklone drzwiczki, czasem jest on ozdobiony w dolnej partii rodzajem płotka lub zdobną listwą. Liczne otrzymały formę otwartych wnętrz, obudowanych ściankami. Wyglądem przypominają one miniaturowe kapliczki domkowe lub maleńkie frontony kościołów. Są posadowione na słupkach drewnianych lub metalowych, powieszono na przydrożnych drzewach, a także umieszczone na ścianach budynków czy ogrodzeniach.

Na terenie gminy znajduje się kilka kapliczek domkowych – murowanych. Mają one postać małych domków postawionych na planie prostokąta lub kwadratu, zamkniętych z trzech stron albo też otwartych z trzech stron. Często ich ściana frontowa posiada otwór zamknięty półkolistym łukiem. Całość nakrywa dwu- lub czterospadowy daszek. W granicach gminy Piekoszów na kapliczki domkowe natkniemy się w Zajączkowie, Podzamczu Piekoszowskim, Łosienku, Janowie, Jaworzni, Gniewcach. Poświęcone są one św. Janowi Nepomucenowi lub Matce Bożej.

Sporo jest na terenie gminy krzyży, wysokich, stojących przy drogach lub na ich rozstajach, drewnianych albo metalowych. Często otaczają je płotki, metalowe lub drewniane. Nierzadko są na nich umieszczone kapliczki szafkowe.

Bardzo ciekawą grupę tego rodzaju obiektów kultowych stanowią krzyże na postumentach. Są one wykonane w całości lub w części z kamienia w oparciu o regionalny kanon – na kilkustopniowej bazie stoi postument, a na nim krzyż: kamienny lub metalowy, pełny lub ażurowy.

Szczególne uwagę przyciągają figury świętych. Stoją one na kolumnach lub postumentach, czasem znajdują się wewnątrz kapliczek domkowych. Na terenie gminy Piekoszów spotykamy figury:

- Jezusa Chrystusa,
- Matki Bożej,
- św. Jakuba Apostoła – patrona pielgrzymów,
- św. Jana Nepomucena – opiekuna kapliczek, rzek, mostów oraz patrona dobrej sławy i szczerzej spowiedzi, a także rolników, chroniącym ich gospodarstwa przed powodzią, gradobiciem i suszą,
- św. Floriana – patrona zawodów wiążących się z ogniem: strażaków, hutników i koksowników, kominiarzy, garncarzy, piekarzy,
- św. Jana Pawła II.

Figury św. Floriana stoją przy remizach strażackich. Św. Jan Nepomucen miał chronić przed powodziami. Figura św. Jakuba Apostoła ma związek z wezwaniem dawnego kościoła parafialnego w Piekoszowie rozebranego na początku XX w., a także z ruchem pielgrzymkowym do tutejszego sanktuarium maryjnego. Figury św. Jana Pawła II odzwierciedlają olbrzymie przywiązanie Polaków do osoby papieża – rodaka.

Wiele z przydrożnych kamiennych krzyży i figur świętych opatrzonych jest napisami fundacyjnymi. Dzięki nim wiemy kto i w jakich okolicznościach wznosił je. W Łosienku znajduje się metalowy krzyż na kamiennym postumencie wzniesiony 20 maja 1920 r. przez Mariannę i Józefa Tatarowskich w podziękowaniu za szczęśliwy powrót do rodziny z I wojny światowej. Z kolei w Łosieniu natrafiamy na przydrożny żeliwny krzyż posadowiony na kamiennym postumencie, ufundowany 30 września 1918 r. przez Katarzynę i Jana Filipów „na pamiątkę ojca Józefa i brata Stanisława, Filipów, którzy zostali zabici przez niedobrych ludzi”. Z napisu wynika jednoznacznie, że wystawienie pomnika wiązało się z rodzinną tragedią. W Zajączkowie mamy krzyż i kapliczkę ufundowane przez wójta Hajduka z prośbą, by Bóg błogosławił pracę rolników.

Wśród fundatorów krzyży, kapliczek, figur świętych mamy zarówno pojedyncze osoby czy też rodziny, jak i całe społeczności, np. gromadę Brynica, mieszkańców Brynicy, gromadę Szczukowice, włościan piekoszowskich.

Do najciekawszych obiektów małej architektury sakralnej na terenie gminy Piekoszów należą:

- przydrożna figura NMP z Dzieciątkiem na kamiennym postumencie ufundowana w 1816 r. przez ks. Bernarda Bzinkowskiego, dla upamiętnienia cudu piekoszowskiego,
- przydrożna figura św. Jakuba Apostoła w Piekoszowie datowana na XVIII w.,
- przydrożny krzyż metalowy z symbolami Męki Pańskiej: młotkiem, kleszczami, drabiną i dzidę, posadowiony na rozbudowanym kamiennym postumencie, wzniesiony przez włościan piekoszowskich w podziękowaniu za ocalenie od pożogi w czasie I wojny światowej kościoła piekoszowskiego i samego Piekoszowa,
- kapliczka domkowa św. Jana Nepomucena stojąca w Zajączkowie, wystawiona przez Wojciecha Zycha w 1833 r.,
- kapliczka domkowa św. Jana Nepomucena w Podzamczu datowana na XVIII w.

Krzyże, kapliczki, figury świętych mają wielką moc i mocny przekaz. Są przejawem wiary i pobożności minionych pokoleń, świadectwem szacunku dla przodków, śladem po czasach dzisiejszych pozostawionym potomnym, zabytkiem kultury, elementem folkloru, ozdobą krajobrazu, częścią miejscowej historii.

W gminie Piekoszów są one otaczane wielką dbałością przez miejscową ludność, która stroi je kwiatami, zieleń, pali przy nich znicze. Świadectwem troski o te obiekty małej architektury sakralnej jest ich odnawianie. W ostatnich latach staraniem władz i lokalnych wspólnot kolejne krzyże i kapliczki są poddawane renowacji.

Utracone – ocalone

Figura św. Jana Nepomucena

Na terenie Parku Etnograficznego w Tokarni, w sektorze lessowym, znajduje się figura św. Jana Nepomucena, przeniesiona do skansenu z lapidarium w Podzamczu Piekoszowskim. Rzeźba została wykonana z wapienia pińczowskiego w nieznanym warsztacie kamieniarskim. Pochodzi z 1844 r. Jej fundatorką była Teresa Buchowska, z drugiego męża Okońska; o czym informuje inskrypcja. W latach 30. XX w. rzeźbę odnowił Marian Grzegorzewski, właściciel folwarku Szydłówek nieopodal Kielc²⁶⁵.

²⁶⁵ <https://mwk.com.pl/o-muzeum/park-etnograficzny-w-tokarni/4773-sektor-lessowy> [dostęp: 1 maja 2023 r.].

Żeliwny krzyż na postumencie – Łaziska

Kapliczka św. Jana Nepomucena – Łosienek

Figura przydrożna św. Jakuba – Piekoszów

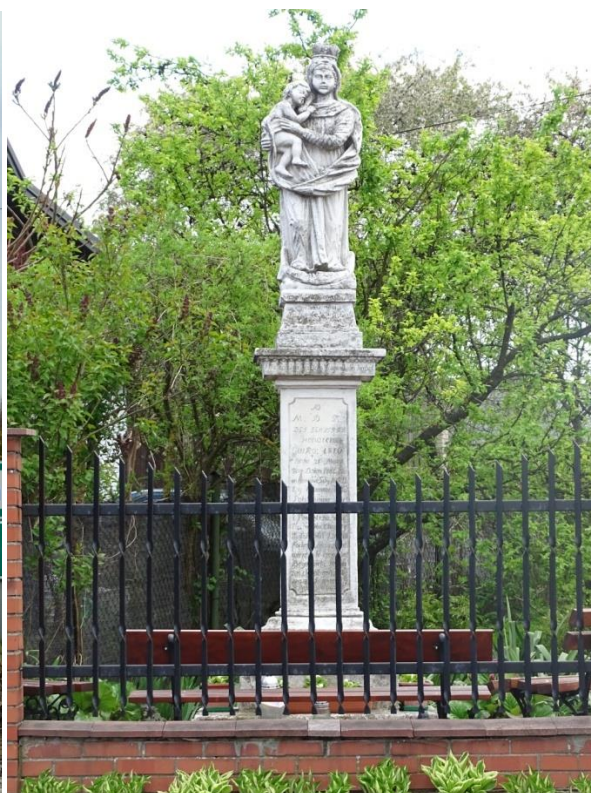

Figura NMP z Dzieciątkiem – Piekoszów

Kapliczka w Zajączkowie z 1908 r.

Żeliwny krzyż na kamiennym postumencie w Rykoszynie

Kapliczka św. Krzysztofa ku czci Zbigniewa Rubinowskiego na terenie rezerwatu Moczydło

Krzyż na postumencie z 1948 r. w Szczukowicach

5.2.5. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Zabytek archeologiczny to każdy ślad dawnej działalności człowieka znajdujący się w ziemi lub na jej powierzchni. Zabytki te dzielimy na ruchome i nieruchome. Zabytek ruchomy to wytwór pracy człowieka w postaci narzędzi, broni, naczyń, ozdób i innych przedmiotów, natomiast zabytek nieruchomy to pozostałości po osadach, budowlach, cmentarzyskach, warsztatach, kopalniach itp., które ukryte są pod powierzchnią ziemi i nazywane są stanowiskami archeologicznymi. W przypadku odkrycia zabytków archeologicznych w trakcie np. robót budowlanych należy wstrzymać wszelkie działania, zabezpieczyć miejsce odkrycia i zawiadomić o nim właściwego terytorialnie konserwatora zabytków, a jeśli to niemożliwe właściwego wójta, burmistrza lub prezydenta miasta.

W trakcie realizacji inwestycji i stwierdzenia jej kolizji ze stanowiskiem archeologicznym mają zastosowanie przepisy art. 31 i 32 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), w którym nałożony jest obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych w przypadku przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, których rodzaj i zakres określa Wojewódzki Konserwator Zabytków (WKZ) w drodze decyzji.

W granicach i w strefie ochrony stanowiska archeologicznego uzgodnieniu z WKZ podlegają projekty miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji z zakresie lotniska użytku publicznego, natomiast zaopiniowaniu przez WKZ podlegają projekty studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

Stanowiska archeologiczne są ewidencjonowane w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków (WUOZ) w postaci Kart Ewidencji Zabytku Archeologicznego Łądownego (KEZAL) wykonywanych w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP).

W ramach tego przedsięwzięcia całe terytorium Polski podzielone jest na prostokąty (obszary), na których wykonywana jest inwentaryzacja i opracowanie stanowisk archeologicznych.

Teren gminy Piekoszów leży na obszarach AZP o numerach 84-60, 84-61, 85-60, 85-61, 86-60 i 86-61. Badania powierzchniowe w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski wykonywane były od już początku lat 80. ubiegłego wieku. Część tzw. stanowisk archiwalnych (bez dokładnej lokalizacji w terenie) została zarejestrowana w trakcie badań powierzchniowych J. Samsonowicza i J. Czarnockiego w 1908 r. w okolicach Rykoszyna, Piekoszowa i Podzamcza, J. Zwierzchowskiego w 1960 r. oraz Z. Pyzika w 1965 r. Na terenie gminy Piekoszów znajduje się 94 stanowisk archeologicznych.

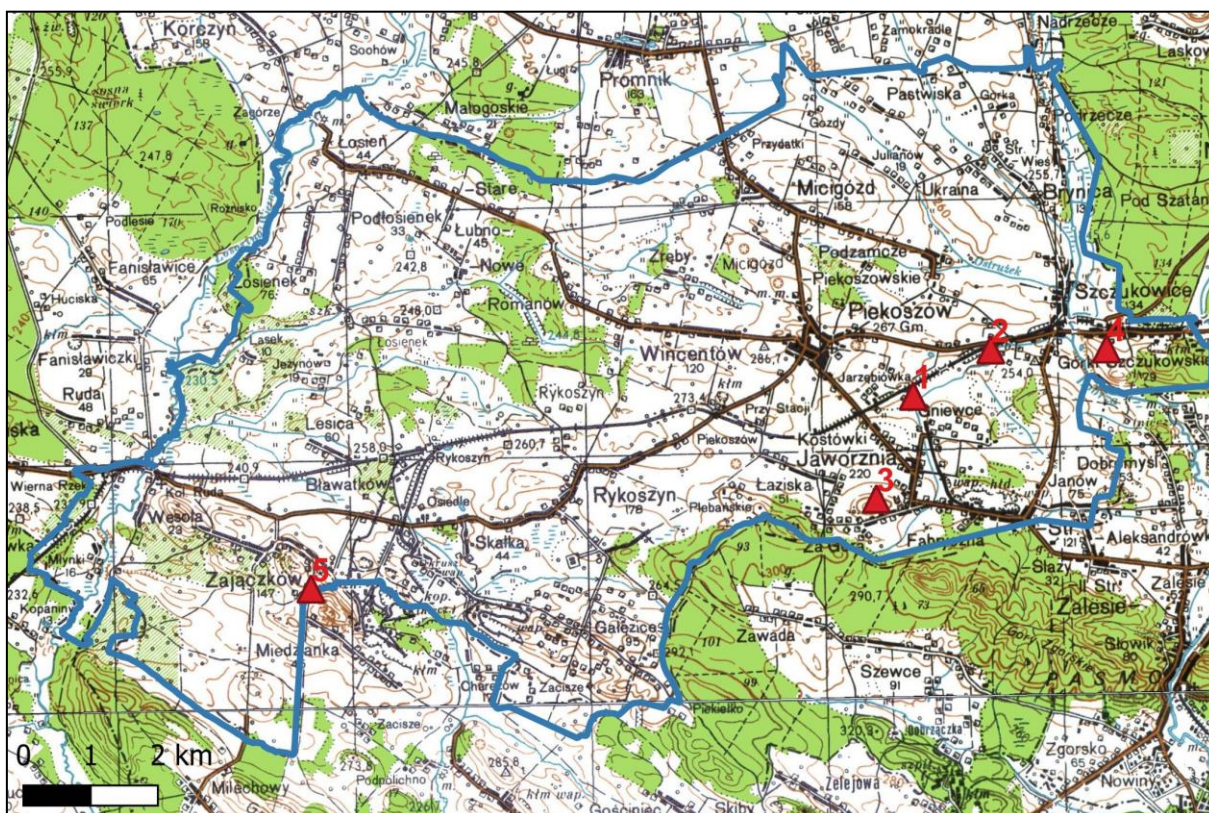
Sieć rzeczna na obszarze gminy Piekoszów jest dość dobrze rozwinięta. Po zachodniej stronie przepływa Łososina (Wierna Rzeka) wraz z dopływami m.in. Czarny Stok, Kalisz, Hutka, natomiast po wschodniej stronie – Bobrza z dopływami m.in. Ostróżką. Budowa geologiczna to wapień i dolomity środkowodewońskie oraz łupki dolnokambryjskie.

Do najstarszych śladów działalności człowieka w gminie Piekoszów należą ślady osadnicze kultury janisławickiej w Wesołej (stan. 3/3 i 2/2), osada kultury komornickiej w Podzamczu (stan. 1/29) oraz ślady osadniczy kultury tardenuaskiej w Brynicy (stan. 32/29) i Szczukowicach (stan. 4/31). Stanowiska te datowane są na mezolit. Kolejną epoką w dziejach ludzkości jest neolit – młodsza epoka kamienia. Liczba stanowisk do niej przypisanych znacznie rośnie. Osady lub ślady osadnicze kultury pucharów lejkowatych odnotowano w Brynicy, Micigoździe, Piekoszowie i Zajączkowie (13 stanowisk) oraz kultury dołkowogrzebykowej w Gałęzicach. Stanowisk z epoki brązu jest dwa: w Gałęzicach (stan. 1/25) oraz Zajączkowie (stan. 5/22). Liczba stanowisk ponownie zwiększa się w okresie wpływów rzymskich (kultura przeworska). Jej ślady w postaci punktów osadniczych i osad można

zauważyć w Brynicy, Piekoszowie, Podzamczu, Rykoszynie i Gałęzicach. Podobną ilość stanowisk można przypisać okresowi wczesnośredniowiecznemu. Są to stanowiska: w Brynicy datowane na XI-XIII wiek, Wesołej, Zajączkowie, Podzamczu i Rykoszynie. Największy rozwój osadniczy w gminie Piekoszków przypada jednak na średniowiecze i nowożytność. Powstaje wówczas sieć osadnicza trwająca do czasów współczesnych. Odnotowano 17 stanowisk datowanych na średniowiecze lub późne średniowiecze oraz 57 stanowisk datowanych na wczesną nowożytność lub nowożytność.

Do najciekawszych stanowisk nowożytnych należy stanowisko 1/22 w Jaworzni – ślady huty metali kolorowych, głównie srebra i ołowiu zachowane w postaci grobli i stawu, oraz stanowisko 4/37 – ślady eksploatacji rud ołowiu i srebra (pole górnicze) z XVII-XX wieku. Pole górnicze w Jaworzni było w XVII wieku własnością Tarłów, gdzie eksploatację prowadzono metodą wieloszybikową i szparową. Wydobycie prowadzono również w I połowie XIX wieku i w czasie I wojny światowej.

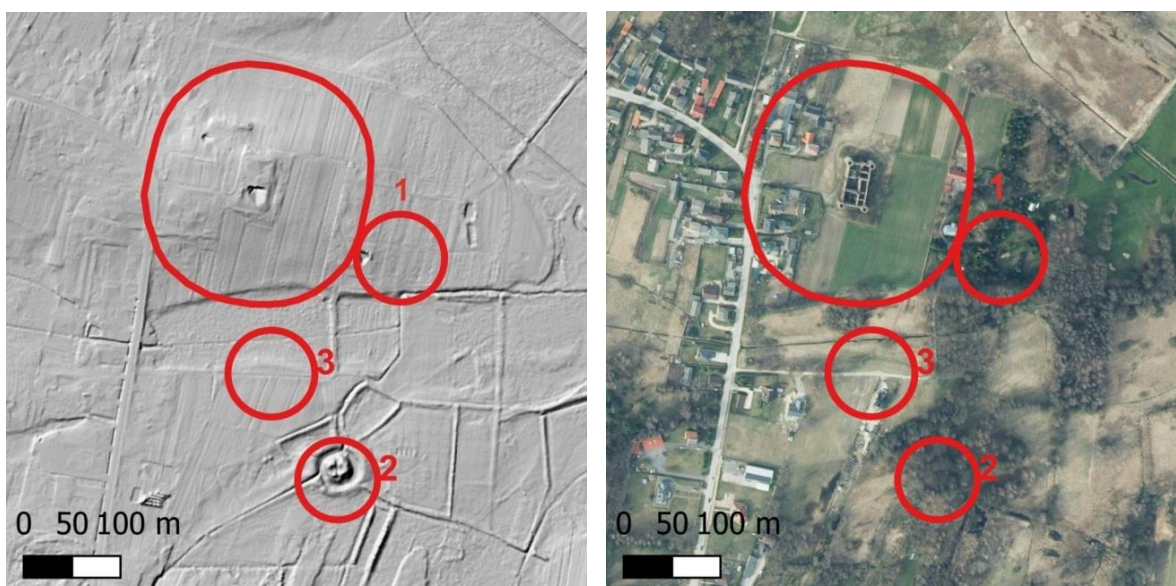
Ślady huty w postaci pozostałości grobli i stawu z XVII-XIX wieku odkryto również w Szczukowicach (stan. 3/25) natomiast w Szczukowskich Górach kopalnię ołowiu z XVII-XVIII wieku. W Zajączkowie zarejestrowano osadę górniczą (miejsce wydobycia rudy miedzi) z XV-XVII wieku. Zajączków leży w bezpośrednim sąsiedztwie Miedzianki (gmina Chęciny), słynącej z wydobycia rud już w okresie średniowiecza.

Stanowiska archeologiczne na terenie gminy Piekoszków związane z nowożytnym górnictwem i hutnictwem (według AZP). 1 – Jaworznia 1/22, 2 – Szczukowice 3/25, 3 – Jaworznia 4/37, 4 – Szczukowskie Górki 2/28, 5 – Zajączków 7/24; źródło: <https://www.geoportal.gov.pl>

Do równie ciekawych stanowisk archeologicznych należy fortalicja w Podzamczu (stanowisko 2/30) ufundowana przez ród Tarłów w XVII wieku (należał do nich do 1842 r.). Była to obronna rezydencja nawiązująca stylem architektonicznym do Pałacu Biskupów Krakowskich w Kielcach. Natomiast stanowisko Podzamcze 4/32 to relikwit urządzenia parkowego tzw. Solament (na sztucznej wyspie otoczonej wodą wybudowano pawilon, którego relikwit nadal się tam znajdują). Na stanowisku 3/31 odnotowano ślady osadnictwa datowane od późnego okresu wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze, poprzez późne średniowiecze aż

do wczesnej nowożytności. Być może mamy do czynienia z większym kompleksem osadniczym o nieprzerwanej ciągłości, a jeszcze niezbyt dobrze rozpoznanym.

Stanowiska archeologiczne w Podzamczu (1 – stan. 2/30, 2 – 4/32, 3 – 3/31) na NMT oraz ortofotomapie; źródło: <https://www.geoportal.gov.pl> według kart AZP.

Tabela 4. Stanowiska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków gminy Piekoszów:

Lp.	miejsowość	obszar AZP	nr stanowiska w miejscowości	nr stanowiska na obszarze	chronologia
1	Brynica	84-61	5	17	śląd osadnictwa – pradzieje
2	Brynica	84-61	6	18	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność, nowożytność
3	Brynica	84-61	7	19	śląd osadnictwa – późne średniowiecze, śląd osadnictwa – wczesna nowożytność, nowożytność
4	Brynica	84-61	8	20	śląd osadnictwa – neolit, śląd osadnictwa – późne średniowiecze
5	Brynica	84-61	9	21	śląd osadnictwa – późne średniowiecze, śląd osadnictwa – wczesna nowożytność, nowożytność
6	Brynica	84-61	10	22	śląd osadnictwa – neolit (?), śląd osadnictwa – późne średniowiecze
7	Brynica	84-61	11	23	śląd osadnictwa – pradzieje, osada – późne średniowiecze i wczesna nowożytność

8	Brynica	84-61	12	24	śląd osadnictwa – pradziej, osada – późne średniowiecze i wczesna nowożytność
9	Brynica	84-61	13	25	śląd osadnictwa – neolit, śląd osadnictwa – późne średniowiecze
10	Brynica	84-61	14	26	śląd osadnictwa – neolit, śląd osadnictwa – późne średniowiecze
11	Brynica	84-61	15	27	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
12	Brynica	84-61	16	28	śląd osadnictwa – późne średniowiecze i wczesna nowożytność
13	Brynica	84-61	17	29	śląd osadnictwa – późne średniowiecze i wczesna nowożytność
14	Brynica	84-61	18	30	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XI-XIII w.)
15	Brynica	84-61	19	31	relikty młyna wodnego – nowożytność
16	Brynica	84-62	34	1	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność – nowożytność
17	Brynica	85-61	2	26	osada – średniowiecze, osada – późne średniowiecze i wczesna nowożytność
18	Brynica	85-61	3	27	śląd osadnictwa – nowożytność
19	Brynica	85-61	4	28	śląd osadnictwa – późny okres wpływów rzymskich (KP)
20	Brynica	85-62	32	29	śląd osadnictwa – mezolit (k. tardenuaska)
21	Brynica	85-62	33	30	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność – nowożytność
22	Gałęzice	86-60	1	25	cmentarzysko – epoka brązu
23	Gałęzice	86-61	1	49	osada – paleolit, osada – neolit (KCDG)
24	Gałęzice	86-61	2	50	osada lub cmentarzysko – okres wpływów rzymskich (KP)
25	Gałęzice	86-61	3	51	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
26	Gałęzice	86-61	4	52	śląd osadnictwa – nowożytność
27	Gałęzice	86-61	5	53	śląd osadnictwa – nowożytność
28	Janów Górny	85-61	1	38	śląd osadnictwa – nowożytność
29	Jaworznia	85-61	1	22	ślady huty metali kolorowych (srebra i ołowiu) – XIX w.
30	Jaworznia	85-61	2	23	śląd osadnictwa – średniowiecze, śląd osadnictwa – nowożytność

31	Jaworznia	85-61	3	24	śląd osadnictwa – średniowiecze
32	Jaworznia	85-61	4	37	pole górnicze eksploatacji rud ołowiu i srebra – XVII-XIX w.
33	Łosień	84-60	1	12	osada - nowożytność
34	Łosienek	85-60	1	12	śląd osadnictwa – neolit (KPL)
35	Łubno	85-60	1	7	śląd osadnictwa – neolit (KPL)
36	Łubno	85-60	2	8	śląd osadnictwa – epoka kamienia
37	Micigózd	84-61	1	14	osada – neolit (KPL)
38	Micigózd	84-61	2	15	śląd osadnictwa – neolit
39	Micigózd	84-61	3	16	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
40	Piekoszów	85-61	1	11	osada – neolit (KPL), osada – neolit, osada – mezolit
41	Piekoszów	85-61	2	12	osada – neolit (KPL), osada lub cmentarzysko – okres wpływów rzymskich (KP)
42	Piekoszów	85-61	3	13	śląd osadnictwa – nowożytność
43	Piekoszów	85-61	4	14	osada – późne średniowiecze i wczesna nowożytność
44	Piekoszów	85-61	5	15	śląd osadnictwa – późne średniowiecze i wczesna nowożytność
45	Piekoszów	85-61	6	16	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność – nowożytność
46	Piekoszów	85-61	7	17	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność – nowożytność
47	Piekoszów	85-61	8	18	śląd osadnictwa – nowożytność
48	Piekoszów	85-61	9	19	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
49	Piekoszów	85-61	10	20	śląd osadnictwa – średniowiecze i późne średniowiecze
50	Piekoszów	85-61	11	21	śląd osadnictwa – neolit, śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
51	Podzamcze	85-61	1	29	osada – mezolit (KK), osada – neolit (?)
52	Podzamcze	85-61	2	30	rezydencja obronna – teren założenia parkowego – śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
53	Podzamcze	85-61	3	31	śląd osadnictwa – późny okres wpływów rzymskich (KP), śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze, śląd osadnictwa – późne średniowiecze i wczesna nowożytność

54	Podzamcze	85-61	4	32	śląd osadnictwa, relikt urządzenia parkowego tzw. Solament – wczesna nowożytność
55	Podzamcze	85-61	5	33	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność – nowożytność
56	Podzamcze	85-61	6	34	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
57	Podzamcze	85-61	7	35	śląd osadnictwa – nowożytność
58	Podzamcze	85-61	8	36	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
59	Rykoszyn	85-61	2	1	śląd osadnictwa – okres wpływów rzymskich (KP)
60	Rykoszyn	85-61	3	2	śląd osadnictwa – epoka kamienia
61	Rykoszyn	85-61	4	3	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
62	Rykoszyn	85-61	5	4	śląd osadnictwa – późne średniowiecze i wczesna nowożytność
63	Rykoszyn	85-61	6	5	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność – nowożytność
64	Rykoszyn	85-61	7	6	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze, śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
65	Rykoszyn	85-61	8	7	śląd osadnictwa – nowożytność
66	Rykoszyn	86-61	1	54	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
67	Szczukowice	85-61	3	25	ślady huty metali kolorowych (rud srebra i ołowiu) – XVII-XIX w.
68	Szczukowice	85-62	4	31	śląd osadnictwa – mezolit (k. tardenuaska)
69	Szczukowice	85-62	5	32	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność – nowożytność
70	Szczukowice	85-62	6	33	śląd osadnictwa – nowożytność
71	Szczukowice	85-62	7	34	śląd osadnictwa – nowożytność
72	Szczukowskie Górki	85-62	1	27	osada – wczesna nowożytność i późna nowożytność
73	Szczukowskie Górki	85-62	2	28	kopalnia ołowiu – XVII-XVIII w.
74	Szczukowskie Górki	85-62	3	36	śląd osadnictwa – nowożytność
75	Szczukowskie Górki	85-62	4	37	śląd osadnictwa – nowożytność
76	Szczukowskie Górki	85-62	5	38	osada – wczesna nowożytność i późna nowożytność

77	Szczukowskie Górk	85-62	6	39	osada – wczesna nowożytność i późna nowożytność
78	Wesoła	85-60	1	1	ślad osadnictwa – kultura prapolska, wczesne średniowiecze
79	Wesoła	85-60	2	2	ślad osadnictwa – mezolit lub paleolit, ślad osadnictwa – okres lateński (KGP)
80	Wesoła	85-60	3	3	ślad osadnictwa – schyłkowy mezolit (KJ)
81	Wesoła	86-60	1	1	osada – prahistoria
82	Wesoła	86-60	2	2	ślad osadnictwa – mezolit
83	Wesoła	86-60	3	3	osada – prahistoria
84	Wesoła	86-60	4	5	osada – prahistoria
85	Wincentów	85-61	1	8	ślad osadnictwa – nowożytność
86	Wincentów	85-61	2	9	ślad osadnictwa – nowożytność
87	Wincentów	85-61	3	10	ślad osadnictwa – wczesna nowożytność
88	Zajączków	85-60	1	4	ślad osadnictwa – kultura prapolska, wczesne średniowiecze
89	Zajączków	85-60	2	11	ślad osadnictwa – neolit
90	Zajączków	86-60	3	14	ślad osadnictwa – młodsza epoka kamienia (KPL)
91	Zajączków	86-60	4	15	ślad osadnictwa – młodsza epoka kamienia
92	Zajączków	86-60	5	22	osada – prahistoria, ślad osadnictwa – epoka brązu (KŁ)
93	Zajączków	86-60	6	23	ślad osadnictwa – prahistoria, osada – średniowiecze
94	Zajączków	86-60	7	24	osada górnicza – miejsce wydobywania rudy miedzi – XV-XVII w.

Ruchome zabytki archeologiczne z terenu gminy Piekoszów znajdują się w Muzeum Narodowym w Kielcach, Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie oraz Muzeum Historyczno-Archeologicznym w Ostrowcu Świętokrzyskim.

5.2.6. ZABYTKI W ZBIORACH MUZEALNYCH I INNYCH

Aktualnie na terenie gminy Piekoszów nie ma placówki muzealnej.

5.2.7. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

Bardzo ważnym elementem dziedzictwa kulturowego są niematerialne przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom. Doceniając rolę i wagę niematerialnego dziedzictwa kulturowego 17 października 2003 r. w Paryżu, na swej trzydziestej drugiej sesji, UNESCO uchwaliło Konwencję w sprawie ochrony niematerialnego

dziedzictwa kulturowego²⁶⁶ sporządzoną w Paryżu 17 października 2003 r., formułując jednocześnie definicję terminu.

Zgodnie z art. 2 ust. 1 Konwencji niematerialne dziedzictwo kulturowe oznacza „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności”. W myśl art. 2 ust. 2 niematerialne dziedzictwo kultury przejawia się m.in. w następujących dziedzinach:

- a) tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- b) sztuki widowiskowe,
- c) zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne,
- d) wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,
- e) umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Art. 2, pkt. 3 mówi, o ochronie dziedzictwa niematerialnego. Oznacza ono „środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa”.

W skład niematerialnego dziedzictwa gminy Piekoszów wchodzi:

1. Gwara świętokrzyska

Szczególnością kulturową ma tradycyjna świętokrzyska gwara ludowa. Charakterystycznymi jej elementami są: tzw. mazurzenie, czyli wymowa głosek „sz”, „ż”, „cz”, „dź” jako „s”, „z”, „c”, „dz” (np. szczęka – scęka, żur – zur, czapka – copka itp.), ścieśnienie samogłosek „a”, „e”, „o” i ich wymowa jako „o”, „i”, „u” (np. „chłopok”, „kobita”), brak rezonansu samogłosek nosowych „ą”, „ę” (np. „bede”), zastąpienie w bezokoliczniku końcówki „-eć” przez „-ić” lub „-yc” (np. „widzić”, „cierpić”, „leżyć”), poprzedzanie samogłosek „o” i „u” spółgłoską „ł” (np. „łosa”, „łodejdz”), używanie formy liczby mnogiej, jako wyraz szacunku do osoby starszej²⁶⁷.

Na skutek wykształcenia społeczeństwa, ale także za sprawą mediów (radio, telewizja) praktycznie gwara nie jest używana. Tylko nieliczni potrafią się nią posługiwać. Tradycyjną gwara ludową należy chronić poprzez uprawianie „żywego słowa” np. przez zespoły ludowe. Opowieści, tych którzy potrafią posługiwać się gwara powinny być nagrywane i utrwalane na nośnikach danych.

W gminie Piekoszów odbywają się konkursy i przeglądy przyśpiewek ludowych ze zwróceniem szczególnej uwagi na autentyczność gwarową – na gwara lokalną, świętokrzyską. Są one adresowane do zespołów i kapel ludowych oraz członków kół gospodyń wiejskich. Ich celem jest ocalenie od zapomnienia i promowanie świętokrzyskich pieśni i przyśpiewek wśród lokalnej społeczności, w tym zespołów ludowych.

2. Tradycje ludowe – prezentowane są głównie na imprezach lokalnych, tj. dożynki.

²⁶⁶ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. Dz. U. 2011 nr 172 poz. 1018.

²⁶⁷ S. Cygan, Gwara świętokrzyska – podstawowe cechy języka, w: <http://www.bieliny.pl/asp/gwara-swietokrzyska---podstawowe-cechy-jezyka-ludowego> [podgląd na dzień 30.10.2021 r.]

Dożynki (Święto Plonów) w gminie Piekoszów są zawsze hucznie obchodzone. Barwny korowód z wieńcami dożynkowymi i bochnami chleba przechodzi ulicami do kościoła na mszę św. W uroczystości biorą udział władze gminy, zespoły śpiewacze, KGW, jednostki OSP, mieszkańcy. Podczas dożynek odbywa się tradycyjne ośpiewywanie wieńców.

3. Obrzędy

Na terenie gminy Piekoszów kultywowana jest obrzędowość katolicka – przejawiająca się poprzez uczestnictwo w świętach roku liturgicznego (Wielkanoc, Boże Ciało, Zielone Świątki, Boże Narodzenie i in.), dbałość o miejsca kultu: kościoły, kapliczki i krzyże przydrożne oraz nagrobki na cmentarzach.

4. Pieśni, przyśpiewki, tańce – pielęgnowane głównie przez zespoły ludowe i KGW

Zespoły ludowe

Zespoły ludowe działające na terenie gminy Piekoszów kultywują i promują polski folklor, przede wszystkim ludowe tradycje regionu świętokrzyskiego. Należą do nich zespoły regionalne, śpiewacze, kapele oraz zespoły pieśni i tańca. W swym repertuarze mają pieśni ludowe, piosenki frywolne, scenki kabaretowe, kolędy i pastoralki, a także inscenizacje obchodów kolędniczych i zapustnych oraz widowiska obrzędowe. Scenariusze widowisk oparte są na autentycznych zwyczajach i obyczajach wsi świętokrzyskiej. Swój dorobek artystyczny zespoły te prezentują na imprezach lokalnych, powiatowych, wojewódzkich. Uatrakcyjnijają gminne uroczystości, takie jak dożynki, święta państwowe i kościelne. Biorą udział w konkursach i przeglądach zespołów ludowych.

Na terenie gminy Piekoszów działają:

- Zespół Śpiewaczy oraz Kapela Ludowa z Rykoszyna (zał. w 2010 r.),
- Zespół Pieśni i Tańca „Wierna Rzeka” (zał. w 2005 r.),
- Zespół Ludowy „Piekoszowianie” (zał. 2004 r.),
- Zespół Pieśni i Tańca „Wincentowianie” (zał. w 2007 r.).

Koła gospodyń wiejskich (KGW)

W gminie Piekoszów prężnie działają koła gospodyń wiejskich. Niegdyś nosły pomoc kobietom wiejskim i ich rodzinom, przede wszystkim w zakresie prowadzenia gospodarstw wiejskich. Dziś głównie podtrzymują i kultywują tradycje i zwyczaje lokalne, regionalne i polskie.

Na terenie gminy Piekoszów funkcjonują:

- 1) KGW w Rykoszynie,
- 2) KGW w Micigózdzie,
- 3) KGW „Aktywna Brynica”,
- 4) KGW „Piekoszowianie”,
- 5) KGW Kreatywne Kobiетки w Szczukowicach.

5. Twórcy ludowi

Życie i kulturę miejscowości wchodzących w skład gminy Piekoszów od lat ubogacają twórcy ludowi. Dzięki nim tutejsze wioski tętnią życiem kulturalnym. Są rozsławiane i promowane w regionie i kraju.

Kim są twórcy ludowi? Wg definicji sformułowanej przez Stowarzyszenie Twórców Ludowych (STL), twórcą ludowym jest osoba, która wykonuje dzieła sztuki ludowej, umiejętności ich wykonania nabyła w drodze przekazu bezpośredniego od mistrza z regionu swego pochodzenia (obserwacji), której dzieło reprezentuje wysoki poziom mistrzostwa warsztatowego – artystycznego – i jest zgodne z tradycyjnymi kanonami charakterystycznymi dla danego regionu²⁶⁸. Twórcy ludowi kultywują tradycję kultury ludowej we wszystkich dziedzinach sztuk plastycznych, rękodzieła i rzemiosł, tj. bednarstwo, budowa instrumentów, garncarstwo, hafciarstwo, koronkarstwo, kowalstwo, krawiectwo, ludwisarstwo, malarstwo, malarstwo na szkło, malarstwo na porcelanie i fajansie, malatura naścienna, meblarstwo, metaloplastyka, piernikarstwo, plastyka obrzędowa i zdobnicza, plecionkarstwo, rogarstwo, rzeźbiarstwo, snycerstwo, szopkarstwo, tkactwo, wyroby z bursztynu, wyroby z karmelu, wyroby z wiórów, wyroby ze skóry, wyroby ze słomy, zabawkarstwo, zdobnictwo budownictwa regionalnego, a także folkloru tj. wykonawstwa pieśni i tańców, muzyki ludowej oraz wszelkich form ekspozycji scenicznych teatru ludowego, zwyczajów, obrzędów i literatury ludowej pisanej i ustnej.

Najsłynniejszym twórcą ludowym z terenu gminy Piekoszów jest nieżyjący już Jan Bernasiewicz. W swojej rodzinnej wsi stworzył niezwykłą galerię rzeźb w ogrodzie. Dziś można ją podziwiać w Parku Etnograficznym w Tokarni.

Jan Bernasiewicz²⁶⁹ urodził się 1 czerwca 1908 r. w Jaworzni (Jaworzni-Gniewcach, Gniewcach) w rodzinie Władysława i Marianny z Michałków małżonków Bernasiewiczów, trudniących się owczarstwem. Od dziecka był słaby i chorowity, stąd chroniono go przed ciężkimi pracami. Naukę rozpoczął późno, w wieku 10 lat. Ukończył dwie klasy. Na dalszą edukację nie pozwalała mu matka, uważająca że ważniejsze jest zajmowanie się zwierzętami.

Po ojcu odziedziczył 10 mórg gruntu, w tym 3 morgi lasu i 7 mórg pola z kamienistymi nieużytkami, bez zabudowań. W 1955 r., mając 47 lat, ożenił się z Marianną Przygodzką. Niedługo potem, w latach 1958-1960 małżonkowie na ojcowiznie Jana własnymi siłami, przy użyciu miejscowego kamienia, zbudowali własną chałupę. Pomimo, iż oboje ciężko pracowali, żyli bardzo skromnie. W latach 60. XX w. Jan zaczął mieć poważne problemy ze zdrowiem. Choroba nie pozwalała mu pracować. W 1975 r. w zamian za rentę rolną przekazał swoją ziemię na Państwowy Fundusz Ziemi. Odtąd mógł się całkowicie poświęcić pracy twórczej. Rzeźbił do śmierci, głównie w drewnie, rzadziej w kamieniu. Na swej działce, przy domu, stworzył galerię rzeźb w ogrodzie, liczącą ponad 700 przedstawień. Kreował ją na swoiste muzeum polskości. W pracy twórczej przyświecała mu misja ocalenia dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń Polaków.

Poza rzeźbieniem Jan Bernasiewicz zajmował się zbieractwem, ziołolecznictwem, magią, uprawiał spirytyzm i wróżbiarstwo. Prowadził pamiętnik.

Swoich rzeźb nie sprzedawał, rzadko nimi kogoś obdarowywał. Dzięki temu cały zbiór zachował się i nie uległ rozproszeniu. Na krótko przed śmiercią swoją spuściznę artystyczną przekazał Muzeum Wsi Kieleckiej. Rzeźby trafiły do Parku Etnograficznego w Tokarni.

Jan Bernasiewicz zmarł 24 listopada 1984 r. w rodzinnej wsi. Spoczął na cmentarzu w Piekoszowie.

Twórczością ludową zajmowała się również żona Jana, **Marianna Bernasiewiczowa**. Była poetką ludową, autorką lirycznych utworów wierszowanych. W swej twórczości opisywała miłość do męża, wsi i kraju. W latach 80. XX w. została przyjęta do Stowarzyszenia Twórców Ludowych. Zmarła 19 lipca 2002 r., w wieku 90 lat. Spoczęła obok męża. Jeden z jej tomików zatytułowany jest „Wiersze z Jaworzni”.

²⁶⁸ <https://zgstl.pl/tworcy-ludowi> [dostęp: 5 czerwca 2023 r.].

²⁶⁹ B. Erber, Jan Bernasiewicz – twórca ogrodu rzeźb, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” 1989, t. 15, s. 259-304.

Rzeźby J. Bernasiewicza – Zagroda z Bukowskiej Woli w Parku Etnograficznym w Tokarni

Grób Jana Bernasiewicza na cmentarzu w Piekoszowie

Do znanych twórców ludowych z terenu gminy Piekoszów należy rodzina Porzucków z Lesicy. Jej członkowie: bracia Bogusław, Stanisław i Jerzy, synowie Józefa i Edwarda, rzeźbią w drewnie, malują, pracują w kamieniu; talent odziedziczyli po dziadku Janie, który zajmował się stolarstwem. Spośród nich największą karierę zrobił **Bogusław Porzucek**, który od kilkudziesięciu lat zajmuje się rzeźbą. Mając kilka lat zaczął dłubać w drzewie. Później próbował sił w malarstwie. Tworzył głównie pejzaże i portrety. Po zakończeniu szkoły podstawowej kształcił się w szkole plastycznej w Kielcach, której ostatecznie nie ukończył. Na życie zaczął zarabiać rzeźbą. Ze swoimi pracami jeździł na kiermasze. Brał udział w wystawach i plenerach artystycznych. W latach 80. XX w. podjął zatrudnienie w Muzeum Wsi Kieleckiej, w skansenie w Tokarni, jako konserwator starych sprzętów. Po pracy wykonywał rzeźby do kościołów i na inne zlecenia. Po kilku latach pobytu w Kielcach, powrócił do rodzinnej wsi

Lesica. Wybudował tu dom dla swojej rodziny. Urządził pracownię. Rzeźbi, odnawia stare obrazy i figury, dorabia elementy snycerki.

Twórcy i artyści ludowi odgrywają ogromną rolę w budowaniu kultury ludowej, która leży u podstaw naszej tożsamości narodowej. Ważną rolą i zadaniem instytucji kultury, w tym instytucji gminnych jest dokumentowanie ich dorobku (badanie, opisywanie i analizowanie), a także korzystanie z niego dla tworzenia produktów turystycznych opartych na kulturze ludowej.

6. Legendy²⁷⁰

Z terenu gminy pochodzi wiele legend, większość z nich jest związana z pałacem Tarłów w Podzamczu Piekoszowskim. Do najbardziej znanych należy legenda o okolicznościach fundacji rezydencji, która tłumaczy jej zadziwiające podobieństwo do pałacu biskupów krakowskich w Kielcach.

Żywa jest legenda związana z budową w pobliżu pałacu pałacyku na wyspie zwanej Solament. Kazał go postawić Jan Aleksander Tarło dla swej świeżo poślubionej małżonki, księżniczki Anny Czartoryskiej. Pałacyk bardzo się jej spodobał. Któregoś pięknego letniego dnia zamarzyła sobie, żeby pojechać tam saniami. Nie mogąc się doczekać zimy, kaprysiła jak dziecko. Pragnąc spełnić marzenie żony, Tarło nakazał posypać drogę prowadzącą do pałacyku grubą warstwą soli, tak by mogła saniami zaprzężonymi w cztery białe konie, niczym po śniegu dojechać do niego.

Miał to być prezent imieninowy dla Anny Czartoryskiej. Kaprys księżniczki przetrwał w ludzkiej pamięci. Miejscowi opowiadają, że od soli i lamentów wyspę z pałacykiem nazwano Solament. Skądinąd słowo „solamen”, od którego ukuto nazwę wysepki, w języku łacińskim oznacza pociechę, pocieszenie, komfort. A zatem intencją fundatora było, aby to miejsce sprawiało radość, cieszyło małżonkę.

Nieco mniej popularne są legendy o skarbach ukrytych w pałacu Tarłów przez konfederatów, którzy byli przeciwni rządowi Augusta III Sasa. Wg przekazów Adam i Jan Tarłowie brali udział w spisku mającym na celu obalenie władcy. W tym celu gromadzili złoto przekazywane im przez sprzymierzeńców, które planowano wykorzystać na organizację wojska i działania dyplomatyczne. Król dowiedział się o planach spiskowców. Adam Tarło ukrył złoto w bezpiecznym miejscu. Podczas obrad sejmiku miał je przekazać mieszkającemu w Warszawie Janowi Tarle. Dwa dni przed spotkaniem wdał się w konflikt z Kazimierzem Poniatowskim. Doszło do pojedynku, w wyniku którego Tarło został śmiertelnie pchnięty szpadą przez sekundanta Poniatowskiego. Złota nigdy nie odnaleziono, albo nikt się do tego nie przyznał. Opowieści o zamurowanym lub zakopanym w pałacu skarbie przyciągały poszukiwaczy, którzy wiedzeni chęcią wzbogacenia się penetrowali ruiny rezydencji, nierzadko niszcząc je.

Z piekoszowską siedzibą Tarłów, a także nieistniejącym dworem w pobliskiej Brynicy związana jest legenda o zakazanej miłości hrabianki. O rękę Tarłówny starał się dziedzic z Brynicy. Rodzice dziewczyny nie mieli nic przeciwko niemu. Sprzyjali matrymonialnym planom dziedzica względem córki. Tymczasem hrabianka zapalała uczuciem nie do starającego się o jej względy dziedzica z Brynicy, a do jego kucharza. Na wieść o tym matka dziewczyny doznała wstrząsu. Nie mogąc opanować emocji, nieopatrznie straciła lampę i wywołała pożar pałacu. W jego efekcie spłonęło piętro rezydencji.

Wielki pożar pałacu miał miejsce w czasie, gdy nie był on już w posiadaniu Tarłów; a zatem legenda rozmija się z prawdą historyczną. Utrwała jednak w ludzkiej pamięci fakt zniszczenia rezydencji przez ogień.

---

²⁷⁰ <https://strawczynodnowa.pl/o-palacu-w-podzamczu-piekoszowskim> [dostęp: 5 czerwca 2023 r.].

7. Nazwy zwyczajowe²⁷¹:

Brynica: Nad Rzeką, Pastwiska, Ukraina, Wymysłów, Zagórcze;
Gałęzice: Borki, Dolinki, Podlesie, Skałka, Stara Wieś, Ściegna, Zagórcze;
Jaworznia: Dwór, Garbatówka, Jachówka, Kostówki;
Lesica: Bławatków, Jeżynów, Lasek;
Łaziska: Stanisławice;
Łosienek: Kresy, Pod Dołami, Rogatka;
Łubno: Folwark, Józefin, Kamionki, Stare Łubno;
Micigózd: Górki, Górna Kolonia, Gozdy, Pastwiska, Przydatki;
Piekoszów: Stara Wola;
Rykoszyn: Dwór, Kolonia, Stara Wieś, Za Torem;
Szczukowice: Koloniści, Okrąglica, Sobków, Stara Wieś;
Wesoła: Młynki;
Zajączków: Międzygórze, Obory, Ostra Górka.

8. Tradycje niepodległościowe i narodowyzwolenicze

Spośród dziedzictwa niematerialnego, szczególne znaczenie dla społeczności gminy Piekoszów mają tradycje niepodległościowe i narodowyzwolenicze związane z powstaniem styczniowym, I i II wojną światową. Ich pielęgnowanie to przede wszystkim dbałość o Miejsca pamięci narodowej, uczestnictwo w uroczystościach patriotycznych, pielęgnowanie pamięci o bohaterach narodowych, m.in. poprzez stawianie im pomników, czczenie tablicami pamiątkowymi czy nadawanie ich imienia instytucjom gminnym (szkoła w Zajączkowie nosi imię Bohaterów Powstania Styczniowego, w Rykoszynie – Józefa Piłsudskiego, a w Micigózdzie – upamiętnia 100-lecie odzyskania niepodległości przez Polskę).

Świadectwem silnych tradycji niepodległościowych i narodowyzwoleniczych z czasów powstania styczniowego jest nazwa Wierna Rzeką al. Wierna, którą noszą wieś i rzeka, a także stacja kolejowa i parafia. Związana jest ona z utworem Stefana Żeromskiego „Wierna rzeka”.

Stefan Żeromski urodził się w 1864 r., kilka miesięcy po upadku powstania styczniowego, w którym brało udział wiele osób z jego otoczenia, członków rodziny i sąsiadów. Wychował się i dorastał w kulcie powstańców styczniowych, o których często słuchał rodzinnych opowieści. Te wspomnienia i relacje ustne zaowocowały w przyszłości licznymi utworami literackimi o tematyce powstańczej. Jednym z nich jest powieść „Wierna rzeka”, którą tworzył w latach ok. 1910-1911. Napisał ją na kanwie opowiadania ciotki (siostry ojca), Józefaty z Żeromskich Saskiej z Rudy Zajączkowskiej, której mąż Jan i trzej synowie: Zygmunt, Ksawery i Gustaw poszli do powstania. Jan za działalność w Organizacji Narodowej został aresztowany. Trafił do więzienia kieleckiego, gdzie był przetrzymywany ponad rok. Opuścił je po wręczeniu Czengieremu łapówki przez rodzinę w wysokości 10 tys. rubli. Pobyt w więzieniu odbił się na jego zdrowiu. Zmarł w 1868 r. Spoczął na cmentarzu w Małogoszczu. 17-letni Gustaw zginął zasieczony przez Kozaków pod Seceminem. Zygmunt na skutek odniesionych ran do końca życia borykał się w problemami zdrowotnymi.

To właśnie dwór wujostwa w Rudzie Zajączkowskiej stał się pierwowzorem powieściowego dworu Niezdoły, a jego dzierżawcy Sascy – to literaccy Rudeccy (w ten sposób Żeromski nawiązał do rzeczywistej nazwy majątku – Rudy Zajączkowskiej). Bohaterami swojego utworu Żeromski uczynił księcia Józefa Odrowąża, który wbrew woli rodziny poszedł do powstania oraz Salomeę Brynicką ubogą szlachciankę, goszczącą w domu wujostwa Rudeckich, córkę uczestnika powstania listopadowego i styczniowego. Nazwiska głównych postaci nawiązują do lokalnych tradycji: Odrowążowie to potężny możnowładczy ród przez

---

²⁷¹ D. Kopertowska, dz. cyt., passim.

wieki związany z ziemią piekoszowską, zaś nazwisko Bryniccy – zostało ukute od Brynicy, majątku dzierżawionego przez dziadków Żeromskiego. Tematem powieści jest historia rannego powstańca, ukrywającego się i powracającego do zdrowia pod opieką młodej szlachcianki. Pomiędzy młodymi rodzi się miłość, która ma jednak tragiczny finał. Za namową matki, która nie chce słyszeć o mezaliansie, księżę wyjeżdża na kurację do Włoch, pozostawiając pograżoną kobietę w rozpacz. Na odchodne księżna wręcza jej za opiekę nad synem sakiewkę z pieniędzmi, którą ta wrzuca do rzeki. Po wyjeździe ukochanego Salomea pada twarzą w rzeczny piach.

Opisane przez Żeromskiego postacie miały swoje pierwowzory. Józef Odrowąż to powstaniec Jan Połubiński – syn księcia Michała Połubińskiego, prezesa Izby Obrachunkowej w Warszawie i Felicji z Lewkowiczów, który po bitwie pod Małogoszczem trafił do dworu w Rudzie Zajązkowskiej i tam się ukrywał. Salomea Brynicka to Anieli Lubowiecka – kuzynka Żeromskiego, która wraz z innymi domownikami opiekowała się rannym powstańcem (do usunięcia mu kuli sprowadzili oni lekarza lub felczera z Kielc). Po paru miesiącach Jana odnalazła w Rudzie jego matka, Felicja Połubińska. Wg rodzinnych opowieści Jana i Anielę połączyło uczucie. Ich miłość zakończyła się zgoła inaczej niż w powieści. Połubiński zamierzał ożenić się z Lubowiecką (wyznaczono nawet termin ślubu na wiosnę 1865 r.), lecz ta zmarła w tajemniczych okolicznościach przed jego powrotem z Warszawy. Mówiło się, że popełniła samobójstwo albo zmarła z zadręczania się sugestiami, że księżę nie kocha jej, a zamierza żenić się jedynie z wdzięczności²⁷².

Tytułowa „Wierna rzeka” to rzeka Łososina zwaną Łośną, Łosośną, Łososinką. Żeromski nadał jej symboliczny sens. Wierną rzeką stała się ponieważ w dramatycznych momentach „pomagała” bohaterom powieści i zachowywała ich tajemnice. Rzeka uratowała uciekającego Odrowąza i obmyła jego rany. Uniemożliwiła przechwycenie przez Moskali tajnych planów i listy nazwisk powstańców, które przewoził schwytyany w pułapkę Hubert Olbromski – komisarz Rządu Narodowego. Rzece powierzyła Salomea pieniądze otrzymane przez księżną Odrowążową.

Po opublikowaniu powieści, co miało miejsce w 1912 r., rzeka Łososina zaczęła być nazywana Wierną Rzeką. Nazwa ta rozciągnęła się również na część Rudy Zajązkowskiej.

W świadomości mieszkańców ziemi piekoszowskiej mocno tkwi także pamięć o wydarzeniach z czasów I wojny światowej, zwłaszcza o pobycie w Rykoszynie strzelców Józefa Piłsudskiego 17 sierpnia 1914 r. Postój miał związek z aprowizacją oraz przygotowaniem taborów w dalszą drogę. Oddział konny Władysława Zygmunta Beliny-Prażmowskiego ochraniający tabory, odbywał rutynowe kontrole w rejonie Piekoszowa i Promnika. Po opuszczeniu Rykoszyna strzelcy pomaszzerowali przez Szczukowskie Górkę w kierunku na Miedzianą Górę i Zagnańsk. Gdy patrol Beliny-Prażmowskiego zorientował się, że w Kielcach nie ma Rosjan, strzelcy ponownie wkroczyli do miasta. Było to 22 sierpnia 1914 r.

W okresie międzywojennym w Piekoszowie, w nawiązaniu do tradycji niepodległościowych z czasów I wojny światowej, został wniesiony Dom Legionisty im. Marszałka Józefa Piłsudskiego.

Z okresem II wojny światowej jest związanych wiele Miejsc pamięci narodowej. W większości przypominają one o niemieckich zbrodniach dokonywanych na mieszkańcach Piekoszowa i okolic. Są także obiekty, który nie pozwalają zapomnieć o ofiarach Sowietów. W Piekoszowie, w pobliżu remizy strażackiej, rosną Dęby pamięci posadzone dla uczczenia ofiar zbrodni katyńskiej.

9. Tradycje górnicze

Tereny gminy Piekoszów ze względu na urozmaiconą budowę geologiczną i bogactwa mineralne mają wielowiekowe tradycje górnicze. Od wieków wydobywano tu rudy miedzi,

---

²⁷² B. Wachowicz, Ciebie jedną kocham. Tropami Stefana Żeromskiego w „najściślejszej ojczyźnie”, Warszawa 2008, s. 206 i in.

ołowiu, srebra. Eksploatacja tych surowców zakończyła się w okresie międzywojennym. Pozostałości dawnego górnictwa spotykamy w Szczukowskich Górkach na wzgórzu Machnowica, w Jaworzni na wzgórzu Moczydło, w okolicy Gałęzic czy na Miedziance. Są to: pozostałości dawnych szybów, sztolni, chodników górniczych, hałdy gruzu, lejkowate zapadliska po nieczynnych szybach wydobywczych.

Kamień upamiętniający Johanna Ehrenholda Ullmanna
– dyrektora Głównej Dyrekcji Górniczej i Akademii Górniczej w Kielcach,
w latach 1827-1831 właściciela kopalni na Moczydło;
teren szkoły w Jaworzni

Od XIX w. aż do lat 70. XX w. w Jaworzni, na Górze Kopaczowej wydobywano i wypalano na miejscu wapień dewoński. Na jego bazie rozwinął się przemysł wapienniczy. Pamiątką po produkcji wapna są ruiny pieca szybowego z wysokim kominem, o unikatowej w skali kraju konstrukcji, jednego z trzech jakie powstały w latach 1905-1916²⁷³.

Eksploatacja rud i kopalin doprowadziła do licznych odkryć geologicznych. Najbardziej spektakularnym było odkrycie systemu jaskiń Chelosiowa Jama – Jaskinia Jaworznicka.

Aktualnie na terenie gminy swą siedzibę ma największa w Polsce kopalnia i zakład produkcyjny Nordkalk Sp. z o.o. – Zakład Miedzianka. Przedsiębiorstwo jest zlokalizowane na terenie gmin Piekoszków i Chęciny w obrębach ewidencyjnych: Gałęzice i Podpolichno. Nazwa zakładu – „Miedzianka”, pochodzi od najwyższej góry w okolicy – Miedzianki, w przeszłości słynącej z górnictwa kruszcowego i skalnego. Jego bazę surowcową stanowią wapień dewońskie, charakteryzujące się wysoką zawartością węgla wapnia i wyjątkową

²⁷³ R. Jałowiecki, dz. cyt., s. 145.

wytrzymałością. Produkowane z nich kruszywa i mączki wapienne znajdują szerokie zastosowanie w budownictwie, drogownictwie, w przemyśle cukrowniczym czy w rolnictwie²⁷⁴.

Kopalnia jest udostępniana do zwiedzania w Dni Otwarte, a także przy okazji obchodów Europejskiego Dnia Mineralów.

Choć tereny gminy Piekoszów mają bardzo bogate tradycje górnicze, kontynuowane do dziś, to zastanawia praktyczny brak przejawów kultu świętych i błogosławionych patronujących górnikom. Górnicy ze względu na wykonywaną pracę, pod ziemią, trudną i niebezpieczną, na ogół byli i są osobami bardzo pobożnymi. Przejawia się to chociażby w górniczym powitaniu – „Szczęść Boże”, które ma podłoże religijne, a także w fundacji obiektów sakralnych w kopalniach i w ich otoczeniu (kaplic, krzyży, kapliczek, figur świętych).

Patronką górników jest św. Barbara, której wspomnienie liturgiczne przypada w Kościele Katolickim 4 grudnia; wtedy też górnicy obchodzą swoje tradycyjne święto „Barbórkę”. Górnikom patronują także św. Antoni Padewski czy św. Kinga. Na terenie gminy Piekoszów nie obserwuje się w zasadzie przejawów kultu świętych – opiekunów górników.

W przeszłości w kościele w Wiernej Rzece znajdował się obraz św. Barbary; obecnie wisi on w kaplicy w Miedziance, w gminie Chęciny.

Został on namalowany przez częstochowskiego artystę, z inicjatywy Andrzeja Gila z Zajączkowa na zamówienie górników z Zajączkowa. To oni sfinansowali zakup wizerunku świętej z dobrowolnych składek, jako wotum zaufania i dziękczynienia za łaski. Pod obrazem widnieje napis fundacyjny: „Ofiara Górników Kozi Grzbiet Zajączków”. Do kościoła w Wiernej został on uroczystie wprowadzony i poświęcony podczas mszy św. barbórkowej w 1952 r. Wisiał w nim do czasu pożaru, w 1978 r. Ocalał, wyniesiony w porę z płonącej świątyni. Trafił do kaplicy w Miedziance²⁷⁵. Aktualnie teren dawnej kopalni „Kozie Grzbiecie Zajączków” jak i kopalni Miedzianka są objęte ochroną prawną; stanowią odpowiednio – pomnik przyrody i rezerwat przyrody.

Warto nadmienić, że w XIX w. jeden z szybów kopalni ołowiu na Moczydłu nosił nazwę – Barbara.

10. Tradycje kamieniarskie

Od XVII w. w Jaworzni zaczęto na większą skalę pozyskiwać kamień oraz marmur zwany jaworznickim. Na wzgórzu Moczydło, znanym z eksploatacji kruszców ołowiu, od I połowy XIX w. działały kamieniołomy, które dostarczały surowca do słynnej fabryki marmurów w Kielcach. Franciszek Maksymilian Sobieszczański pisał: „W ogromnej górze ma dwa łamy marmurowe, z których począwszy od wierzchołka do połowy góry mieści marmur białawy przezroczysty, pomieszany kolorami bladoróżowym i żółtawym; dobywają z niego łamy łokieć długie, szerokie i grube. W części dolnej ma kolor bladoróżowy, żyłkami buraczkowemi poprzedzielany i w mniejszych łamach dobywa się. W ogóle marmur jaworznicki jest twardy, pęka przy obrabianiu i do polerowania jest trudny. (...). Mogliby go nam cudzoziemcy pozazdrościć, ale nie poważylismy się tego daru Opatrzności tak użyć, jakby się dał z łatwością”²⁷⁶. Ozdobne marmury wydobywano także w okolicy Bolechowic, Szewc, Zelejowej, Miedzianki i Korzeckiej.

W 1927 r. jeden z kamieniołomów na stoku wzgórza Moczydło dzierżawiła firma F. Czarnowskiego. Wydobywany marmur odznaczał się ciemną barwą i był bogato użylony kalcytem.

²⁷⁴ <https://nordkalk.pl/o-firmie/lokalizacje/polska/miedzianka> [dostęp: 5 czerwca 2023 r.].

²⁷⁵ D. Dudek, Platynowy jubileusz wizerunku Świętej Barbary z Miedzianki, w: <https://www.heciny.pl> [dostęp: 5 czerwca 2023 r.].

²⁷⁶ Cyt. za: F. M. Sobieszczański, Wycieczka archeologiczna w niektóre strony guberni radomskiej odbyta w miesiącu wrześniu 1851 roku, Warszawa 1852, s. 217.

Na terenie Moczydła zachowało się kilka starych łomów będących pamiątką po górnictwie skalnym, marmurowym; największe znajdują się w części północno-zachodniej.

Po II wojnie światowej na terenie gminy Piekoszów rozwinęły się kopalnie kamienia drogowego i budowlanego.

Dziedzictwo kulinarne

Częścią dziedzictwa kulturowego jest dziedzictwo kulinarne. Wg Marka Gąsiorowskiego dziedzictwem kulinarnym są „produkty żywnościowe i artykuły spożywcze, charakteryzujące się szczególnymi cechami jakościowymi i tradycyjnymi sposobami wytwarzania przy wykorzystaniu „starych” technologii i silnie związane z regionem ich historycznego wytwarzania”. Dziedzictwo to stanowi ważny element kultury każdego narodu. Obejmuje ono hodowlę zwierząt i roślin, sposoby konserwowania i przechowywania żywności itd. W dobie fast food’ów i gotowego jedzenia, tradycyjna kuchnia, oparta na prostych produktach, bez ulepszczy, wytwarzana w domowych warunkach jest bardzo ceniona. Dziedzictwo kulinarne wymaga roztoczenia nad nim opieki. W celu jego ocalenia należy je dokumentować, prezentować i promować²⁷⁷.

Produktami i potrawami, z których słynie gmina Piekoszów są m.in.: zalewajka świętokrzyska, zupa mleczna z kurkami, parowańce, dziady, kałmuki.

5.3. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

W myśl art. 7 Ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Rejestr zabytków jest podstawową, a jednocześnie najstarszą formą ochrony zabytków. Został on utworzony na podstawie rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 lipca 1928 r. o prowadzeniu rejestru zabytków (Dz. U. z 1928 r. nr 76, poz. 675)²⁷⁸.

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zabytek nieruchomy wpisuje się do rejestru zabytków na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się ów zabytek nieruchomy. Do rejestru można także wpisać otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek

²⁷⁷ D. Światała-Trybek, Dziedzictwo kulinarne w kontekście europejskiego ruchu turystycznego, „Studia Etnograficzne i Antropologiczne” 2014, t. 14, s. 28-43.

²⁷⁸ Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 lipca 1928 r. o prowadzeniu rejestru zabytków (Dz. U. z 1928 r. nr 76, poz. 675).

wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków informację o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru zabytków na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Zabytek ruchomy stanowiący dobro kultury odzyskane wskutek restytucji prowadzonej przez Rzeczpospolitą Polską lub narodowe dobro kultury RP objęte przypadkiem na rzecz Skarbu Państwa, podlega z urzędu wpisowi do rejestru zabytków. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego informuje wojewódzkiego konserwatora zabytków o zaistnieniu podstaw do wpisu takiego zabytku do rejestru, przekazując dane zabytku i dokumenty niezbędne do dokonania wpisu.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Sprawy związane z prowadzeniem rejestru zabytków reguluje Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Do rejestru nie wpisuje się zabytku:

- 1) wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) wpisanego do inwentarza muzeum,
- 3) wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Lista Skarbów Dziedzictwa

Wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa jest najnowszą formą ochrony zabytków. Na listę tę wpisuje się – na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela – zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczane do jednej z następujących kategorii:

1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,

2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,

3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt. 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pastelów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt. 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt. 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

- 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
  - 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,
  - 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
  - 11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,
  - 12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
  - 13) innych kategorii, niewymienionych w pkt. 1-12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro.
- Lista Skarbów Dziedzictwa jest prowadzona przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w drodze rozporządzenia na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu. Na listę pomników historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

Park kulturowy

Jest formą ochrony zabytków mającą szczególne znaczenie przy ochronie krajobrazu kulturowego, niezależnie od tego, czy na jego terenie znajdują się zabytki objęte formami ochrony. Zgodnie z art. 16 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”. W myśl art. 16 ust. 1a „Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia”.

Uchwała Rada Gminy określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mówi art. 17 ust. 1 (art. 16 ust. 2).

Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy (art. 16 ust. 3).

W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem (art. 16 ust. 4).

W przypadku, gdy park kulturowy przekracza granice gminy może być on utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony (art. 16 ust. 5).

Dla obszarów, na których został utworzony park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (art. 16 ust. 6).

Zgodnie z art. 17 ust. 1 „na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej,
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomości,
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1,
- 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury,
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Kwestie związane z ochroną i opieką nad zabytkami a planami zagospodarowania przestrzennego regulują art. 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r.

W myśl art. 18 ust. 1 ww. ustawy ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Przy sporządzaniu i aktualizacji powyższych strategii, analiz, planów i studiów, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Zgodnie z art. 19 ust. 1 „w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- 3) parków kulturowych.

W myśl art. 19 ust. 1a „w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków”.

Zgodnie z art. 19 ust. 1b „w uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt. 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych”.

Art. 19 ust. 2 mówi, że „w przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

Na mocy art. 20 „projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu”.

Zabytki z terenu gminy Piekoszów chronione są poprzez wpis do rejestru zabytków. Na terenach gminy objętych miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego nie ma obiektów zabytkowych.

I. Poprzez wpis do rejestru zabytków są chronione²⁷⁹:

- **kościół parafialny pw. Narodzenia NMP w Piekoszowie** – rej. nr A.441 z dn. 16.10.1956 r., z dn. 28.10.1971 r., z dn. 2.12.2009 r.,
- **cmentarz parafialny w Piekoszowie** – rej. nr A.442 z dn. 9.09.1992 r., z dn. 2.12.2009 r.,
- **ruina pałacu Tarłów w Podzamczu** – rej. nr A.443/1 z dn. 1.08.1947 r., z dn. 8.05.1972 r., z dn. 1.02.2010 r.,
- **otoczenie pałacu Tarłów w promieniu 100 m od murów w Podzamczu** – rej. nr A.443/2 z dn. 1.08.1947 r., z dn. 8.05.1972 r., z dn. 1.02.2010 r.,

5.4. ZABYTKI W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Do obowiązków gminy należy ochrona zabytków, które znajdują się na jej terenie. Zadania te określa art. 4 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Mówi on, że organy administracji publicznej, a zatem i gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie”, „zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”, „udaremnić niszczenie i niewłaściwe korzystanie z zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy także: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”. Temu celowi służy gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków (w skrócie: GEZ) to spis (wykaz) zabytków gminy. Jej prowadzenie, przewidziane przez ww. ustawę, należy do obowiązków wójta (burmistrza, prezydenta miasta). GEZ jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. Powinny być w niej ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

---

²⁷⁹ Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków – stan na 31 grudnia 2022 r., w: www.nid.pl

GEZ jest podstawą do sporządzania gminnych programów opieki na zabytkami. Instrukcję opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków określają Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające ww. rozporządzenie. Od 2019 r. obowiązuje nowy wzór karty adresowej, zgodnie z załącznikiem 4 ww. rozporządzenia.

GEZ jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Włączenie obiektów do GEZ wymaga porozumienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków co do zasadności ujęcia tego zabytku w ewidencji oraz najpilniejszych postulatów konserwatorskich, a także wymaga zawiadomienia właściciela zabytku o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do GEZ. Zawiadamianie właścicieli zabytków o zamiarze włączenia do GEZ, o sporządzeniu nowej karty adresowej albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z GEZ wynika ze zmiany Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r., zmieniającego rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886). Do powyższych zawiadomień o włączeniu karty do GEZ lub o wykonaniu nowej, dołącza się odpowiednią kartę ewidencyjną.

W GEZ gminy Piekoszów przeważają obiekty sakralne, czyli przeznaczone do sprawowania kultu religijnego i związane z czynnościami religijnymi. Są one reprezentowane przez:

1) zespół kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP w Piekoszowie obejmujący:

- kościół parafialny zbudowany w XIX w.,
- cmentarz przykościelny o średniowiecznej proveniencji,
- ogrodzenie cmentarza kościelnego ze schodami z początku XX w.,
- plebanię z 1923 r.

2) cmentarz parafialny w Piekoszowie założony w I ćwierci XIX w.;

W jego obrębie znajduje się wiele cennych zabytków sepulkralnych zarówno ze względów artystycznych jak i historycznych. Jednym z nich jest:

2.1) kaplica grobowa Otkiewiczów z 1865 r.

3) cmentarz parafialny w Łosieniu z lat 60. XX w.;

4) cmentarz w Wesolej z lat 30. XX w.;

5) kapliczki, krzyże i figury przydrożne – stanowią najliczniejszą grupę zabytków ujętych w GEZ.

W GEZ figuruje kilka Miejsc pamięci narodowej. W większości są one związane z wydarzeniami z czasów powstania styczniowego oraz z okresem II wojny światowej. Znajdują się: w Brynicy, Gałęzicach, Piekoszowie, Wesolej-Młynkach. Dwa obiekty przypominają o długiej historii osadnictwa na terenie tutejszych wsi. Są to kamienie ufundowane dla upamiętnienia 700-lecia wsi Zajączków i Gałęzice.

W GEZ zostały ujęte także dwa zabytki związane z działalnością gospodarczą, a konkretnie z przetwórstwem rolno-spożywczym. Są to: młyn w Łosieniu i ruiny młyna w Wesolej-Młynkach. Pierwszy jest obiektem drewnianym ze współczesną muirowaną

dobudówką wzniesioną z pustaków. Został zbudowany w latach 30. XX w. na rzece Wiernej i przez kilka dekad był poruszany siłą jej wody. W latach 70. XX w., gdy wieś Łosień otrzymała prąd, zyskał napęd elektryczny. Młyn pracował do lat 90. XX w. Obsługiwał rolników miejscowych i okolicznych z Łosienka, Łubna, Małogoskich. Prowadziła go rodzina Bańburów, mieszkająca w jego bezpośrednim sąsiedztwie.

Drugi z obiektów, znajdujący się w Młynkach, będący w stanie ruiny, również był młynem wodnym pracującym dzięki sile rzeki Wiernej. Stanowił go obiekt murowany, postawiony z kamienia. Zakład pracował do tragicznych wydarzeń z 1943 r. Wówczas Niemcy zamordowali w pobliżu młyna członków rodziny Gorajów, do których on należał, a sam obiekt spalili.

Wśród zabytków widniejących w GEZ są tylko dwa obiekty mieszkalne. Jednym z nich jest wspomniana plebania (użytkowa do dziś), drugim – pałac Tarłów, będący w stanie ruiny.

Tabela 5. Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków (stan na czerwiec 2023 r.)

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Informacja o wpisie do rejestru zabytków
1	Brynica	Miejsce pamięci – tablica upamiętniająca mieszkańców Brynicy poległych w 1944 r., XX w. (1981 r.)	
2	Brynica	Krzyż żeliwny z trójlistnie zakończonymi ramionami na kamiennym postumencie, poł. XIX w. (1863 r.)	
3	Brynica	Krzyż kamienny na kamiennym postumencie, poł. XIX w. (1863 r.)	
4	Gałężice	Miejsce pamięci – pomnik ku czci poległych w 1944 r., (XX w.)	
5	Gałężice	Krzyż żeliwny pełny z trójlistnym zakończeniem ramion na kamiennym postumencie i otoczony barierką z tego samego czasu, k. XIX w. (1884 r.)	
6	Gałężice	Miejsce pamięci – kamień upamiętniający 700-lecie wsi, XXI w. (2006 r.)	
7	Janów	Murowana kapliczna MB Niepokalanej, II poł. XIX w., przebudowana w XX w.*	
8	Jaworznia	Kapliczka murowana, XIX w.	
9	Łaziska	Żeliwny krzyż na postumencie z II poł. XIX w., przebudowany ok. 1952 r.*	
10	Łosienek	Krzyż kamienny na postumencie, I poł. XX w. (1939 r.)	
11	Łosienek	Kapliczka murowana pw. św. Jana Nepomucena, z czterospadowym dachem, XIX w. (?)	
12	Łosienek	Miejsce pamięci – miejsce pochówku powstańca 1863 r., XX w. (1991 r.)	

13	Łosień	Krzyż przydrożny żeliwny ażurowy na kamiennym postumencie, pocz. XX w. (1918 r.)		
14	Łosień	Młyn wodny, XX w.		
15	Łosień	Cmentarz parafialny, II poł. XX w.		
16	Łosień	Krzyż kamienny na kamiennym postumencie, poł. XX w. (1945 r.)		
17.	Micigózd	Krzyż kamienny na kamiennym postumencie, pocz. XX w. (1908 r.)		
18	Micigózd	Krzyż kamienny na postumencie, poł. XX w.		
19	Piekoszów	Figura przydrożna św. Jakuba, XVIII w. (?)		
20	Piekoszów	Krzyż przydrożny żeliwny ażurowy na kamiennym postumencie, I poł. XX w. (1933 r.)		
21	Piekoszów	Krzyż przydrożny metalowy na postumencie kamiennym, pocz. XX w. (1918 r.)		
22	Piekoszów	Zespół kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP	Kościół parafialny pw. Narodzenia NMP, XIX w.	Rej. nr A.441 z dn. 16.10.1956 r., z dn. 28.10.1971 r., z dn. 2.12.2009 r.,
23	Piekoszów		Cmentarz przykościelny w granicach ogrodzenia, XIV-XIX w.	
24	Piekoszów		Ogrodzenie ze schodami, XX w.	
25	Piekoszów		Plebania, XX w.	
26	Piekoszów	Cmentarz parafialny, XIX w.		Rej. nr A.442 z dn. 9.09.1992 r., z dn. 2.12.2009 r.
27	Piekoszów	Kaplica grobowa Otkiewiczów na cmentarzu parafialnym, mur., XIX w. (1865 r.)		
28	Piekoszów	Krzyż przydrożny na kolumnie, XIX/XX w.		
29	Piekoszów	Krzyż przydrożny na postumencie, XX w. (przy zjeździe na cmentarz)		
30	Piekoszów	Miejsce pamięci – zbiorowa mogiła żołnierzy Wojska Polskiego poległych w 1939 r. na cmentarzu parafialnym		
31	Piekoszów	Miejsce pamięci – zbiorowa mogiła żołnierzy Wojska Polskiego poległych w 1939 r. na cmentarzu parafialnym		

32	Piekoszów	Figura przydrożna NMP z Dzieciątkiem na kamiennym postumencie, pocz. XIX w. (1816 r.)	
33	Podzamcze	Krzyż przydrożny metalowy na kamiennym, zapewne wcześniejszym postumencie, pocz. XX w. (1908 r.), później przebudowany	
34	Podzamcze	Krzyż przydrożny kamienny na kamiennym postumencie, poł. XX w. (1950 r.)	
35	Podzamcze	Krzyż przydrożny kamienny, I poł. XX w. (1940 r.)	
36	Podzamcze	Ruina pałacu Tarłów, XVII w.	Rej. nr A.443/1 z dn. 1.08.1947 r., z dn. 8.05.1972 r., z dn. 1.02.2010 r.
37	Podzamcze	Otoczenie pałacu Tarłów w promieniu 100 m od murów	Rej. nr A.443/2 z dn. 1.08.1947 r., z dn. 8.05.1972 r., z dn. 1.02.2010 r.,
38	Podzamcze	Kapliczka przydrożna murowana pw. św. Jana Nepomucena, XVIII w. (?)	
39	Rykoszyn	Krzyż przydrożny żeliwny na kamiennym cokole, poł. XIX w. (1861 r.)	
40	Szczukowice	Krzyż przydrożny kamienny, poł. XX w.	
41	Szczukowice	Krzyż przydrożny kamienny na kamiennym postumencie, poł. XX w. (1948 r.)	
42	Wesoła	Cmentarz parafialny, lata 30. XX w.	
43	Wesoła d. Wesoła- Młynki	Miejsce pamięci – pomnik Polaków rozstrzelanych w 1943 r., XX w. (1981 r.)	
44	Wesoła d. Wesoła- Młynki	Ruina młyna wodnego, pocz. XX w.	
45	Wincentów	Krzyż przydrożny żeliwny ażurowy na kamiennym postumencie, pocz. XX w. (1922 r.)	
46	Wincentów	Kamienny krzyż na postumencie (1921 r.)*	
47	Zajączków	Kapliczka murowana św. Jana Nepomucena z krzyżem metalowym w szczycie, lata 30. XIX w.; odnow. XXI w.	
48	Zajączków	Miejsce pamięci – kamień upamiętniający 700-lecie wsi, XXI w. (2006 r.)	
49	Zajączków	Krzyż żelazny na kamiennym postumencie, XX w.	

50	Zajączków	Kapliczka przydrożna, pocz. XX w. (1908 r.)	
----	-----------	---	--

*obiekty zabytkowe włączone do GEZ w 2023 r. w porozumieniu ze ŚWKZ.

5.5. ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY

Wizytówką gminy są dwa zabytki architektury, a właściwie to dwa zespoły: ruina pałacu Tarłów wraz z otoczeniem w Podzamczu Piekoszowskim oraz kościół parafialny pw. Narodzenia NMP – sanktuarium Matki Bożej Miłosierdzia w Piekoszowie z cudownym – XVII-wiecznym obrazem Madonny z Dzieciątkiem wraz z towarzyszącymi mu obiektami. Dużą wartość ma również cmentarz parafialny w Piekoszowie, będący najstarszą czynną nekropolią na terenie gminy.

Ruina pałacu Tarłów w Podzamczu

Pałac w Podzamczu usytuowany jest w centrum sołectwa. Stoi na niewielkim wzniesieniu, otoczony płaskim terenem pokrytym łąkami i polami uprawnymi. Fasadą zwrócony jest na zachód.

Pałac został wzniesiony ok. połowy XVII w. Na ogół przyjmuje się, że był budowany w latach 1640-1645. Taką datację podają autorzy „Katalogu zabytków sztuki w Polsce”²⁸⁰, a także „Atlasu zabytków architektury w Polsce” Adam Miłobędzki i Jerzy Łoziński²⁸¹. Niektórzy wskazują na lata 1642-1645²⁸². Wg jeszcze innych badaczy, prace wokół budowli ruszyły w 1649 r. i trwały nieprzerwanie do 1655 r.²⁸³. Iwona Badowska pisze, że architektura pałacu wskazuje na to, że powstał on w okresie 1650-1660²⁸⁴, tyle, że w latach 1655-1660 trwała wojna polsko-szwedzka zw. potopem, więc mało prawdopodobne jest, aby w czasie walk prowadzono prace budowlane; najazd wojsk szwedzkich musiał przerwać roboty wokół rezydencji, jeśli oczywiście takowe trwały.

Swoje powstanie pałac zawdzięcza rodzinie Tarłów. Za jego fundatora uznaje się Jana Aleksandra Tarłę²⁸⁵. Jan Aleksander Tarło należał do czołowych postaci w rodzie. Był drugim z kolei synem²⁸⁶ Piotra Aleksandra Tarły – kasztelana lubelskiego (1618-1630), wojewody lubelskiego (1630-1649), właściciela Piekoszowa, i jego pierwszej żony Zofii z Działyńskich – córki wojewody chełmińskiego Mikołaja. Kształcił się za granicą – na uniwersytecie we Fryburgu oraz w kraju – w ariańskiej Akademii Rakowskiej i w Szkołach Nowodworskich. Szczególnie interesował się literaturą, sam próbował sił jako poeta. Po zakończeniu edukacji trafił na dwór królewski. Znalazł się w bliskim otoczeniu króla Zygmunta III Wazy. W tym czasie zyskał opinię utalentowanego poety. Jego liryki zostały wydane drukiem w 1626 r. Po śmierci króla Zygmunta pozostał na dworze. Cieszył się uznaniem kolejnego władcy, Władysława IV. W latach 1633-34 brał udział w wojnie z Moskwą. W 1637 r. był dworzanielem królewskim. Na ślubie Władysława IV z Cecylią Renatą wygłosił wspaniałe przemówienie²⁸⁷.

²⁸⁰ Katalog zabytków sztuki w Polsce, red. J. Łoziński, B. Wolff, t. 3 (woj. kieleckie), zesz. 4 (pow. kielecki), Warszawa 1957, s. 53.

²⁸¹ A. Miłobędzki, J. Łoziński, Atlas zabytków architektury w Polsce, Warszawa 1967.

²⁸² Por. WKZK, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa – Pałac Tarłów – ruina w Podzamczu, opr. A. Myśliwska, październik 1998 r.

²⁸³ Por. https://pl.wikipedia.org/wiki/Pałac_Tarłów_w_Podzamczu_Piekoszowskim [dostęp: 15 maja 2023 r.].

²⁸⁴ I. Badowska, Pałac Tarłów w Podzamczu Piekoszowskim, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” 1968, t. 5, s. 83.

²⁸⁵ L. A. Wierzbicki, Tarło Jan Aleksander, w: Polski słownik biograficzny (PSB), t. LII/2, zesz. 213, Warszawa – Kraków 2018, s. 283-287.

²⁸⁶ Pierworodny syn Piotra Aleksandra Tarły i Zofii Działyńskiej, Mikołaj zginął w 1632 r. w Lowanium.

²⁸⁷ I. Badowska, dz. cyt., s. 83.

Po śmierci ojca, który zmarł w 1649 r., przejął dobra piekoszowskie (Piekoszów, Jaworznia, Rykoszyn, Szczukowice, Łosień, Micigózd, Chełmce). Posiadał także Komorów i Serwinów, ponadto wsie: Dobra, Okrągła, Jasieniec, Tursko i Zawada w pow. sandomierskim, Odrowąż, Pardotów i Świerczów w pow. opoczyńskim, wsie: Uście, Skwiertnia, Kwiaton w woj. krakowskim, a także kamienicę w Warszawie.

W Chełmcach ufundował kościół, którego budowa została ukończona w 1665 r.²⁸⁸.

Od połowy XVII w. jego kariera nabrała tempa. W 1650 r. Jan Aleksander Tarło został wojewodą lubelskim (bezpośrednio po swoim ojcu), a w 1666 r. – wojewodą sandomierskim. Cały czas utrzymywał bliskie kontakty z dworem królewskim. Brał udział w licznych wojnach. Był mecenasem młodych poetów. Zmarł w 1681 r.²⁸⁹.

Jan Aleksander Tarło był dwukrotnie żonaty. W 1639 r. poślubił Krystynę Zborowską, córkę Andrzeja – kasztelana oświęcimskiego, zmarłą pomiędzy rokiem 1643 a 1646. Ok. 1653 r. poślubił księżniczkę Annę Czartoryską, córkę Mikołaja Jerzego – wojewody wołyńskiego²⁹⁰.

Lata budowy pałacu, nawet orientacyjne, pokrywają się ze wzrostem aktywności Jana Aleksandra Tarły na terenie dóbr piekoszowskich i okresem rozkwitu jego kariery.

Nie tylko czas budowy pałacu jest przedmiotem dyskusji jego badaczy, ale również jego twórca. Nie jest nam znane ostatecznie nazwisko architekta rezydencji. Za projektanta i budowniczego pałacu uznaje się Tomasza Poncino, architekta włoskiego pochodzenia, który od lat 20. XVII w. działał w Polsce. W 1641 r. notowany jest on jako serwitor królewski, a od 1650 r. jako *murator sacra regis maiestatis*. Jan Aleksander Tarło utrzymywał bliskie kontakty z dworem królewskim, toteż nie wykluczone, że zetknął się z Poncinim i zlecił mu projekt swojej rezydencji. Poncino zmarł w 1659 r., mógł zatem wykonać to zlecenie.

Wśród potencjalnych architektów pałacu przywoływane jest także nazwisko Jana Trevano – nadwornego architekta króla Zygmunta III Wazy. Tyle że, ten zmarł w 1642 r. Możliwe jednak, że projekt rezydencji Tarłów wykonał jakiś uczeń Trevana, ktoś z jego kręgu²⁹¹. Co ciekawe zarówno Poncinemu jak i Trevano przypisuje się projekt pałacu biskupiego w Kielcach, do którego rezydencja w Podzamczu Piekoszowskim jest ładząco podobna.

Z budową pałacu związane są legendy, które próbują wyjaśnić genezę obiektu. Jedna z nich mówi, że bezpośrednim powodem wzniesienia rezydencji była urażona duma Jana Aleksandry Tarły. A mianowicie, podczas uczty odbywającej się w nowo wybudowanym okazałym pałacu biskupów krakowskich w Kielcach, Tarło miał zaprosić do siebie bpa Jakuba Zadzika. Ten, butnie odpowiedział mu, że po chałupach nie jeździ. Urażony taką odpowiedzią Tarło odparł wobec zgromadzonych, że za dwa lata zaprasza ekscelencję do siebie, do Piekoszowa, do takiego samego pałacu jaki biskup posiada. Tak też uczynił nie szczędząc środków.

Dwór w Chełmcach, w którym przed budową pałacu piekoszowskiego rezydował Jan Aleksander Tarło z pewnością chałupy nie przypominał. Bp Jakub Zadzik z inicjatywy i funduszy, którego stanął pałac biskupi w Kielcach, zmarł w 1642 r. Dobra piekoszowskie należały wówczas do ojca fundatora rezydencji, Piotra Aleksandra Tarły. Dwuletni okres budowy tak okazałej budowli, przy ówczesnych możliwościach technicznych jest bardzo mało prawdopodobny. Legenda, w wielu miejscach rozmija się z prawdą historyczną, ale tłumaczy zaskakujące podobieństwo pałacu w Podzamczu Piekoszowskim do rezydencji biskupów krakowskich w Kielcach. Obie budowle różniły się jedynie detalami. Miały te same proporcje i rozmiary. W obu przypadkach padają nawet nazwiska tych samych architektów, którym przypisywany jest projekt rezydencji. Z pewnością Jan Aleksander Tarło zwiedził pałac kielecki. Zauroczony nim postanowił w swoich dobrach wznieść rezydencję na jego wzór i podobieństwo.

---

²⁸⁸ <https://diecezja.kielce.pl/parafie/chelmce-sw-marii-magdaleny-i-sw-mikolaja-b-w> [dostęp: 15 maja 2023 r.].

²⁸⁹ I. Badowska, dz. cyt., s. 83.

²⁹⁰ Tamże.

²⁹¹ Tamże, s. 103-104.

Inna legenda łączy budowę pałacu ze ślubem Jana Aleksandra Tarły z księżniczką Anną Czartoryską, do którego doszło ok. 1653 r. Chcąc zaimponować wybrance Tarło postawił okazałą rezydencję, w której zamieszkał z żoną. Ponadto w jej pobliżu kazał wybudować dla Anny na wyspie niewielki pałacyk albo też altankę; był to tzw. Solament, co oznaczało „rzecz sprawiącą radość”²⁹².

Koszty budowy pałacu były wysokie. Tarło, by podolać wydatkom, musiał ponoć sprzedać 30 wsi.

Nowo wzniesiona rezydencja została wspaniale urządzona. W jej wnętrzu były liczne „zabytki starożytne”. Miała również „odpowiednio” wyposażoną kaplicę²⁹³.

Po śmierci Jana Aleksandra Tarły, jego majątek wraz z pałacem odziedziczyli synowie: Mikołaj – cześnik litewski i starosta goszczyński oraz Kazimierz – starosta goszczyński. Kolejnym właścicielem rezydencji został Józef Tarło, syn Kazimierza. Był on naocznym świadkiem cudu piekoszowskiego mającego miejsce w dzień Wniebowstąpienia Pańskiego, 21 maja 1705 r.; wobec liczного grona wiernych z wizerunku Matki Bożej popłynęły krwawe łzy.

W następnych latach rezydencja znajdowała się w rękach: Adama Tarły (1708-1772) – starosty brzegowskiego, goszczyńskiego i skalskiego, a po nim Szymona Tarły (1744-1784) – starosty skalskiego. Szymon Tarło podzielił swój majątek pomiędzy trzech synów; ostatecznie dobra piekoszowskie z pałacem znalazły się w rękach Floriana. Pod koniec XVIII w. posiadłość stanowiła własność Szymona Tarły żonatego z Marianną z Ilińskich. W 1792 r. otrzymał ją Jan Ewangelista Tarło. Był on żonaty z Marianną z Klonowskich. Oboje zmarli w 1835 r. w Podzamczu²⁹⁴. Pozostawili: Jan Kantego, Hipolita, Aleksandra i Karolinę. W 1840 r. Hipolit Tarło wykupił udziały rodzeństwa i stał się jedynym właścicielem włości piekoszowskich z rezydencją²⁹⁵.

Pałac piekoszowski znajdował się w posiadaniu rodziny Tarłów i był przez nią zamieszkały do 1842 r. Wówczas to dobra piekoszowskie za 100 000 złp nabył Kazimierz Sosnowski. Rezydencja znajdowała się wówczas w nie najlepszym stanie. Była zaniedbana i miała przeciekający dach. Paweł Bolesław Podczaszyński w 1842 r. pisał: „Podzamcze jest to zamek stary, niegdyś Tarłów dziedzictwo, dziś własność Sokołowskich; w pięknym położeniu, nad obszernymi łąkami, o 4 ośmiogranych wieżach, dachy *a la mansard*, budowany z płyt kamiennych, jak wszystkie prawie w tych stronach budowle. Wieże ścienne oraz obłożyny koło drzwi i okien z kamienia ciosanego; mury są jeszcze w zupełnie dobrym stanie, dach tylko kompletnie dziurawy grozi zniszczeniem ich kiedyś, mimo to jednak właściciel ich mieszka w dolnych pokojach. Jak to dziwacznie widzieć przy strojnych firankach i ukazujących się też dobrze ubranych osobach tuż obok opuszczone mury bez drzwi i okien. To coś arabstwem trąci. Jest tu też i ogród stary, duży”. Z opisu wynika, że właściciele mieszkali wówczas na parterze²⁹⁶.

W latach 50. XIX w. pałac stanął w ogniu. Spłonął dach i I piętro. Budynek został odbudowany, przy czym zyskał nowy dach. Dotychczasowy, łamany dwukondygnacyjny, zastąpił dach namiotowy²⁹⁷. W 1857 r. rezydencję z dobrami nabył za 21 000 rubli srebrnych Józef Sosnowski. W 1874 r. zakupił je na licytacji publicznej Józef Paszkowski. W 1885 r. znalazły się one w posiadaniu A. Snocha²⁹⁸.

Pałac był zamieszkały do roku 1880. Po opuszczeniu go przez ostatnich mieszkańców zaczął niszczeć. Pozbawiony stałego nadzoru i opieki był dewastowany. Okoliczna ludność zaczęła go rozbierać, pozyskując tą drogą materiał budowlany. Obramienia okienne, gzymsy, portale czy marmurowe kominki zostały rozkradzione bądź zdemontowane i sprzedane. Filary

²⁹² Tamże, s. 83-85.

²⁹³ Tamże, s. 85.

²⁹⁴ <https://geneteka.genealodzy.pl> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

²⁹⁵ I. Badowska, dz. cyt., s. 86. W 1831 r. poślubił Józefę Żochowską, córkę Ignacego i Józefy z Żarskich; <https://geneteka.genealodzy.pl> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

²⁹⁶ I. Badowska, dz. cyt., s. 86.

²⁹⁷ Tamże; WKZK, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa – Pałac Tarłów – ruina.

²⁹⁸ Tamże.

znajdujące się niegdyś wewnątrz sieni pałacowej trafiły do kościoła w Piekoszowie, schody pałacowe do Oblęgorka, jeden z portali loggii wejściowej – do kościoła w Chełmcach. Nawet okazałe stare lipy rosnące wokół rezydencji zostały wycięte²⁹⁹.

W 1917 r. zrujnowany pałac zakupił Romuald Kozłowski, z zawodu architekt. Podjął on próbę odbudowy obiektu. Przeprowadził remont południowej części parteru, tak by nadawał się on do mieszkania. W latach 20. XX w. pokrył część mieszkalną oraz dwie południowe wieże prowizorycznym dachem gontowym. Romuald Kozłowski zmarł w 1925 r. Po jego śmierci w posiadanie pałacu weszła rodzina Dobrzańskich. Mieszkała w nim do 1952 r., zajmując sześć pokoi we wschodnim traktie parteru. Za ich czasów został usunięty dach pokrywający budowlę, gdyż przegniła i zniszczona powłoka dachowa groziła zawaleniem. W zajmowanych pomieszczeniach wschodniego traktu dokonano także kilku przeróbek³⁰⁰.

W 1952 r. pałac opuścili ostatni mieszkańcy. W tym roku została przeprowadzona dokładna inwentaryzacja obiektu. W 1956 r. zainteresowała się nim Pracownia Konserwacji Zabytków w Warszawie. Noszono się nawet z zamiarem odbudowy pałacu. Ostatecznie jednak zaniechano projektu. Przeprowadzono jedynie prace mające na celu zabezpieczenie ruin przed dalszą dewastacją oraz wyszykowano kilka pomieszczeń. Realizowała je w latach 1956-1963 Krakowska Pracownia Konserwacji Zabytków. Zabezpieczono zachowane obramienia okienne, zabezpieczono piwnice, arkady loggii zamknięto kratą żelazną, doprowadzono elektryczność do lokali przeznaczonych dla zwiedzających, otynkowano pięć izb we wschodniej części parteru. Opiekę nad obiektem sprawował społecznie Jan Ciołak³⁰¹, sołtys Podzamcza, poeta ludowy, działacz PTTK, społeczny opiekun zabytków. W odnowionych pałacowych komnatach urządził on ekspozycję dawnych narzędzi rolniczych i wytworów sztuki ludowej. Pałac przyciągał wówczas turystów. Odbываły się tu plenery artystyczne. W latach 60. XX w. swoje prace w zabytkowej scenerii dawnej rezydencji Tarłów prezentował artysta malarz Krzysztof Jackowski z Kielc. W latach 70. XX w. pojawił się ponownie pomysł odbudowy pałacu i urządzenia w nim ośrodka rekreacyjno-szkoleniowego Państwowego Gospodarstwa Ogrodniczego w Piekoszowie. W latach 80. XX w. plany te ostatecznie upadły³⁰².

Nieuregulowany stan prawny pałacu, brak dokumentów wskazujących na jego właściciela, przez długi okres uniemożliwiał zagospodarowanie zabytku, a przede wszystkim podjęcie prac związanych z jego konserwacją. W 2022 r. pałac wraz z działką o powierzchni 0,33 ha przeszedł na własność Skarbu Państwa³⁰³. 10 marca 2023 r. reprezentujący Skarb Państwa Starosta Kielecki zawarł z Burmistrzem Gminy Piekoszów – Zbigniewem Piątkiem umowę użyczenia gruntu, na którym znajduje się trwała ruina pałacu Tarłów w Podzamczu Piekoszowskim³⁰⁴.

14 marca Gmina Piekoszów wystąpiła z wnioskiem o dofinansowanie z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków projektu mającego na celu zabezpieczenie ruin pałacu oraz wykonania ich zadania. W ramach inwestycji planowała przeprowadzić następujące prace przy obiekcie i jego otoczeniu: uporządkować teren wokół zabytku od strony zewnętrznej i wewnętrznej, zabezpieczyć ściany, ich fragmenty oraz sklepienia obiektu celem przygotowania tych elementów pod więźbę dachową, wykonać zadanie mające na celu zabezpieczenie ruin przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi, zabezpieczyć otwory okienne i drzwiowe³⁰⁵.

Pałac Tarłów stanowi obiekt wolnostojący, murowany, podpiwniczony, o prostopadłościennym bryle, wzniesiony na planie prostokąta, składający się z

²⁹⁹ I. Badowska, dz. cyt., s. 87.

³⁰⁰ Tamże, s. 87-88.

³⁰¹ R. Nagdowski, D. Świtalski, Ludzie bez aureoli. Kustosz piekoszowskiego pałacu, w: W szlacheckim, s. 222-223.

³⁰² I. Badowska, dz. cyt., s. 88; E. Kosik, D. Kalina, Okrasa ziemi piekoszowskiej, w: W szlacheckim, s. 53-55.

³⁰³ Materiały Urzędu Miasta i Gminy Piekoszów.

³⁰⁴ Tamże.

³⁰⁵ Tamże.

dwukondygnacyjnego korpusu wyraźnie wydłużonego w poziomie oraz czterech 6-bocznych 3-kondygnacyjnych wież (baszt) wysuniętych z naroży.

Do jego budowy użyto przede wszystkim kamienia wapiennego łamanego. Przywożono go z łomów w Jaworzni. Na narożach i przy otworach okiennych mur kamienny związano cegłą, którą produkowano na miejscu. Detale architektoniczne zostały wykonane z ciosanego szarego piaskowca, zaś bonie zdobiące naroża wież – z tynku. Zachowane pozostałości tynku, wskazują na to że budowla była z zewnątrz otynkowana. Obiekt aktualnie pozbawiony jest dachu oraz hełmu wież. Pierwotnie posiadał dach łamany polski, tzw. odmiany krakowskiej.

Elewacje korpusu, ujęte po bokach wieżami, są posadowione na obecnie nieczytelnym, przysypanym ziemią, cokole. Porządkują je otwory okienne i drzwiowe, niektóre aktualnie zamurowane, o zróżnicowanych rozmiarach. Kondygnacje wieńczą gzymsy. Naroża wież dekorują bonie; ich najwyższe piętra wyodrębnione są wydatnym gzymsem.

Fasada, zorientowana na południowy-zachód, liczy 9 osi, przy czym osie skrajne są nieco odsunięte na boki. Na środku w przyziemiu znajduje się loggia o trzech arkadach z kamiennymi, profilowanymi archiwoltami wspartymi na gzymsach czworobocznych fazowanych filarów. Klucze arkad wspierają profilowany gzyms. W górnej kondygnacji, nad loggią umieszczone są 3 duże, wysokie otwory okienne. Okna osi 2, 3, 7-9 parteru oraz 8 piętra są zamurowane.

Elewacja tylna, północno-wschodnia, identycznie jak fasada, jest 9-osiowa z osiami skrajnymi nieco odsuniętymi na boki. Na osi pierwszej w przyziemiu znajduje się wejście. Trzy środkowe okna piętra są większe od pozostałych. Otwory w osiach 4, 7 i 9 przyziemia są zamurowane.

Elewacja boczna, południowo-wschodnia, pierwotnie była 5-osiowa; ob. w przyziemiu jest 3-osiowa, a na piętrze 4-osiowa. Na osi środkowej w przyziemiu znajdują się: wąskie wejście zamknięte półkoliście oraz okna z gzymsami z kształtek ceramicznych.

Elewacja boczna, północno-zachodnia, 3-osiowa, posiada na osi środkowej szersze otwory. Z wyjątkiem otworu w osi 3 przyziemia, otwory są zamurowane. Naroża dwóch dolnych kondygnacji wież (baszt) zdobią bonie. Ścianki parapetowe drugiej kondygnacji północno-wschodniej wieży są ujęte listwami. Elewacje trzeciej kondygnacji wież posiadają gzymsowe opaski na poziomie parapetów okiennych.

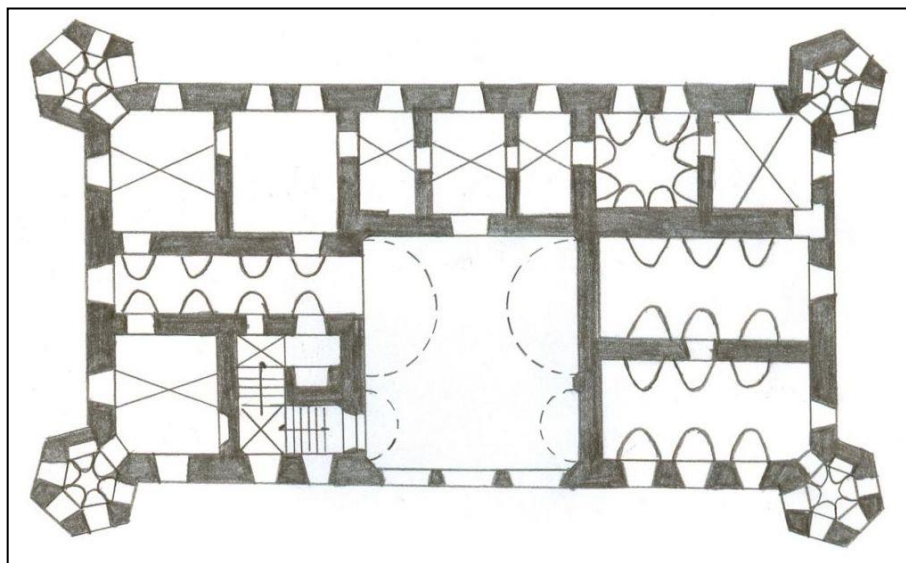
Korpus pałacu jest 3-traktowy, wielopomieszczeniowy. Na osi parteru znajduje się szeroka sień pierwotnie poprzedzona 3-arkadową loggią wejściową. Z loggii od strony północnej zlokalizowane jest wejście prowadzące do kwadratowej trójbiegowej klatki schodowej prowadzącej do sieni górnej. Za schodami mieści się izba narożna północno-zachodnia. Z sieni, na południe, prowadzi wejście do dwóch prostokątnych izb w trakcie pierwszym i drugim. Na północ od sieni w trakcie środkowym, na osi, znajduje się korytarz z urządzeniami ogniowymi. Z niego prowadzi wejście do pomieszczenia pod schodami oraz do izb narożnych – północnych i izby drugiej w trakcie tylnym. Trakt tylny ma układ amfiladowy, z trzema małymi prostokątnymi izbami za sienią (na północ i południe od nich znajdują się pary pomieszczeń).

Wnętrze loggii i sieni oraz izby ponad nimi pozbawione są ścian i stropów. Na ścianach przyziemia widoczne są ślady łęków sklepiennych. Przy ścianie sieni widoczne są pozostałości wejścia do piwnicy, a ponad nim na piętrze zamurowany otwór z gzymsowanym kamiennym nadprożem. Izby po południowej stronie sieni pozbawione są w większości sklepień. Klatka schodowa z biegami pozbawiona jest stopni.

Układ piętra powtarza zasadniczo układ przyziemia z dużą izbą ponad sienią. Jego pomieszczenia są całkowicie zrujnowane.

Piwnice pałacu są obecnie w dużej mierze zagruzowane i niedostępne; nie jest znane nawet ich rozmieszczenie. Wejście do piwnic prowadziło z sieni pałacowej. Aktualnie dostępne są tylko dwie duże prostokątne komory piwniczne sklepienie kolebkowo, połączone przejściami, znajdujące się pod częścią południową obiektu, dostępne z wtórnego wejścia po południowej stronie sieni (małe okienka piwnic wychodzą na południe).

Wieże mieszczą sześcioboczne alkierze. W wieżach północno-zachodniej i północno-wschodniej znajdują się koliste klatki schodowe prowadzące na piętro urządzone w grubości muru³⁰⁶.

Plan pałacu;

źródło: <http://pik.kielce.pl/atrakcje-turystyczne/palace-i-dworki/5131-podzamcze-piekoszowskie-ruiny-palacu.html>

Rysunek P. B. Podczaszyńskiego z 1842 r.; źródło: FB Gmina Piekoszów wczoraj i dziś

Pałac Tarłów w Podzamczu Piekoszowskim należy do ważniejszych obiektów polskiej architektury wczesnobarokowej, rezydencjonalnej. Cztery wieże górujące nad korpusem są „odbiciem bardzo typowego procesu przenikania form budownictwa warownego do architektury reprezentacyjnej”³⁰⁷.

„(...) Pomiędzy Kielcami a Chęciami, w ślicznej jak wiadomo okolicy krakowskiej, leży wieś, niezawodnie od uroczego swego położenia, Piękoszew zwana. Jest to odwieczna siedziba znakomitej w historii dawniej Polski rodziny Tarłów herbu Topór, co się pisali niegdyś ze Szczekarzewicz Zaklikami, które to ostatnie miano, jeżeli mamy dać wiarę Niesieckiemu, było imieniem, które wielu dawnych Polaków na chrzcie świętym przybierało. W tej wsi znajduje się dotąd mieszkalny zamek, architekturą swoją świadczący iż wystawiony został w XVII wieku. Ma on, podobnie

³⁰⁶ WKZK, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa – Pałac Tarłów – ruina.

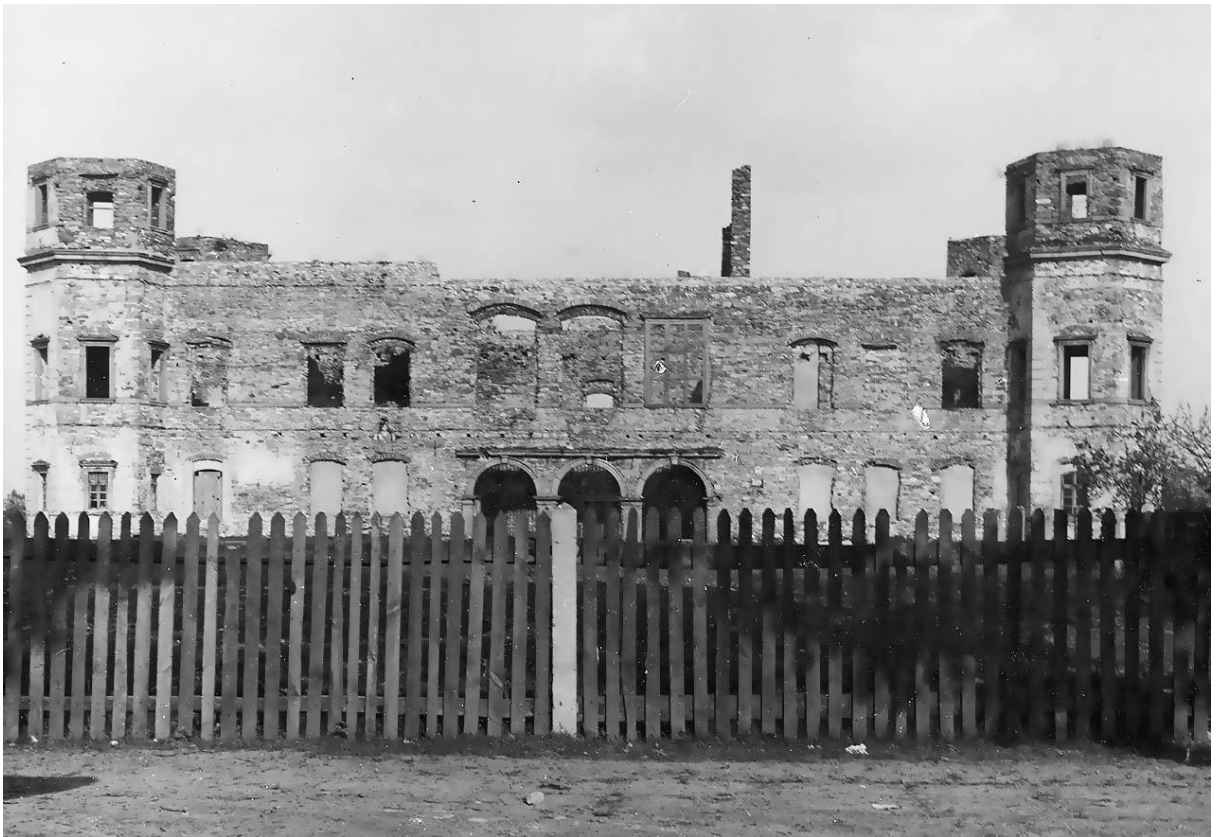
³⁰⁷ I. Badowska, dz. cyt., s. 105.

jak zamek biskupów w Kielcach, cztery narożne baszty, różni się jednakże dachem pojedynczym, na dwie kondygnacje, wzniesionym i mniejszą w szczegółach budowniczych okazałością. Wewnątrz zresztą dużo już stracił ze swego wspaniałego urządzenia i zabytków starożytnych przechowywanych w tej możnej niegdyś rodzinie, co tyle godności za czasów Rzeczypospolitej w rycerstwie, senacie i kościele piastowała. W nim to mieszkali pomiędzy innymi: Jan Karol Tarło kasztelan wiślicki, olsztyński i zwoleński starosta, mąż wielkich cnót i zasług w ojczyźnie, tudzież sławny generał w wojsku francuzkiem za Ludwika XIV Michał Tarło, tak wysoko na dworze wersalskim uważany, iż monarcha francuzki obdarzył go orderem św. Ducha, który tylko książęta krwi francuzkiej posiadać mogli. Tu się wychował Adam Tarło wojewoda i marszałek konfederacyi dzikowskiej oraz trybunału radomskiego, głośny z pojedynku z Kazmirzem Poniatowskim pod Marymontem, w którym poległ w r. 1736. Tu nareszcie w naszych czasach umarł w r. 1827 powszechnie w całej okolicy szanowany sędziwy rotmistrz kawaleryi narodowej Floryan Tarło, pochowany w Piękoszewie, pomiędzy swymi naddziałami i (...).”

Cyt. za: „Tygodnik Ilustrowany” 1862, t. 5, nr 120, s. 18 (pisownia oryginalna).

ZAMEK TARLÓW W PIĘKOSZEWIE.. (Rysował na drzewie Lewicki).
Źródło: „Tygodnik Ilustrowany” 1862, t. 5, nr 120, s. 17.

Ruina pałacu Tarłów w Podzamczu, lata 70. XX w., fot. Tadeusz Krawętkowski

Ruina pałacu Tarłów w Podzamczu – widok na fasadę, 2023 r.

Ruina pałacu Tarłów w Podzamczu – widok na elewację południową, 2023 r.

Ruina pałacu Tarłów w Podzamczu – widok na elewację północną i wschodnią, 2023 r.

Fragment wieży

Wnętrze pałacu

Portal w kościele w Chełmcach pochodzący z pałacu Tarłów w Podzamczu Piekoszowskim

Otoczenie pałacu Tarłów

Na miejsce budowy pałacu wybrano teren nizinny, podmokły, z rozlewiskami rzecznyymi. Został on częściowo osuszony. Część rozlewisk uregulowano, tworząc z nich stawy; do dziś zachowały się po nich ślady. Rezydencja stanęła na niewielkim, usypanym wzniesieniu.

Przed nią rozpościerał się dziedziniec; w przeszłości był on otoczony niewysokim murkiem. Od strony wschodniej rozciągało się rozległe założenie ogrodowe, dziś zupełnie nieczytelne. Zabudowania gospodarcze (nieistniejące obecnie) stały na północ od pałacu. Na południowy-wschód od rezydencji znajduje się okrągła sztuczna wysepka na wodzie, zwana Solament. W przeszłości stał na niej pałacyk wzniesiony dla Anny z Czartoryskich Tarłowej.

Zespół kościelny w Piekoszowie

Kościół parafialny pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Piekoszowie – Sanktuarium Matki Bożej Miłosierdzia³⁰⁸

Kościół parafialny pw. Narodzenia NMP w Piekoszowie jest jednym z ważniejszych sanktuariów maryjnych oraz obiektów pielgrzymkowych w województwie świętokrzyskim i diecezji kieleckiej.

Zanim został wybudowany w pejzażu miejscowości przez kilka wieków dominował średniowieczny kościół parafialny pw. św. Jakuba Apostoła wzniesiony staraniem rodziny Odrowążów. Był to obiekt murowany, o strzelistym dachu pokryty gontem, reprezentujący styl gotycki. W 1650 r. wzbogacił się o ośmioboczną wieżę, która ozdobiła jego front. Jej fundatorem był Mikołaj Świrski z Romanowa i Świrza herbu Szaława – kanonik chełmski, proboszcz Chełmiec i Piekoszowa, od 1644 r. biskup sufragan chełmski.

W XVIII w. do kościoła piekoszowskiego trafiły dwa obrazy uważane za cudowne. Jeden z nich, przedstawiał Chrystusa w cierniowej koronie otwierający własnymi rękami swój bok i serce (Chrystusa Bolesnego). Jego autorstwo przypisuje się Michałowi Aniołowi Palloniemu, malarzowi włoskiego pochodzenia, przez wiele lat zatrudnionemu na dworze Jana III Sobieskiego. Drugi, przedstawiał Matkę Bożą z Dzieciątkiem Jezus na rękach. Obraz został namalowany w 1691 r. przez Krzysztofa Lateckiego (Latockiego), syna Jadwigi i Andrzeja ze wsi Częstochówka, nowicjusza zakonu paulinów w Częstochowie. W 1700 r. ojciec Rafał Chrzanowski za wiedzą ojca Tobiasza Czechowicza, przeora Jasnej Góry, przekazał go ks. Franciszkowi Szczepańskiemu – proboszczowi piekoszowskiemu, który w tym czasie był doradcą bpa krakowskiego Stanisława Kazimierza Dąbskiego. Ten przywiózł go do Piekoszowa i zawiesił na plebanii. 21 maja 1705 r., w dzień Wniebowstąpienia Pańskiego zauważono, że z oczu Matki Bożej płyną krwawe łzy. Świadcami tego zdarzenia było liczne grono wiernych, a wśród nich Józef Tarło, właściciel dóbr piekoszowskich i ks. Mikołaj Złotnicki. Wieść o płaczącej Matce Bożej sprawiła, że do Piekoszowa zaczęli przybywać wierni, którzy w modlitwie szukali pomocy i ukojenia. Wielu z nich doznało uzdrowień, przemian, ulg. Obraz Matki Bożej został przeniesiony z plebanii do kościoła św. Jakuba Apostoła.

W 1706 r., po zbadaniu sprawy, władze kościelne uznały obraz za słynący łaskami i zezwoliły na jego kult. Odtąd liczne pielgrzymki podążały do Piekoszowa, by za pośrednictwem Matki Bożej wypraszać łaski. W 1772 r. na Jasnej Górze została wydana książka pt. „Skarb nieprzebrany, klejnot nieoszacowany Boga Rodzica Marja Panna, Matka Miłosierdzia we wsi Piękoszowie w dobrach JW. W. Ichmościów PP. Tarłów w rezydencji pasterskiej przed samem wtargnięciem Szweda krwawymi łzami płacząca – wielkimi cudami wslawiona. A na większą całego świata pociechę przez czcigodnego kapłana tamtego miejsca na on czas pasterza ks. Mikołaja Złotnickiego, archidiacona, oficjała Sandomierskiego, a w przeszłym roku z woli Bożej a z osobliwej J.O. Książęcia Imci Konstantego – Felicjna na Szaniawach Szaniawskiego z łaski Krakowskiego kanonika późniejszą w druku ogłoszono publiką” pióra ks. Mikołaja Złotnickiego. Zostały w niej opisane 284 łaski i cuda, jakich doznali wierni modląc się przed wizerunkiem Matki Bożej w Piekoszowie, w latach 1705-1722. Kolejni proboszczowie piekoszowscy nie kontynuowali tego rejestru, choć cuda w dalszym ciągu zdarzały się, o czym świadczą chociażby liczne wota. Jednym z odnotowanych na kartach historii cudów było uzdrowienie córki Ksawerego Czengierego, a właściwie Onufrego Czengerego, który tłumił powstanie styczniowe³⁰⁹.

³⁰⁸ WKZK, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa – Kościół parafialny pw. Narodzenia NMP w Piekoszowie, opr. L. J. Adamczyk; Ł. P. Młynarski, Kościół parafialny pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny, w: <https://zabytek.pl/> [dostęp: 30 kwietnia 2023 r.]; ks. J. Wiśniewski, dz. cyt., s. 185-193.

³⁰⁹ E. Kosik, Piekoszowskie sanktuarium maryjne, w: W szlacheckim, s. 44.

Na początku XVIII w. ks. proboszcz Franciszek Gładyszewski, zastawszy „ruinę w kościele i na plebanii”, przeprowadził szereg prac remontowych w świątyni i wokół niej. Wzniósł kopułę na kościele. Wymienił wszystkie okna. Ufundował trzy ołtarze z murowanymi mensami: wielki i boczne – czci Różańca Świętego i św. Jakuba Apostoła. Wyzłocił cyboryum. Nabył chrzcielnicę. Zakupił nowy lub wyremontował stary sprzęt i aparata w zakrystii. Na ścianie prezbiterium polecił namalować historię cudownego obrazu NMP, zaś na łuku tęczowym – tajemnice Męki Pańskiej. Ponadto rozbudował plebanię i wyremontował zabudowania parafialne. Własnym sumptem utrzymywał przy kościele chór.

Za jego probostwa, w 1730 r. obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus został umieszczony wraz z wizerunkiem Chrystusa Bolesciwego w nowym ołtarzu głównym. W górnej części ołtarza znalazł się obraz Jezusa, w dolnej – Maryi z Synem. W połowie XVIII w. oba obrazy zostały pokryte srebrnymi sukienkami.

W związku z rozwojem kultu słynącego łaskami obrazu do piekoszowskiego kościoła stale przybywali pielgrzymi. Świątynia, z uwagi na niewielkie rozmiary nie była w stanie pomieścić wszystkich wiernych. Do tego jej stan techniczny budził poważne zastrzeżenia. Zdarzało się, że podczas nabożeństwa na głowy wiernych spadały odłamki ze sklepienia. Zachodziła pilna potrzeba rozbudowy dotychczasowej świątyni lub postawienia nowej.

W tej sytuacji na początku XIX w., w okresie probostwa ks. kanonika Bernarda Bzinkowskiego, zapadła decyzja o budowie nowego kościoła. Zgromadzono sporo materiału budowlanego. Z kamieniołomów w Jaworzni pozyskano kamień. Wapno przywieziono z Włoszczowy. Na miejscu, w Piekoszowie uruchomiono produkcję cegły. 8 września 1807 r., na mocy zezwolenia na budowę kościoła udzielonego jeszcze przez ordynariusza diecezji krakowskiej ks. bpa Andrzeja Gawrońskiego, ks. Bernard Bzinkowski poświęcił kamień węgielny. Nazajutrz ruszono z pracami. Rozpoczęto kopać fundamenty. Nad robotami czuwał Józef Le Brun.

Ruszając z pracami budowlanymi ks. Bzinkowski liczył na pomoc materialną parafian, zwłaszcza okolicznych ziemian, a także datki pielgrzymów. Wielu z nich było jednak w dość trudnej sytuacji. Znacznego wsparcia finansowe udzieliła Zofia Dębowska, kasztelanowa czechowska, przekazując na budowę świątyni 30 000 złp. Materialnie i duchowo pomagał ks. bp Wojciech Górski, pierwszy ordynariusz diecezji kieleckiej.

Niemal od początku prace przebiegały z problemami. Już w 1809 r. zostały wstrzymane z powodu wojny polsko-austriackiej. Podjęto je w roku 1810, by ponownie zawiesić w 1812, również z powodu działań wojennych. Po ich zakończeniu nie wznowiono prac, w związku z brakiem środków finansowych. Stały one na kilka dekad. Do 1812 r. udało się wznieść mury świątyni na wysokość 10 łokci (niespełna 6 m) ponad cokół. Msze św. były odprawiane w starym kościele. Udało się za to postawić nową plebanię, parterową, murowaną, która stanęła w 1810 r. na miejscu starej, modrzewiowej. Do kościoła zakupiono nowy dzwon odlany w Białogonie oraz rozmaite sprzęty i aparata liturgiczne.

W 1820 r. ks. Bzinkowski został rektorem seminarium kieleckiego, co wiązało się z nowymi obowiązkami. Zmarł w 1833 r. Jego następcy na probostwie nie mieli dość energii, by kontynuować rozpoczętą budowę. Tymczasem zły stan techniczny kościoła stanowił realne niebezpieczeństwo dla wiernych. Stąd też w latach 20.-40. XIX w. przeprowadzano w nim doraźne remonty. W 1859 r. w czasie odpustu w Zielone Świątki, podczas nabożeństwa zawalił się w kościele chór i „wielu ludzi się potłukło”. Pomimo takiej sytuacji ks. Paweł Gnutkiewicz nie ruszył z pracami budowlanymi, choć jak wynika z zachowanej korespondencji, widział taką potrzebę. Na pewno na przeszkodzie nie stał jedynie brak środków finansowych ani złośliwość administracji – w Banku Polskim parafia posiadała kapitał w wysokości 50 000 złp, a w 1864 r. władze wydały zezwolenie na dokończenie budowy nowej świątyni. Ks. Gnutkiewicz zmarł w 1870 r. Zastąpił go ks. Antoni Lipiński, który administrował parafią rok. Kolejnym proboszczem piekoszowskim został ks. Jan Grzybowski. Za jego sprawą w 1879 r. zostały wznowione prace wokół budowy kościoła. Architekt gubernialny Franciszek Kowalski przygotował stosowny projekt i kosztorys wykonawczy. W 1880 r., po blisko 70 latach, ruszyły

roboty budowlane. Posuwały się one dość szybko, dzięki m.in. zaangażowaniu Józefa i Zdzisława Skłodowskich, zamieszkujących w Rykoszynie, dziadka i wuja Marii Skłodowskiej-Curie. W momencie śmierci ks. Grzybowski, który zmarł 16 sierpnia 1880 r. korpus obiektu był już nakryty dachem. Kolejny proboszcz, ks. Bartłomiej Czajkowski również nie ościągł się z pracą i sprawnie kierował robotami. 2 czerwca 1884 r. ks. bp Antoni Sotkiewicz – ordynariusz diecezji sandomierski konsekrował kościół pw. Narodzenia NMP. Odtąd msze św. były odprawiane w nowo wybudowanej świątyni. W 1886 r. zostały wystawione dwie wieże. Na następne lata przypadły prace wykończeniowe wokół kościoła i jego wyposażenie. Ich zakres i tempo zależały od środków finansowych jakimi dysponowała parafia. Na przełomie XIX i XX w. świątynia wzbogaciła się o obrazy religijne pędzla Jana Nepomucena Grotta oraz ołtarz główny wykonany przez Pawła Turbasa.

W 1902 r. stary kościół został rozebrany. Pochodzący z niego materiał wykorzystano do budowy muru cmentarza kościelnego, który postawiono w latach 1909-1914.

W latach 1920-1925 i 1935-1940 kościół otynkowano, naprawiano na nim więźbę i poszycie dachu. Pomalowano jego wnętrze. W 1934 r. zakupiono organy wykonane przez firmę Stanisława Jagodzińskiego.

W okresie powojennym wnętrze kościoła pokryły polichromie wykonane w latach 1954-1956 przez Izabelę Borowską i Władysława Markiewicza.

8 września 1968 r. ks. kardynał Stefan Wyszyński, prymas Polski, koronował obraz MB Piekoszowskiej. W nocy z 14 na 15 stycznia 1983 r. doszło do kradzieży w kościele. Skradziono srebrne wota, korony i sukienkę maryjną. 18 maja 1986 r. słynący łaskami wizerunek MB Piekoszowskiej został ponownie koronowany. Aktu tego dokonał ks. abp Józef Glemp, prymas Polski. Po mszy św. na niebie ukazała się tęcza.

W latach 80. i 90. XX w. w świątyni dokonano licznych prac remontowych. Odnowiono ołtarze, organy, polichromie, posadzkę, elewację zewnętrzną i po części poszycie dachu. Ostatnim większym pracom renowacyjnym poddano kościół w latach 2015-2018. Odświeżono elewację, wyremontowano więźbę i poszycie dachu.

18 listopada 2018 r. obraz MB Miłosierdzia został przyozdobiony nowymi szatami i koroną, trzecią z rzędu, nawiązującą do pierwotnej. Uroczystego poświęcenia dokonał ks. abp Wojciech Polak, prymas Polski.

Kościół piekoszowski stoi na niewielkim wzniesieniu, w centrum miejscowości. Stanowi go obiekt wolnostojący, orientowany, trójnawowy, bazylikowy, wzniesiony na planie prostokąta, z dwoma czterobocznymi wieżami od frontu. Składa się z trójnawowego, trójprzęsłowego korpusu, dwuprzęsłowego prezbiterium przylegającego do nawy głównej, zakończonego nieco niższą od niego półkolistą absydą. Na przedłużeniu naw bocznych (od strony wschodniej) znajdują się kwadratowe w rzucie pomieszczenia o zaokrąglonych narożach; jedno mieści zakrystie (od strony północnej), drugie – skarbczyk (od strony południowej). Od strony zachodniej, nawę główną poprzedza kruchta na planie wydłużonego prostokąta. Nawy boczne poprzedzają z kolei dwie wieże, na rzucie zbliżonym do kwadratu, które w przyziemiu mieszczą kruchty boczne (kruchty boczne przylegają do kruchty głównej).

Do budowy kościoła użyto kamienia łamanego i cegły. Detale architektoniczne zostały wykonane z ciosanego piaskowca, szarego i czerwonego (kolumny). Elewacje posadowione są na cokole i zwieńczone gzymsem. Pokrywa je tynk, z wyjątkiem kamiennych elementów zdobniczych. Nawę główną zabezpiecza dach dwuspadowy z sygnaturką, nawy boczne – dachy pulpitowe, wieże – hełmy.

Fasada kościoła, zorientowana na zachód, posiada bogatą dekorację. Liczy trzy osie i jest flankowana przez wysokie, smukłe, 3-kondygnacyjne, nieco wysunięte do przodu, wieże o zaokrąglonych narożach. Partia międzywieżowa, 2-kondygnacyjna, sięga do wysokości parapetów okien drugiej kondygnacji wież i jest zwieńczona trójkątnym szczytem, na wierzchołku którego znajduje się kolista forma z górującym krzyżem. Zdobi ją centralnie umieszczony ryzalit, z płaskimi pilastrami przy zaokrąglonych narożach, zwieńczony gzymsem. W ryzalicie umieszczone jest wejście główne do kościoła, prowadzące przez

prostokątny otwór drzwiowy z naczółkiem. Na kamiennym portalu wyryta jest data „1882. / R.”. Powyżej drzwi nadwieszony jest balkon, z dużym oknem zamkniętym łukiem odcinkowym, ujętym po bokach dwoma pilastrami. Ponad gzymsem wieńczącym ryzalit, na drugiej kondygnacji, w konchowej niszy, umieszczona jest figura Matki Bożej z początku XX w., posadowiona na potrójnym cokole. Nisza ujęta jest potrójnymi pilastrami zakończonymi fragmentami belkowania. Ryzalit ujęty jest po bokach dwiema kolumnami tokańskimi o trzonach z czerwonego piaskowca. Powyżej nich znajdują się pilastry sięgające do nasad trójkątnego szczytu.

Wieże kościoła, o zaokrąglonych narożach, są ozdobione zdwojonymi pilastrami, podtrzymującymi w pierwszej kondygnacji belkowanie, w drugiej i trzeciej – gzyms. W pierwszej kondygnacji, na osiach, znajdują się wejścia boczne do kościoła, zwieńczone naczółkiem; analogicznie do drzwi głównych. Powyżej tych wejść, na wysokości okna z balkonem osi środkowej, umieszczone są otwory okienne, o takim samym wystroju, z parapetami podpartymi przez konsole, dźwigającymi pilastry, które to z kolei podtrzymują fragment belkowania. Nad nimi widnieją okulusy ozdobione obramieniami nawiązującymi formą do motywu wolego oka. Na drugiej i trzeciej kondygnacji wież znajdują się otwory okienne zamknięte półkoliście, a ponad nimi – okulusy.

Elewacje boczne, północna i południowa, posiadają skromny wystrój architektoniczny. Liczą cztery osie i są rozczłonowane otworami okiennymi i lizenami. Tworzą je: elewacje wieży, ściany naw bocznych i górnej partii nawy głównej, prezbiterium. Okna naw bocznych są zamknięte półkoliście, zaś okna nawy głównej mają prostokątne obramowania. Poniżej pierwszego okna, licząc od wschodu, widnieją od południa dwa prostokątne okna zakrystii ozdobione prostym gzymsem nadokiennym, od północy zaś – skarbczyka.

W elewacjach południowej i północnej zamknięcia prezbiterium znajdują się okna, po jednym z każdej strony, o wystroju identycznym jak w nawach bocznych. W elewacji południowej umieszczone jest prostokątne wejście do zakrystii. Ponad nim w obramieniu, o przekroju prostokąta półkoliście zamkniętym, płasko nałożonym na ścianę, znajduje się rzeźbiarskie przedstawienie sceny Ukrzyżowania.

Elewację tylną, wschodnią, tworzą: zamknięcie prezbiterium oraz ściany szczytowe naw bocznych i prezbiterium. Na osi zamknięcia prezbiterium znajduje się nałożone płasko na elewację prostokątne obramienie. Powyżej zamknięcia ściana szczytowa prezbiterium ujęta jest na narożnikach pilastrami; w partii szczytu, pod gzymsem wieńczącym widnieje niewielki okulus. Ściany szczytowe naw bocznych na narożach są ozdobione pilastrami; partia szczytu ujęta jest gzymsem.

Wnętrze kościoła jest otynkowane, poza pomieszczeniami niedostępnymi (w wieży) i kamiennymi detalami architektonicznymi. Prezbiterium i korpus nawowy pokrywa polichromia.

Nawy boczne, prosto zamknięte, oddzielone są od nawy głównej półkolistymi arkadami wspartymi na czworobocznych filarach; łuki arkad opierają się na parzystych pilastrach z kapitelami w formie fragmentu belkowania. Gurty są wsparte na filarach przyściennych.

Prezbiterium oddzielone jest od nawy głównej nieznacznym łukiem tęczowym, z nałożonymi parzystymi pilastrami. Za łukiem tęczowym z obu stron prezbiterium umieszczone są wejścia do zakrystii i skarbczyka ozdobione neobarokowymi marmurowymi portalami z końca XIX w., wykonanymi w Kieleckiej Fabryce Marmurów. Powyżej, z obu stron prezbiterium znajdują się empory (dwie, po jednej z każdej strony) otwarte półkolistymi arkadami, których łuki ozdobione są formami płaskich i żłobkowanych listew, posiadające murowane balustrady ozdobione motywem zaślepionych arkad. Zakrystia i skarbczyk stanowią jednoprzestrzenne pomieszczenia, o takim samym rozwiązaniu. W ich zachodnich ścianach, w grubości muru, biegną schody prowadzące na empory.

Naprzeciwko prezbiterium, w pierwszym przęśle od zachodu, znajduje się chór muzyczny, wsparty na 2 kolumnach jońskich, z balustradą z motywem zaślepionych arkad

(analogicznie do balustrad empor). Kruchty boczne, stanowiące niewielkie jednoprzestrzenne pomieszczenia, połączone są z nawami bocznymi korytarzykiem w grubości muru.

Nawy i prezbiterium mają sklepienia kolebkowo-krzyżowe na gurtach, wspartych na czworobocznych filarach przyściennych, zakrystia i skarbczyk – kolebkowe na gurtach, kruchty w wieżach – płaski strop z sufitem, pomieszczenia w wyższych kondygnacjach wież – stropy z desek, korytarzyk łączący kruchty boczne z nawami bocznymi – sklepienie odcinkowe.

W kościele piekoszowskim są trzy ołtarze: główny i dwa boczne. W ołtarzu głównym, zwanym wielkim, neobarokowym, z przełomu XIX i XX w., wykonanym przez Pawła Turasa, ozdobionym sześcioma kolumnami korynckimi, umieszczony jest słynący łaskami obraz Matki Bożej Piekoszowskiej, a na zasuwie płótno „Zesłanie Ducha Świętego” z 1925 r. pędzla Karola Klopferna. W ołtarzu bocznym, w nawie północnej, neobarokowym, z przełomu XIX i XX w. umieszczony jest obraz przedstawiający św. Maksymiliana Marię Kolbego, a w zwieńczeniu scena Chrztu Chrystusa. W ołtarzu bocznym, w nawie południowej, również neobarokowym, znajduje się obraz z wizerunkiem Chrystusa Bolesciwego, a ponad nim scena „Ukrzyżowanie Chrystusa”. Na uwagę, poza ołtarzami, zasługują: neobarokowa ambona, chrzcielnicza ze snycerską obudową z ok. 1890 r., prospekt organowy z 1934 r., dwa barokowe obrazy św. Michała i św. Jakuba z I poł. XVIII w., obraz Wniebowstąpienie Chrystusa z 1884 r. Wojciecha Gersona, 6 obrazów religijnych z lat 1897-98 autorstwa Jana Grotta, marmurowa chrzcielnicza z 1726 r. wykonana w nieustalonym warsztacie checińskim.

Cmentarz kościelny³¹⁰

Wokół kościoła rozpościera się cmentarz kościelny założony na planie nieregularnego wieloboku, otoczony murem pełnym z kamienia łamanego, nieotynkowanym, od góry zabezpieczonym kamiennymi płytami. Od strony zachodniej na murze umieszczone są figury 12 apostołów wykonane na początku XX w. przez rzeźbiarza Wojciecha Samka z Bochni.

Od strony wschodniej, wewnętrznej, w ogrodzenie wmurowane są tablice nagrobne, wykonane przez nieustalone warsztaty kamieniarskie checińskie, z XVI-XIX w. Wśród nich znajdują się: fragment epitafium barokowego z 1534 r., tablica epitafijna ks. Franciszka Zdziechowicza, oficjała kurzelowskiego zm. w 1803 r., tablica epitafijna rodziny Gawrońskich z ok. 1588 r. W zachodni fragment ogrodzenia cmentarza kościelnego wmurowana jest barokowa tablica z ok. 1610 r.

Od północno-zachodu do terenu cmentarza przylega budynek plebanii z 1923 r., zaś od północno-wschodniego rozległy teren zielony ze stacjami nabożeństwa drogi krzyżowej³¹¹. Przy narożniku północno-wschodnim stoi ołtarz polowy. W pobliżu plebanii, w północno-zachodnim narożniku cmentarza, wznoszą się pomniki: Świętego Jana Pawła II – dar młodzieży i Sługi Bożego ks. kardynała Stefana Wyszyńskiego. Po przeciwnej stronie stoi krzyż misyjny z tabliczkami upamiętniającymi misje św. przeprowadzone w parafii. Widnieją na nich napisy: „MISJE ŚWIĘTE / Nawiedzenia Obrazu Jasnogórskiego / 19-27.08.2007 / Redemptoryści” i „MISJE ŚWIĘTE / 50-lecie koronacji obrazu Matki Bożej Miłosierdzia / 2-7.09.2018 / Marianie”.

Kościół stoi w centralnym miejscu cmentarza kościelnego. Wejście na jego teren prowadzi z trzech stron: od zachodu przez bramę główną poprzedzoną szerokimi kamiennymi schodami (od strony ulicy Częstochowskiej), od strony południowo-wschodniej przez boczną bramę ażurową, dwuskrzydłową, a także od strony północno-wschodniej przez otwartą przestrzeń wychodzącą na teren zielony ze stacjami drogi krzyżowej.

Wokół kościoła biegną alejki procesyjne, zaś przed jego fasadą znajduje się placyk; zarówno alejki jak i placyk wyłożone są kostką chodnikową. Na terenie cmentarza założony

³¹⁰ Tamże, Karta cmentarza przykościelnego w Piekoszowie, opr. K. Myśliński, maj 1990 r.

³¹¹ Na terenie zielonym, pomiędzy kościołem a znajdującym się w jego pobliżu domem dla niepełnosprawnych, znajduje się terenowa droga krzyżowa. Poszczególne stacje stanowią kompozycje rzeźbiarskie złożone z trzech postaci. Postacie zbliżone są rozmiarami do naturalnych. Zostały wykonane z żywicy epoksydowej.

jest trawnik, zieleń uzupełniają drzewa liściaste rosnące od strony południowej, zachodniej (przy wewnętrznej linii ogrodzenia).

Po obu stronach szerokich schodów z głównym wejściem, stoją na kolumnach figury Matki Bożej i Jezusa, a przed nimi znajduje się parking.

Fasada kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP w Piekoszowie

Widok na kościół z ulicy Zacisznej, prowadzącej na cmentarz parafialny

Widok na kościół od strony placu ze stacjami nabożeństwa drogi krzyżowej

Widok na kościół od strony bocznego wejścia na teren cmentarza przy ul. Ogrodowej

Widok na wieże kościoła i plebanię

Widok na elewację boczną – północną

Wejście główne do kościoła

Wejście boczne – południowe

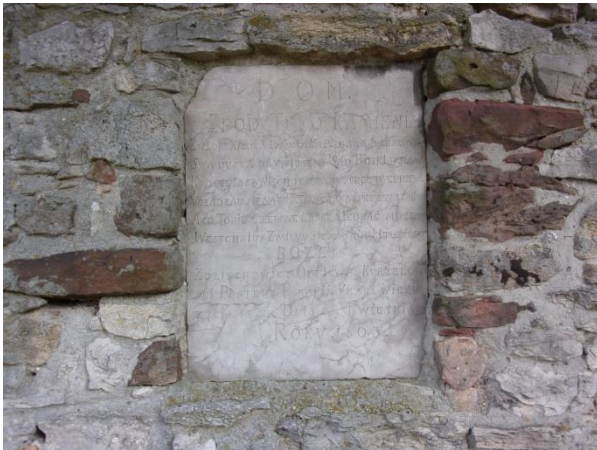

Ołtarz polowy

Fragment wschodniego odcinka ogrodzenia cmentarza kościelnego w tablicami epitafijnymi

Tablice epitafijne wmurowane we wschodni fragment ogrodzenia cmentarza kościelnego

Wschodni fragment ogrodzenia cmentarza kościelnego – płyta z herbem Odrowąż

Fragm. ogrodzenia z wejściem bocznym na teren cmentarza kościelnego od str. ul. Ogrodowej

Na pierwszym planie – pomnik św. Jana Pawła II, w tle – budynek plebanii z początku XX w.

Pomnik Sługi Bożego
ks. kardynała Stefana Wyszyńskiego
– Prymasa Tysiąclecia

Krzyż misyjny

Zachodni fragment muru okalającego cmentarz kościelny z figurami apostołów

Zachodni fragment ogrodzenia cmentarza kościelnego – obramienie

Zachodni fragment ogrodzenia cmentarza kościelnego z datą jego powstania

Figura Matki Bożej na kolumnie

Figura Matki Bożej

Figura Chrystusa na kolumnie

Przylegający do cmentarza kościelnego teren ze stacjami nabożeństwa drogi krzyżowej

Nawa główna

Widok na prezbiterium

Ołtarz boczny w nawie północnej

Ołtarz boczny w nawie południowej

Cmentarz parafialny w Piekoszowie³¹²

Cmentarz parafialny w Piekoszowie został założony w I ćwierci XIX w. W ostatnich latach powiększono go od strony północnej. Pochówki w nowej części odbywają się od 2010 r. W 1992 r. starsza część cmentarza została objęta ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków nieruchomych ówczesnego woj. kieleckiego; ob. figuruje w rejestrze zabytków nieruchomych woj. świętokrzyskiego.

Cmentarz zlokalizowany jest w odległości ok. 700 metrów od kościoła parafialnego i znajduje się z nim w łączności widokowej. Usytuowany jest na terenie równinnym, w części północnej nieco wyniesionym. Otaczają go od strony południowej – teren niezagospodarowany wykorzystywany częściowo jako parking, a od północnej, wschodniej i zachodniej – las. Prowadzi do niego ulica Zaciszna.

Cmentarz piekoszowski został założony na planie wydłużonego prostokąta, przy czym w północno-wschodnim narożniku ma niewielki ubytek. Otacza go murowane ogrodzenie. Główne wejście na jego teren znajduje się w południowym odcinku muru. Stanowi je brama główna filarowa.

Cmentarz podzielony jest na prostokątne sektory; charakteryzuje go geometryczny układ wewnętrzny. Najstarszy sektor znajduje się przy wejściu. Pośród najstarszych nagrobków wznosi się kaplica grobowa Otkiewiczów – dziedziców majątku Zgórsko. Do niezwykle wartościowych zaliczają się nagrobki wykonane z marmuru, piaskowca albo z elementami żeliwnymi.

Całości dopełnia zieleń, w tym drzewa, w większości młodsze nasadzenia. Starodrzew znajduje się w pobliżu kaplicy.

Kaplica rodowa Otkiewiczów³¹³

Kaplica została wybudowana w 1865 r. przez rodzinę Otkiewiczów, z przeznaczeniem na grobowiec rodzinny. W późniejszych latach górna część kaplicy, w partii gzymsu, została przebudowana. Obecnie obiekt jest użytkowany jako kaplica cmentarna oraz składzik.

Pierwszą osobą pochowaną w kaplicy był Rajmund Adrian Gorgoniusz Otkiewicz, syn Romualda i Anny z Nałkowskich, dziedziców dóbr Zgórsko, zmarły 28 sierpnia 1865 r. w Zgórsku, parafii Chęciny, w wieku 24 lat, urodzony w Siostrzytowie, na terenie parafii Biskupice³¹⁴.

W 1867 r. w kaplicy spoczął ojciec Rajmunda Otkiewicza, Romuald Otkiewicz, dziedzic Zgórska, lat 68, urodzony w Dawidgródku w powiecie pińskim, w rodzinie Kazimierza i Krystyny z Czerwińskich. Zmarł 16 marca 1867 r. w Zgórsku. Pozostawił żonę Annę z Nałkowskich, córkę Michała i Zuzanny, którą poślubił 15 listopada 1837 r. w Krzywej Woli, parafii Pawłów, na Lubelszczyźnie³¹⁵.

2 marca 1867 r. we wsi Zgórsko w wieku 21 lat zmarła Maria z Otkiewiczów Wolska, córka Romualda i Anny, pozostawiając męża Daniela Bolesława Wolskiego. Ją również pochowano w rodowej kaplicy, obok ojca i brata³¹⁶.

6 lutego 1868 r. w Zgórsku w wieku 76 lat zmarł mieszkający tam „przy rodzinie” Stanisław Otkiewicz, urodzony w Dawidgródku. On także został pochowany w kaplicy³¹⁷.

Kaplica Otkiewiczów usytuowana jest we wschodniej części cmentarza parafialnego. Stoi pośród starych nagrobków, w otoczeniu dwóch wiekowych drzew.

³¹² WKZK, Karta cmentarza parafialnego w Piekoszowie, opr. K. Myśliwski, maj 1990 r.

³¹³ Tamże, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa – Kaplica grobowa rodziny Otkiewiczów, opr. K. Myśliwski, styczeń 1990 r.

³¹⁴ <https://geneteka.genealodzy.pl> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

³¹⁵ Tamże.

³¹⁶ Tamże.

³¹⁷ Tamże.

Obiekt nie posiada cech stylowych. Zorientowany jest na południowy-zachód. Stanowi go budowla wolnostojąca, murowana, na planie wydłużonego prostokąta, o prostopadłościennych bryle, nakryta dwuspadowym dachem o załamanych połaciach, zwieńczona ośmioboczną sygnaturką – z cebulastym hełmem z gałką, wspartym na czterech prostych słupkach. Została ona wzniesiona z kamienia łamanego na zaprawie wapiennej i otynkowana. Dach pokrywa blacha żelazna.

Elewacje kaplicy ujęte są szerokimi lizenami. Górne części lizen na elewacjach szczytowych mają resztki fasety podgzymsowej. Elewacje: frontowa i tylna posiadają trójkątne szczyty wyprowadzone ponad połacie dachu. Fasada, jednoosiowa, posiada pośrodku szerokie drzwi, płycinowe, szalowane, nieco wysunięte przed lico w wiatrolapie. Ponad nimi widnieje prostokątna, pozioma wapienna tablica, z inskrypcją „KAPLICA I DOM WIECZNEGO SPOCZYNKU / FAMILII / OTKIEWICZÓW / Z ZGÓRSKA / w 1865 ROKU”. Elewacja tylna posiada w szczycie prostokątne okienko. Elewacje boczne, jednoosiowe, mają pośrodku prostokątne okna zamknięte w ośli grzbiet.

Wnętrze kaplicy nie odznacza się niczym wyróżniającym. Posiada otynkowane ściany, drewnianą, deskową podłogę, sufit z podłużnym deskowym szalowaniem o symetrycznym podziale dziewięciopółowym. Podłoga w części wschodniej jest nieznacznie wyniesiona.

Nagrobki

Najstarszy zachowany nagrobek na cmentarzu piekoszowskim pochodzi z lat 40. XIX w. To klasycystyczny pomnik Ignacego Żochowskiego zmarłego 9 stycznia³¹⁸ 1842 r. w Łosienku w wieku 68 lat, który – wg aktu zgonu – pozostawił po sobie owdowiałą żonę Józefę z Żarskich oraz dzieci, córki: Mariannę, Judytę, Józefę, Elżbietę, Annę, Jadwigę, Karolinę oraz synów: Aleksandra i Franciszka³¹⁹.

Z lat 40. XIX w. pochodzi płyta nagrobna na mogile Ewy [Justyny] z hrabiów Tarłów Śląskiej. Zmarła była córką Floriana i Konstancji z Woyczyńskich. Urodziła się w 1799 r. na terenie parafii Sancygniów. 18 stycznia 1820 r. w parafii Chęciny poślubiła Teodora Stanisława Jana Nepomucena Śląskiego, syna Jana i Ludwiki Dembowskiej, ur. w 1794 r. w Raciechowicach, posła na sejm Królestwa Polskiego³²⁰. Zmarła 9 sierpnia 1847 r. w wieku 48 lat we wsi Miedziana Góra³²¹. Pozostawiła syna Stanisława Adolfa, urodzonego 17 czerwca 1820 r. w Stępcicach, ochrzczonego w Sancygniowie, który w przyszłości ożenił się z Pelagią Gawrońską.

Najpewniej w latach 50. XIX w. stanął klasycystyczny nagrobek trzech synów Stanisława i Pelagii z Gawrońskich małżonków Śląskich: Wicusia, Teosia i Wicusia, czyli Wincentego Teodora Edmunda Śląskiego zmarłego 10 czerwca 1854 r. w Zgórsku w wieku 4 lat, Teodora Szymona Wiktora Śląskiego zmarłego 15 czerwca 1854 r. w Zgórsku w wieku 2 lat oraz Wincentego Śląskiego zmarłego 1 września 1856 r. w Warszawie w wieku 2 lat i 10 miesięcy³²²; ten ostatni spoczywa na Powązkach.

Do cenniejszych nagrobków na cmentarzu piekoszowskim zaliczany jest żeliwny, eklektyczny, pomnik Józefy z Dąbrowskich Żuchowskiej, z lat 60. XIX w. wykonany w Odlewni Żeliwa w Białogonie (obiektu nie udało się zidentyfikować w miejscu, w którym się znajdował). Zmarła, Józefa Hortensja 2-ich imion Dąbrowska urodziła się 2 maja 1831 r. w Radomiu, w rodzinie Antoniego i Izabelli. 13 czerwca 1852 r. w parafii Głowaczów poślubiła Błażeja Aleksandra Bernarda 3-ch imion Żuchowskiego vel Żuchowskiego występującego pod

³¹⁸ Na pomniku widnieje data zgonu – 7 stycznia, a wiek zmarłego zostało określony na – 75 lat.

³¹⁹ <https://geneteka.genealodzy.pl> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

³²⁰ Teodor Stanisław zm. 23 maja 1878 r. w Warszawie jako wdowiec. <https://geneteka.genealodzy.pl> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.]. Spoczął na Powązkach. Na grobie widnieje data śmierci – 14 stycznia 1880 r. <https://cmentarze.um.warszawa.pl/pomnik> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

³²¹ <https://geneteka.genealodzy.pl> [dostęp: 10 czerwca 2023 r.].

³²² Tamże.

imieniem Aleksander, kawalera, urodzonego we wsi Policzno w parafii Przedbórz, syna nieżyjącego wówczas Ignacego i Józefy liczącej lat 38, zamieszkałej we wsi dziedzicznej Łosienko. W momencie zawierania małżeństwa Józefa Dąbrowska mieszkała przy rodzicach, we wsi Grabno Wolna (ob. Grabnowola). Jej ojciec Antoni Dąbrowski był wówczas emerytem, byłym naczelnikiem powiatu radomskiego, dziedzicem dóbr Grabna Wola z przyległościami. Po ślubie małżonkowie zamieszkali w Łosienku. Józefa zmarła 2 maja 1861 r. w Łosienku. Pozostawiła męża Aleksandra, dziedzica dóbr Łosienka i połowy Łosienia³²³.

Trzy z wymienionych powyżej nagrobków, a mianowicie Ignacego Żochowskiego, braci Ślaskich oraz Józefy Żochowskiej chronione są poprzez wpis do rejestru zabytków ruchomych na mocy decyzji ŚWKZ w Kielcach z dnia 17.04.2012 r. pod numerem 297B. Podczas lustracji cmentarza nie udało się zidentyfikować nagrobka Józefy Żochowskiej, w miejscu w którym się znajdował.

Pięć nagrobków piekoszowskich zostało ujętych w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków. Są to:

- płyta nagrobna Serafiny z Urmowskich Piotrowskiej, ok. 1865 r. (obiektu nie udało się zidentyfikować, w miejscu w którym się znajdował),
- nagrobek małżonków Edmunda i Stefanii Gajzlerów, ok. 1930 r.,
- nagrobek Józefy z Hilferdingów Serwatowskiej, zm. 1881 r. (obiektu nie udało się zidentyfikować, w miejscu w którym się znajdował),
- nagrobek Marianny Żóławy, zm. 1917 r.,
- nagrobek Wojciecha Korony, ok. 1937 r.

Na cmentarzu znajdują się niezidentyfikowane nagrobki z ciekawymi pod względem artystycznym krzyżami żeliwnymi.

Wśród mogił są dwa pomniki – Miejsca pamięci narodowej, w których spoczywają żołnierze Wojska Polskiego z 1939 r.

Fragment ogrodzenia cmentarza z bramą główną

Kaplica Otkiewiczów

---

³²³ Tamże.

Widok na fasadę

Widok na elewację boczną

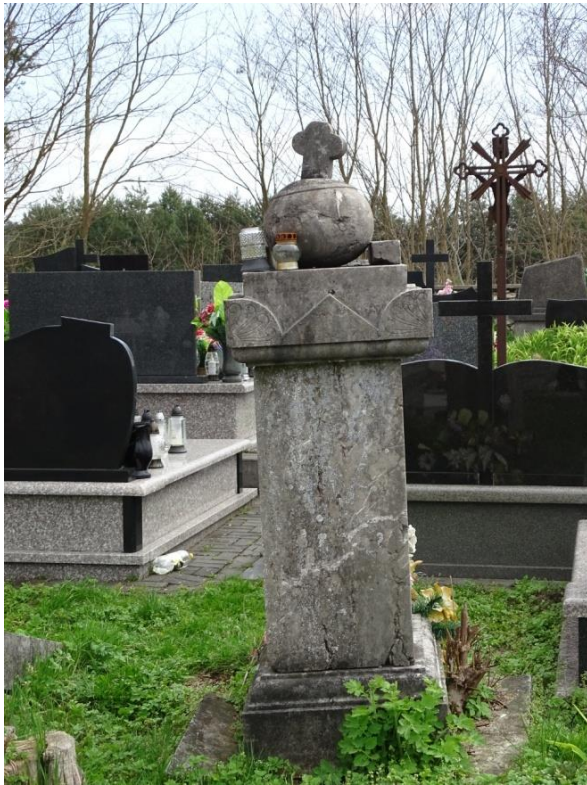

Elewacja tylna

Pomniki – Miejsca pamięci narodowej

Inne ciekawsze pod względem artystycznym i historycznym nagrobki

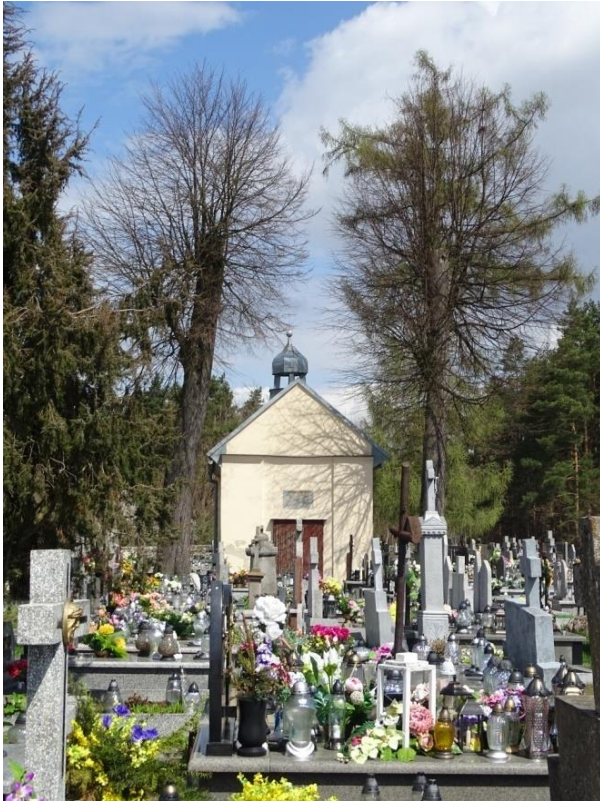
Nagrobek braci Śląskich

Płyta nagrobna na mogile Ewy Śląskiej

Klasykystyczny nagrobek Ignacego Żochowskiego
zm. 9 stycznia 1842 r. w Łosienku
ufundowany przez dzieci

Najstarsza część cmentarza

Niezidentyfikowany nagrobek z żeliwnym krzyżem

Nagrobek Wojciecha Korony

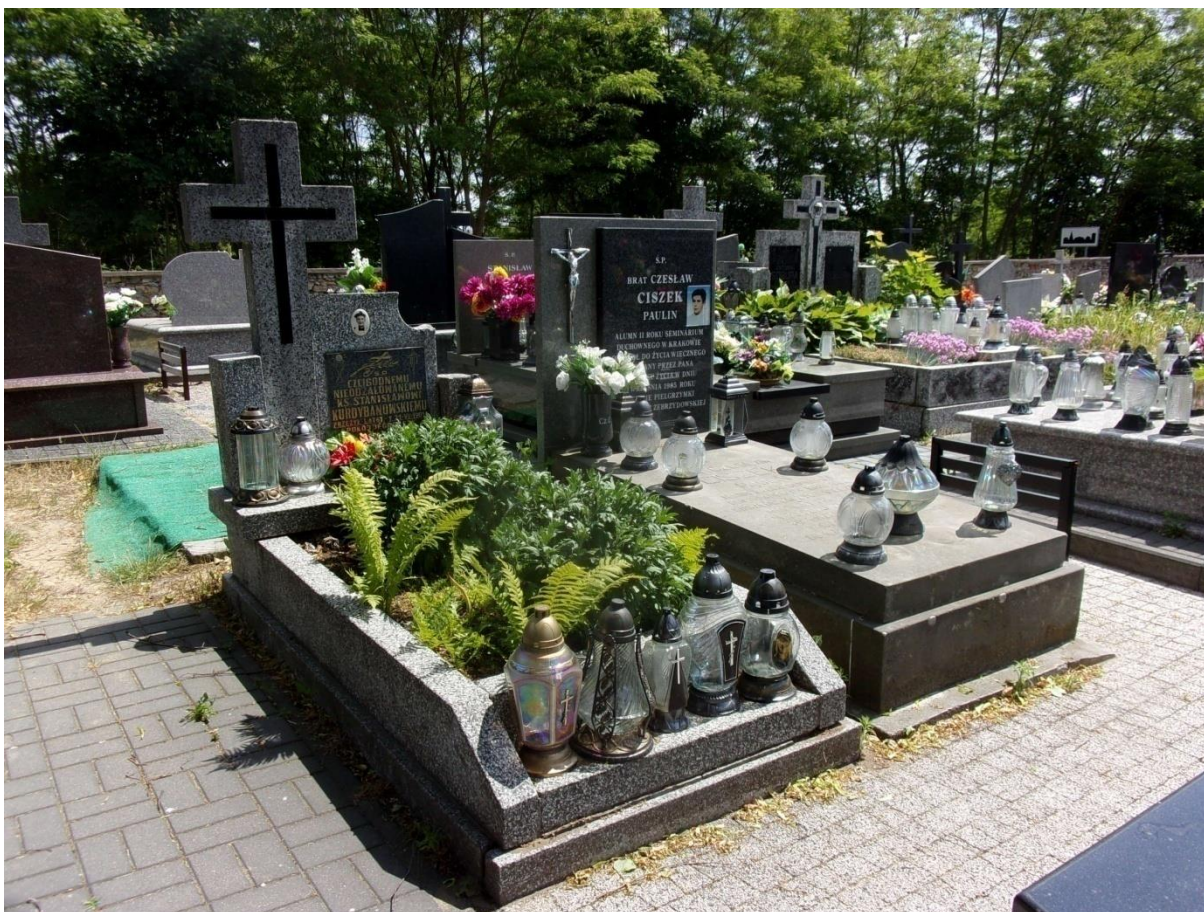

Ółtarz polowy w zachodniej części cmentarza

Współczesny pomnik z symbolicznym grobem Antoniego Bąka – ofiary zbrodni katyńskiej

Groby: ks. Stanisława Kurdybanowskiego i brata Czesława Ciszka (OSPPE)

Widok na tzw. nowy cmentarz

Wymienione powyżej zabytki mają dużą wartość materialną i niematerialną oraz znaczenie dla dziedzictwa kulturowego nie tylko najbliższej okolicy, ale także regionu i kraju.

Spośród wyszczególnionych obiektów na czoło wybija się ruina pałacu Tarłów w Podzamczu, która jest wizytówką gminy Piekoszów.

Rezydencja została zbudowana w XVII w. na wzór zamku biskupów krakowskich w Kielcach przez zasłużony dla Piekoszowa, ziemi świętokrzyskiej i kraju ród Tarłów herbu Topór. Niestety nie miała tyle szczęścia co jej pierwowzór. Od połowy XIX w. systematycznie niszczała, aż popadła w ruinę. Jej sytuację przez ostatnie lata pogarszał nieuregulowany stan prawny nieruchomości, który trwał aż do ubiegłego roku. Uniemożliwił on prowadzenie jakichkolwiek prac ratujących ją przed destrukcją. W 2022 r. ruina pałacu wraz z działką 0,33 ha przeszły na własność Skarbu Państwa. Od 10 marca 2023 r. użytkownikiem i opiekunem nieruchomości jest Gmina Piekoszów, która podjęła działania w celu pozyskania funduszy na ratowanie zabytku przed dalszym niszczeniem. Obiekt ma duży potencjał. Zagospodarowanie zabytku może przynieść wymierne korzyści gminie Piekoszów, nie tylko wizerunkowe, ale także gospodarcze – może bowiem przyczynić się do podniesienia potencjału turystycznego całej okolicy: przyciągnąć jeszcze liczniejsze grono zwiedzających czy stać się miejscem organizacji kulturalnych imprez plenerowych: artystycznych np. plenerów malarskich, fotograficznych itp. czy historycznych tj. inscenizacje czy rekonstrukcje wydarzeń historycznych. Po latach zaniedbań jest szansa, że w pałacowe mury tchnie nowe życie.

XIX-wieczny kościół parafialny pw. Narodzenia NMP jest nie tylko zabytkiem o dużej wartości historycznej, artystycznej i naukowej, ale także niezmiernie ważnym obiektem o charakterze kultowym, religijnym w skali wykraczającej poza granice gminy. Z racji tego, że stanowi ważne sanktuarium maryjne diecezji kieleckiej, jest tłumnie odwiedzane przez liczne rzesze pielgrzymów. Dodatkowym atutem zabytku są jego walory krajobrazowe. Kościół, usytuowany w centrum Piekoszowa, na niewielkim wzniesieniu, stanowi w panoramie miasta dominantę architektoniczną; jest dobrze widoczny z daleka i stanowi punkt odniesienia w terenie. Nie bez powodu mówi się, że Piekoszów i jego okolica leżą i rozwijają się w cieniu kościelnych wież. Świątynia wraz z otoczeniem i obiektami towarzyszącymi tworzy ciekawy zespół sakralny mocno osadzony w przestrzeni, będący nie tylko miejscem odbywania praktyk religijnych, ale także stanowiący atrakcyjny obiekt turystyczny, o dużej sile oddziaływania estetycznego.

Z kościołem w Piekoszowie historycznie i kultowo powiązany jest cmentarz parafialny; co ważne oba obiekty znajdują się od siebie w niewielkiej odległości – bo wynoszącej ok. 700 m i są powiązane komunikacyjnie oraz widokowo. Nekropolia odznacza się dużymi walorami historycznymi oraz artystycznymi. Będąc miejscem pochówku jest związana z obrządkiem pogrzebowym, z którym z kolei zawsze wiążą się emocje, wspomnienia, osobiste przeżycia. Jako miejsce wiecznego spoczynku zmarłych staje się dla żyjących – cytując ks. J. Tischnera – „ważnym miejscem dialogi ze zmarłymi”.

Zarówno dla mieszkańców gminy jak i osób odwiedzających ją w celach turystycznych ważne jest, że wszystkie wymienione wyżej obiekty są dostępne do zwiedzania. W związku z tym, że nie stanowią one własności indywidualnych osób nie ma zagrożenia, że zostaną zamknięte przed miejscowymi czy turystami.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

W celu lepszej oceny obecnego stanu dziedzictwa kulturowego gminy Piekoszów oraz sformułowania priorytetowych działań władz gminy i pracowników samorządowych odpowiedzialnych za sprawy związane z ochroną i opieką nad zabytkami opracowano analizę SWOT.

MOCNE STRONY

1. Dogodne położenie gminy w centrum regionu świętokrzyskiego, w bezpośrednim sąsiedztwie Kielc – stolicy województwa (miasto Piekoszów znajduje się w prostej linii 12 km od centrum Kielc).
2. Dobrze rozwinięta sieć dróg kołowych uzupełniona o linie kolejowe.
Podstawowy szkielet komunikacyjny stanowią: droga wojewódzka 761 Kielce – Białogon – Piekoszów (5,372 km w granicach gminy) oraz droga wojewódzka 786 Kielce – Ruda Strawczyńska – Łopuszno (9,974 km). Przez wschodni fragment gminy, na odcinku 3,64 km przebiega droga S7 relacji Gdańsk – Kielce – Kraków – Chyżne. Drogową siatkę komunikacyjną uzupełniają 12 dróg powiatowych o łącznej długości 59,2 km oraz 10 dróg gminnych o długości 30,86 km. Gmina posiada również gęstą sieć dróg o charakterze wewnętrznym, w tym drogi polne i leśne, pełniące rolę przejazdu do mniejszych skupisk zabudowy lub łącznika z innymi drogami.
Przez gminę przebiega również linia kolejowa relacji Kielce – Częstochowa o długości ok. 16 km. Na trasie zlokalizowane są stacje – przystanki kolejowe: stacja Piekoszów, stacja Rykoszyn, stacja Górki Szczukowskie, stacja Wierna Rzeka. Ze stacji Górki Szczukowskie do stacji Sitkówka-Nowiny prowadzi jednotorowa, zelektryfikowana łącznica kolejowa przechodząca przez wschodnią część gminy na długości ok. 2,4 km. Układ kolejowy gminy uzupełniają bocznicę kolejowe: ze stacji Piekoszów do byłych Kieleckich Zakładów Przemysłu Wapiennego (KZPW) Jaworznia o długości ok. 4,6 km oraz stacji Rykoszyn do KZPW Miedzianka o długości ok. 2,5 km.
3. Zróżnicowana rzeźba terenu i bogactwo przyrodnicze. Liczne formy ochrony przyrody ożywionej i nieożywionej.
4. Aktualne Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy Piekoszów.
5. Atrakcyjność gminy sprzyjająca rozwojowi turystyki i agroturystyki, w tym geoturystyki.
6. Sanktuarium Matki Bożej Miłosierdzia w Piekoszowie – jedno w ważniejszych sanktuariów diecezji kieleckiej, a zarazem miejsc pielgrzymkowych.
7. Ruiny pałacu Tarłów w Podzamczu – jeden z ważniejszych obiektów polskiej architektury wczesnobarokowej rezydencjonalnej.
8. Uregulowany status prawny ruin pałacu Tarłów w Podzamczu, co umożliwia podejmowanie decyzji pozwalających na zapewnienie obiektowi właściwej opieki i funkcjonalności.
Od 2022 r. zabytek stanowi własność Skarbu Państwa. Od 10 marca 2023 r. znajduje się w użytkowaniu Gminy Piekoszów, co umożliwia jego prawidłowe zagospodarowanie, a także rozpoczęcie prac związanych z konserwacją obiektu.
9. Duża liczba obiektów małej architektury sakralnej: przydrożnych kapliczek, krzyży i figur świętych.
10. Aktualna GEZ, stale poszerzana o kolejne obiekty ważne dla lokalnej społeczności.
11. Bogate tradycje patriotyczne i niepodległościowe.
12. Bogate tradycje górnicze związane z eksploatacją rud ołowiu, miedzi, srebra, cynku, a także surowców skalnych.
13. Duża liczba NGO-sów (stowarzyszeń rejestrowych, fundacji, KGW, OSP), które odgrywają dużą rolę kulturotwórczą w gminie Piekoszów.

14. Zespoły kultywujące ludowe tańce i śpiew, budujące więzi lokalne, wyrabiające świadomość kulturową, czynnie uczestniczące w życiu kulturalnym gminy Piekoszów.
15. Sieć znakowanych szlaków turystycznych, sprzyjająca rozwojowi różnych rodzajów turystyki i aktywnych form wypoczynku.
16. Samorządowe pismo „Głos Piekoszowa” na łamach, którego publikowane są artykuły prezentujące walory przyrodnicze gminy, jej historię i zabytki.
17. Lokalne tradycje i zwyczaje kultywowane wśród mieszkańców.
18. Strony internetowe i profile FB: instytucji samorządowych oraz sektora NGO zawierające informacje dotyczące historii i zabytków gminy.
19. Imprezy kulturalne sprzyjające kultywowaniu kultury ludowej, lokalnych zwyczajów.
20. Zwiększająca się świadomość mieszkańców gminy w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.
21. Przynależność Gminy Piekoszów do Geoparku Świętokrzyskiego – stowarzyszenia pięciu gmin tworzących wspólną turystyczną markę terytorialną i promującą obszar o wyjątkowym dziedzictwie geologicznym, przyrodniczym i kulturowym. Geopark Świętokrzyski posiada status Światowego Geoparku UNESCO.

SLABE STRONY

1. Stosunkowa mała liczba obiektów zabytkowych.
2. Bardzo mała liczba obiektów zabytkowych rejestrowanych.
3. Brak miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu całej gminy.
4. Położenie gminy w pobliżu popularnych miejscowości woj. świętokrzyskiego: Chęciny i Kielc, co powoduje, że jest często omijana przez turystów.
5. Zły stan techniczny pałacu Tarłów w Podzamczu.
6. Wysokie koszty rewaloryzacji zabytków i terenów przyrodniczo czynnych.
7. Ograniczone środki w budżecie gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego.
8. Brak środków na prowadzenie dokładnych badań historycznych, archeologicznych, architektonicznych.
9. Brak wystarczającej liczby osób wyspecjalizowanych w dziedzinach dokumentowania, badania i prowadzenia prac przy zabytkach.
10. Trudności z pozyskaniem wkładu własnego finansowego przy ubieganiu się o dotacje na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach.
11. Stosunkowo słaba baza noclegowa i gastronomiczna.
12. Niezadawalający poziom wykorzystania walorów turystycznych gminy.

SZANSE

1. Autonomia samorządu terytorialnego i jego duża rola w systemie opieki nad zabytkami.
2. Uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w strategiach i planach rozwoju gminy oraz programach gminnych.
3. Włączanie w proces dbałości o ochronę dziedzictwa kulturowego mieszkańców gminy poprzez inicjatywy obywatelskie, konsultacje społeczne dokumentów programowych.
4. Wzrost zainteresowania społecznego lokalną historią i zabytkami oraz otaczającym krajobrazem.
5. Wzrost zainteresowania aktywnymi formami spędzania wolnego czasu z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.
6. Zwiększenie świadomości ekologicznej mieszkańców.
7. Kontynuowanie przedsięwzięć kulturalnych promujących dziedzictwo kulturowe.

8. Racjonalne gospodarowanie zasobami dziedzictwa kulturowego w celu zachowania ich dla przyszłych pokoleń.
9. Promocja dziedzictwa kulturowego z wykorzystaniem rozmaitych środków przekazu.
10. Edukacja w zakresie opieki i ochrony nad zabytkami.
11. Tworzenie nowych produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby.
12. Dalszy rozwój sektora NGO.
13. Podtrzymywanie tradycji patriotycznych związanych z powstaniami narodowymi (np. powstaniem styczniowym), osobami (np. oddziałem strzelców J. Piłsudskiego, który 17 sierpnia 1914 r. zatrzymał się w Rykoszynie), miejscowościami (Wierna Rzeka).
14. Odtwarzanie tradycyjnych zawodów i rzemiosł, pielęgnacja folkloru oraz rodzimych tradycji, zwyczajów i obyczajów.
15. Współpraca z sąsiednimi gminami w zakresie wspólnej promocji regionu.
16. Tworzenie oferty turystycznej.
17. Rozbudowa bazy agroturystycznej.
18. Dalsza rewitalizacja terenów gminy.
19. Restauracja obiektów zabytkowych.
20. Wsparcie finansowe z funduszy UE, programów rządowych i pozabudżetowych źródeł.

ZAGROŻENIA

1. Kryzys gospodarczy i związane z nim ograniczenia inwestycyjne. Niskie środki budżetowe.
2. Niedostateczna ilość środków finansowych na realizację działań związanych z ochroną nad zabytkami.
3. Obniżenie walorów krajobrazu kulturowego i przyrodniczego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy oraz infrastruktury nie nawiązującej do historycznego charakteru.
4. Stale pogarszający się stan niektórych obiektów zabytkowych, m.in. ruin pałacu Tarłów w Podzamczu.
5. Nieprawidłowe prowadzenie prac konserwatorskich kapliczek, krzyży i figur przydrożnych oraz nagrobków na cmentarzach grzebalnych odznaczających się walorami artystycznymi.
6. Degradacja krajobrazu kulturowego w związku ze wzmożonymi inwestycjami budowlanymi, zwłaszcza zabudowy mieszkalnej.
7. Powiększanie się terenów przemysłowych.
8. Klęski żywiołowe i inne zdarzenia losowe.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Strategicznym celem Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Piekoszów na lata 2023-2026 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego gminy dla obecnych i przyszłych pokoleń, w celu budowania i utrwalania poczucia tożsamości lokalnej społeczności, utrzymania ładu przestrzennego, podnoszenia potencjału gminy dla jej rozwoju społecznego i gospodarczego.

Dla tego celu zostały określone trzy podstawowe priorytety (cele szczegółowe):

I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego gminy Piekoszów jako dobra wspólnego lokalnej społeczności i części dziedzictwa narodowego.

II. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy Piekoszów.

III. Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego gminy Piekoszów.

I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego gminy Piekoszów jako dobra wspólnego lokalnej społeczności i części dziedzictwa narodowego.

Kierunek działań 1: Zahamowanie procesu degradacji zabytków i dążenie do poprawy stanu ich zachowania.

Zadania:

- 1) Prowadzenie regularnych kontroli stanu zachowania zabytków będących własnością Gminy Piekoszów lub w jej użytkowaniu.
- 2) Podjęcie kompleksowych działań w kierunku ochrony, konserwacji i zagospodarowania ruin pałacu Tarłów – stanowiących od 2022 r. własność Skarbu Państwa, a od 2023 r. będących w użytkowaniu Gminy Piekoszów.
- 3) Realizacja niezbędnych prac przy obiektach zagrożonych destrukcją oraz całkowitą utratą wartości zabytkowych.
- 4) Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością Gminy Piekoszów lub przez nią użytkowanych.
- 5) Dalsze dofinansowywanie przez Gminę Piekoszów prac rewaloryzacyjnych przy obiektach będących własnością Kościoła Rzymskokatolickiego, osób prywatnych czy prawnych.
- 6) Opracowanie planu kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych będących w zasobach komunalnych.
- 7) Opracowanie planów remontów i konserwacji obiektów ujętych w GEZ we współpracy z ich właścicielami lub użytkownikami.
- 8) Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem, włamaniem, poprzez montaż instalacji przeciwpożarowej, antywłamaniowej, monitoringu.
- 9) Zapewnienie właściwego utrzymania grobownictwa wojennego i Miejsc pamięci narodowej, w szczególności prowadzenie planowych prac konserwatorskich.
- 10) Kontynuowanie współpracy władz Gminy Piekoszów z przedstawicielami Kościoła Rzymskokatolickiego – będącego właścicielem wielu obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, w tym zespołu kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP w Piekoszowie czy kilku cmentarzy parafialnych, w zakresie wspierania ich działań przy podejmowaniu niezbędnych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych.
- 11) Przeprowadzenie inwentaryzacji nagrobków o wartościach historycznych i artystycznych na cmentarzach.

Kierunek działań 2: Podejmowanie działań mających za zadanie uatrakcyjnienie zabytków w celach społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

Zadania:

- 1) Regularne prowadzenie bieżących prac porządkowych przy obiektach zabytkowych.
- 2) Iluminacja najcenniejszych zabytków gminy Piekoszów.
- 3) Prowadzenie bieżących prac porządkowych i dbałość o otoczenie przydrożnych krzyży, kapliczek i figur świętych.
- 4) Współpraca z zarządcami cmentarzy parafialnych w Piekoszowie, Łosieniu i Wesołej oraz sektorem NGO w celu dbałości o zabytkowe nekropolie.
- 5) Kontynuowanie działań w kierunku eksponowania obiektów zabytkowych poprzez umieszczanie przy nich tablic informacyjnych, wytyczanie nowych tras turystycznych i odnawianie już istniejących (szlaków turystycznych, ścieżek spacerowych i dydaktycznych).

II. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy Piekoszów.

Kierunek działań 1: Realizacja zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenie uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju Gminy.

Zadania:

- 1) Przyjęcie przez Radę Miejską Piekoszów Programu opieki nad zabytkami gminy Piekoszów na lata 2023-2026 oraz okresowe monitorowanie jego realizacji.
- 2) Prowadzenie i bieżące aktualizowanie gminnej ewidencji zabytków gminy Piekoszów.
- 3) Coroczna aktualizacja planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Piekoszów sporządzonego na podstawie otrzymanych aktualizacji od właścicieli lub zarządców obiektów zabytkowych.
- 4) Udzielanie dofinansowań na prace budowlane i konserwatorskie przy obiektach zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, w tym wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych.

Kierunek działań 2: Budowanie zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.

Zadania:

- 1) Uwzględnianie ochrony zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków w opracowywanych dla terenu gminy dokumentach studialnych dotyczących polityki przestrzennej, np. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, w dokumentach mających charakter prawa miejscowego, np. miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, a ponadto w decyzjach o warunkach zabudowy.
- 2) Kontynuowanie prac wokół opracowywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego kolejnych sołectw (aktualnie gmina przystąpiła do opracowywania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego sołectwa Micigózd).
- 3) Opracowanie planu zagospodarowania ruin pałacu Tarłów w Podzamczu i jego otoczenia w celu ochrony jego wartości zabytkowych.
- 4) Rygorystyczne przestrzeganie zasad planowania. Egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji.
- 5) Zachowanie tradycyjnych dominant i subdominant architektonicznych.
- 6) Zachowanie otulin krajobrazowych wokół obiektów zabytkowych.
- 7) Ochrona panoram oraz przedpola widokowych wokół obiektów zabytkowych.
- 8) Ochrona zadrzewień, w tym szczególnie cennych krajobrazowo starych drzew

Kierunek działań 3: Rozszerzenie zasobu i ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Piekoszów.

Zadania:

- 1) Dążenie do uzupełniania gminnej ewidencji zabytków o obiekty dziedzictwa kulturowego pozostające dotychczas poza ochroną prawną. Aktualizowanie zasobów kulturowych w oparciu o dane pozyskane w wyniku przeprowadzonych prac naukowo-badawczych.
- 2) Rozważenie wpisania do GEZ pieca wapiennego w Jaworzni, a także budynku dworca kolejowego w Piekoszowie.
- 3) Dążenie do objęcia ochroną prawną wartościowych obiektów zabytkowych stanowiących własność Gminy poprzez występowanie do WKZ z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych, w celu zapewnienia im pełnej ochrony prawnej.

Kierunek działań 4: Ochrona układów przestrzennych na terenie gminy Piekoszów.

- 1) Ochrona układów ruralistycznych na obszarach wiejskich gminy poprzez ochronę: historycznie ukształtowanych układów sieci dróg, historycznych podziałów własnościowych, relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy.

Kierunek działań 5: Ochrona nazewnictwa historycznego.

- 1) Zachowanie historycznego nazewnictwa w odniesieniu do ulic, przysiółków, wsi, a także obiektów.

III. Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego gminy Piekoszów.

Kierunek działań 1: Opracowywanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania.

Zadania:

- 1) Stałe prowadzenie monitoringu i weryfikacji gminnej ewidencji zabytków nieruchomości, z zastosowaniem komputerowej bazy danych.
- 2) Stworzenie mapy dziedzictwa kulturowego gminy Piekoszów z naniesioną lokalizacją obiektów i obszarów chronionych oraz stref ochrony stanowisk archeologicznych i aktualizowanie jej na podstawie informacji własnych oraz uzyskanych od WKZ.
- 3) Finansowanie inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej obiektów zabytkowych stanowiących własność Gminy lub będących w jej użytkowaniu, szczególnie dotyczy to ruin pałacu Tarłów.

Kierunek działań 2: Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy.

Zadania:

- 1) Opublikowanie na stronie internetowej Urzędy Miasta i Gminy Piekoszów Programu opieki nad zabytkami gminy Piekoszów na lata 2023-2026.
- 2) Umieszczenie na stronie internetowej Urzędy Miasta i Gminy Piekoszów zaktualizowanej GEZ.
- 3) Udostępnianie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy.
- 4) Prowadzenie działalności wydawniczej gminy poprzez dalsze wydawanie pisma samorządowego „Głos Piekoszowa”, opracowywanie i wydawanie kolejnych przewodników po gminie, map, broszur itd.
- 5) Promocja walorów przyrodniczych i kulturowych gminy w lokalnych mediach.
- 6) Współpraca z sektorem NGO i placówkami oświatowymi w zakresie opracowywania zasobów i prezentacji dziedzictwa kulturowego gminy.

Kierunek działań 3: Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy Piekoszów.

Zadania:

- 1) Wprowadzenie i upowszechnianie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez organizowanie i wspieranie zajęć.
- 2) Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw, przeglądów twórczości i innych działań promujących dziedzictwo kulturowe gminy Piekoszów.
- 3) Promocja twórczości wybitnych osób związanych z gminą Piekoszów.
- 4) Promocja twórców ludowych z terenu gminy Piekoszów.
- 5) Popularyzacja wiedzy na temat wybitnych osób związanych z gminą Piekoszów i ich wkładu w kulturę narodową.
- 6) Upowszechnianie wśród mieszkańców wiedzy na temat zabytków gminy Piekoszów, ich wartości historycznej, artystycznej i naukowej; w tym: zespołu kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP w Piekoszowie czy ruin pałacu Tarłów w Podzamczu.
- 7) Podczas spotkań z mieszkańcami przekazywanie wiedzy na temat zabytków, w tym uwrażliwianie na kwestie związane z dbałością o przydrożne krzyże, kapliczki, figury świętych, a także nagrobki na cmentarzach (wyjaśnianie, że malowanie kamiennych rzeźb i krzyży farbą olejną jest szkodliwe dla struktury kamiennych obiektów).

Kierunek działań 4: Promocja dziedzictwa kulturowego. Wspieranie rozwoju turystyki i agroturystyki, a także geoturystyki.

Zadania:

- 1) Tworzenie nowej i modernizacja istniejącej infrastruktury turystycznej.
- 2) Organizowanie obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa, Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków czy Europejskich Dni Archeologii na terenie gminy, wspieranie w tym zakresie jednostek gminnych i sektora NGO.
- 3) Współpraca z organizacjami turystycznymi, a także osobami i firmami działającymi w branży turystycznej w zakresie dalszego rozwoju turystyki i agroturystyki na terenie gminy.
- 4) Wspieranie działań KGW i zespołów śpiewaczych z terenu gminy Piekoszów na rzecz promocji dziedzictwa materialnego i niematerialnego.
- 5) Wspieranie utrzymania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów w myśl zasady „ratować zabytki, ratować pracę, ratować rzemiosło”.
- 6) Wspieranie inicjatyw indywidualnych i społecznych związanych z ochroną dziedzictwa niematerialnego gminy Piekoszów; gromadzenie go, opracowywanie oraz udostępnianie i rozpowszechnianie poprzez wydawnictwa: papierowe, dźwiękowe, multimedialne.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Założeniem Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Piekoszów jest właściwa ochrona i opieka nad dziedzictwem kulturowym gminy oraz jego wykorzystaniem dla rozwoju gospodarczego, społecznego i przestrzennego.

Objęte nim cele i działania będą realizowane przez Gminę Piekoszów, niemniej jego wdrażanie wymaga współpracy wszystkich podmiotów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, środowiska naturalnego, rozwoju infrastruktury i turystyki, a przede wszystkim właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

Realizacja założeń programowych ujętych w Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Piekoszów będzie dokonywana przy pomocy:

1) instrumentów prawnych (wynikających z obowiązujących przepisów prawnych):

- a. wykonywanie decyzji administracyjnych Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- b. sporządzanie planów zagospodarowania przestrzennego gminy z uwzględnieniem zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego,
- c. uwzględnianie w strategiach, koncepcjach, planach opracowywanych przez gminę programów określających politykę powiatu, województwa i kraju w zakresie opieki nad zabytkami,
- d. wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów zabytkowych będących własnością gminy;

2) instrumentów finansowych:

- a. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych będących własnością gminy (ujmowanie w rocznych budżetach gminy środków finansowych przeznaczonych na ochronę zabytków),
- b. pozyskiwanie dotacji zewnętrznych, subwencji, darowizn, grantów itp. na prowadzenie prac remontowych, konserwatorskich i rewitalizacyjnych,
- c. dofinansowywanie przez gminę prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych będących w posiadaniu Kościoła, stowarzyszeń itd.,
- d. finansowanie nagród dla osób, instytucji, stowarzyszeń itp. popularyzujących dziedzictwo kulturowe gminy;

3) instrumentów koordynacji:

- a. realizacja strategii, projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w programach opieki nad zabytkami: powiatowym, wojewódzkim i krajowym,
- b. współpraca z wspólnotami religijnymi z terenu gminy w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami,
- c. współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, instytucjami kultury w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy,
- d. współpraca z innymi samorządami w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza z władzami powiatu i sąsiednich gmin;

4) instrumentów społecznych:

- a. organizowanie i wspieranie działań edukacyjnych związanych z ochroną i opieką nad zabytkami,
- b. współdziałanie z sektorem NGO w zakresie ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego gminy,

- c. współdziałanie z właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi i prawnymi),
- d. promocja realizowanych w ramach Programu Opieki nad Zabytkami działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami przy pomocy różnych środków przekazu,
- e. konsultacje społeczne przy opracowywaniu strategii rozwoju gminy oraz innych programów, w których znajdują się zapisy dotyczące dziedzictwa kulturowego gminy;

5) instrumentów kontrolnych

- a. aktualizacja gminnej ewidencji zabytków oraz aktualizacja programu opieki nad zabytkami wynikająca z czteroletniego okresu jego obowiązywania,
- b. monitoring realizacji wytycznych Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Piekoszów,
- c. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego gminy,
- c. analiza stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy,
- d. monitoring stanu technicznego obiektów ujętych w GEZ gminy Piekoszów.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Piekoszów, po zaopiniowaniu przez Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Miasta i Gminy Piekoszów w celu przyjęcia go w formie uchwały. Program został opracowany na okres czterech lat. Stanowi on dokument uzupełniający w stosunku do innych aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Burmistrz Miasta i Gminy Piekoszów będzie składał Radzie Miejskiej w Piekoszowie sprawozdanie z realizacji zadań niniejszego programu. Przygotowanie sprawozdania winna poprzedzić ocena poziomu realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami uwzględniająca wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Przykłady działań w ramach:

1) priorytetu I – Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego gminy Piekoszów jako dobra wspólnego lokalnej społeczności i części dziedzictwa narodowego

- ilość przeprowadzonych kontroli stanu zachowania zabytków będących własnością Gminy Piekoszów lub w jej użytkowaniu,
- ilość zrealizowanych prac przy obiektach zagrożonych destrukcją oraz całkowitą utratą wartości zabytkowych,
- poziom wydatków budżetu gminy na realizację zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami podany w procentach,
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych,
- ilość zrewaloryzowanych obiektów zabytkowych,
- zakres współpracy z osobami prawnymi i prywatnymi, będącymi właścicielami lub użytkownikami obiektów zabytkowych,
- zakres współpracy z sektorem NGO w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego gminy,
- zakres współpracy Gminy z Kościołem Rzymskokatolickim będącym właścicielem wielu obiektów zabytkowych,
- ilość złożonych wniosków o wsparcie finansowe na rzecz działań z zakresu ochrony zabytków,
- wartość finansowa pozyskanych środków zewnętrznych na działania związane z ochroną i opieką nad zabytkami,
- liczba obiektów zabytkowych zabezpieczonych przed pożarem, zniszczeniem, włamaniem, poprzez montaż instalacji przeciwpożarowej, antywłamaniowej, monitoringu,
- ilość tablic informacyjnych umieszczonych przy obiektach zabytkowych w celu ich wyeksponowania,
- ilość oznakowanych obiektów zabytkowych,
- ilość i długość wytyczonych nowych tras turystycznych lub odnowionych już istniejących (szlaków turystycznych, ścieżek spacerowych i dydaktycznych);

2) priorytetu II – Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy Piekoszów

- ilość sporządzonych lub zaktualizowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,

- poziom (%) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- analiza współdziałania ze Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- współdziałanie ze Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w zakresie ochrony układów przestrzennych;

3) priorytetu III – Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego gminy Piekoszów

- liczba analiz i raportów o stanie technicznym obiektów zabytkowych ujętych w GEZ,
- ilość opracowań i prac dokumentacyjnych w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy,
- analiza współpracy ze Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- ilość tekstów poświęconych zabytkom opublikowanych na stronie internetowej Urzędu Miasta i Gminy Piekoszów,
- ilość wydrukowanych wydawnictw (map, folderów, publikacji zwartych) promujących dziedzictwo kulturowe Gminy Piekoszów (tytuły, nakład),
- ilość zrealizowanych wydarzeń kulturalnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego gminy,
- ilość przeprowadzonych konkursów o tematyce związanej z dziedzictwem kulturowym gminy,
- liczba osób biorących udział w wydarzeniach kulturalnych, konkursach o tematyce związanej z dziedzictwem kulturowym, wystawach itd.,
- zakres współpracy z sektorem NGO i placówkami oświatowymi w zakresie opracowywania zasobów i prezentacji dziedzictwa kulturowego gminy.

Głównym odbiorcą Programu opieki nad zabytkami gminy Piekoszów jest lokalna społeczność, która winna odczuć pozytywne efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, ale i ogółu mieszkańców gminy. Nie można zapominać także, że wiele działań realizowanych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami służy i jest adresowanych do osób odwiedzających gminę.

Niniejszy program ma pomagać w planowaniu i realizowaniu działań mających na celu prowadzenie badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz populacji i promocji dziedzictwa kulturowego gminy.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zabytki – wspólne dobro

Zabytki są częścią naszej historii. Stanowiąc dziedzictwo przeszłości łączące dorobek przeszłych pokoleń z teraźniejszością winny, być zachowane oraz przekazane przyszłym pokoleniom w jak najlepszym stanie. Jako dobro wspólne należy je otoczyć opieką i ochroną. Obok niekwestionowanych wartości kulturowych posiadają one także wartość użytkową, społeczną i ekonomiczną, ważną dla współczesnego życia gospodarczego i społecznego. Zabytki chroni się ze względu na ich wartości historyczne, naukowe i artystyczne.

Troska o zachowanie zabytków, które są dobrem wspólnym (publicznym) spoczywa na właścicielach i posiadaczach zabytków, sprawujących – w myśl Ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – opiekę nad zabytkami oraz na organach administracji publicznej, które chronią je poprzez zapewnienie odpowiednich warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza – zgodnie z art. 5 ww. ustawy – polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Reasumując opieka nad zabytkiem polega na dbaniu o dobry stan zabytku, między innymi przez prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Odpowiedzialność za podejmowanie działań, w tym także finansowanie wyżej wymienionych prac, spoczywa na właścicielu lub posiadaczu zabytku.

Zgodnie z art. 71 ust. 2 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami, sprawowanie opieki nad zabytkami, do których tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego (gmina), w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku jest zadaniem własnym tej jednostki (gminy).

Zarówno samorząd jak również podmioty posiadające tytuł prawny do zabytku mogą ubiegać się o dotację celową z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych zabytku.

Kwestie finansowania prac przy zabytkach z udziałem środków państwowych regulują zapisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 29 września 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków³²⁴.

W myśl zapisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych udzielana jest przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a udziela jej: minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków budżetu państwa, z części, której dysponentem jest ten minister lub wojewódzki konserwator zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda. Z kolei dotacja na dofinansowanie prac

---

³²⁴ Dz. U. 2022, poz. 2053.

konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa jest udzielana ze środków budżetu państwa, z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (art. 74). O taką dotację może ubiegać się: osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie albo będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa(art. 73).

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

- 1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku;
- 2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- 3) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku (art. 76).

W myśl art. 77 dotacja może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Gminy jako jednostki samorządu terytorialnego mają możliwość pozyskiwania środków zewnętrznych na prowadzenie działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami. Ważne jest jednak, aby z własnej inicjatywy wygospodarowały w swoich budżetach środki na realizację zadań z zakresu dziedzictwa kulturowego. Jest to o tyle ważne, że wiele programów

dotacyjnych czy grantowych wymaga wykładu własnego. Rokroczne zabezpieczanie środków finansowych w budżetach pozwoli na systematyczne realizowanie działań mających na celu poprawę stanu zachowania obiektów zabytkowych.

Zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami gminy mogą być finansowane ze:

- 1) środków własnych gminy,**
- 2) źródeł zewnętrznych**

Wśród źródeł zewnętrznych są:

1) źródła zewnętrzne krajowe:

- a. dotacje i programy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- b. promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- c. dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- d. dotacje wojewódzkie,
- e. dotacje powiatowe,
- f. inne źródła,

2.2) źródła zewnętrzne zagraniczne

- a. środki unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- b. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich,
- c. Program Infrastruktura i Środowisko,
- d. źródła pozaunijne (Mechanizm Norweski, Fundusz EOG),

Wskazane powyżej źródła finansowania zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami na terenie gminy mają jedynie charakter informacyjny, prezentujący przykładowe możliwości ich finansowania.

Duże możliwości pozyskania środków na realizację zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami mają kościoły i związki wyznaniowe czy sektor NGO, do którego jest adresowanych wiele konkursów i programów dotacyjnych.

11. ZAKOŃCZENIE

Przedłożony Program opieki nad zabytkami gminy Piekoszów na lata 2023-2026 stanowi podstawowy instrument, którym będzie się posługiwać gmina Piekoszów w najbliższych latach w aktywnym kształtowaniu i ochronie zasobów dziedzictwa na podległym sobie terenie. Wskazane w opracowaniu działania powinny być skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców gminy oraz turystów. Mają one także przyczynić się do zwiększenia atrakcyjności gminy, powstania nowych produktów turystycznych, a także szerszego niż dotychczas wykorzystania potencjału związanego z zachowaniem dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gospodarczego i społecznego. Poprzez działania edukacyjne program winien budzić w lokalnej społeczności poczucie wspólnoty, podkreślać znaczenie i siłę własnych korzeni, przeciwdziałać skutkom globalizacji, integrować wokół kwestii związanych z dziedzictwem.

ZAŁĄCZNIKI

ZAŁĄCZNIK 1

Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Piekoszków (stan na 1czerwca 2023 r.)

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Informacja o wpisie do rejestru zabytków
1	Brynica	Miejsce pamięci – tablica upamiętniająca mieszkańców Brynicy poległych w 1944 r., XX w. (1981 r.)	
2	Brynica	Krzyż żeliwny z trójlistnie zakończonymi ramionami na kamiennym postumencie, poł. XIX w. (1863 r.)	
3	Brynica	Krzyż kamienny na kamiennym postumencie, poł. XIX w. (1863 r.)	
4	Gałężice	Miejsce pamięci – pomnik ku czci poległych w 1944 r., (XX w.)	
5	Gałężice	Krzyż żeliwny pełny z trójlistnym zakończeniem ramion na kamiennym postumencie i otoczony barierką z tego samego czasu, k. XIX w. (1884 r.)	
6	Gałężice	Miejsce pamięci – kamień upamiętniający 700-lecie wsi, XXI w. (2006 r.)	
7	Janów	Murowana kapliczna MB Niepokalanej, II poł. XIX w, przebud. w XX w.	
8	Jaworznia	Kapliczka murowana, XIX w.	
9	Łaziska	Żeliwny krzyż na postumencie z II połowy XIX w., przebud. ok. 1952 r.	
10	Łosienek	Krzyż kamienny na postumencie, I poł. XX w. (1939 r.)	
11	Łosienek	Kapliczka murowana pw. św. Jana Nepomucena, z czterosпадowym dachem, XIX w. (?)	
12	Łosienek	Miejsce pamięci – miejsce pochówku powstańca 1863 r., XX w. (1991 r.)	
13	Łosień	Krzyż przydrożny żeliwny ażurowy na kamiennym postumencie, pocz. XX w. (1918 r.)	
14	Łosień	Młyn wodny, XX w.	
15	Łosień	Cmentarz parafialny, II poł. XX w.	
16	Łosień	Krzyż kamienny na kamiennym postumencie, poł. XX w. (1945 r.)	

17.	Micigózd	Krzyż kamienny na kamiennym postumencie, pocz. XX w. (1908 r.)		
18	Micigózd	Krzyż kamienny na postumencie, poł. XX w.		
19	Piekoszów	Figura przydrożna św. Jakuba, XVIII w. (?)		
20	Piekoszów	Krzyż przydrożny żeliwny ażurowy na kamiennym postumencie, I poł. XX w. (1933 r.)		
21	Piekoszów	Krzyż przydrożny metalowy na postumencie kamiennym, pocz. XX w. (1918 r.)		
22	Piekoszów	Zespół kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP	Kościół parafialny pw. Narodzenia NMP, XIX w.	Rej. nr A.441 z dn. 16.10.1956 r., z dn. 28.10.1971 r., z dn. 2.12.2009 r.,
23	Piekoszów		Cmentarz przykościelny w granicach ogrodzenia, XIV-XIX w.	
24	Piekoszów		Ogrodzenie ze schodami, XX w.	
25	Piekoszów		Plebania, XX w.	
26	Piekoszów	Cmentarz parafialny, XIX w.		Rej. nr A.442 z dn. 9.09.1992 r., z dn. 2.12.2009 r.
27	Piekoszów	Kaplica grobowa Otkiewiczów na cmentarzu parafialnym, mur., XIX w. (1865 r.)		
28	Piekoszów	Krzyż przydrożny na kolumnie, XIX/XX w.		
29	Piekoszów	Krzyż przydrożny na postumencie, XX w. (przy zjeździe na cmentarz)		
30	Piekoszów	Miejsce pamięci – zbiorowa mogiła żołnierzy Wojska Polskiego poległych w 1939 r. na cmentarzu parafialnym		
31	Piekoszów	Miejsce pamięci – zbiorowa mogiła żołnierzy Wojska Polskiego poległych w 1939 r. na cmentarzu parafialnym		
32	Piekoszów	Figura przydrożna NMP z Dzieciątkiem na kamiennym postumencie, pocz. XIX w. (1816 r.)		
33	Podzamcze	Krzyż przydrożny metalowy na kamiennym, zapewne wcześniejszym postumencie, pocz. XX w. (1908 r.), później przebudowany		
34	Podzamcze	Krzyż przydrożny kamienny na kamiennym postumencie, poł. XX w. (1950 r.)		
35	Podzamcze	Krzyż przydrożny kamienny, I poł. XX w. (1940 r.)		

36	Podzamcze	Ruina pałacu Tarłów, XVII w.	Rej. nr A.443/1 z dn. 1.08.1947 r., z dn. 8.05.1972 r., z dn. 1.02.2010 r.
37	Podzamcze	Otoczenie pałacu Tarłów w promieniu 100 m od murów	Rej. nr A.443/2 z dn. 1.08.1947 r., z dn. 8.05.1972 r., z dn. 1.02.2010 r.,
38	Podzamcze	Kapliczka przydrożna murowana pw. św. Jana Nepomucena, XVIII w. (?)	
39	Rykoszyn	Krzyż przydrożny żeliwny na kamiennym cokole, poł. XIX w. (1861 r.)	
40	Szczukowice	Krzyż przydrożny kamienny, poł. XX w.	
41	Szczukowice	Krzyż przydrożny kamienny na kamiennym postumencie, poł. XX w. (1948 r.)	
42	Wesoła	Cmentarz parafialny, lata 30. XX w.	
43	Wesoła d. Wesoła- Młynki	Miejsce pamięci – pomnik Polaków rozstrzelanych w 1943 r., XX w. (1981 r.)	
44	Wesoła d. Wesoła- Młynki	Ruina młyna wodnego, pocz. XX w.	
45	Wincentów	Krzyż przydrożny żeliwny ażurowy na kamiennym postumencie, pocz. XX w. (1922 r.)	
46	Wincentów	Kamienny krzyż na postumencie (1921 r.)	
47	Zajączków	Kapliczka murowana św. Jana Nepomucena z krzyżem metalowym w szczycie, lata 30. XIX w.; odnow. XXI w.	
48	Zajączków	Miejsce pamięci – kamień upamiętniający 700-lecie wsi, XXI w. (2006 r.)	
49	Zajączków	Krzyż żelazny na kamiennym postumencie, XX w.	
50	Zajączków	Kapliczka przydrożna, pocz. XX w. (1908 r.)	

ZAŁĄCZNIK 2**Wykaz stanowisk archeologiczne ujętych
w Gminnej ewidencji zabytków gminy Piekoszków
(stan na 1czerwca 2023 r.)**

Lp.	miejsowość	obszar AZP	nr stanowiska w miejscowości	nr stanowiska na obszarze	chronologia
1	Brynica	84-61	5	17	śląd osadnictwa – pradzieje
2	Brynica	84-61	6	18	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność, nowożytność
3	Brynica	84-61	7	19	śląd osadnictwa – późne średniowiecze, śląd osadnictwa – wczesna nowożytność, nowożytność
4	Brynica	84-61	8	20	śląd osadnictwa – neolit, śląd osadnictwa – późne średniowiecze
5	Brynica	84-61	9	21	śląd osadnictwa – późne średniowiecze, śląd osadnictwa – wczesna nowożytność, nowożytność
6	Brynica	84-61	10	22	śląd osadnictwa – neolit (?), śląd osadnictwa – późne średniowiecze
7	Brynica	84-61	11	23	śląd osadnictwa – pradzieje, osada – późne średniowiecze i wczesna nowożytność
8	Brynica	84-61	12	24	śląd osadnictwa – pradzieje, osada – późne średniowiecze i wczesna nowożytność
9	Brynica	84-61	13	25	śląd osadnictwa – neolit, śląd osadnictwa – późne średniowiecze
10	Brynica	84-61	14	26	śląd osadnictwa – neolit, śląd osadnictwa – późne średniowiecze
11	Brynica	84-61	15	27	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
12	Brynica	84-61	16	28	śląd osadnictwa – późne średniowiecze i wczesna nowożytność
13	Brynica	84-61	17	29	śląd osadnictwa – późne średniowiecze i wczesna nowożytność
14	Brynica	84-61	18	30	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XI-XIII w.)

15	Brynica	84-61	19	31	relikty młyna wodnego – nowożytność
16	Brynica	84-62	34	1	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność – nowożytność
17	Brynica	85-61	2	26	osada – średniowiecze, osada – późne średniowiecze i wczesna nowożytność
18	Brynica	85-61	3	27	śląd osadnictwa – nowożytność
19	Brynica	85-61	4	28	śląd osadnictwa – późny okres wpływów rzymskich (KP)
20	Brynica	85-62	32	29	śląd osadnictwa – mezolit (k. tardenuaska)
21	Brynica	85-62	33	30	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność – nowożytność
22	Gałęzice	86-60	1	25	cmentarzysko – epoka brązu
23	Gałęzice	86-61	1	49	osada – paleolit, osada – neolit (KCDG)
24	Gałęzice	86-61	2	50	osada lub cmentarzysko – okres wpływów rzymskich (KP)
25	Gałęzice	86-61	3	51	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
26	Gałęzice	86-61	4	52	śląd osadnictwa – nowożytność
27	Gałęzice	86-61	5	53	śląd osadnictwa – nowożytność
28	Janów Górny	85-61	1	38	śląd osadnictwa – nowożytność
29	Jaworznia	85-61	1	22	ślady huty metali kolorowych (srebra i ołowiu) – XIX w.
30	Jaworznia	85-61	2	23	śląd osadnictwa – średniowiecze, śląd osadnictwa – nowożytność
31	Jaworznia	85-61	3	24	śląd osadnictwa – średniowiecze
32	Jaworznia	85-61	4	37	pole górnicze eksploatacji rud ołowiu i srebra – XVII-XIX w.
33	Łosień	84-60	1	12	osada - nowożytność
34	Łosienek	85-60	1	12	śląd osadnictwa – neolit (KPL)
35	Łubno	85-60	1	7	śląd osadnictwa – neolit (KPL)
36	Łubno	85-60	2	8	śląd osadnictwa – epoka kamienia
37	Micigózd	84-61	1	14	osada – neolit (KPL)
38	Micigózd	84-61	2	15	śląd osadnictwa – neolit
39	Micigózd	84-61	3	16	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
40	Piekoszów	85-61	1	11	osada – neolit (KPL), osada – neolit, osada – mezolit

41	Piekoszów	85-61	2	12	osada – neolit (KPL), osada lub cmentarzysko – okres wpływów rzymskich (KP)
42	Piekoszów	85-61	3	13	śląd osadnictwa – nowożytność
43	Piekoszów	85-61	4	14	osada – późne średniowiecze i wczesna nowożytność
44	Piekoszów	85-61	5	15	śląd osadnictwa – późne średniowiecze i wczesna nowożytność
45	Piekoszów	85-61	6	16	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność – nowożytność
46	Piekoszów	85-61	7	17	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność – nowożytność
47	Piekoszów	85-61	8	18	śląd osadnictwa – nowożytność
48	Piekoszów	85-61	9	19	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
49	Piekoszów	85-61	10	20	śląd osadnictwa – średniowiecze i późne średniowiecze
50	Piekoszów	85-61	11	21	śląd osadnictwa – neolit, śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
51	Podzamcze	85-61	1	29	osada – mezolit (KK), osada – neolit (?)
52	Podzamcze	85-61	2	30	rezydencja obronna – teren założenia parkowego – śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
53	Podzamcze	85-61	3	31	śląd osadnictwa – późny okres wpływów rzymskich (KP), śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze, śląd osadnictwa – późne średniowiecze i wczesna nowożytność
54	Podzamcze	85-61	4	32	śląd osadnictwa, relikt urządzenia parkowego tzw. Solament – wczesna nowożytność
55	Podzamcze	85-61	5	33	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność – nowożytność
56	Podzamcze	85-61	6	34	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
57	Podzamcze	85-61	7	35	śląd osadnictwa – nowożytność
58	Podzamcze	85-61	8	36	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
59	Rykoszyn	85-61	2	1	śląd osadnictwa – okres wpływów rzymskich (KP)
60	Rykoszyn	85-61	3	2	śląd osadnictwa – epoka kamienia
61	Rykoszyn	85-61	4	3	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze

62	Rykoszyn	85-61	5	4	śląd osadnictwa – późne średniowiecze i wczesna nowożytność
63	Rykoszyn	85-61	6	5	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność – nowożytność
64	Rykoszyn	85-61	7	6	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze, śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
65	Rykoszyn	85-61	8	7	śląd osadnictwa – nowożytność
66	Rykoszyn	86-61	1	54	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
67	Szczukowice	85-61	3	25	ślady huty metali kolorowych (rud srebra i ołowiu) – XVII-XIX w.
68	Szczukowice	85-62	4	31	śląd osadnictwa – mezolit (k. tardenuaska)
69	Szczukowice	85-62	5	32	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność – nowożytność
70	Szczukowice	85-62	6	33	śląd osadnictwa – nowożytność
71	Szczukowice	85-62	7	34	śląd osadnictwa – nowożytność
72	Szczukowskie Górki	85-62	1	27	osada – wczesna nowożytność i późna nowożytność
73	Szczukowskie Górki	85-62	2	28	kopalnia ołowiu – XVII-XVIII w.
74	Szczukowskie Górki	85-62	3	36	śląd osadnictwa – nowożytność
75	Szczukowskie Górki	85-62	4	37	śląd osadnictwa – nowożytność
76	Szczukowskie Górki	85-62	5	38	osada – wczesna nowożytność i późna nowożytność
77	Szczukowskie Górki	85-62	6	39	osada – wczesna nowożytność i późna nowożytność
78	Wesoła	85-60	1	1	śląd osadnictwa – kultura prapolska, wczesne średniowiecze
79	Wesoła	85-60	2	2	śląd osadnictwa – mezolit lub paleolit, śląd osadnictwa – okres lateński (KGP)
80	Wesoła	85-60	3	3	śląd osadnictwa – schyłkowy mezolit (KJ)
81	Wesoła	86-60	1	1	osada – prahistoria
82	Wesoła	86-60	2	2	śląd osadnictwa – mezolit
83	Wesoła	86-60	3	3	osada – prahistoria
84	Wesoła	86-60	4	5	osada – prahistoria
85	Wincentów	85-61	1	8	śląd osadnictwa – nowożytność
86	Wincentów	85-61	2	9	śląd osadnictwa – nowożytność

87	Wincentów	85-61	3	10	śląd osadnictwa – wczesna nowożytność
88	Zajączków	85-60	1	4	śląd osadnictwa – kultura prapolska, wczesne średniowiecze
89	Zajączków	85-60	2	11	śląd osadnictwa – neolit
90	Zajączków	86-60	3	14	śląd osadnictwa – młodsza epoka kamienia (KPL)
91	Zajączków	86-60	4	15	śląd osadnictwa – młodsza epoka kamienia
92	Zajączków	86-60	5	22	osada – prahistoria, śląd osadnictwa – epoka brązu (KŁ)
93	Zajączków	86-60	6	23	śląd osadnictwa – prahistoria, osada – średniowiecze
94	Zajączków	86-60	7	24	osada górnicza – miejsce wydobywania rudy miedzi – XV-XVII w.

ZALĄCZNIK 3

**Wykaz obiektów wpisanych do rejestr zabytków nieruchomości
województwa świętokrzyskiego
(stan na 1 czerwca 2023 r.)**

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Informacja o wpisie do rejestru zabytków
1	Piekoszów	Kościół parafialny pw. Narodzenia NMP, XIX w. w zespole kościoła parafialnego NMP	Rej. nr A.441 z dn. 16.10.1956 r., z dn. 28.10.1971 r., z dn. 2.12.2009 r.
2	Piekoszów	Cmentarz parafialny, XIX w.	Rej. nr A.442 z dn. 9.09.1992 r., z dn. 2.12.2009 r.
3	Podzamcze	Ruina pałacu Tarłów, XVII w.	Rej. nr A.443/1 z dn. 1.08.1947 r., z dn. 8.05.1972 r., z dn. 1.02.2010 r.
4	Podzamcze	Otoczenie pałacu Tarłów w promieniu 100 m od murów	Rej. nr A.443/2 z dn. 1.08.1947 r., z dn. 8.05.1972 r., z dn. 1.02.2010 r.

ZAŁĄCZNIK 4

Ogólne wytyczne konserwatorskie dla obiektów zabytkowych ujętych w GEZ

Zachowanie zabytku – niezależnie od formy ochrony konserwatorskiej – jest podstawowym obowiązkiem właściciela, posiadacza zabytku w oparciu o przepisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami³²⁵ i polega w szczególności na zapewnieniu warunków (art. 5):

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenie i utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczenia dla historii i kultury.

Do szczególnie istotnych obowiązków należy również informowanie wojewódzkiego konserwatora zabytków o (art. 28):

- uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o zdarzeniu;
- zagrożeniu o zabytku, nie później niż w terminie 14 dni;
- zmianie miejsca przechowywania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Należy również zaznaczyć, że właściciel lub posiadacz zabytku – lub nieruchomości o cechach zabytku – jest zobowiązany do udostępnienia go WKZ na cele badań i ewidencji zabytku pod rygorem nałożenia przez WKZ takiego obowiązku (art. 29 i 30) oraz konsekwencji administracyjnych i karnych (art. 107 i 108).

Odrębnym typem zabytków są stanowiska archeologiczne, podlegające szczególnej ochronie konserwatorskiej, polegającej na ich zachowaniu, badaniu i inwentaryzowaniu. Należy zaznaczyć, że polega to w dużej mierze na właściwym użytkowaniu (np. formy agrarne nie prowadzące do zniszczenia warstw kulturowych znajdujących się pod ziemią), zapewnieniu badań archeologicznych w przypadku prac ziemnych np. budowa domu, drogi, wodociągów itp. (art. 30) – co wymaga odrębnego pozwolenia WKZ w trybie decyzji (art. 36 ust. 1 pkt 5) oraz bezwzględnego obowiązku zgłoszenia znaleziska, co do którego może zaistnieć podejrzenie, że może ono być zabytkiem (art. 32). Kto przypadkowo znalazł przedmiot mogący być zabytkiem jest zobowiązany pod rygorem kary do zgłoszenia tego właściwemu wójtowi, burmistrzowi, prezydentowi oraz WKZ, gdyż przedmiot ten jest własnością Skarbu Państwa, a jego przywłaszczenie jest karalne, ale za znalezisko należy się znalazcy stosowana nagroda (art. 34).

Prowadzenie prac poszukiwawczych wymaga pozwolenia WKZ w trybie decyzji (art. 36 ust. 1 pkt. 2), a prowadzenie poszukiwań bez stosownych zezwoleń jest karalne (art. 107 i 108).

Ogólne wytyczne konserwatorskie dla właściciela obiektu zabytkowego

---

³²⁵ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840, z 2023 r. poz. 951).

- regularne kontrole stanu technicznego;
- utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości oraz właściwą ekspozycją;
- wszelkie problemy ze stanem zachowania oraz ewentualnymi zagrożeniami i zniszczeniami bezwzględnie;
- prowadzenie prac remontowych, budowlanych i konserwatorskich z poszanowaniem historycznego materiału, wyglądu i estetyki zabytku, rozplanowania przestrzennego i relacji przestrzennych pomiędzy poszczególnymi obiektami (w przypadku zespołów) czy charakteru, kompozycji i estetyki zieleni komponowanej (parki);
- dla obiektów rzeźbiarskich (figury przydrożne itp.) szczególnie istotne jest prowadzenie prac budowlanych i konserwatorskich z dbałością o zachowanie wartości artystycznych oraz w oparciu o przygotowany program prac konserwatorskich zatwierdzony / pozytywnie zaopiniowany przez WKZ – w przypadku obiektów w rejestrze powinny być w związku z dbałością o zachowanie wartości zabytkowych;
- dla zespołów przemysłowych szczególnie istotne są kwestie zachowania i uczytelnienia pierwotnej rzeźby terenu, relacji przestrzennych poszczególnych budynków (i ich reliktywów), rozplanowania i zachowania układu wodnego czy zieleni na obszarze chronionym oraz ścisła kontrola nad poszanowaniem nowych obiektów, które nie mogą zacieierać, doprowadzać do utraty wartości zabytkowych obszarów i zespołów chronionych;
- dla obiektów w rejestrze zabytków obowiązkiem jest konieczność prowadzenia wszelkich prac za pozwoleniem WKZ w trybie decyzji – stosownie do art. 36 ustawy o ochronie zabytków;
- dla obiektów w ewidencji zabytków przejawem dobrej praktyki jest opiniowanie / prowadzenie w porozumieniu z WKZ prac wpływających na stan zachowania oraz zmianę wyglądu zabytku, przy czym dla prac wymagających pozwolenia na budowę wydawanego przez właściwego Starostę, konieczne jest uzgodnienie projektu w trybie art. 39 ust. 3 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane³²⁶.

Ogólne wytyczne w związku z zabytkami archeologicznymi

- zabytek archeologiczny należy użytkować w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości z wykluczeniem bądź minimalizowaniem zakresu prac ziemnych prowadzących do naruszenia kulturowych nawarstwień podziemnych;
- zabytek archeologiczny może być użytkowany na cele leśne, rolne itp. przy uwzględnieniu jego typu i wpływu danego sposobu użytkowania na jego wartości (w razie wątpliwości należy konsultować się z WKZ);
- zabytek archeologiczny posiadający określoną formę terenową np. kopce, grodziska – podlegają ochronie również poprzez zachowanie historycznego ukształtowania rzeźby terenu i ekspozycji;
- wszelkie prace ziemne na terenie (w tym wycinka drzew) zabytku archeologicznego wymagają pozwolenia WKZ, z ewentualnym zastrzeżeniem obowiązku realizacji badań archeologicznych towarzyszących pracom;
- znalezienie rzeczy (przypadkowe bądź celowe), co do której istnieje przypuszczenie że może być zabytkiem należy bezwzględnie zgłosić do WKZ;
- prowadzenie poszukiwań zabytków bez stosownych pozwoleń oraz przywłaszczanie odkrytych zabytków jest karalne.

---

³²⁶ Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2023 r., poz. 682, 553, 967).